

ESKİŞEHİR
OSMANGAZİ
ÜNİVERSİTESİ

ISSN 1302-9703

sb

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY

CİLT/VOL: 20 SAYI/NO: 2 ARALIK/DECEMBER 2019

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703 | Yayın No: 338

İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Mesut ERŞAN (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)
Owner: Prof. Dr. Mesut ERŞAN (Director of Graduate School of Social Sciences)

Editör (Editor): Prof.Dr. Mesut ERŞAN

Editör Yardımcıları (Assistant Editors): Doç.Dr. Musa KILIÇ, Dr.Öğr.Üyesi Ragıp YILMAZ
Sorumlu Müdür (Responsible Manager): Dr.Öğr.Üyesi Ragıp YILMAZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce yılda iki kez yayımlanan hakemli uluslararası bir dergidir. Dergi, aşağıda yer alan ulusal ve uluslararası veri tabanları ve indekslerce taranmakta ve indekslenmektedir:

- . TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Basılması istenen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun biçimde hazırlanmalıdır.

Derginin tümü ya da bölümü/bölemleri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Makale içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Eskişehir Osmangazi University, Journal of Social Sciences is a refereed international journal which is published by Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences biannually. The journal is indexed and covered by the following national and international databases and indexes:

- . TÜBİTAK-ULAKBİM Social Science Database
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Social Sciences Index (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Before submission, manuscripts should be prepared by Journal's writing instructions.

No part of this journal may be printed, reproduced or distributed by electronical, mechanical or other means without the written permission of the University.

Writers are solely responsible for the content of their articles.

Basım Yeri (Publication Place)
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi

İletişim Bilgileri (Contact Info): Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Meşelik, 26480
ESKİŞEHİR/ e-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr
Web: <http://sbd.ogu.edu.tr>, Tel: +90 222 229 30 48 / Faks: +90 222 229 30 48

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703 | Yayın No: 338

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mesut ERŞAN	Doç.Dr.Soner AKPINAR
Doç.Dr.Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY	Doç.Dr.Duran CANKÜL
Doç.Dr.Oytun MEÇİK	Doç.Dr.Musa KILIÇ
Doç.Dr.Ahmet TEKİN	Dr.Öğr.Üyesi Ragıp YILMAZ
Doç.Dr.Bilge Kağan ŞAKACI	Dr.Öğr.Üyesi Yunus ARAZ
Doç.Dr.Muhammet Ali TİLTAY	

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof.Dr. Coşkun Can AKTAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Hüseyin AYDIN	Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Deniz BOZER	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Celalettin ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Özcan DAĞDEMİR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya GÜLER	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Kemal İNAT	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Muhsin KAR	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Prof.Dr. Yalçın KARATEPE	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr.Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr.Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.İbrahim KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Osman KÖKSAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ali KÖSE	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Şükrü ÖZEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi

Dergi Sekreteri (Secretary): Figen BABA

Yayına Hazırlık (Preparation for Publication)

Selçuk AKALIN

Figen BABA

Editörden

Değerli Okuyucular,

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Aralık 2019 sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimiz bu sayısında, hakemlik sürecini tamamlayıp, Yayın Kurulumuz kararıyla, yayımlanabilir onayı alan dokuz bilimsel nitelikli makaleyi siz okuyucuların istifadesine sunuyor.

İlk makalemiz, Cengiz DURAN, Dursun BOZ, Sema BEHDİOĞLU, Songül KUTLU'nun birlikte hazırlamış olduğu "Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması" başlığını taşıyor. Bu makalede yazarlar, araştırmanın amacının yetenek yönetimi uygulamaları konusunda kapsayıcı bir ölçek geliştirmek olduğunu ve taslak ölçeğin geliştirilmesinde ilgili literatür incelenip 64 ifade ile madde havuzu oluşturulmasını konu edinmişlerdir. İlk pilot uygulama 4 işletmedeki 200 çalışan ile yapılmıştır. Teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (9,10,14,17,19,27,29,55,58 ve 59) çıkarılarak 54 ifade ile 500 çalışana uygulanmıştır. İkinci pilot çalışmada teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (1,11,18,28 ve 57) çıkartılmıştır. Nihai ölçek elde edilen 49 ifade ile 1182 çalışana uygulanmıştır. Bulgularla Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeğinin 7 faktörlü yapısının "1.Ödüllendirme", "2.Elde Tutma", "3.Eğitim", "4.Elde Tutma ve Bağlılık", "5.Cezbetme", "6.Yetenek Havuzu" ve "7.Seçme-Yerleştirme" olarak adlandırılması uygun bulunmuştur.

İkinci makale, Tekiner KAYA'nın, "Tesis Atama Problemlerinde Mekansal ve İçsel Etkinlikler: Çok Amaçlı Tesis Atama (TAP/SDEA) Modeli" başlığını taşıyor. Makalede bir otomotiv üreticisinin, üretmeyi planladığı yeni bir modelini (Model A) hangi ülkedeki/ülkelerdeki mevcut tesisinde/tesislerinde üretmesinin daha rasyonel olacağı kararı ele alınmış, karar sürecinde arz talep noktaları arası taşıma maliyetleri, talep miktarları ve yeni araç için yapılması gereken yatırım maliyetleri değişkenleri yanında, alternatif mevcut üretim tesisleri etkinlikleri de göz önünde bulundurulmuştur.

Üçüncü makale, Erkan ÖZATA'nın yazmış olduğu "Türkiye'de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Analizi" başlığını taşıyor. Yazar makalede, 2010 yılının birinci çeyreği ile 2018 yılının ikinci çeyreği arası dönemde Türkiye'de döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenliği incelemiştir. Doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli tahmin sonuçlarına göre döviz kurundaki artışın tüketici fiyatları üzerindeki etkisi, döviz kurundaki azalışın etkisinden daha fazla olması ve bu sonucun zayıf piyasa rekabeti ve aşağı yönlü fiyat katılıklarının bir işareti olarak yorumlanabilmesini konu edinmiştir.

Dördüncü makale, Utku ÇOBAN, Öznur ÖZKAN TEKTAŞ'ın birlikte yazdıkları "Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Rolü " başlığını taşıyor. Yazarlar bu makalede, nesnelerinin interneti teknolojisinin, tüketicilerin algıladığı değer üzerindeki etkisinin bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelemiştir. Nesnelerin interneti kavramı işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı boyutları bağlamında incelenerek, algılanan değer üzerindeki doğrudan etkileri tespit edilmiş, ayrıca bireysel yenilikçilik kavramı da "doğuştan gelen yenilikçilik" bakımından ele alınmış ve iki farklı sektör için düzenleyici rolü araştırılmıştır.

Beşinci makale, Abdullah İLGAZİ'nin "İkinci Dünya Savaşı'nın İç Politikadaki Yansımaları: Yaşanan Siyasi ve Ekonomik Sorunlar" başlığını taşıyor. Yazar çalışmada Türkiye'nin, bir taraftan İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dikkatli, temkinli bir dış politika ile savaş dışında kalarak savaş yıkımlarından korunurken, diğer taraftan da savaşın iç politika üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmasını, savaş boyunca Türk basınının hükümetin dış politika çizgisini izlemeye zorlanmasını konu edinmiştir.

Altıncı makale, Alper ÖZMEN ve Battal YILMAZ'ın birlikte yazdıkları, "Her Dönem Geçerli Bir Kamu Yönetimi Modeli Mümkün Mü?: Yönetim Kültürü Temelli Bir Perspektif" başlığını taşıyor. Makalede yönetim kavramına ilişkin teori ve metodolojiler, genel olarak evrensel kültür olduğu iddia edilen Batılı perspektifler üzerinden kurgulanmasını, bilindiği gibi kamu yönetiminde paradigma değişimi olarak ifade edilen "Yeni Kamu İşletmeciliği" kavramının dünyadaki tüm kamu yönetimi anlayışlarını radikal bir şekilde etkilemesi anlatılmaktadır.

Yedinci makale, Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI'nın yazmış olduğu "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme" başlığını taşıyor. Yazar, Türk milliyetçiliğinin en önemli kalemlerinden biri olan Hüseyin Nihal Atsız'ın yazılarındaki antisemitist öğeleri konu edinmiş, Atsız'ın yazılarında işlediği antisemitist öğelerdeki temel saik nedir? sorusu etrafında mevcut çalışmayı şekillendirmiştir. Bu minvalde mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesini eleştirel söylem analizi tekniği oluşturmakta, Atsız'ın eserlerinde yer verdiği, Yahudi, Mason, Sabetayist ve İsrail kavramlarını işleyiş biçimi tema analizi vasıtasıyla irdelenmektedir.

Sekizinci makale Nergis DERELİ ve Rahman TEMİZKAN'ın birlikte hazırlamış olduğu "Bolu'nun Termal Turizm Potansiyeli ve Termal Turist Profili" başlığını taşıyor. Yazarlar, Bolu'nun termal turizm potansiyelini ortaya çıkartmak ve Bolu'daki termal turizm tesislerinden hizmet alan termal turistlerin memnuniyet düzeylerini incelemişlerdir. Ayrıca, termal turizmde ilerlemeyi ve tesislerin gelişimine katkı sağlayacağı için önem taşımasını, çalışma kapsamında Bolu'ya termal turizm hizmeti almak için gelen 450 termal turizm katılımcısına anket uygulanmasını, yapılan analizler sonucunda, Bolu'daki termal turizm potansiyelinin fazla olduğu ancak turistlerin aldıkları hizmetin geliştirilmesi gerektiğini tespit etmişlerdir.

Son makale Başak KALKAN, Gülfem GÜRSES'in birlikte İngilizce hazırlamış oldukları "Analysis of Deep Perceptions of Distance Education System Within The Framework of The Phenomenology of Gender" başlığını taşıyor. Açıköğretim Sistemine kayıtlı kadın ve erkek öğrencilerin farklılaşan metaforik algı düzeylerini ölçmeyi amaçlayan çalışmada öğrencilerin derin ZMET tekniğine göre yapılandırılmasını, araştırma bulgularına göre, ZMET testi derin metaforları – denge; dönüşüm; yolculuk; kap; kaynak; kontrol- katılımçıların, cinsiyet, ve yaşadıkları bölge değişkenlerine göre analiz edilmesi anlatılmaktadır.

Yayımlamış olduğumuz çalışmaların siz değerli okuyucularımıza yararlı olması dilek ve temennisiyle saygılar sunarım.

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 158-189** Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması
Talent Management Applications Scale Validity and Reliability Work
Cengiz DURAN, Dursun BOZ, Sema BEHDİOĞLU, Songül KUTLU
- 191-212** Tesis Atama Problemlerinde Mekansal ve İçsel Etkinlikler: Çok Amaçlı Tesis Atama (TAP/SDEA) Modeli
Locational and Internal Efficiencies on Facility Location Problems: Multi-Objective TAP/SDEA Model
Tekiner KAYA
- 213-232** Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Analizi
Asymmetric Exchange Rate Pass-Through in Turkey
Erkan ÖZATA
- 233-258** Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Rolü
Examining the Effect of Internet of Things on Perceived Value: Moderator Role of Personal Innovativeness
Utku ÇOBAN, Öznur ÖZKAN TEKTAŞ
- 259-267** İkinci Dünya Savaşı’nın İç Politikadaki Yansımaları:Yaşanan Siyasi ve Ekonomik Sorunlar
Reflections of the World War II on Turkey’s Domestic Affairs: Political and Economic Problems Encountered
Abdullah İLGAZİ
- 269-292** Her Dönem Geçerli Bir Kamu Yönetimi Modeli Mümkün Mü?: Yönetim Kültürü Temelli Bir Perspektif
Is A Public Administration Model For All Seasons Possible?: A Administrative Culture Based Perspective
Alper ÖZMEN, Battal YILMAZ
- 293-320** Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme
Antisemitism in Turkish Nationalism: An Investigation on Hüseyin Nihal Atsız Writings
Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI
- 321-347** Bolu’nun Termal Turizm Potansiyeli ve Termal Turist Profili
Thermal Tourism Potential of Bolu and its Thermal Tourist Profile
Nergis DERELİ, Rahman TEMİZKAN
- 349-373** Analysis of Deep Perceptions of Distance Education System Within The Framework of The Phenomenology of Gender
Toplumsal Cinsiyet Fenomolojisi Çerçevesinde Açıköğretim Sistemine İlişkin Derin Derin Algıların Analizi
Başak KALKAN, Gülfem GÜRSES

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, derginin önceki sayılarında ve bu sayısında hakemlik hizmeti ile katkılarından dolayı aşağıda alfabetik sıra ile isimleri yer alan hakemlere teşekkür eder.

Prof.Dr.Serap BENLİGİRAY	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.İncilay CANGÖZ	Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr.Duran CANKÜL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr.Gülşen Serap ÇEKEROL.	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Doç.Dr.Oğuz DİKİER	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof.Dr.Numan ELİBOL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Arş.Gör.Dr.Mahmut Sami İŞLEK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mustafa KARABACAK	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr.Umut KOÇ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr.Rıdvan KOZAK	Anadolu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç.Dr.Oytun MEÇİK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr.Özgür ÖNDER	Dumlupınar Üniversitesi
Doç.Dr. Murat ÖZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr.Nilgün ÖZDAMAR	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Özcan SEZER	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Serenay ŞAHİN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Atıl TAŞER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof.Dr.Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim YALÇIN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç.Dr.Nevin YAVUZ AZERİ	Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gökberk YÜCEL	Bozok Üniversitesi
Doç.Dr.Hilmi Rafet YÜNCÜ	Anadolu Üniversitesi

Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Cengiz DURAN, Dursun BOZ, Sema BEHDİOĞLU, Songül KUTLU*

Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Özet

Bu araştırmanın amacı, yetenek yönetimi uygulamaları konusunda kapsayıcı bir ölçek geliştirmektir. Taslak ölçeğin geliştirilmesinde ilgili literatür incelenip 64 ifade ile madde havuzu oluşturulmuştur. İlk pilot uygulama 4 işletmedeki 200 çalışan ile yapılmıştır. Teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (9,10,14,17,19,27,29,55,58 ve 59) çıkarılarak 54 ifade ile 500 çalışana uygulanmıştır. İkinci pilot çalışmada teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (1,11,18,28 ve 57) çıkartılmıştır. Nihai ölçek elde edilen 49 ifade ile 1182 çalışana uygulanmıştır. Bulgularla Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeğinin 7 faktörlü yapısının "1.Ödüllendirme", "2.Elde Tutma", "3.Eğitim", "4.Elde Tutma ve Bağlılık", "5.Cezbetme", "6.Yetenek Havuzu" ve "7.Seçme-Yerleştirme" olarak adlandırılması uygun bulunmuştur. Keşfedici faktör analizinin ardından Yapısal Eşitlik Modellemesi ile doğrulayıcı faktör analizi yapılan ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0,958 olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek Yönetimi, İnsan Kaynakları Uygulamaları, Ölçek Geliştirme

Talent Management Applications Scale Validity and Reliability Work

Abstract

The aim of this research is to develop inclusive a scale in talent management. In the development of the draft scale, the relevant literature has been examined and a pool of 64 expressions has been formed. The first pilot application was carried out with 200 employees in 4 enterprises. Theoretically, non-factorizing and low factor loadings items (9, 10, 14, 17, 19, 27, 29, 55, 58 and 59) were removed and applied to 500 employees with 54 expressions. In the second pilot study, theoretically, non-factorizing and low factor loadings (1, 11, 18, 28 and 57) were excluded. The final scale was applied to 1182 employees with 49 expressions. Obtained from the findings of the 7-factor structure of the talent management scale named by working team "1.Rewarding", "2.Keep employee", "3.Education", "4.Loyalty", "5.Attraction", "6.Talent pool" and "7.Selection placement". After exploratory Factor Analysis, Cronbach's alpha coefficient was 0.958 of the scale with structural equation modeling and confirmatory factor analysis.

Key Words: Talent Management, Human Resources Applications, Scale Development

1. Giriş

Günümüzde meydana gelen hızlı değişimler, tüm dünyayı etkilerken işletmeleri de yakından ilgilendirmektedir. İşletmeler değişimlerle birlikte yoğun rekabet ortamında hayatlarını sürdürü-

*Cengiz DURAN, Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Bölümü, cengizduran@dpu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-7910-0677; Dursun BOZ, Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Bölümü, dursunboz@hotmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-3206-8950; Sema BEHDİOĞLU, Prof.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, sema.behdioglu@dpu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-4759-2088; Songül KUTLU, Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Bölümü, sngkutlu@hotmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-2801-129X

bilmek için gelişmeleri yakından takip etmeli ve değişimlere ayak uydurabilmelidirler. İşletmelerin yoğun rekabet ortamında başarılı olabilmeleri için insan kaynağı faktörüne ihtiyaçları vardır. İnsan kaynağı faktörünün ayırt edici özelliği olan yetenekli bireylere sahip olmak ise temel ihtiyaç haline gelmiştir. Yeteneklerin belirgin gücünden yararlanamayan işletmeler, küreselleşen iş dünyasında ve yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürecektir cesareti bulamayabilirler. Çünkü hızlı değişimler yenilik yapmayı kaçınılmaz kılar ve yenilik yapma cesareti yetenekli insan kaynağıyla mümkün olabilir. Bu fikirlerden yola çıkarak insan kaynağı yönetimine yeni rol ve sorumluluklar yüklenmiştir. İşletmeler insan kaynaklarını yönetmenin yanında yetenekli çalışanları yönetebilmelidirler. İçinde bulunduğumuz yüzyılda teknolojinin hızla ilerlemesi, iletişim araçları gelişmesi ve bunların sonuçları küreselleşmeyi gündeme getirmiştir. Hızla artan teknolojik yenilikler ve küreselleşme hem yerel hem de uluslararası rekabette işletmelerin yeni değerlere sahip olmalarını elzem kılmıştır. Bu değerler yeri kolayca doldurulamayan ve kopyalanamayan değerler olarak işletmelerin temel gereksinimine dönüşmüştür. Bu bağlamda işletmelerin temel gereksinimleri yetenekli çalışanları bünyelerinde barındırmak olmuştur. Yetenekli çalışanları işletme bünyesinde barındırmak literatüre "yetenek savaşları" adıyla girmiştir. Potansiyelli yüksek çalışanların keşfedilmesi, işletmeye kazandırılması, işletme hedefleri doğrultusunda eğitilip yetiştirilmeleri sürdürülebilir rekabette işletmeleri bir adım ileriye taşımıştır. Günümüzde insan kaynakları uygulamalarının işletme ihtiyaçlarına yetersiz kalması, yönetime yeni amaç ve roller yüklenmesiyle Yetenek Yönetiminin gelişimini sağlamış ve işletme literatürüne yeni bir yaklaşım olarak eklenmiştir. Bu yaklaşım çalışmamızda öncelikle yönetim kavramının yetenek yönetimine kadar olan gelişim aşamaları, yetenek yönetimi ile ilgili kavramlar ve yetenek yönetimi unsurları ele alınarak yetenek yönetimi konusunda daha kapsayıcı bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla alanyazında nitel çalışmalar olmasına rağmen az sayıda nicel bir çalışmaya rastlanılmıştır. Bu nedenle alanyazında var olan nitel çalışmalar incelenerek daha kapsayıcı nicel bir çalışmanın gerekli olduğu değerlendirilmiştir. Nitel çalışmalar ayrıntılı bilgiler toplayarak araştırmaya yön vermemizi sağlarken nicel çalışmalar sayı ve rakamlara dayanarak istatistiksel analizler yapmamıza olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeği alanyazındaki daha kapsayıcı nicel çalışma boşluğunu doldurması beklenmektedir. Bu boşluğun doldurulmasında nitel çalışmalardan yola çıkılarak Yetenek Yönetimi Uygulamaları ifadeleri için madde havuzu 5 noktalı Likert tipinde oluşturulmuştur. Bu ifadeler 2 adet pilot ve nihai çalışmayla ardışık zaman serilerinde Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesindeki 4 ayrı işletmenin 1182 çalışanı ile yapılmıştır. Çalışmanın teorik kısmında Yetenek Yönetimine geçiş aşamaları, Yetenek ve Örgütsel Bağlamda Yetenek Kavramı, Yetenek Yönetimi ve Yetenek Yönetiminin alt faktörleri irdelenmiştir. Uygulama kısmında ise güvenilirlik analizi, geçerlilik analizi, örneklem yeterlilik testi, faktör analizi, yamaç eğim grafiği ve modelin uyum endeksi değerlerine yer verilmiştir.

2. Yetenek Yönetimi

2.1. Yetenek Yönetimine Geçiş Aşamaları

İlk olarak personel yönetimiyle başlayan sonraları İnsan Kaynakları Yönetimi adını alan bu aşamalar Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Yetkinlik Bazlı İnsan Kaynakları ve son kertede Yetenek Yönetimi uygulamalarıdır. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) kurum ve organizasyonların, örgüt-

sel hedeflerine etkin ve verimli bir biçimde ulaşabilmek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir (Jackson vd., 1989:207). Bu faaliyetlerde organizasyonun insan kaynağının yönlendirilmesini sağlayan tüm girişimleri İnsan Kaynakları Yönetimi'ni oluşturmaktadır (Lloyd ve Leslie,1997). Başka bir tanımlamada ise İnsan Kaynakları Yönetimi, organizasyonda amaçlanan değerler temelinde, gerekli olan insan kaynağının en iyi şekilde temini, motivasyonu, gelişimi, bunların sonucunda ödüllendirilmesi ve sürgit kılmayı sağlamak amacıyla meydana getirilen plan, program ve stratejilerin hayata geçirilmesidir (Tanke, 1990:5). Bu stratejilerin hayata geçirilmesi ve organizasyonların amaçlarına ulaşmasında gerekli tüm faaliyetleri yerine getirecek gerekli sayıda çalışan istihdam, eğitim, geliştirilme ve değerlendirilmesi amaçlanır (Boone ve Kurtz, 1998: 266).

İKY'nin doğuşu temelde 1950'lerdeki Japon işletmelerin üretimine fazlaca nitelik kazandıran ve buradan tüm dünyaya yayılan Toplam Kalite yaklaşımıdır. Bu anlayış 1960-70'lerde Batı dünyasında akademik olarak tanınmaya başlamış ve ABD'de ders olarak (Brewster, 1994) verilmeye başlanmasıyla dünya genelinde İnsan Kaynakları Yönetimi tanınmıştır. Bu tanınma sonucunda Personel Yönetimi yaklaşımını da sonlandırmıştır. (Ertürk, 2009: 303). İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamaları genel olarak; ihtiyaçlar doğrultusunda iş analizleri, nitelikli çalışan özelliklerinin tespiti, bu özelliklere uyum gösterenlerin seçim aşamaları, işe yerleştirilmesi, yönlendirilmesi, eğitilmesi, kariyer planı yapılması, performans değerlendirmesi, ücretlendirme, ödüllendirme ve bağlılıklarının geliştirilmesini kapsamaktadır (Fındıkçı, 1999; Armstrong, 2006).

İKY ile stratejik insan kaynağını planlama, teknolojik ilerlemeleri takip etme ve bireylerde çalışan bilgilerin eskimesini önlenmesiyle çalışanların sürekli olarak gelişmelerini sağlamak amaçlanır. Organizasyon içerisinde kişisel ilişkilerden ziyade bütünsel ilişkileri incelemek ve örgütün bu yönde gelişip ilerlemesini sağlamak İnsan Kaynakları Yönetiminin temel işlevleri arasındadır (Fındıkçı, 1999:15-21). İKY aynı zamanda işletmelerin plan ve stratejilerini hayata geçirmek gayesiyle işletme gereksinimlerini karşılamak için uygun sayıda vasıflı çalışanın işletmeye çekilmesi, işe alınmaları, eğitilmeleri, geliştirilmeleri, motivasyonlarının artırılması, çalışan bağlılığının kazanılması ve belli zaman dilimlerinde değerlendirilmesidir (Kasımov, 2006:6; Bingöl, 1998:3-4). İşletmelerde İKY uygulamalarının bir nedeni de stratejik nitelik kazanması ve rekabet avantajı sağlamasından ileri gelir (Boxall, 1996:59). İKY sistemlerini çalışan tutum ve davranışları ile onların örgüt hakkındaki düşüncelerini etkilemesi nedeniyle örgütsel değerleri bir arada tutan 'tutkal' gibi algılanması gerekir. Herhangi bir rekabet avantajı elde etmek çalışanların çabalarıyla sağlanacağı için buna uygun yaklaşıma stratejik yaklaşım benimsenmesi, örgütsel değerleri ve amaçları desteklemesi, örgütün amaçlarına etkili biçimde ulaşılmasının sağlanması İKY ilkelerinin özünü ifade eder (Ferris vd., 1999:385; Özdemir, 2010:23).

2.2. Yetenek ve Örgütsel Bağlamda Yetenek Kavramı

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde yetenek; *"bir kimsenin bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, kabiliyet, istidat"*; *"bir duruma uyma konusunda organizmada bulunan ve doğuştan gelen güç, kapasite"*; *"kişinin kalıtıma dayanan ve öğrenmesini çerçeveyeleyen sınır"* ve *"dışardan*

gelen etkiyi alabilme gücü” şeklinde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Buckingham ve Vosburgh (2001)’ göre yetenek; *“Bir kişinin üretken bir şekilde tekrar edebilen düşünme, hissetme ve davranma yetilerinin uygulanabilmesidir”* (Buckingham ve Vosburgh, 2001:21). Çırpan ve Şen (2010)’a göre iş hayatı açısından “yetenek” kavramı, “işletmenin kaderinde rol oynayabilecek düzeyde üstün nitelikleri olan, yönetsel ve teknik pozisyonları doldurma potansiyeline sahip geleceği parlak çalışanlar” (Çırpan ve Şen, 2009: 110) olarak ifade edilmektedir. En temel anlamda yetenek, özel beceri ve yetiler anlamında kullanılmaktadır. Yetenek kavramı birçok özelliği içerisinde barındıran geniş spektrumlu bir kavramdır. Akar (2012)’ye göre yeteneğin bir takım genel özellikleri; doğuştan gelmesi, özel olarak tanımlanabilen üst düzey kabiliyetler, kişiye özgü beceriler, kişiye ustalık seviyesine taşıyacak kuvvetli bir edim, performansı pozitif etkileyen, geliştirilebilen ve genişletilebilen bir kavramdır.

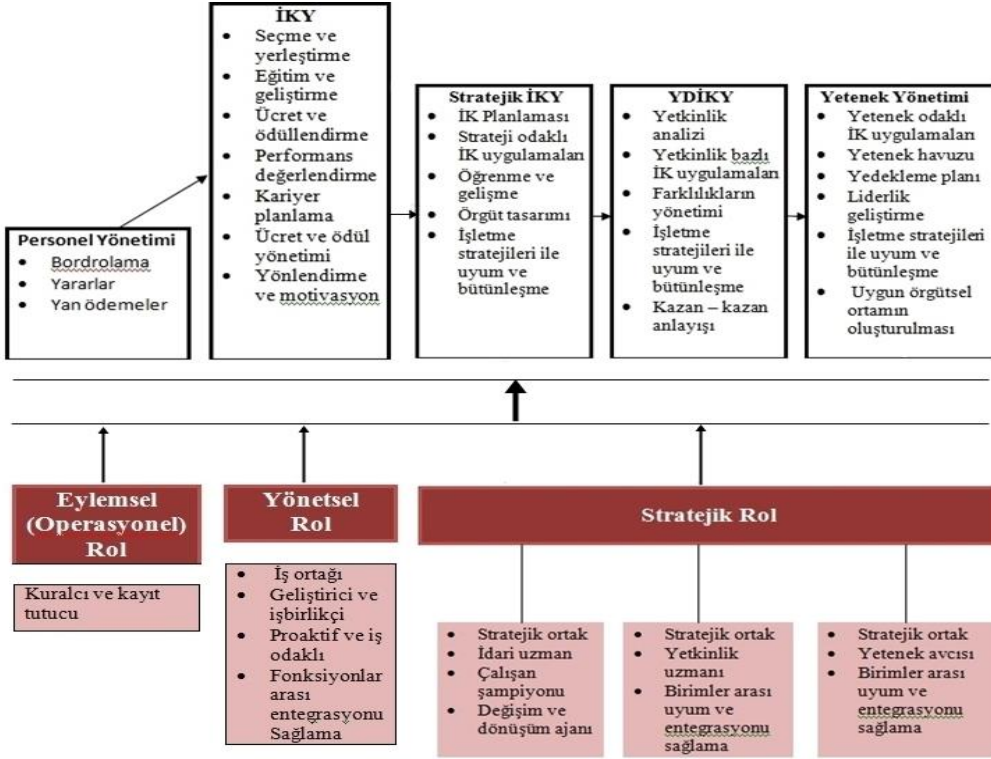
Yetenek kavramı tanımlanırken daha ziyade bireysel anlamda ele alınarak örgütsel süreçler açısından önemi vurgulanır. Örgütsel açıdan yetenek kavramı stratejik, finansal, teknolojik dönüşüm süreçlerini uygulayabilmek, bu kavramları örgüt iklimine adapte edebilmek ve örgüt amaç ve hedeflerine ilişkin sürdürülebilirliğini sağlamak için kullanılan önemli bir kaynaktır (Ulrich, 1997:171). Örgütsel yetenek kavramı tarihsel süreçte gelişerek bir örgütün fiziksel faaliyetlerinin ve özellikle orta ve üst düzey yöneticilerinin kabiliyetlerinin toplamıdır (Matsusaka, 2001:414). Örgütsel yetenekler, genel olarak, örgütlerin kontrol ettikleri ve varlıklarından maksimum şekilde yararlanabilmelerini sağlayan bilgi, beceri ve tecrübelerinin tümü olarak tanımlanabilmektedir (Song vd., 2007:147). Örgütsel yetenekler, örgütlerin karar verme ve uygulama süreçlerinde iç çevresine odaklanarak, dış rekabet koşullarına adapte olabilmeleri ve rekabet avantajı sağlayabilmeleri için kullanılan kolektif alışkanlıklardır (Ulrich, 1997:171). Bu avantajı elde etmede örgütlerin girişimlerin ne şekilde yürütüleceğini ve stratejik açıdan etkinlik sağlayacak olan iş süreçlerinin tamamı olarak ele alınmalıdır. Bu süreçlerde örgütsel yetenekler tek bir sektörde değil birden çok farklı sektörde uygulanabilecek yeteneklerdir (Matsusaka, 2001:414).

2.3. Yetenek Yönetimi (YY)

İşletmelerin çalışanlarına yönelik uygulamalarının ilk evresi personel yönetimi ile başlamıştır. Personel yönetimi işletmeye “yönetim” kavramını kazandırmış ve işe alım, işten çıkarma, çalışan kayıtlarının tutulması gibi işlemlerin yapılmasını sağlamıştır. Personel Yönetimi, günümüz yönetim düşüncesine nazaran sınırlı işlevleri kapsamaktaydı ve stratejik rolleri kapsamamaktaydı. 1970'lerin son çeyreğinde ve 1980'li yılların başlarında İnsan Kaynakları Yönetimi kavramı kullanılmaya başlanmış ve İKY'nın, bu aşamadaki fonksiyonu “operasyonel” seviyede idi. Takip eden aşamada, “insan” faktörünün örgütsel performanstaki pozitif etkisi anlaşılmış ve üst düzey yönetimde İKY'ye verilen değer artmaya başlamıştır. İKY'nin bu evredeki rolü “iş ortağı” olmuş ve çalışanlara yönelik uygulanan politikalarda, iş stratejilerinin geliştirilmesinde, politikaların en iyi şekilde uygulanmasında etkin hale gelmiştir (Morton, 2005: 13).

İKY'deki değişimler gelişmeler küresel boyutlara ulaşmaya başlayınca kavram "yönetmel" seviyeye gelmiştir. Örgütlerin büyümesi, teknolojik gelişmeler ulusal ve uluslararası rekabetin hız kazanmasıyla İKY yeni bir görev üstlenmiş ve "stratejik" karar almada etkili olmuştur. İKY işletme stratejilerini destekleyen ve bu stratejileri alt fonksiyon stratejileriyle uyumlu hale getiren, çalışanların yetenek ve yetkinliklerini keşfedip geliştirerek işletmeyi günün şartlarına ve taşıdığı misyonuyla günün ötesi şartlara hazırlayan bir kuruluş haline getirmeyi hedeflemiştir. İKY uygulamalarıyla sadece yönetmel anlamda değil kavramsal anlamda da gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Başlangıçta İKY, Stratejik İKY, yaşanan gelişmeler ve küresel faktörlerle birlikte Yetkinliklere Dayalı İKY (YDİKY) ve son olarak da Yetenek Yönetimi (YY) şeklini almıştır. İKY'nin Yetenek Yönetimine kadar değişen rolleri ve gelişim evreleri Şekil'de sunulmuştur.

Şekil 1: İKY'nin Gelişim ve Değişen Roller

Kaynak: Alayoğlu, 2010:75.

Değişen rolleri sayesinde Yetenek Yönetimi; iş gücü planlamak, yetenek çatışma analizi, işe alma süreci, eğitim ve geliştirme faaliyetleri, elde tutma faaliyetleri, yetenek özetleri ve yedekleme plan-

larının kapsadığı stratejik bir bütünlük şeklinde tanımlanabilir (McCauley ve Wakefield, 2006:4). Yetenek yönetimiyle bağlantılı olarak gerek araştırmacılar gerekse uygulayıcılar tarafından ortaya atılmış birçok tanım mevcuttur. Bu tanımlamaların yanı sıra yetenek yönetimine ilişkin genel kabul görmüş bir tanımlama olmadığı bilinmektedir (Ashton ve Morton, 2005:30). Yetenek yönetimi tanımları konuya ilişkin bilim dallarının bakış açılarına göre farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların temelinde tanımlamaların bir kısmının uygulayıcılar diğer bir kısmının ise araştırmacılar tarafından yapılmasıdır. Yetenek yönetimine ilişkin yapılmış olan bazı tanımlamalar ve yazarları şunlardır;

- Yetenek yönetimi; tüm insan kaynakları süreçlerini, idaresini ve teknolojilerini kapsayan işe almak, geliştirmek ve iş gücü yönetim sürecinin bağlantı noktasında olan yetenek optimizasyonudur (Schweyer, 2004: 38).
- Yetenek yönetimi, örgütsel ihtiyaçların doğrultusunda doğru çalışanın doğru zamanda ve doğru işte, doğru uygulamaların yapılmasını sağlamaya yönelik olan bir süreçtir (Mucha, 2004: 99).
- Yetenek yönetimi; işletmedeki tüm bölüm yöneticileri arasındaki işbirliğini ve iletişimi sağlayan; işgücü planlaması, işgücü alımı, personel eğitimi ve geliştirilmesi, yeteneklerin performanslarının takibi ve başarı planlaması; performans değerlendirme süreçleri gibi çok farklı aşamaları olan ve örgütlerin mecburi olarak uygulamaya başladıkları bir yaklaşımdır (McCauley ve Wakefield, 2006:4).

Yapılan tanımlamalarda görüldüğü üzere YY sürecine ait tüm uygulamalar, örgütün stratejileri ve hedefleriyle birleşip bütünlüştüğü zaman başarıyla işleyecektir. Yetenek yönetimi örgütler açısından rekabet avantajı sağlayacak önemli bir süreç olduğunu söylemek mümkündür. Ancak örgütler için önemli bir rekabet unsuru olabilecek bu sürecin çok da kolay yönetilen ve uygulanabilen bir süreç olduğunu söylemek mümkün değildir. Temelinde insan olan bu sürecin yönetilmesi oldukça zordur ancak mümkündür (Redford, 2005:20).

Yetenek Yönetiminde esas nokta, yeteneklerin analiz edilmesi, anlaşılması, biçimlendirilmesi doğru ve etkin oluşturulmuş süreçler ve programlar aracılığı ile disiplinler süreçlerle etkin ve doğru şekilde yönetilmesidir. Yetenek yönetimine öncüllerine ilişkin bakış açıları 5 ayrı (süreç, kültürel, rekabetçi, gelişim ve değişim) perspektifle açıklanabilir. Süreç perspektifi örgütsel yetenekleri yüksek çalışanlara kariyer planlamasını içermelidir. Kültürel perspektif çalışanların zihinsel yapılandırılmasının yeni fikirleri ortaya çıkaracak ve geliştirecek fırsatların tanınmasıdır. Rekabetçi perspektif çalışanların yeteneklerinin geliştirilmesinin en faydalı yatırım olması ve çalışanların elde tutulmasını içermelidir. Gelişim perspektifi işletme amaçlarına uygun hareket eden çalışanların kariyer olanakları, cezp edilmesi, uygun işlerde çalıştırılmasıdır. Değişim perspektifi ise örgütsel değişimi kısıtlım olarak kabul edip yeteneklerin örgütsel kültür, liderlik ve yönetsel kabiliyetlerini taşımasıdır (Sivenko, 2008). Kumudha ve Senthilkumar (2012: 7883) çalışmasında yetenek yönetiminin öncüllerinin yedi adımda gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür. Birinci adım, yeteneğin tanımlanması ve örgütsel ihtiyaçlarla bağdaştırılmasıdır. İkinci adım, değerlendirme sonuçlarıyla yetenek matrisinin oluşturulmasıdır. Üçüncü adım, örgütsel hedeflerin güçlü ve zayıf yönlerinin yetenekli çalışanlarla

uygunlaştırılmasıdır. Dördüncü adım, bireysel gelişim planlarının belirlenmesidir. Beşinci adım, örgütsel planların uygulanmasında üst yönetimle departman sorumluları arasında belgelendirilmesidir. Altıncı adım, çalışanların kişisel gelişim sorumluluğunu üstlenmesidir. Yedinci adım ise yetenek yöneticisinin her kademedede belirli periyotlarla değerlendirmelerde bulunmasıdır.

Yetenek Yönetiminin beklenen ardılları şöyle özetlenebilir; Örgütsel yapı taşlarının ve örgütsel iş süreçlerinde iyileşme, Üretilen ürün ve hizmetin pazar payında artış, Rekabette başarıyı yakalayacak değerlere sahip olunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, Örgütsel yeteneklerin geliştirilmesiyle örgüt genelinde stratejik koordinasyondur (Bayramoğlu, 2007: 27). Yeni Yönetimi uygulayan işletmelerde, diğer işletmelere göre fark yaratacak yetenekli çalışanlar sayesinde, sahip olunan değerlerin iyi yönetilmesi, eğitim ve gelişimlerine gerekli özen gösterildiğinde, başarı sağlanarak rekabette üstünlük sağlayacak, bu konu ile ilgili yapılacak yatırım ise en doğru ve kârlı yatırım olacaktır (Altınöz, 2018:94). Bu yatırım sayesinde işletmeler rekabet avantajı ve sürdürülebilirliklerini artırarak fark yaratacak, yenilikçi, rekabet üstünlüğünü sağlayacak olanların yetenekli çalışanların olduğunu fark eden yöneticiler yetenek yönetimini iyi bir şekilde yürütmeyi öncelikleri haline getirirler. Yetenek yönetiminde yetenekli çalışanların kuruma çekilmesiyle kalmayıp, onları elde tutup gelişimlerini sağlamak ve yetenek yaklaşımını en tepe kademededen en alt kademeye kadar özümser hale getirmek, yetenek yönetimi uygulamasının etkililiğinin sağlanması adına oldukça büyük bir önem arz etmektedir Gündüzalp ve Özcan, 2018:37). Bu önem işletmelerin çalışan odaklı olmasını sağlayarak onları birer araç değil amaç olarak ele alınmalarını sağlayacaktır (Altıntaş, 2018:39).

Yetenek Yönetimine ilişkin 7 alt faktör Meyer ve Allen (1991), Fegley (2006), Özutku (2008), Ooi (2009), Alayoğlu (2010), Eryiğit (2012), Şahin (2015), Demirel ve Savaş (2017), Altınöz (2018) çalışmaları referans alınarak; Ödüllendirme, Elde Tutma, Eğitim, Elde Tutma-Bağlılık, Cezbetme, Yetenek Havuzu ve Seçme-Yerleştirme olarak adlandırılması çalışma ekibince uygun bulunmuştur.

2.3.1. Ödüllendirme

Yeteneğin elde tutulma sürecinin kurulması ve bunun sağlıklı işletilmesi gereklidir. Elde tutmanın önemli unsurlarından biri olan ödüllendirme, gelişim fırsatları sunulması ve kariyer planlamasının yapılması süreçlerindedir. Örgütler geliştirecekleri bu yöntemler ile, hayat boyu öğrenme ve yüksek performans kültürünü sağlayabileceklerdir (Ooi, 2009: 151). Organizasyonda amaçlanan değerler ışığında, gerekli olan insan gücünü en iyi şekilde teminini, motivasyonu, geliştirilmeleri, bunların sonucunda ödüllendirilmesini ve sürgit kılmayı sağlamak maksadıyla meydana getirilen plan, program ve stratejilerin hayata geçirilmesidir (Tanke, 1990: 5).

İhtiyacı hissedilen alanlarda yetenekli iş gören adayının örgüte çekilmesi ve katılımın sağlanması için, örgütü rakiplerinin nazarında farklı ve cazip kılabilecek, onu diğer örgütlerden ayıracak uygulamalara yer verilir. Bu uygulamalar içerisinde, ücret ve ödüllendirme sistemi, uygun çalışma ortamları, sosyal haklar, kariyer fırsatı, yarar paketleri vb. yer almaktadır (Alayoğlu, 2010). Yetenekli kişinin verimliliğinin üst düzeye taşınması ve örgütün içinde tutabilmek için performans değerlendirme sistemleri doğrudan eğitim ve geliştirme, ödüllendirme ve kariyer ile ilişkilendirilir (Stone,

2002). Aslında yetenekli kişiler kendi kendilerini motive eden, başarı odaklı bir yapıya sahip olsalar da onların başarılarının tanınıp “takdir edilmesi” gereklidir (Atlı, 2012). Küreselleşme olgusu, çalışanlar üzerinde büyük değişimlere neden olmuştur. Başta beyaz yakalıların iş yaşamına ve örgütlere bakışları değişmiştir. Bu yönüyle çalışanların örgüte güveni, işlerine adanmışlıkları, bağlılık düzeyleri azalmıştır. Azalan bu değerlerin yerine daha çok güven duymak, takdir görmek, yeteneklerini anlamlandırmak ve hayata geçirebilmek, beklentilerini karşılamak, iş yaşam dengesi gözetmek, yüksek maddi ve manevi ödüller gibi bireysel beklentiler öne çıkarmak, insani yönlerinin görülüp fark edilmesine önem vermektir (Akar, 2012:48).

Eğer işletmeler yeteneklerin işe alınması, eğitimi ve gelişiminde çok fazla çaba, zaman ve para harcamışlar ise bu yetenekleri elde tutmak istemektedirler. Bunun yapabilmeleri için sadece gözle görülebilen değil, görülmeyen ödüller de önemli rol oynar (Born ve Heers, 2009:6). Yetenekli insanlar piyasa standartları dahilinde ücretlendirilme isterler. Ayrıca, performanslarından dolayı ya parasal ya da başka bir şekilde ödüllendirilme isterler (Hatum, 2010: 103). Bu nedenle, işletmede çalışanların yaptıkları ve yapmaları beklenen katkılarla uyumlu bir ödüllendirme sistemi oluşturmak önemlidir (Russo, 2010: 61). Inskoop ve Hall (2010) çalışmasında iyi ücretle çalışanların bile ayrılmayı isterken işletmelerin çalışmayı nasıl çekici hale getireceğini, coğrafi olarak dağılmış ve elektronik olarak bağlantılı olan bir dünyada çalışmakta olan farklılık arz eden bir iş gücünü nasıl çekileceğini, nasıl elde tutulacağını, motive edilmesini, takdir edilmesini, ödüllendirilmesini, yetenekli kişileri çeken ve elde tutan değerli ve iyi yönetilen ödül ve takdir etme sistemlerini nasıl yönetileceğini, onların bilgilerini nasıl geliştirip paylaşılacağını, belirli davranış ve eylemleri sergilemeye devam etmeleri için nasıl motive edileceğinin sorgulanması ve bu sorulara yanıt verilebilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

2.3.2. Elde Tutma

Günümüzde devamlı artan küresel rekabet, değişen pazarlar ve beklenmedik durumlar ile karşı karşıya kalınmakta ve işletmeler ihtiyaç duydukları yetenekli çalışanların istihdam edilme, elde tutulma ve geliştirilmesi gitgide zorlaşmaktadır (McCauley ve Wakefield, 2006:4). Çalışanın elde tutulması örgüt için kritik öneme sahip iş görenleri kaybetmemek için gösterilen faaliyetlerin toplamı olarak nitelendirilir (Hedberg ve Helenius, 2007:179).

Örgütler, küresel rekabet karşısında üstünlüğü elde etmek ve sürdürmek için yetenekli kişileri cezbetmesi kadar elindeki yetenekli kişileri de kaybetmemeyi başarması gereklidir. Yetenekli iş görenin örgüt içerisinde tutulması büyük ölçüde kişinin örgüte bağlı olmasının sağlanması demektir. Diğer bir ifade ile elde tutma uzun vadede çalışan bağlılığının sağlanmasına yönelik bir stratejidir (Özutku, 2008:80). Bu bağlamda, liderler yeteneklerin iyi yönetilmemesinin doğuracağı sonuçları ve getireceği kayıpları görebilmeli, yetenekli çalışanların işletmeye olan sadakat ve bağlılıklarını artırarak, işletmede verimlilik ve kârlılığı sağlamaları gerekmektedir (Kaye ve Evans, 2003:291).

2.3.3. Eğitim

1990'lı yıllardaki toplumsal ve küresel değişimler işverenlerin işletmeye bakış açılarını ve işletmelere olan tutum ve davranışlarına yönelik birçok değişime neden olmuştur. Örgüt içerisinde

bulunan çalışanların ve yöneticilerin sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmede gerekli olan teknik ve davranışsal yeniliklerde aşamalı olarak değişimler görülmüştür. Bu yüzyılın en sık kullanılan sözcüğü “eğitim” (training) olmuştur. İşletme açısından bu terim; eğitim yöneticisi tarafından bir mesleği tanımlamak veya sınıf temelli bir ilerleme tekniğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bugünse “gelişim” ile ilintili olarak kullanılan kelime “öğrenme” olarak yerini almıştır (Erçokses, 2009:98).

Yetenek yönetimi konusunda yapılan araştırma ve çalışmalar kurs ve işletme içi eğitimlerle yetenekli çalışanların işletmeye olan güven ve bağlılıklarında oldukça etkili olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte; çalışanları yönlendirme, iş rotasyonları, birlikte yürütülen iş rotasyonları, ortaklaşa yürütülen proje ve çalışmalar, yürütülmesi zor olan çalışmalar gibi başka eğitim ve geliştirme çalışmalarında etkisinin kaçınılmaz gücü vurgulanmıştır (Skuza vd., 2013:462).

2.3.4. Elde Tutma-Bağlılık

Çalışan bağlılığı, elde tutmayla mümkün olabilir. Ancak elde tutma faaliyetleri işletmenin politikalarıyla belirlenirken bağlılık bireysel bir yaklaşımdır. Bağlılık, seçenekler çok olmasına rağmen bireyin işletmede kalma isteğini, işletmeyi tercih etme isteğini ifade eder. İşletme çalışanlarını işletmeye bağlamak, iş sadakati ve çalışan memnuniyetini kazanmaktan daha ileri bir aşamadır. Bireylerin örgüt yapısından kaynaklı huzur ve rahatlığı memnuniyeti, sadakat örgüte dahil olma isteğini açıklamaktadır. Bunlardan daha ileri aşama olan bağlılık ise, bireylerin örgütü özümsemeleri, kısa ve uzun vadede örgütün tüm gelişimini takip etmeleri ve örgütün düştüğü her durumda örgüte katkı sağlayabilecek özverilerinin olmasını ifade eder (Hewitt Associates, 2008).

Örgütsel açıdan çalışan bağlılığı literatürde farklı dönemlerde farklı çalışmalarla açıklanmıştır. Yazın tarihinin başlangıcında bağlılık örgütün değer ve amaçları doğrultusunda gelişen duygusal bir bağlılık olarak açıklanmıştır. Araştırmalar bağlılığı, bireylerin örgüte kazandırdıkları değerler olarak tespit etmişlerdir. Daha sonraları Meyer ve Allen (1991) yaptıkları çalışmada bahsettiğimiz bağlılık türlerini sınıflandırmışlar ve ilk tip bağlılığa “duygusal bağlılık”, ikinci tip bağlılığa ise “devamlılık bağlılığı” adını vermişlerdir. Meyer ve Allen’in açıklamalarına göre duygusal bağlılıkla bireyin duygularıyla hareket ederek işletmeye bağlanmasını, örgütle olan içselleşmesini devamlılık bağlılığında ise bireylerin örgütten ayrıldıklarında katlanacakları maliyetleri ya da örgütte kalmaları durumunda sağlayacakları faydayı dikkate alarak bağlanmalarını ifade eder. Örgüt literatüründe Meyer ve Allen’in iki şekilde açıkladıkları bağlılık türüne daha sonraları “normatif bağlılık veya ahlaki bağlılık” ifadesi de kazandırılmıştır. Normatif bağlılık, bireylerin örgüte hesapsız bağlılığı, örgütün içinde bulunduğu her şart ve durumda örgütte kalmaları gerektiğini belirten katı ve zorunlu bir bağlılık türüdür (Özutku, 2008: 80). Örgütlerde yetenekli çalışanların örgüte bağlılığını sağlamak sadece çalışanlarla ilgili bir husus değildir. Örgütün önceliği uygun işlere en uygun kişileri atamalı ve onları yaptıkları işle içselleştirmelidir. Bu sayede örgüt hem bireyleri elde tutabilir hem de örgüte bağlılığı artırabilir.

2.3.5. Cezbetme

Günümüzde işletmeler rekabet üstünlüğü elde etmek için birçok faktörün yanı sıra yetenekli insanlara da ihtiyaçları vardır. İşletmelerin insana bakış açılarının değişimiyle birlikte bir işletmenin var olması ya da yok olmasının yeteneğe bağlı olduğu farkındalığı oluşmaya başlamıştır (Faisal, 2008:14). Yüksek performanslı işletmeler için yeteneği cezbetmek ve elde tutmak temel hedefler arasında yer alır. Günümüzde yeteneği bulmak dahi beceri haline gelmiştir. Demografik, sosyal ve ekonomik ilerlemeler, sürdürülebilir rekabet ve karlılık artışlarının insan yeteneğiyle doğrudan ilgili olduğunu göstermiştir (Hiltrop, 1999: 428). İlerleyen yıllarda işveren ve işçi kavramları algısı çarpıcı bir biçimde değişecek ve önümüzdeki on yıllarda işletmeler çalışanları aramaya başlayacaklardır. Yetenekli çalışanları cezbetmek uygun insana uygun iletiyi vermekle mümkün olabilir. İşletmeler bu süreçte belirlenen yetenek kitlesini doğru tanımlamalı ve yetenekten beklentilerini açıkça ortaya koymalıdır.

Yeteneklerin işletme tarafından cezbedilmesi için uygun işe uygun yeteneği yerleştirmek gerekir. Yetenekleri çekmek için işletmelerin kullandıkları bazı kanallar bulunmaktadır. Hatum (2010) ile Li ve Devos (2008) cezbetmeye ilişkin birtakım önerilerde bulunmuşlardır;

- Yetenekli bireylere müşteri gözüyle bakmak
- İşletmede bir yetenek yönetim sisteminin varlığı
- Takdir ve ödüllendirmede, şirket ortaklığı ve hissedar olmada, performansa dayalı ücretlendirmede yetenekli çalışanlara güvence vermek
- İş esnekliği ve pozitif bir örgüt iklimine sahip olmak
- Eğitimlerin bireye uygun olması ve bireyin gelişimine katkı sağlaması gerekir
- Liderlik yönetim uygulamalarının vizyoner olması
- Performans ölçümü ve yedekleme planlarının sürekli olarak yapılmasıdır (Chowdhury, 2001:12).

2.3.6. Yetenek Havuzu

Yetenek Yönetimi tipik olarak yetenekli ve performans açısından en üst düzeyde olan çalışanları belirli bir havuz içinde tutar. Bu çalışanlar gelecekte belirli noktaların potansiyel liderleri olarak kabul edilirler. Dışarıdan yetenek kiralamak Yetenek Yönetiminin önemli bir parçası olmasına rağmen örgütlerin temel işlevleri mevcut çalışanlarından havuzlar oluşturmaktır (Stahl vd. 2021: 25-32). Yetenek havuzları, örgüt içindeki ayrı düzeylerdeki yüksek potansiyelli bireyleri ayrı havuzlarda birleştirir. Bu sayede istenilen pozisyonlardaki bireyler yedeklenmiş olur ve ihtiyaç durumunda pozisyona uygun kişilerin bu havuzlardan belirlenmesi daha hızlı ve maliyeti düşük olur. Yetenek havuzu yaklaşımındaki temel hedef yüksek potansiyelli bireylerin birikimlerinin geliştirilmesi ve örgüt içi etkililiğin ve verimliliğin artırılmasıdır. Bunun yanı sıra yetenek havuzları aldıkları eğitimler,

mevcut potansiyelleri ve istenilen seviyedeki çalışmalarıyla gelecekte oluşabilecek büyümenin yapı taşlarını meydana getirirler (Berger, 2004: 187–188).

Örgütler, yetenek havuzuna seçtikleri bireylere mecburi eğitim vermektedirler. Bu eğitimler ile adaylara, yöneticilik potansiyellerinin belirlenmesi amacıyla psikoanalitik analizler, mülakatlar, potansiyelin saptanmasına dönük değerlendirme merkezi uygulamaları ve çalışanların yüksek iş performansına sahip olmasına yönelik özellikler aranır. Bu özellikler içinde; bireyin başarıma arzusu, sağduyu sahibi olma ve sözlü iletişim becerisinin yüksekliği gibi yetkinlikler bulunmakta ve bireyden öğrenme isteğinin sürekli olması istenmektedir (Altınöz, 2006: 101–102).

2.3.7. Seçme-Yerleştirme

Yetenekli bireylerin istihdam edilmeleri ve işe alınma süreçleri geleneksel işe alım süreçlerinden çok farklıdır. Sayıca fazla namzet listesinden birini belirlemek yeteneği seçmek anlamına gelmez. Örgütleri yeteneği bulmak için yenilikçi, yaratıcı ve aktif yöntemler kullanmaları gerekir. Örgütler daha aktif işe alım yöntemleri uygulayarak kendisinin bile yeteneğini fark etmediği bireylere ulaşabilirler. Yetenek bulma ve kadrolama süreçlerinin iki temel evresi, aday araştırma ve bulma sürecidir. Yetenek yönetimi, hem örgüt içi hem de örgüt dışı kaynaklardan yetenekli kişilere ulaşabilmektir (Kraus, 2007: 66-67).

Yetenek yönetimine göre örgütsel strateji ve hedefler doğrultusunda belirlenmiş kilit pozisyonlar ancak pozisyona uygun yetenekli kişilerce doldurulur. Aranılan bütün özellikleri taşıyan adayları bulmak oldukça zordur. Bu beceri boşluğu sadece özel sektör için değil kamu sektörü için de geçerlidir. Günümüzde kamuda da yetenekli kişiler için savaş yapılmaktadır (Geniş ve Usta, 2010). Günümüz rekabet koşulları ve yetenekli kişi sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda yetenekli insanlara sahip olmak örgütler için stratejik olarak ele alınması gerekli bir konu haline gelmiştir. Bu stratejik yaklaşım ile yetenek yönetimine en önemli girdi sağlayan süreç seçme ve yerleştirmedir (Kraus, 2007: 66-67).

Seçme ve yerleştirme araçlarının doğru kullanılması potansiyeli yüksek, yaratıcı, yeniliklere açık, gelecek vadeden yeteneklerin örgüte çekilmesi ve doğru pozisyonda görevlendirmesi sürecin başarıya ulaşmasında önemli koşullardan biridir. Yetenek yönetiminde yöneticileri işe alım sırasında değerlendirme merkezi uygulamalarına yönelten sebepler; iş ortamlarına mesafe olarak yakın adayları net bir şekilde gözlemleyebilmek, her yönüyle adayları kıyaslayabilmek, objektif değerlendirmenin daha sağlıklı olması gibi daha birçok nedenlerdir. Değerlendirme merkezi uygulamaları örgütlerin kilit pozisyonlarını seçme ve değerlendirmede, yetkinlikleri gözleme ve yeteneklerin ortaya çıkarılmasında etkindir. Bu yöntem aracılığıyla yüksek potansiyelli çalışanların belirlenmesi amaçlanmaktadır (Altınöz, 2006: 100). Bu amaçla değerlendirme merkezleri her işletme ve iş tanımında kendisine özgü özellikler taşıdığından dolayı standart uygulamalarla sınırlandırılmazlar. Fakat her işletme için geçerli ortak standartlar da mevcuttur. Gelişmiş ve gelişmekte olan örgütlerdeki yetenek yönetimi uygulamaları ele alındığında değerlendirme merkezinin sıklıkla başvurulan bir seçim ve değerlendirme yöntemi olduğu sonucuna varılır (Yazıcıoğlu, 2006:71-76). Nesnelliği,

çoklu verilere dayanması, geri bildirimler de detay ve doğru pozisyonlara doğru kişilerin atanması gibi nedenler bu yöntemi işletmeler için gerekli kılmaktadır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Rekabetin hızla yoğunlaştığı günümüz iş dünyasında işletmelerin dâhil oldukları sektörde avantajlı konuma gelmeleri için sistemlerini her zaman açık tutmalı ve pazardaki yenilikleri ve değişimleri takip etmeleri gerekmektedir. Bu gelişmeleri takip edebilmek için “yetenek” arayışlarına önem vermeli ve bu yetenekleri gerektiği ölçüde yönetebilmelidirler. Tüm bunlar yapıldığı takdirde rakiplerinden farklı değerlere sahip olabilirler ve daha avantajlı konuma gelebilirler. Yeteneklerin güncel tutulması ve geliştirilmesi, teknolojik, ulusal ve uluslararası değişimlerin belli zaman aralıklarında takip edilmesi yenileşmeyi daha aktif hale getirecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere yeniliği artıracak bir faktör olan yeteneğin ve yeteneği yönetebilmenin işletmelerce kavranması ve uygulamaya sokulması gerekmektedir. Bu noktada işletmenin tamamına etkin görevler düşerken, sorumluluğun daha çok üst yönetim ve İnsan Kaynakları Yöneticilerine ait olduğu söylenebilir. Yapılan bu açıklamalar bağlamında araştırmanın amacı; Yetenek Yönetimi konusunda daha kapsayıcı bir ölçek geliştirmektir.

Araştırmanın konusu Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin yetenek yönetimi uygulamaları oluşturmaktadır. Yapılan çalışma, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin gelişimi, ülkemiz ekonomisine kayda değer katkılar sağlayan tekstilin geleceği açısından oldukça önemlidir. Örgütlerin yeteneği yönetme eğilimleri, yetenekleri geliştirmeleri hayatta kalabilmelerinin temel şartıdır.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada şirket seçiminde; çalışan sayısı, İKY uygulamalarındaki faaliyetleri ve işletmelerin yetenek yönetimi hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarıyla ilişkin bir değerlendirme yapılarak çalışma yürütülmüştür. Anket çalışması Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesinde (ŞOSB) tekstil sektöründe faaliyet gösteren dört işletmede Mayıs-Haziran 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. İşletmelerden, üst yönetim, orta yönetim, bölüm sorumluları ve işçilerden oluşan 1182 çalışandan gönüllük esasına göre veri sağlanmıştır. Anketler çalışanlara uygun zamanlarda dağıtılmış ve çalışanlarla birebir görüşülmüştür.

Türkiye'de işletmeler, çalışanların ihtiyaçlarına cevap verebilmek, yetenekli ve değerli çalışanları çekebilmek, onları işletmeye içerisinde geliştirmek ve işletmeye kazandırabilmek için yetenek temeline dayanan çeşitli yönetim şekilleri uygulamaktadırlar. İşletmenin iç ve dış çevresinde yaşanan hızlı değişimler, teknolojik yenilikler, rekabet edilebilirliğin giderek zorlaştığı günümüz şartlarında İnsan Kaynakları Yönetiminin önemle üzerinde durması gereken hususlardan biri de yetenekli çalışanlara ulaşabilmektir. Araştırmaya katılan işletmelerin gerçek ad ve sloganları bu çalışmanın bilimsel araştırma amaçlı yapıldığından dolayı gizli tutulmuş ve simgelerle ifade edilmiştir. İşletmeler araştırmada A, B, C ve D işletmesi olarak isimlendirilmiştir.

3.2. Yöntem

Yetenek Yönetimi Uygulamaları ile ilgili; Mucha (2004), Socpo (2005), Morton (2005), Fegley (2006), Mccauley ve Wakefield (2006), Lewis ve Heckman (2006), Bersin (2006), Doğan ve Demiral (2008), Laff (2006), Stewart (2008), Capelli (2008), Ooi (2009), Galagan (2009), Jimenez ve Martinez (2009), Çırpan ve Şen (2009), Altuntuğ (2009), Atlı (2010), Silzer ve Dowel (2010), Alayoglu (2010), Şahin (2015), Demirel ve Savaş (2017), Altınöz (2018) çalışmaları incelenerek Yetenek Yönetimi Uygulamaları ile ilgili 64 ifade 4 kişilik çalışma ekibince taslak ölçek oluşturulmuştur. Uzmanlık alanları sırasıyla Kalite Yönetimi, İnsan Kaynakları, İstatistik ve Örgütsel Davranış olan çalışma grubu; 64 ifadeyi tek tek ele almak suretiyle oluşturmuştur. Likert tipinde (1.Hiç Katılmıyorum,- 5.Tamamen Katılıyorum) ve 8 adet demografik bilgilerden oluşturulan anket 1182 çalışana uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analizi için SPSS (18.0) ve AMOS (16.0) programı kullanılmıştır. Ölçekteki değişkenlerin tespitinde; güvenilirlik için Cronbach's Alpha Analizi, maddelerin faktör analizine uygunluğu testi için KMO and Bartlett's Testi, Betimleyici ve tanımlayıcı analizler, Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Tüm analizler için anlamlılık seviyesi %5 ($p=0,05$) alınmış ve istatistiksel anlamlılık için $p<0,05$ düzeyi aranmıştır. Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeğinin özdeğeri 1'den büyük 7 faktörde toplandığı belirlenmiştir.

4. Bulgular

İlk pilot uygulama 4 (A, B, C ve D) işletmedeki 200 çalışan ile yapılmıştır. Teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (9, 10, 14, 17, 19, 27, 29, 55, 58 ve 59) çıkarılarak 54 ifade ile 500 çalışana uygulanmıştır. İkinci pilot çalışmada teorik olarak faktörleşmeyen ve faktör yükleri düşük ifadeler (1, 11, 18, 28 ve 57) çıkartılmıştır. Nihai ölçek elde edilen 49 ifade ile 1182 çalışana gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Değişkenlere ilişkin güvenilirlik testi (Cronbach's Alpha) tüm ölçek için ,958 olarak (Tablo 1) çok güvenilir (Büyüköztürk, 2007) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

<i>Cronbach'sAlpha Katsayısı</i>	<i>İfadeSayısı</i>
,958	49

Tablo 2. KMO and Bartlett's Test

<i>Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.</i>		<i>,939</i>
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	44928,477
	Df.	1176
	Sig.	,000

Faktör analizin yapılabilmesinde örneklem yeterliliğinin analizi için Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) testi yapılmıştır. KMO katsayısı 0,9 üzeri mükemmel; 0,8-0,9 arası çok iyi; 0,7-0,8 arası iyi; 0,6-0,7 arası orta; 0,5-0,6 arası zayıf ve 0,5'in altı kabul edilemez (Kalaycı, 2010: 322). Tablo: 2'de KMO testinin 0,939 sonucuyla mükemmel olduğu tespit edilmiştir.

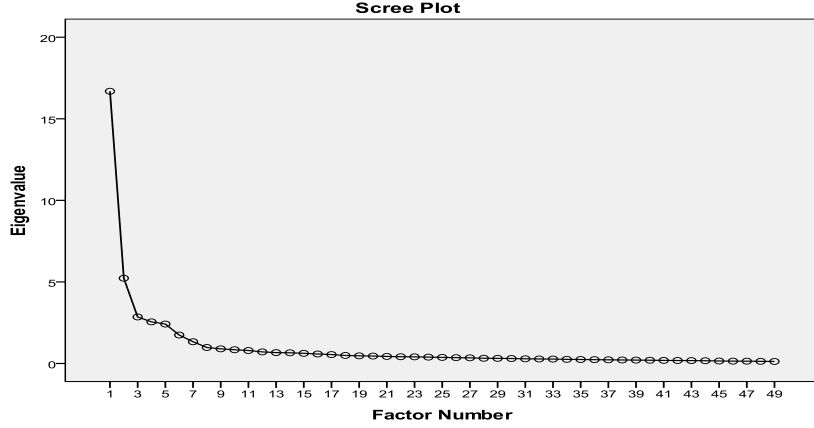
Tablo 3. Demografik Özellikler

<i>Demografik</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Geçerli %</i>	<i>Kümülatif %</i>
<u>Katılımcı Cinsiyetleri</u>				
Kadın	203	17.2	17.2	17.2
Erkek	979	82.8	100	100
Toplam	1182	100	100	
<u>Yaş Bilgileri</u>				
16-20	45	3.8	3.8	3.8
21-30	871	73.7	73.7	77.5
31-40	252	21.3	21.3	98.8
41-50	14	1.2	1.2	100
Toplam	1182	100	100	
<u>Medeni Durum</u>				
Evli	753	63.7	63.7	63.7
Bekar	429	36.3	36.3	100
Toplam	1182	100	100	
<u>Öğrenim Durumları</u>				
İlkokul	110	9.3	9.3	9.3
Ortaokul	442	37.4	37.4	46.7
Lise	527	44.6	44.6	91.3
Yüksekokul	60	5.1	5.1	96.4
Lisans	43	3.6	3.6	100.0
Toplam	1182	100	100	
<u>Çalışma Süresi</u>				
1-3 yıl	1066	90.2	90.2	90.2

4-6 yıl	103	8.7	8.7	98.9
7-9 yıl	6	0.5	0.5	99.4
10 yıl ve üstü	7	0.6	0.6	100
Toplam	1182	100	100	
<u>Katılımcı Unvanları</u>				
İşçi	753	63.7	63.7	63.7
Sorumlu	345	29.2	29.2	92.9
Uzman Y.	42	3.6	3.6	96.4
Uzman	29	2.5	2.5	98.9
Yönetici	13	1.1	1.1	100.0
Toplam	1182	100.0	100.0	
<u>İşletmeler</u>				
İşletme A	250	21.2	21.2	21.2
İşletme B	243	20.6	20.6	41.7
İşletme C	267	22.6	22.6	64.3
İşletme D	422	35.7	35.7	100
Toplam	1182	100	100	

Tabloya göre; Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi'nde (ŞOSB) araştırmaya katılan çalışanların %17.2'sinin kadın, %82.8'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %3.8'inin 16-20 yaş aralığında, %73.7'sinin 21-30 yaş aralığında, %21.3'ünün 31-40 yaş aralığında ve %1.2'sinin 41-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %63.7'sinin evli, %36.3'ünün ise bekar olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %9.3'ünün ilkokul mezunu, %37.4'ünün ilköğretim mezunu, %44.6'sının Lise mezunu, %5.1'inin Yüksekokul mezunu ve %3.6'sının Lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların çalışma süreleri %90.2'sinin 1-3 yıl arası çalıştığı, %8.7'sinin 4-6 yıl arası çalıştığı, %0.5'inin 7-9 yıl arası çalıştığı, %0.6'sının ise 10 yıl ve üzeri çalıştıkları görülmektedir. Araştırmaya katılanların unvanlarına göz atılırsa; %63.7'sinin işçi oldukları, %29.2'sinin Sorumlu oldukları, %3.6'sının Uzman yardımcısı oldukları, %2.5'inin Uzman oldukları, %1.1'i ise Yönetici olduklarını beyan etmişlerdir. Nihai uygulamada elde edilen 7 faktörlü ölçeğin doğrulanıp doğrulanmayacağını testi için yapılan Yamaç Eğim Grafiği incelendiğinde 7 faktörlü yapı Şekil: 2 ile doğrulandığı görülmüştür.

Şekil 2. Yamaç Eğim Grafiği

1182 örnekleme elde edilen 7 faktörlü ölçeğin doğrulanıp doğrulanmayacağıın kontrolü için Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu analizde Eğik Döndürme (Promax) Yöntemi, Çıkarım yöntemi (Extraction) Maksimum Benzerlikler (Maximum Likelihood) kullanılarak faktör yükleri ,40'dan (Absolute Value Below) büyük ve özdeğeri (Eigenvalue) 1'in üzerindeki faktörler kullanılmıştır.

Tablo 4. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Faktörler	İfadeler	Faktörler						
		1	2	3	4	5	6	7
Ödüllendirme	36	,856						
	38	,852						
	41	,844						
	37	,827						
	40	,826						
	35	,805						
	39	,804						
	43	,743						
	44	,737						
	42	,682						
	34	,654						

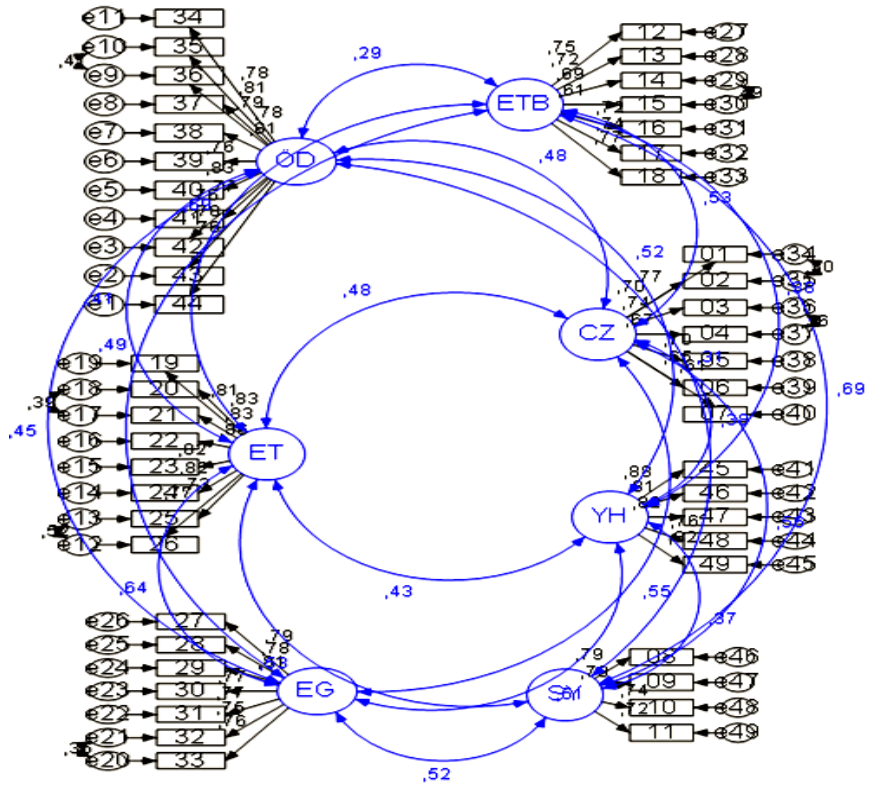
Elde Tutma	25	,940	
	26	,874	
	23	,862	
	24	,859	
	22	,827	
	20	,667	
	21	,642	
	19	,627	
Eğitim	28		,885
	32		,848
	29		,840
	31		,817
	33		,739
	30		,711
	27		,681
Elde Tutma Bağlılık	14		,858
	15		,839
	16		,808
	17		,691
	18		,615
	13		,606
	12		,465
Cezbetme	05		,894
	06		,851
	07		,786
	03		,621
	04		,577
	02		,447
	01		,411
Yetnek Havuzu	48		,932
	49		,877

	47							,836
	46							,738
	45							,566
Seçme Yerleştirme	10							,926
	11							,818
	08							,438
	09							,414
Cronbach's Alpha	,947	,946	,917	,907	,876	,911	,832	

Tabloda görüldüğü gibi faktör yükleri 0.411 ile 0.940 arasında değişmektedir. Güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0.958 ile çok iyidir. 7 faktörlü ve 49 ifadeden oluşan ölçeğin KMO. değeri 0.939 ile çok iyi olduğu ve toplam varyansın %61.730'unu açıkladığı belirlenmiştir. Bu sonuçla ölçeğin yeterli güvenilirlik seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için AMOS 16 paket programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeliyle 1182 çalışan ile test edilerek Şekil: 3'deki grafikte sunulmuştur. AMOS grafiği şekilde; "ÖD: Ödüllendirme", "ET: Elde Tutma", "EG:Eğitim", "ETB: Elde Tutma ve Bağlılık", "CZ: Cezbetme", "YH: Yetenek Havuzu" ve "SY: Seçme Yerleştirme" olarak kodlanmıştır. Ölçeğe ait iyi uyum indeksi sonuçları Tablo: 6'da görülmektedir.

Şekil 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Tablo 5. YEM Uyum İndeks Değerleri

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 1,00$	$0,85 \leq GFI \leq 0,90$
RMR	$0,00 \leq RMR \leq 0,05$	$0,06 \leq RMR \leq 0,08$
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$

Kaynak: Meydan ve Şeşen, 2015:37; Schermelleh-Engel vd. 2003

Tablo 6. Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Sonuçları

χ^2	<i>f</i>	<i>p</i>	χ^2/df	GFI	RMR	NFI
2956,496	1099	,000	2,69	,985	,041	,983

Tablo 6'da görüldüğü gibi *p* değeri anlamlı çıkmıştır. Analiz sonucu $\chi^2/df=2,69$ olarak tespit edilmiş ve anakütle varyans-kovaryans matrisi ile tahmin edilen varyans-kovaryans matrisinin uyumlu olduğu tespit edilmiştir. GFI değeri 0,985 ile iyi uyum referans değerleri içerisinde olduğu görülmektedir. RMR ve NFI değerleri sırasıyla 0,041 ve 0,983 olarak tespit edildiğinden iyi uyum değerleri göstermektedir. Hesaplanan uyum indeksi sonuçları dikkate alındığında ölçeğin istatistiksel olarak anlamlı bir model olduğunu söylenebilir (Meydan ve Şeşen, 2015:32-37, Çokluk vd. 2016:272-286).

Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeği 5 noktalı Likert tipinde 49 ifadeden oluşmaktadır. Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği 1182 örneklem üzerinden güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmıştır. Açıklayıcı (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile 7 faktörlü bir yapı ile toplam varyansın %61,730'u açıklamaktadır. Faktörlerin isimleri; 1. Ödüllendirme, 2. Elde Tutma, 3. Eğitim, 4. Elde Tutma ve Bağlılık, 5. Cezbetme, 6. Yetenek Havuzu ve 7. Seçme Yerleştirme olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Faktörlerdeki ifade sayıları; 11, 8, 7, 7, 7, 5, 4'tür. Yapılan istatistiksel analizlerin sonucunda faktör yük değerlerinin (0,41-0,94) yüksek olması ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ait Cronbach Alpha değeri ,958 ve örneklem yeterlilik değeri ,939 sonuçlarıyla çok iyi olduğu görülmektedir. Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 49 iken en yüksek puan 245'dir. 5 noktalı Likert tipi ölçeklerde hem ölçeğin hem de alt faktörlerinin ortalama değerleri;

“Hiç Katılmıyorum “1.00-1.79” →Çok zayıf Yetenek Yönetimi Uygulamalarını,

“Katılmıyorum “1.80-2.59” →Zayıf düzeyde Yetenek Yönetimi Uygulamalarını,

“Kararsızım “2.60-3.39” →Orta düzeyde Yetenek Yönetimi Uygulamalarını,

“Katılıyorum “3.40-4.19” →Yüksek düzeyde Yetenek Yönetimi Uygulamalarını,

“Tamamen Katılıyorum “4.20-5.00” →Çok Yüksek düzeyde Yetenek Yönetimi Uygulamalarını ifade etmektedir.

5. Sonuç

Örgütsel yetenek ile ilgili tanımlamalardan varılacak en birincil sonuç bu yeteneklerin örgütler için rekabet avantajı sağlayacak olduklarıdır. Diğer bir ifade ile örgütsel anlamda yetenekleri gelişmiş olan örgütlerin, mevcut kapasitelerini rakiplerine göre daha etkin ve verimli kullanacakları ve bu sayede de müşteri ve pazar paylarını koruyacakları beklenmektedir. Bu araştırma ile Yetenek Yönetimi Uygulamaları konusunda alanyazındaki ölçeklerden daha kapsayıcı bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi’nde tekstil sektöründe faaliyette olan 4 ayrı işletmedeki 1182 çalışana uygulanmıştır. Bunun sonucunda söz konusu 4 işletmenin yüksek düzeyde Yetenek Yönetimi Uygulamaları yaptığı tespit edilmiştir. Değişik demografik özellikleri taşıyan çalışanlara uygulandığından dolayı geçerli, güvenilir bir ölçüm aracı olduğu değerlendirilmektedir.

Alanyazında ölçekler dikotomik yaklaşımla nitel çalışmalardan nicel çalışmalara doğru eklektik şekilde geliştirilmektedir. Bu bağlamda Yetenek Yönetimi Uygulamaları ölçeği de bu yaklaşımın bir ürünüdür. Alanyazında yapılmış olan birçok çalışmada nitel çalışma (vaka çalışması, mülakat vb.) kullanılmış fakat az sayıda nicel çalışmaya rastlanmıştır. Kılıç vd. (2017) tarafından Oehley (2007) çalışmasından Türkçe’ye uyarlanan yetenek yönetimi ölçeği 40 ifade ve 8 alt faktörden (Anlama, İşe alma, Belirleme, Geliştirme, Olumlu ilişkiler, Yetkilendirme, Ödüllendirme ve İş-Yaşam Dengesi) oluşan (n=133) katılımcı öğretmen adayları üzerinden test edilerek geliştirilmiştir. Tabancalı vd. (2017) eğitim organizasyonlarında yetenek yönetimi ölçeği çalışmasında 50 ifade ve 6 alt faktörden (Amaç ve stratejilerin tanımlanması, Anahtar konuların belirlenmesi, Yetenekleri yetenek havuzuna çekme, Eğitim ve geliştirme, Performans değerlendirme, Kariyer gelişimi) oluşan (n=784) katılımcı müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenler üzerinden test edilerek geliştirilmiştir. Jayaraman vd. (2018) Entegre Yetenek Yönetimi Ölçeği 26 ifade 4 alt faktörden (Kritik pozisyonların belirlenmesi, Yeterlilik eğitimi, Gelişme ve Ödül yönetimi) oluşan (n=506) çalışan üzerinden test edilerek geliştirilmiştir. Erdoğan (2019) yetenek yönetimi ölçeği geliştirilmesi çalışmasında 24 ifade ve 4 alt faktörden (Eğitim ve gelişim, Kariyer yönetimi, Çalışan seçimi ve işe alım, Performans yönetimi) oluşan (n=751) katılımcı telekomünikasyon çalışanları üzerinden test edilerek geliştirilmiştir. Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği çalışmamızda 49 ifade ve 7 alt faktörden (Ödüllendirme, Elde Tutma, Eğitim, Elde Tutma ve Bağlılık, Cezbetme, Yetenek Havuzu ve Seçme Yerleştirme) oluşan (n=1182) işletme çalışanı üzerinden test edilerek geliştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın üstünlük-

leri örneklem ve alt faktörler açısından daha kapsayıcı olduğu, ölçekle ilgili elde edilen istatistiksel değerlerin (güvenilirlik, örneklem yeterliliği, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, yamaç eğim grafiği, açıklanan varyans vb.) iyi/çok iyi ve uyum değerlerinde olduğudur. Çalışmanın sınırlılıkları ve zayıflığı ise çalışanların ifadeleri uzun bulması, mola ve yemek vakitlerinde zaman ayırmaları ile sadece Şanlıurfa Organize Bölgesindeki işletme çalışanlarınca yapılmasıdır. Bu ölçek farklı şehir, sektör ve örneklem grupları ile geçerlilik ve güvenilirlik analizleri Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği ile çalışacak araştırmacılara açıktır. Bu açıklık tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu ölçeği kullanacak araştırmacıların örgütsel davranış konuları (Örgütsel Güven, Örgütsel Adalet, Örgütsel Bağlılık, Personel Güçlendirme, Duygusal Emek, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı vb.) ve örgütsel çıktılar (İş Performansı, İşletme Performansı, Verimlilik vb.) ile ilgili çalışmalar yapması önerilebilir.

İşletme hedeflerine ulaşması, farklı unsurların belirlediği bir başarı göstergesidir fakat bir bütünü temsil eder. Buradan hareketle bir işletmenin dönemsel veya bütünlük performansı söz konusu olduğunda, bu performansın meydana gelmesine etki eden nedenlerin tamamının eş zamanlı olacak şekilde açıklandığının bilinmesi gereklidir. Soyut bir kavram olarak algılsa da bundan daha fazla olarak finansal ve beşeri varlıklardan meydana gelen ve bu varlıklarda ortaya çıkan bir bütünün nihai göstergelerini ifade eder. Bu beşeri varlıkların anlaşılması amacıyla araştırma sonuçlarının Türkiye’de özellikle gelişmekte olan ve yeni faaliyete geçmiş işletmelerin gelişimlerine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Dünyanın en akıllı varlığını, yani insanı ve insanın yeteneklerini tanımayla alakalı psikometrik özellikleri içeren bu çalışma alanyazındaki önemli boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akar, F. (2012).** Yetenek Yönetiminin Bazı Türk Üniversitelerinde Uygulanmasına İlişkin Öğretim Üyelerinin Görüş ve Önerileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, EBE., Ankara.
- Alayoğlu, N. (2010).** İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Dönem: Yetenek Yönetimi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, ss. 75.
- Altınöz, M. (2018).** Yetenek Yönetiminin Algılanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi, SBE.Dergisi, (39), 82-95.
- Altınöz, M. (2006).** Yetenek Yönetiminin Algılanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, SBE., Adana.
- Altıntaş, M. (2018).** İnsan Kaynaklarında Yeni Bir Yaklaşım: Yetenek Yönetimine İlişkin Nitel Bir Araştırma. Ahi Evran Üniversitesi İİBF. Dergisi, 2(1), 24-43.
- Altuntuğ, N. (2009).** Rekabet Üstünlüğünün Sürdürülmesinde Yeteneklerin Rolü, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt.14, Sayı.3, ss.445-460.
- Armstrong, M. (2006).** A Handbook of Human Resource Management Practice, (10th edition). Philadelphia: USA, and London, UK: Kogan Page Ltd. ss.484.

- Ashton, C., Morton, L., (2005).** Managing talent for competitive advantage: Taking a systematic approach of talent management. *Strategic Human Resource Review*, 4(5), ss. 28–31. <https://doi.org/10.1108/14754390580000819> (Erişim: 2.09.2017)
- Atlı, D., (2010).** İnsan Kaynakları Yönetiminin Yeni Vizyonu Yetenek Yönetimi ve Basın İşletmelerinde Bir Uygulama, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE., İstanbul, ss. 235-236.
- Atlı, D. (2012).** Yetenek Yönetimi. Crea Yayıncılık, İstanbul.
- Bayramoğlu, G. (2007).** Kaynak Tabanlı Yönetim Modelinin Rekabetçi Üstünlükler Açısından İncelenmesi ve Ford Otosan, Tusas, Graham ve Toprak Seramik İşletmelerinde Niteliksel Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE., Eskişehir.
- Berger, L. A. (2004).** Creating a Talent Management System for Organisation Excellence: Connecting the Dots, *The Talent Management Handbook*, McGraw Hill: NY. ss. 187-188.
- Bersin, J. (2006).** Talent Management: What is it? Why now, May. Çevrimiçi: <http://www.bf.umich.edu/docs/KeyReferenceArticles.pdf>.
- Bingöl, D. (1998).** İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım İstanbul.
- Boone, L., Kurtz D. L. (1998).** Contemporary Marketing, The Dryden Press, Texas.
- Buckingham, M., Vosburgh, R. M. (2001).** The 21st Century Human Resources Function: It's The Talent, Stupid! *HR. Human Resource Planning*, Vol:24, No:4, ss.17-23.
- Büyüköztürk, Ş. (2007).** Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, 7. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Born, M., Heers, M. (2009).** Talent Management. Born, M., & Heers, M. (2009). Talent Management: Alternatives to the Single-Ladder Approach. *Faculty Report*, 1-108.
- Boxall, P. (1996).** The Strategic HRM Debate and The Resource Based View of The Firm, *Human Resource Management Journal*, 6, ss.59-75
- Brewster, C. (1994).** Leeway With Labour, *Personnel Today*, August, 1.
- Byars, L., Byars, L.W.R. (1997).** Human Resources Management, 5.Ed., Irwin Inc.Co.
- Capelli, P. (2008).** Talent Mangement fort he Twenty-First Century, *Harvard Business Review*, March, ss.74-81.
- Chowdhury, M.S., Amin, M.N.A. (2001).** Relative Importance of Employee Values, Attitudes Leadership Behaviors in Employee Motivation. An Emprical Investigation. Monroe Collage, Bronx, New York West Virginia University of Technical, ss. 12.

- Çırpan, H., Şen, A. (2009).** İşletmelerde Yenilikçiliği Geliştirmede Etkili Bir Araç: Yetenek Yönetimi, Çerçeve Dergisi, Cilt:17, Sayı:52, s.110-117.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2014).** Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Pegem Akademi.
- Demirel, Y., ve Savaş, Y. (2017).** Nepotizmin yenilik ve yetenek yönetimi üzerine etkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,6(1), 129-142.
- Doğan Südaş, H. ve Demiral, Ö. (2008).** İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi, Ç.Ü. SBE.Dergisi, 17(3), ss.145-166.
- Erçoksas, B. (2009).** Training And Development of Employees In Talent Management Process and An Application, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE., İstanbul.
- Erdoğan, M.E. (2019).** Developing A Scale Of Talent Management: A Study On Telecommunication Professionals In Turkey 1. İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 21(2), 47-74.
- Ertürk, M. (2009).** İşletme Biliminin Temel İlkeleri, Beta Yayınları, İstanbul.
- Eryiğit, N. (2012).** Multinational Firms as Technology Determinants in The New Era Developing Countries: Survey in Turkey, VIII. International Strategic Management Conference, Barcelona, Spain, ss.1139-1145.
- Faisal, A. (2008).** How Do Big European Companies Present Themselves To Attract The Most Talented People, Unpublished Master Thesis, University Of Kalmar, Baltic Business School.
- Fegley, S. (2006).** Talent Management: Survey Report. Society for Human Resource Management.
- Ferris, G. R., Hochwarter, W., Ronald, A., Buckley, Gloria, H.C., Dwight, F.(1999).** Human Resource Management: Some New Directions, Journal of Management, 25, ss. 385-415.
- Fındıkcı, İ. (1999).** İnsan Kaynakları Yönetimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Galagan, P. (2009).** The New Face of Talent Management, American Society for Training & Development (ASTD), Whitepaper, Publication Department, Alexandria VA, ss.1-18.
- Geniş, N., Usta, M. (2010).** Yetenek Yönetimi ve Yetenekli Personelin Bulunması ve İşe Alımı, <http://www.metinusta.net/events/talent%20management.pdf>.
- Gündüzalp, S., ve Özcan, M. B. (2018).** Yetenek savaşlarından yetenek yönetimine. Journal of Anatolian Education Research, (2), 14-46.
- Hatum, A. (2010).** Next generation talent management: Talent management to survive turmoil. Palgrave Macmillan.
- Hedberg, L., Helenius, M. (2007).** What Leaders Can Do To Keep Their Key Employees Retention Management. Göteborg, ss.179. <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/4733/1/07-26.pdf>
29.09.2017

- Hewit Associates (2005).** Bağlı Çalışanların İş Sonuçları Üzerine Etkisi: Çalışan Bağlılığı Araştırması.
- Hiltrop, J.M. (1999).** The Quest for the Best: Human Resource Practices to Attract and Retain Talent, *European Management Journal*, 17 (4), ss.422-430.
- Inskeep, N.A., Hall, B. (2008).** Reward and recognition concepts that support talent and knowledge management initiatives. In V. Vaiman and C.M. Vance (eds) *Smart Talent Management – Building Knowledge Assets for Competitive Advantage*. 161-175. Elgar Publishing, UK.
- Jackson, S.,Randall, S., Rivero, C. (1989).** Organizational Characteristics as Predictors of Personnel Practices, *Personnel Psychology*, 42(4), ss.727.
- Jayaraman, S., Talib, P., & Khan, A. F. (2018).** Integrated Talent Management Scale: Construction and Initial Validation. *SAGE Open*, 8(3), 2158244018780965.
- Jiménez-Jiménez, D., Martínez, C. M. (2009).** The Performance Effect of HRM and TQM: A Study in Spanish Organizations, *International Journal of Operations & Production Management*, 29 (12), ss.1266-1289.
- Kalaycı, Ş. (2010).** SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5.Baskı., Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kasımov, R. (2006).** İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirmenin Önemi: Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, SBE., Niğde.
- Kaye, B., Jordan-Evans, S. (2003).** How to retain high-performance employees. *The 2003 Annual*, 2, ss. 291-298.
- Kılıç, E.D., Serin, H., Karakuş, O., Ergene, O., Çorbacı, E.C., & Kılıç, N. (2016).** Adaption of Talent Management Scale into Turkish: Sinop University Case. *Journal of Education and Training Studies*, 5(1), 124-133.
- Kraus, J. (2007).** Succession Planning and Talent Management Recommendation to Reduce Workforce Attrition and Prepare for An Aging Population, P.H.D. Thesis, Wilmington University, ss. 66-67.
- Laff, M. (2006).** Talent Management From Hire To Retire, T+D, November, 60(11), pp.42-48.
- Kumudha, S., Senthilkumar, S.A. (2012).** Talent management: Importance, process, retention and strategies for business organization. *Int. J. Commer Econ Manage*, 2012, 2.6: 78-85.
- Lewis, R., Heckman, R. (2006).** Talent management: A critical review. *Human Resource Management*

Review.16,ss.139.154.[https://www.google.com.tr/search?q=%09Lewis,+R.+E.+\(2006\).+Talent+management:&tbm](https://www.google.com.tr/search?q=%09Lewis,+R.+E.+(2006).+Talent+management:&tbm) 29.09.2017

- Li, F., Devos, F.P. (2008).** Talent Management: Art or Science: The Invisible Mechanism Between Talent and Talent Factory. Unpublished master's thesis, University of Kalmar, Sweden.
- Matsusaka, J. (2001).** Corporate Diversification, Value Maximization, and Organizational Capabilities, Journal of Business, C:74, No:3, . ss.414.
- Mccauley, C., Wakefield, M. (2006).** Talent management in the 21st century: Help your company find, develop and keep its strongest workers. The Journal for Quality & Participation, Vol.29, No.4, ss.4-7.
- Meydan, C. H., Şeşen, H. (2011).** Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları. Detay Yayıncılık.
- Meyer, J. P., Allen, N.J. (1991).** A three-component conceptualization of organizational commitment. Human resource management review, 1(1), 61-89.
- Morton, L. (2005).** Talent Management Value Imperatives: Strategies for Successful Execution, Research Report R-1360-05-RR, Conference Board.
- Mucha, R.T. (2004).** The Art And Science of Talent Management, Organization Development Journal, Winter, 22 (4), ss.96-100.
- Ooi, C. (2009).** Surviving the war for talent in Asia: how innovation can help. IBM Press, Crawfordsville, Indiana, USA: R.R. Donnelley in Crawfordsville: Indiana, ss. 38-138-160.
- Özdemir, Y. (2010).** Türkiye'deki İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: İSO 500 Örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özutku, H. (2008).** Örgüte, Duygusal, Devamlılık ve Normatif Bağlılık İle İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol:37, Sayı:2, ss. 80.
- Redford, K. (2005).** Shedding light on talent tactics, Personnel Today, Sep 26th, ss.20.
- Russo, D. F. (2010).** 17 Rules Successful Companies Use to Attract and Keep Top Talent, USA: Pearson Education Inc.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., Müller, H. (2003).** Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. Methods of psychological research online, 8(2), 23-74.
- Schweyer, A. (2004).** Talent Management Systems: Bestpractices In Technology Solutions For Recruitment, Rententionand Workforce Planning, Hoboken: HR.com.
- Silzer, R., Bern, D. (2010).** Strategy-Driven Talent Management, San Francisco: John Wiley & Sons.

- Sivenco, A. (2008).** Contemporary Leadership Challenges: Talented Organisation for Talented People. Kalmar: Yüksek Lisans Tezi. www.researchgate.net/publication/279660018_Contemporary_Leadership_Challenges_Talented_Organisation_for_Talented_People (Erisim: 19.05.2017).
- Skuza, A.S.H., Mcdonnell, A. (2013).** An Analysis of The Talent Management Challenges in A Post-Communist Country: The Case of Poland, The International Journal of Human Resource Management, 24 (3), ss.453-470.
- Socpo, (2005).** Talent management-The capacity to make a difference, The Society for Chief Personnel Officers/Veredus, London.
- Song, J., Hong, M.K., Kolb, J.A. (2009).** The effect of learning organization culture on the relationship between interpersonal trust and organizational commitment, Human Resource Development Quarterly, vol. 20, no. 2, ss.147-167.
- Stalh, G., Ingmar, B., Elaine, F., Shad, M., Jaap, P., Philip, S., Jonathan, T., Patrick, W. (2012).** Six Principles of Effective Global Talent Management. MIT Sloan Management Review, 53, 2, ss. 25-32.
- Stewart, J. (2008).** Developing Through Talent Management, SSDA Catalyst, 6., pp.1-14.
- Stone, M. (2002).** Forgiveness in the workplace. Industrial and Commercial Training, 34(7), 278-286.
- Şahin, Ö. (2015).** Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, Adnan Menderes Üniversitesi, SBE., Aydın.
- Tabancalı, E., Şimşek, G.G., & Korumaz, M. (2017).** Talent management in educational organizations: a scale development study. European Journal of Education Studies. 3(10), ss.404-424.
- Tanke, M. (1990).** Human Resource Management For The Hospitality Industry, Pn ss.5 Delmar Publishers Inc.
- Ulrich, D., Michael, L., Gerry, L. (1997).** Tomorrow's HR Management, John Wiley & Sons Inc, USA.
- Yazıcıoğlu, S. (2006).** Yetenek Yönetiminde Bir Uygulama: Üst Düzey Yönetici Yedekleme Amaçlı Geliştirme Programı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE., İstanbul. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 30.08.2017).

Yetenek Yönetimi Uygulamaları Ölçeği

Size uygun ifadeyi 1,2,3,4, ve 5 olarak DEĞERLENDİRME hanesine yazınız

SIRA NO	FAKTÖRLER	DEĞERLENDİRME				
		1 Hiç Katılmıyorum	2 Katılmıyorum	3 Kararsızım/Ortadayım	4 Katılıyorum	5 Kesinlikle Katılıyorum
		ÖRGÜTÜM...				
1	CEZBETİME	Çalışanların her gün heyecan ve hevesle gelecekleri bir iş ortamı oluşturur				
2		Örgüte katılımı sağlayacak bir kültür oluşturur				
3		Örgütümde yöneticiler çalışanların iş veya görevleri ile ilgili düşüncelerine önem verirler				
4		Örgütümde iş görenler yöneticilerini iş veya görevleri ile ilgili rahatça eleştirebilirler				
5		Yetenekli çalışanları istihdam etmek için yatırım yapar				
6		Yetenekli çalışanları keşfetmek için lisans öğrencilerine yönelik çalışmalar yapar				
7		Yetenekli çalışanları bulmak için interneti kullanır				
8	SEÇİMLERLEŞTİRİM	Örgütümüzdeki işe alım süreci objektiftir ve alımlar adayların başarısına göre yapılır				
9		Örgütüm ihtiyaç duyulan nitelikli çalışanların işe alımını sağlar				
10		Örgütüm işe alım sürecinde öncelikli olarak aday becerililerini değerlendirir				
11		Mevcut çalışan ve işe başvuran adayların yetkinlik seviyelerindeki farkları belirler				
12	BAĞLULUK	Görevimi yerine getirmek için gerekli kaynak ve araçlara sahibim				
13		İşimle ilgili fikir alınması motivasyonumu olumlu yönde etkiler				
14		İş yerimde verilen prim ve ikramiyeler motivasyonumu artırır				
15		İşimle ilgili övgü dolu sözler duymak motivasyonumu artırır				
16		Yaptığım işlerden memnun olunması iş tatminimi olumlu yönde etkiler				
17		Fiziksel çalışma koşulları motivasyonumu etkiler				
18	Terfi olanakları mesleğimde motivasyonum için oldukça önemlidir					
19	ELDE TUTMA	Örgütümde çalışanların her gün işe gelmek için heyecan duydukları bir ortam vardır				
20		Örgütüm örgüt misyonu ve vizyonu ile çalışanları arasındaki uyumluluğu sağlar				
21		Örgütüm etkili kararlar vererek çalışanların güçlendiklerini hissetmelerini sağlar				
22		Bulduğum örgüt çalışanlarına örgütte kalmak isteyecekleri bir kültür oluşturur				
23		Çalışanların niçin bu örgütü seçtiklerini belirleyici yaklaşımları vardır				
24		Çalışanların niçin bu örgütten ayrıldıklarını belirleyici yaklaşımları vardır				
25		Çalışanların niçin bu örgütte kalmaya devam ettiklerini belirleyen yaklaşımları vardır				
26	Çalışanların örgütte kalmalarını sağlayacak bir kültür oluşturur					

27		Örgütüm mevcut çalışanlara işlerini iyi yapmalarını sağlayacak yeterli eğitimleri sağlar
28		Örgütüm kişisel gelişim hedefli eğitim (dil, liderlik, etkin iletişim, ekip çalışması, proje yönetimi, vs.) uygulamaları yapar
29	EĞİTİM	Teknik alanlarda ve uzmanlık konularında gelişimi hedefleyen eğitim uygulamaları yapılır
30		Yeni işe alınanlar için yetenek yönetimi girişimleri ile oryantasyon sürecini birlikte uygular
31		Çalışanları işletmenin vizyonu ve misyonu ile uyumlu hale getirir
32		Lider geliştirme programlarını uygulamaktadır
33		Kariyer gelişim fırsatlarını destekleyen politikalar yaratır
34		İşimi en iyi şekilde yapmam yöneticilerimden takdir almamı sağlar
35		İşimi en iyi şekilde yapmam maaşıma zam almamı sağlar
36		İşimi en iyi şekilde yapmam terfi etmeme yol açar
37	ÖDÜLLENDİRME	Genel olarak bu işletmenin ekstra çaba harcayan çalışanlarını ödüllendirdiğine inanıyorum
38		Çalıştığım yerde ödüller çalışana adil olarak verilmektedir
39		Yaptığım iş benim açımdan tatmin kaynağı olduğu için ödül beklentisi içinde olmamaktayım
40		Çalıştığım yerde ödüllendirme kriterleri iş görenlere açıkça aktarılmaktadır
41		İş yerimde genellikle maddi nitelikte ödüller verilmektedir
42		İş yerimde genellikle manevi nitelikte ödüller verilmektedir
43		İş yerinde aldığımız ödüllere ilişkin fikirlerimizi yöneticilerimizle rahatlıkla paylaşabiliriz
44		Mevcut çalışanlara iş için gerekli becerilerinden dolayı ücret ayarlamaları sağlar
45	YETENEK HAVUZU	Her düzeyde çalışan için daha geniş havuzlar oluşturur
46		Örgütün büyüyüp genişlemesini sağlayacak elemanların alımı için zemin oluşturur
47		Her seviyedeki çalışanlar için yedek havuzunu oluşturur
48		İşletme büyüyüp geliştikçe yaratılacak boş pozisyonları belirler
49		Mevcut olan çalışan ve aday yetenek düzeylerindeki boşlukları tanımlar

TALENT MANAGEMENT APPLICATIONS SCALE

Answer these questions by suitable number 1,2,3,4 and 5 on evaluation column

<i>ORDER</i>	<i>FACTORS</i>	<i>1 Never agree</i>	<i>2 Don't agree</i>	<i>3 No idea</i>	<i>4 Agree</i>	<i>5 Absolutely agree</i>	<i>EVALUATION</i>	
MY ORGANIZATION...								
1	ATTRACTION	Creates a work environment where employees are excited and enthusiastic every day						
2		It creates a culture that will enable participation in the organization						
3		In my organization, managers care about employees' thoughts about their jobs or duties.						
4		Employees in my organization can criticize their managers comfortably about their work or duties.						
5		It invests in employing talented employees.						
6		It conducts studies for undergraduate students in order to discover talented employees						
7		Uses the internet to find talented employees						
SELECTION PLACEMENT								
8	SELECTION PLACEMENT	The recruitment process in our organization is objective and recruitments are made according to the success of the candidates						
9		My organization ensures recruitment of qualified employees by needs						
10		My organization evaluates candidate skills in the recruitment process						
11		Identifies the differences in the competence levels of the present employees and candidates applying for employment						
LOYALTY								
12	LOYALTY	I have the resources and tools to fulfill my duty						
13		Getting ideas about my job positively affects my motivation						
14		The premium and bounties in the job increase my motivation						
15		Hearing words with full of praise about my job increase my motivation						
16		Being contented about my works positively affect my job satisfaction						
17		Physical working conditions affect my motivation						
18	Promotion opportunities are very important for my motivation in my profession							

19		My organization has an environment where employees are excited to come to work everyday
20		My organization provides the compatibility between the mission and vision of the organization and its employees
21	KEEP EMPLOYEE	My organization make provide feeling empowerment of employees by making effective decisions
22		My organization creates a culture where employees want to stay in the organization
23		There are determinants of why employees choose this organization
24		There are determinants of why employees are separated from this organization
25		There are approaches that determine why employees continue to stay in this organization
26		It creates a culture that will enable employees to stay in the organization
27		My organization provides adequate training to present employees to ensure they do their jobs well
28	EDUCATION	My organization conducts personal development-oriented training (language, leadership, effective communication, teamwork, project management, etc.)
29		Applications of training carry out by aiming at development in technical fields and specialization topics
30		Applies talent management initiatives and orientation process for new hires
31		It aligns employees with the vision and mission of the enterprise
32		It carry out programs of leader developing
33		It create policies which support opportunities of career development
34		Doing my job by best way provide getting appreciation from managers
35		Doing my job by best way provide getting salary raise
36		Doing my job best way causes getting promotion
37		In general, I believe this business has rewarded its employees with extra effort
38	REWARDING	Where I work, the awards are given to the employee fairly
39		I am not expecting reward because my work is a source of satisfaction for me
40		Where I work, the award criteria are clearly communicated to those who work
41		In my workplace, material awards are usually given
42		My workplace is usually given spiritual awards
43		We can share our ideas about the awards we receive at the workplace with our managers
44		It provides wage adjustments to existing employees due to the skills required for the job
45	TALENT POOL	Creates wider pools for each level worker
46		It forms the basis for the recruitment of elements that will allow the organization to grow and expand
47		Creates a backup pool for employees of all levels

- 48 As the business grows and develops, it determines the vacant positions to be created
- 49 Define the gaps in the existing employee and candidate skill levels
-

Tesis Atama Problemlerinde Mekansal ve İçsel Etkinlikler: Çok Amaçlı Tesis Atama (TAP/SDEA) Modeli

Tekiner KAYA*

Tesis Atama Problemlerinde Mekansal ve İçsel Etkinlikler: Çok Amaçlı Tesis Atama (TAP/SDEA) Modeli

Locational and Internal Efficiencies on Facility Location Problems: Multi-Objective TAP/SDEA Model

Özet

Stratejik olarak tesis yerleşim kararları, karar sürecinde içsel ve çevresel pek çok değişkeni gözönünde bulundurması durumunda başarılı çıktılar üretebilmektedir. Çalışma kapsamında, bir otomotiv üreticisinin, üretmeyi planladığı yeni bir modelini (Model A) hangi ülkedeki/ülkelerdeki mevcut tesisinde/tesislerinde üretmesinin daha rasyonel olacağı kararı ele alınmıştır. Karar sürecinde, arz talep noktaları arası taşıma maliyetleri, talep miktarları ve yeni araç için yapılması gereken yatırım maliyetleri değişkenleri yanında, alternatif mevcut üretim tesisleri etkinlikleri de göz önünde bulundurulmuştur. Çok amaçlı tesis atama/eşzamanlı veri zarflama analizi (TAP/EVZA) modeli ile elde edilen çözüm ve bulgular, tesis atama problemlerinde tesis iç dinamiklerinin de modele dahil edilmesinin, çözüm üzerinde belirgin bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Abstract

Strategically, facility location decisions have ability to generate successful outputs when they take internal and external variables into account. In this study, decision making process which deals that a huge automotive maker which is planning to allocate a new model (Model A) to one or some of its current manufacturing facility in Europe is handled. In addition to criteria such as transportation costs among supply/demand points, demand amounts and investment cost to manufacture new model, facilities' internal input/output performance is also considered in decision making process. Multi-purpose product allocation problems/simultaneous data envelopment analysis (TAP/EVZA) model is used for optimal solution. Findings showed that when the facilities' internal performances are considered on product allocation decision process, it will be significant effect on facility assignment process.

Anahtar Kelimeler: Tesis Atama Problemleri, Eşzamanlı Veri Zarflama Analizi, Çok Amaçlı Tesis Atama Modeli

Key Words: Facility Allocation Problems, Simultaneous Data Envelopment Analysis, Multi-Objective Facility Allocation Model, Internal Efficiency

1. Giriş

Dağıtım sistemleri ile ilgili kararlar, hemen hemen tüm işletmeler için stratejik kararlardır. Tesis ve müşteri atama problemleri de, dağıtım sistemleri tasarımının ve problemlerinin ana bileşenle-

*Tekiner KAYA, Dr.Öğr.Üyesi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, tekiner.kaya@nevsehir.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-6136-5028

rindendir. Endüstriyel üretim yapan firmalar, hem tesis içi yerleşimi hem de depolarını etkin şekilde yerleştirmelidirler. Ürün ve hizmetlerini etkin üretebilme ve pazarlama becerileri, tesis yerleşimlerini ne oranda etkin bir şekilde gerçekleştirdikleri ile doğrudan ilişkilidir.

Mekansal ya da coğrafik olan pek çok karar problemi, literatürde yerleşim problemleri olarak bilinmektedir. Yerleşim problemleri, günümüzde yöneylem araştırması ve yönetim bilimleri alanındaki temel uğraş alanlarından birisidir. Tesis atama, yerleşim bilimi ve yerleşim modelleri birbirleri yerine kullanılabilen terimlerdir. Bu çerçevede tesis atama modelleri, yeni bir tesisin yerleşimini ya da konumunu, pek çok alternatif arasından belirli bir noktaya, en az bir amaç fonksiyonu kullanarak (maliyet, kar, getiri, uzaklık, servis bekleme zamanı ve pazar payı gibi) belirleyen modellerdir. Tesis atama modelleri, kullanım alanı çok geniş olmakla birlikte, karmaşık lineerden, basit lineer modellere, tek bölümden, tek ürüne, kapasitesiz modellerden deterministik modellere, doğrusal olmayan modellerden stokastik modellere kadar çok geniş bir formülasyon yelpazesine sahiptir. Bu alanda kullanılan genel algoritmalar ise genellikle matematiksel programlama tabanlı yaklaşımlardır.

Farahani vd. (2010), her ne kadar tesis atama problemlerinin köklü bir geçmişi olsa da, bu modellerin giderek daha da yaygın bir kullanım alanı bulacağını belirtmektedir. Uygulama açısından bakıldığında tesis atama modelleri, kamu-özel sektör tesis yerleşimi, askeri uygulamalar, yönetim bilimleri, ulusal ve uluslararası pek çok alanda literatürde geniş yer tutmaktadır.

Tesis atama problemlerinde birden çok amaç bulunabilmektedir. Eiselt ve Laporte (1995), tesis atama modellerinde kullanılan amaçları şu şekilde sınıflandırmışlardır:

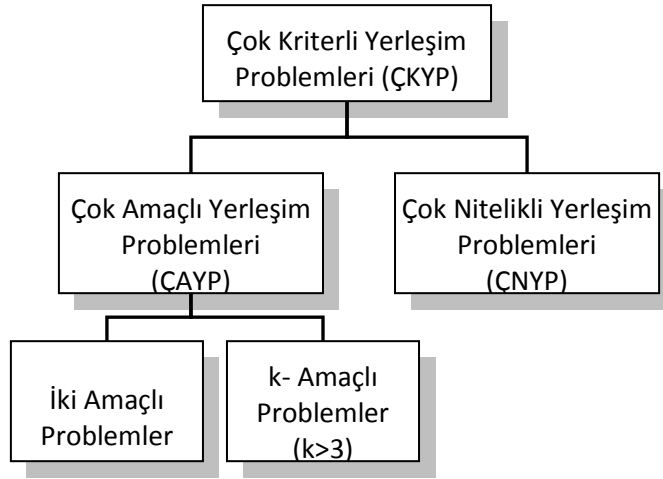
- Toplam hazırlık maliyeti minimizasyonu
- Mevcut tesisten en uzak mesafe minimizasyonu
- Sabit maliyet minimizasyonu
- Yıllık toplam faaliyet maliyeti minimizasyonu
- Hizmet maksimizasyonu
- Seyahat edilen ortalama zaman/uzaklık minimizasyonu
- Seyahat edilen maksimum zaman/uzaklık minimizasyonu
- Yerleştirilen tesis sayısının minimizasyonu

Son dönemde ise, enerji maliyetleri, alan kullanımı ve inşaat maliyetleri, gürültü, yaşam kalitesi, kirlilik, fosil yakıt kriz ve turizme bağlı çevresel ve sosyal amaçların da amaç fonksiyonunda yer aldığı görülmektedir (Farahani vd., 2010: 1691). Bu amaçlardaki zorluk ise, bu kriterlerin ölçüm yöntemlerinin nasıl olması gerektiğine dair verilmesi gereken kararlardır.

Bu çalışma kapsamında önce çok kriterli tesis atama problemleri incelenmiştir. 3. Bölümde, Model A atama problemi tanımına ve verilere yer verilmiştir. Yine aynı bölümde, tesis atama problemlerinde kullanılan tesis atama modelleri (TAP), tesis etkinliğini ölçmede kullanılan eşzamanlı veri zarflama analizi (EVZA) modeli ve hibrit model TAP/EVZA açıklanmıştır. Çözüm ve bulgular 4. bölümde detaylı şekilde ortaya konmuş, son bölümde ise elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

2. Çok Kriterli Tesis Atama Problemleri

Çok kriterli tesis atama problemleri alanında yapılan yayın sayısı geçmiş yıllarda çok fazla değilken, son 10 yılda önemli oranda artış göstermiş, tesis atama bilimine farklı iş alanlarında yeni bakış açıları kazandırılmıştır. Bu problemler de çok kriterli karar verme (ÇKKV) sınıflandırmasına benzer şekilde ele alınabilmektedir. Diğer bir deyişle, ÇKKV teknikleri tesis atama problemlerinin her tipi (tek tesis yerleşim, çoklu tesis atama, kuadratik atama problemleri, kapsama problemleri, merkez problemleri, hiyerarşik tesis atama problemleri, hub yerleşim problemleri, rekabetçi tesis yerleşim, depo yerleşim problemleri, dinamik tesis atama problemleri, tesis-rotalama problemleri, tesis-envanter, tesis-güvenilirlik ve tedarik zinciri yerleşim problemleri) için kullanılabilir.

Şekil 1. Çok Kriterli Atama Problemleri Sınıflandırması

Şekil 1’de, çok kriterli atama problemleri sınıflandırması görülmektedir. Kontrol sistemleri tasarımı, genellikle pek çok tasarım hedefi yer almaktadır. Bu hedefler çoğu zaman birbirleri ile çelişmekte ve hatta herhangi bir optimal tasarıma ulaşmamaktadır. Buna rağmen, tasarım hedefleri arasında ise kaçınılmaz bir denge kurma zorunluluğu söz konusudur. Çıktı performans-istikrar, maliyet-kalite performansı arasındaki denge gibi çelişen amaçlar, kontrol sistemleri için çok amaçlı optimizasyon yöntemlerinin kullanımını zorunlu kılmıştır. K- amaçlı atama problemleri de, aslında klasik atama problemlerinin genişletilmiş halidir. Bu problemler, iki amaçlı medyan, sırt çantası,

kuadratik, kısırsız, tesis atama, hub, hiyerarşik problemlerdir. Nickel (1997), yapmış olduğu çalışmada klasik 2 tesisli Weber problemini bölgesel kısıtlı iki amaçlı modele dönüştürmüştür. Bu alanda bilinen bir diğer önemli çalışma ise, Ohsawa (1999)'nın tek tesisli, kuadratik öklidyen uzaklık iki kriterli model çalışmasıdır. Bhattacharya vd. (1993) ise, incelemiş oldukları minsum (taşıma maliyeti) ve minmaks (mesafe) amaçlı çoklu tesis atama problemini, bulanık hedef programlama modeline dönüştürmüştür. Klamroth ve Wiecek (2002) de medyan yerleşim problemini bir hat engeli (nehirler, otoyollar, sınırlar, sıradağlar gibi) ile geliştirmiştir. Çok amaçlı modellerde yapılan çalışmaların bir kısmı da sırt çantası problemleri üzerine yapılmıştır. Harewood (2002), kuyruk olasılık yer set kapsama problemini, öklidyen mesafeler ve makssum ve minsum hedefler kullanarak ambulansların yerlerini belirlemek amacıyla geliştirmiştir. Galvao vd. (2006) bir kapasiteli model geliştirerek minsum hedefli (seyahat edilen mesafe ve yük dengesi) doğumhane yerlerinin belirlenmesi problemini incelemiştir. Villegas vd. (2006) ise, bir tedarik ağı modelleyerek, iki amaçlı kapasitesiz tesis atama problemini yine minsum ve makssum amaçları ile (maliyet ve kapsama) incelemiştir. Myung vd. (1997), bir kapasitesiz tesis atama problemini iki makssum amacı (net kar ve yatırım karlılığı) ile, bu modeli bir kesirli ve doğrusal amaçlı parametrik tamsayılı program olarak modellemişlerdir.

İlgili çalışmaların, pratik anlamda yoğun olarak kullanıldığı alanlardan biri de ağ üzerinde tesis yerleşimleridir. George ve Revelle (2003)'nin medyan altağaç yerleşim problemi (MSLP) üzerine yaptığı çalışma, alt ağaçların maliyetini minimize ederek aynı zamanda birbirine bağlı olmayan düğümleri bir tamsayı programı gibi ele almak sureti ile seyahat mesafelerini minimize etmiştir. Tersine lojistik alanında Du ve Evans (2008), tamir istasyonları için bir tersine lojistik ağını, minsum amacı (maliyet ve çevrim zamanındaki gecikme) ile iki amaçlı bir optimizasyon problemi olarak modellemiştir. Fernandez vd. (2007) iki amaçlı süpermarket tedarik zinciri tasarımı ve tesis atama problemi üzerine yaptıkları çalışmada, karı maksimize etmeyi ve yeni bir tesis sonrası pazar payındaki değişimi minimize etmeyi amaçlamışlardır. Bhaskaran ve Turnquist (1990), taşıma maliyetleri ve kapsama amaçları arasındaki ilişkiyi bir ağ çoklu tesis atama ağında incelemiştir. Karasakal ve Nadirler (2008) ve Medaglia vd. (2009) bir hastane atık yönetim sistemi için minsum amaçlı (maliyet ve uzaklık) tesis atama modeli önermişlerdir.

Literatürde yapılan ağ tesis atama problemlerinin genellikle çok amaçlı optimizasyon modellerine uyarlandığı görülmektedir. Çok kriterli ve çok amaçlı karar verme teknikleri geliştikçe, bu kavramlar tesis atama problemlerinde de uygulama alanı bulmuştur. Selim ve Özkarahan (2006) bir tedarik zinciri dağıtım ağı tasarım modeli sunarak, hizmet düzeyi ve çoklu kapasite düzeylerini maksimum kapsamayı bulanık çok amaçlı bir model yardımıyla sağlamışlardır. Stummer vd. (2004) bir hastane ağında, sağlık tesislerinin ölçeğini ve yerlerini belirlemiştir. Raisanen ve Whitaker (2005) çalışmasında ise, kablolu ağ arayüz konfigürasyonu ve yerleşimi önerilmiştir. Leung (2007) seyahat dağıtım problemi için bir çok amaçlı doğrusal olmayan matematiksel model ortaya koymuştur. Tersine lojistik alanında yapılan diğer bir çalışma ise Pati vd. (2008)'nin çalışmasıdır. Bu çalışmada,

bir kağıt geri dönüşüm sistemi kurmak için tesis yeri, rotalar ve farklı türdeki geri dönüştürülebilir atık kağıtların akışını belirleyen çok amaçlı bir model önerilmektedir.

Literatürde yer alan ve ikiden çok amaç içeren (K-Amaçlı Yerleşim Problemleri) modeller incelendiğinde, bu modellerin 4 farklı kategoride gruplandırılabilceği söylenebilir (Current vd., 1990): dağıtım maliyetleri, talep kapsam, kar maksimizasyonu ve çevresel konular. Klasik yerleşim problemlerinde olduğu gibi, Badri vd. (1999) de yangın istasyonlarının kapsama alanı problemini çok amaçlı bir model olarak önermiştir. Yine Araz vd. (2007)'nin çalışmasında, bir bulanık çok amaçlı kapsama bazlı model, acil servis kapsama yerleşim problemine çözüm üretmek amacıyla geliştirilmiştir. Chan vd. (2008) tarafından kapasiteli maksimum kapsama tesis atama probleminin geliştirilmesi ile elde edilen genelleştirilmiş arama-kurtarma (GSAR) problemi incelenmiştir. Yang vd. (2007), yangın istasyonlarının adedini ve nereye konuşlandırılması gerektiğini bulmak amacıyla bulanık çok amaçlı matematiksel bir model geliştirmişlerdir. Harewood (2002), ambulansların konumlandırılmasında çok amaçlı (maliyet minimizasyonu ve ulaşılabilir bölge maksimizasyonu) bir tesis atama modeli geliştirmiştir. Ohsawa vd. (2006) yeni bir çift kriterli tesis atama modeli geliştirerek konveks çokgen içerisinde yer alan tesis atama problemleri üzerinde çalışmıştır. Johnson (2006) ev projelerinin sübvansiyonlarında 2 amaçlı tek periyotlu tamsayı modeli, maxisum (maliyet ve değişken net kar arasında) ve maximin (dağılım) amaçları ile geliştirmiştir.

Tesis atama problemlerinin bir diğer türü de hem tesislerin mevcut lokasyonlarını, hem de tesis etkinliklerini atama sürecinde göz önünde bulunduran çok amaçlı tesis atama modelleridir. Tesis atama problemleri ve tesis etkinliklerini bir arada düşünerek eşzamanlı optimizasyona yönelik geliştirilen bu modellerin ilki Thomas vd.(2002) tarafından ortaya konan “çok alternatifli VZA modeli”dir. Bu model, tesis atama ve tesis etkinlik amaçlarını, tek bir çatı altında toplamakta ve iteratif bir algoritma ile çözmektedir. Klimberg ve Ratick (2008) tarafından yapılan çalışmada VZA ile tanımlanmış olan etkinlik konsepti, farklı potansiyel bölgelerdeki tesislerin performanslarını da göz önünde bulundurabilecek bir tesis atama modeli kullanılmıştır. Bu yolla geliştirilen yaklaşım, farklı yer şablonlarının mekansal etkinliklerini en düşük maliyet amacı güderek ve bu bölgelerdeki tesis etkinliklerini VZA mantığında optimize ederek, eşzamanlı etkileşimi sağlamaktadır. Bu alanda yapılan bir diğer önemli çalışma, Alizadeh vd.(2011) tarafından yapılmış olan ve çok kriterli VZA modelini, tesis atama modeline bulanık mantık yaklaşımı ile entegre eden çalışmadır.

VZA ile tesis etkinliklerini de tesis atama karar sürecine dahil eden etkileşimli çok amaçlı modeller, son yıllarda literatürde geniş yer bulmuştur. Bu modeller, eş zamanlı olarak maliyeti minimize etmek ve tesis etkinliklerini VZA modeli ile maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Tesis atama problemlerinde yeni bir tesis atama yapısı, sağlık tesislerinin (sağlık ocakları) yerleşim yerlerinin belirlenmesi amacıyla Cho (1998) tarafından geliştirilmiştir. Eşitlik- etkinlik denge modeli olarak oluşturulan modele ek olarak, Klimberg ve Bennekorn (1997) dört farklı model daha sunmuşlardır. Bu modellerden 3'ü, satış sonrası tamir hizmetleri için çok amaçlı tesis atama problemlerine yöneliktir. Erkut vd. (2008) de atık bertaraf tesislerinin yerini belirlemek amacıyla yeni bir çok amaçlı model sunmuşlardır. Babazadeh vd. (2015) ise, tarıma uygun alanların belirlenmesi sürecinde dairesel olmayan VZA modelini kullanmıştır. Yine Babazadeh vd. (2016) bulanık VZA modeli ile

verimli tarım arazilerinin tahsisi üzerinde çalışmıştır. Khanjarpanah ve Jabbarzadeh (2019), rüzgar türbinleri için en uygun lokasyonların belirlenmesinde bulanık çapraz VZA modelini kullanmıştır. Tajbakhsh ve Shamsi (2019), çift yükleme VZA modeli ile enerji santralleri için en uygun lokasyonu, sürdürülebilir ve çevresel kriterler çerçevesinde belirlemiştir.

Bu kapsamda, çalışmada kullanılacak olan kavramlar, literatürde sıkça görülen çok amaçlı matematiksel model çerçevesinde, potansiyel tesislerin minimum maliyetli tesis atama amacını, yine potansiyel tesislerin girdi ve çıktılarına bağlı performanslarını en büyükecek etkileşimli ve eşzamanlı kavramlardır. Tesis atama modellerinde yer alan talep noktaları, potansiyel tesis yerleri, her bir talep noktasının karşılanması gereken talepleri, tesis/talep noktası çiftleri ve mesafe matrisleri ile her bir tesis/talep çiftine ilişkin girdi ve çıktı miktarlarına bağlı VZA etkinlikleri, geliştirilecek olan yaklaşımdaki temel değişkenler ve kavramlardır. Çalışma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren ve dünyanın en büyük otomotiv üreticileri arasında yer alan bir firmanın, Avrupa’da üretmeyi düşündüğü bir otomobil modeline ilişkin atama problemi modellenmiştir. Atama süreci, temelde bir tesis yerleşim problemi olmasa da, yapısal olarak bir ürünün mevcut tesisleri içerisinde en uygun olan tesise tahsisi problemidir. Model bir çok amaçlı etkinlik ve tesis atama problemidir. Avrupa’da mevcut üretim tesislerinden birinde üretilecek olan yeni modelin (Model A) temel atanma kriterleri, üretim tesisleri etkinlikleri (girdiyi çıktıya dönüştürebilme yetkinlikleri) ve lokasyona bağlı (Mekansal) kriterlerdir.

3. Model (A) Atama Problemi

Tesis atama problemlerinde optimal mekânsal etkinliği bulmaya yönelik kurulan modeller, aynı zamanda tesis etkinliğini de göz önünde bulundurarak hem mekânsal hem de tesis etkinliğini, optimize edilebilir mi? Bu kapsamda, ortaya konulacak yaklaşım, tesisler ve hizmet edilecek talep noktaları arasındaki mekânsal etkileşim ile seçilen yerlerdeki tesis performanslarını (etkinliklerini) eşzamanlı olarak optimize ederek (maliyeti minimize, tesis etkinliklerini maksimize ederek) daha iyi bir yer şablonu oluşturabilir mi? Bu çerçevede, bir otomotiv firmasının, üretmeyi planladığı yeni bir modelini (Model A) hangi ülkedeki mevcut tesisinde üretmesinin daha rasyonel olacağı kararı ele alınmıştır. Atanması planlanan aracın planlanan yıllık üretimi 120 bin adet olup, ilgili ülke ekonomisine ve ilgili tesise büyük katkı sağlaması beklenmektedir. Çözüm sürecinde, 5 farklı ülkede yer alan aday fabrikaların 5 farklı pazara olan uzaklıkları, yeni model için yapması gereken yatırım tutarları, talep noktalarının yıllık talep miktarları, potansiyel aday fabrikaların üretim kapasiteleri verileri yanında (mekânsal etkinliğe ilişkin veriler), aday fabrikaların kendi iç dinamikleri-performanslarının da (Tesis etkinliğine ilişkin veriler) göz önünde bulundurulması amaçlanmaktadır. Bu amaçlar çerçevesinde, yeni aracın (Model A) üretileceği tesis kararının, belirli kısıtlar ve öncelikler çerçevesinde verilmesi beklenmektedir.

3.1. Veri

Uygulamada kullanılacak temel veriler, mesafe matrisleri, tesis girdi/çıkıtı miktarları, tesis yatırım maliyetleri, talep noktası talep miktarları ve birim taşıma maliyetleridir. Tesis-talep noktaları

arasında bir aracın km başı ortalama taşıma maliyeti 0.57 TL olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Model A üretimi için her bir aday tesisin yapması gereken yatırım miktarları Tablo 2’de; her bir talep noktasının yıllık Model A talepleri tablo 1’de; her bir potansiyel üretim tesislerinin performans göstergeleri (girdi ve çıktılar) tablo 4’de ve her bir üretim tesisi talep noktası arasındaki mesafeler (km) ise tablo 3’de görülmektedir. İlgili veriler, ilgili otomotiv firması ve lojistik servis sağlayıcı ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerdir.

Tablo 1. Talep Noktaları Yıllık Model A Talepleri

<i>Talep Noktaları (K)</i>	<i>Model A Talep (Araç/Yıl)</i>
UK	15,467
Fransa	11,283
Almanya	20,203
Doğu Avrupa	26,890
İskandinav Ülkeleri	9,855

Tablo 2. Aday Üretim Tesisleri Yatırım Miktarları

<i>Potansiyel Üretim Tesisleri (J)</i>	<i>Tesis Yatırım Tutarları (Milyon TL)</i>
UK	58,500,000
Fransa	56,000,000
Polonya	29,000,000
Çek Cum	41,175,000
Türkiye	35,000,000

Tablo 3. Üretim Tesisleri ve Talep Noktaları Arası Mesafeler (km)

<i>Talep Noktaları</i>	<i>İskandinav Ülkeleri</i>				
	<i>UK</i>	<i>Fransa</i>	<i>Almanya</i>	<i>Doğu Avrupa</i>	<i>İskandinav Ülkeleri</i>
<i>Üretim Tesisleri</i>					
UK	182	680	1310	1937	2108
Fransa	680	211	850	1427	1660
Polonya	1595	1285	344	721	1422
Çek Cum	1320	1103	404	481	1482
Türkiye	3201	2887	2350	1480	3430

Tablo 4. Üretim Tesisleri Performans Göstergeleri (girdi ve çıktılar)

<i>Girdiler</i>			<i>Çıktılar</i>		
<u>Üretim Tesisleri</u>	<u>Üretim Verimliliği (%)</u>	<u>Çalışan Sayısı</u>	<u>İşgücü Maliyeti (€/hour)</u>	<u>Kalite Sonuçları (hata/100 araç)</u>	<u>Yıllık Üretim (Adet)</u>
UK	74	3800	28	35	140.000
Fransa	92	3732	21	30	150.000
Polonya	94	1920	8	50	100.000
Çek Cum	93	3200	9	42	240.000
Türkiye	96	5020	8	5	280.000

3.2. Yöntem

Çalışma kapsamında kullanılan matematiksel model, 2 farklı modelden (EVZA, TAP) oluşan bir çok amaçlı karar modelidir. Karar modelinde amaç, eşzamanlı olarak, hem aday tesislerin görece girdi-çıkıtı etkinliğini göz önünde bulundurabilecek, hem de optimum atama (aday noktalar arasından, en uygun noktalara, talebi en düşük maliyet/en yüksek kalite/en kısa zaman ile karşılayabilecek) sürecini gerçekleştirebilecek bir çözüme ulaşmaktır. Bu açıdan model, aday tesisleri sadece en uygun aday noktalara (en düşük maliyetli, en hızlı, en kaliteli vb.) atayarak talebi karşılayan bir model değil, bu atama sürecinde tesislerin içsel etkinliklerini de göz önünde bulundurabilecek bir modeldir. Bu bölümde önce tesis atama modelleri ve eşzamanlı veri zarflama analizi (EVZA) modeli incelenecek; ardından da hem tesis içi etkinliği hem de mekansal etkinliği eş zamanlı olarak modelleyebilen çok amaçlı TAP/EVZA yöntemi açıklanacaktır.

3.2.1. Tesis atama Modelleri (TAP)

Bu problemlerde amaç, belirli talep noktalarına hizmet verebilecek farklı potansiyel noktalara, en uygun sayıda ve yerde arz noktalarının tespit edilmesidir. Çalışma kapsamında ele alınan problem ise, üretilmesi planlanan bir ürünün (Model A), potansiyel tesisler içerisinde en uygun olana atanması problemidir. Bu problem de aslında bir yeni ürünün, mevcut tesisler içerisinde uygun olan herhangi birine atanması problemidir ve yapı olarak tesis yerleşim problemleri ile aynı kapsamdadır. Tesis atama problemlerinde matematiksel programlama modellerinin ilk odak noktası, servis veren noktanın mekansal müsaitliğine bağlı olarak talebi karşılayabilmesidir. Klasik taşıma problemlerinde ise amaç, minimum taşıma maliyeti ile arz noktalarından belirli noktalardaki talebi karşılamaktır. Kapasite kısıtsız (UTAP) tesis atama problemlerinde ise model bir aşama geliştirilerek, farklı potansiyel noktalara arz noktalarının tahsisi gerçekleştirilmektedir. Kapasite kısıtsız model, her bir tesisin sonsuz kapasitede olduğunu varsayar ve sonuç olarak eğer bir tesis bir talep

noktasındaki talebi karşılıyorsa, bu talep noktasındaki talep tamamen karşılanmış demektir. Dolayısıyla ile sadece tek bir tesis belirli bir talep noktasındaki talebi karşılamak zorundadır.

Bu kapsamda ele alınan modeller sabit operasyonel maliyetler ile değişken sevkiyat maliyetlerini dengelemeyi amaçlar. Matematiksel olarak bir kapasite kısıtsız tesis atama problemi şu şekilde ifade edilmektedir (Daskin, 1995):

$$v(\text{UFLP}) = \min \sum_{k \in K} \sum_{j \in J} c_{kj} \text{dem}_k z_{kj} + \sum_{k \in K} f_j y_j \quad (1)$$

ş.k.g

$$\sum_{k \in K} z_{kj} = 1 \quad \forall j, \quad (2)$$

$$z_{kj} - y_j \leq 0 \quad \forall k \in K, j \in J, \quad (3)$$

$$0 \leq z_{kj} \leq 1, \quad 0 \leq y_j \leq 1 \quad \forall k \in K, j \in J, \quad (4)$$

$$z_{kj} \text{ ve } y_j = 0,1 \quad \forall j \in J, \forall k \in K \quad (5)$$

Parametre ve Değişkenler

c_{kj} : k talep noktasından, j tesisine 1 birim ürünü taşıma maliyeti

dem_k : k talep noktasının talebi

f_j : j tesisini açma/kullanma maliyeti (sabit maliyet)

z_{kj} } : 1, tesis k, j talep noktasına hizmet götürüyorsa
: 0, tesis k, j talep noktasına hizmet götürmüyorsa

y_j } : 1, tesis j, açık (kullanılıyor) ise
: 0, tesis j, kapalı (kullanılmıyor) ise,

Modeldeki amaç fonksiyonu (1) talebi karşılayacak minimum taşıma ve kurulum maliyetli yapıyı sağlamayı amaçlamaktadır. Toplam taşıma maliyeti, j arz noktasından, k talep noktasına gidecek olan ürün miktarı ile bir birim ürünü taşıma maliyetinin çarpımından oluşur. Buradaki tamsayı değişkeni z_{kj} ise, optimal çözümdeki k talep noktasındaki talebi karşılamak için seçilmiş j tesisini gösterir. ($z_{kj} = 1$ ise, k noktasındaki talep, j noktasındaki tesis tarafından karşılanacaktır). Toplam sabit maliyet ise, her bir j tesisinin sabit yatırım/açılma maliyeti olan f_j ile, tamsayı değişkeni olan y_j 'nin çarpımından oluşur. $y_j = 1$ ise, j . tesis, optimal çözümde seçilen tesis anlamına gelmektedir. Kısıt (2), her bir talep noktasındaki taleplerin karşılanması gerektiğini ifade eder. (3) numaralı kısıt ise, sadece açık tesislerin talepleri karşılayabileceğini belirtmektedir.

3.2.2. Eşzamanlı Veri Zarflama Analizi (EVZA)

VZA, ürettikleri mal veya hizmet açısından birbirlerine benzer ekonomik karar verme birimlerinin görelî etkinliklerinin ölçülmesi amacı ile geliştirilmiş olan parametresiz bir etkinlik yöntemidir. VZA, aslı itibarı ile doğrusal programlama temelli bir yöntemdir. EVZA ise, her bir karar değişkeni etkinliğinin ayrı birer modelde çözmek yerine tek bir modelde toplayan bir yapıya sahiptir. Bu özelliği ile etkinlik problemleri ile farklı amaçlar içeren matematiksel modelleri tek bir modelde bir araya getirebilme yetisine sahiptir. Klimberg ve Ratick (2008) bir EVZA modelini aşağıdaki biçimde matematiksel olarak formüle etmişlerdir.

$$\text{Max} \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L (1 - d_{kl}) = \sum_r (w_r) \quad (6)$$

Ş.k.g.

$$\sum_{i=1}^l (v_{ki} l_{ik}) = 1 \quad \forall k, \quad (7)$$

$$\sum_{j=1}^J (u_{kj} o_{jk}) + d_k = 1 \quad \forall k, \quad (8)$$

$$\sum_{j=1}^J (u_{kj} o_{jr}) - \sum_{i=1}^l (v_{ki} l_{ir}) \leq 0 \quad \forall k; \forall r; r \neq k \quad (9)$$

$$U_{kj}, v_{ki} \geq \varepsilon \quad \forall j, i, r$$

şeklinde. Modeldeki temel değişken ve parametreler ise aşağıdaki gibidir.

w_r : r. karar birimi etkinliği

u_{kj} : k karar birimi için j'nci çıktıya verilen ağırlık

v_{ki} : k karar birimi için i'nci girdiye verilen ağırlık

u_j : j. çıktıya verilen ağırlık

v_i : i. girdiye verilen ağırlık

O_{jk} : k. Karar birimine ait j. çıktı miktarı

I_{ik} : k. Karar birimine ait i. girdi miktarı

EVZA modelinde bütün karar birimleri için eşzamanlı bir çözüme ulaşabilmek amacıyla, amaç fonksiyonu (6) etkinlikler toplamını maksimize etmektedir. Kısıt (7) her bir r karar birimi ağırlıklı girdileri toplamının 1'e eşit olması gerektiğini belirtmektedir. Kısıt (8) ise, etkinliği, her bir karar birimi ağırlıklandırılmış çıktıları toplamı olarak tanımlamaktadır. Bu kısıt da her bir karar birimi için yazılmaktadır. Kısıt (9), her bir çıktı seti toplamının, ilgili ağırlıklandırılmış girdi toplamından küçük olması gerektiğini ifade eder. (9) nolu kısıtta, (k-1) adet kısıt yazılmaktadır. Çünkü, her bir r, bütün diğer karar birimlerinin girdi/çıktı vektörleri ile test edilmek zorundadır.

3.2.3. TAP/EVZA Modeli

Mekânsal ve tesis içi etkinliği tek bir yapıda ve eşzamanlı olarak modelleyebilen TAP/EVZA modeli, çok amaçlı bir matematiksel model olup, amaç fonksiyonlarından ilki (10), tesis etkinliklerini en büyükmeye, diğeri ise (11) tesis-talep çiftlerinin belirlenmesi sürecinde maliyeti en küçükmeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda verilen EVZA modeli ile TAP modelinin birleştirilmesi sonucu tesis kapasitelerini göz önünde bulundurmayan eşzamanlı **TAP/EVZA**, aşağıdaki gibi formüle edilmiştir (Klimberg ve Ratick, 2008);

$$\text{Maks.} \quad \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L (1 - d_{kl}) \quad (10)$$

$$\text{Min.} \quad \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L c_{kl} \text{dem}_l x_{kl} + \sum_{k=1}^K F_k Y_k \quad (11)$$

ş.k.g.

$$\sum_{k=1}^K x_{kl} = 1 \quad \forall l, \quad (12)$$

$$x_{kl} \leq y_k \quad \forall k, l, \quad (13)$$

$$\sum_{i=1}^I v_{kli} I_{ikl} = x_{kl} \quad \forall k, l, \quad (14)$$

$$\sum_{j=1}^J u_{klj} O_{jkl} + d_{kl} = x_{kl} \quad \forall k, l, \quad (15)$$

$$\sum_{j=1}^J u_{klj} O_{jrs} - \sum_{i=1}^I v_{kli} I_{irs} \leq 0 \quad \forall k, l; \forall r, s; (k \neq r \text{ ve } l \neq s) \quad (16)$$

$$u_{klj} \geq \epsilon x_{kl} \quad \forall k, l, j, \quad (17)$$

$$v_{kli} \geq \epsilon x_{kl} \quad \forall k, l, j, \quad (18)$$

$$u_{klj} O_{jkl} \leq x_{kl} \quad \forall k, l, j, \quad (19)$$

$$x_{kl}, y_k = \{0, 1\}$$

$$u_{klj}, v_{kli} \geq 0,$$

Burada ilk amaç fonksiyonu (10), optimal çözümde olması muhtemel tüm (k) tesisleri ve (l) talep noktalarının etkinliklerinin toplamını maksimize etmektedir. VZA etkinliği için değerlendirilen karar birimi k tesisi ve l talep noktası kombinasyonudur. Belirli bir tesis, pek çok talebe sahip olabilir ve bu her bir tesis/talep çifti belirli bir VZA etkinliğine sahip olabilir. (Bir tesis, birden fazla talep noktasına hizmet götürebilir. Ve her bir talep noktasına (l) götürdüğü hizmete ilişkin farklı etkinlik değerine sahip olabilir). Diğer amaç fonksiyonu (11) ile (12) ve (13) numaralı kısıtlar, TAP'de yer alan fonksiyonları yerine getirmektedir. (14) ve (15) nolu kısıtlar da EVZA modelinde yer alan (7) ve (8) nolu kısıtların benzerleridir. (16) nolu kısıt ise, EVZA modelindeki (9) nolu kısıt benzeridir. Kısıt

(17) ve (18), tesis (k), ta talep noktası olan (l)'ye hizmet götürdüğünde ($x_{kl} = 1$ olduğunda), ilgili girdi ve çıktı ağırlıklarının ε 'dan büyük olmalarını güvence altına alır. (19) nolu kısıt ise, ağırlıklandırılmış çıktıların, her bir tesis, çıktı tipi ve talep noktası için 1 den küçük olması gerektiğini ifade eder. Diğer yandan, eğer tesis (k), (l) talep noktasına hizmet götürmez ise ($x_{kl} = 0$ olduğunda), kısıt (17) ve kısıt (18) girdi ve çıktı ağırlıklarının pozitif olmasını zorunlu kılar. Ve kısıt (14) ve kısıt (19) bu değişkenleri 0 olmaya zorlamaktadır.

Eşzamanlı VZA modeli ile TAP modelini birleştirmek ve tesis atama modeli ile etkinlik arasında etkileşimi mümkün kılmak için, keyfi olarak seçilen bir tesisin girdi/çıkıtı vektöründeki çıktılardan bir tanesinin, talebi karşılamak amacıyla kullanıldığı varsayılmıştır. Bu çıktı miktarı, bir tesisin VZA etkinlik skorunu hesaplamak için o tesisin bir talebi karşılayıp karşılamadığına bakılmaksızın kullanılmıştır. Böylece, çıktı miktarları tesis atama şablonuna bağlı ve birer değişken olduğundan, VZA etkinlikleri, tesis atama şablonu değiştikçe dinamik olarak değişmektedir (optimallikte tüm tesisler karşılaştırılmamaktadır. Sadece açık olanlar mukayese edilir. VZA etkinlik skorları 0 olan tesisler, çözüme dahil edilmemektedir).

Modelde kullanılan temel değişkenler ve parametreler şunlardır;

- c_{kl} : k tesisinden, l talep noktasına 1 birim ürünü taşıma maliyeti
 d_{ml} : l talep noktasının talebi
 F_k : k tesisini açma/kullanma maliyeti (sabit maliyet)
 u_j : j. çıktıya verilen ağırlık
 v_i : i. girdiye verilen ağırlık
 O_{jk} : k. Karar birimine ait j. çıktı miktarı
 L_{ik} : k. Karar birimine ait i. girdi miktarı
 d_{kl} : k tesisinin l talep noktasına hizmet etkinliği
 v_{kli} : k. tesisine ait i. girdinin l talep noktasındaki ağırlığı
 u_{kij} : k. tesisine ait j. çıktının l talep noktasındaki ağırlığı
 L_{kl} : k. Karar birimine ait i. girdinin l talep noktasına giden miktarı
 O_{jkl} : k. Karar birimine ait j. çıktının l talep noktasına giden miktarı
 O_{jrs} : r. Karar birimine ait j. çıktının s talep noktasına giden miktarı
 L_{irs} : r. Karar birimine ait i. girdinin s talep noktasına giden miktarı

$$X_{kl} = \begin{cases} 1, & \text{tesis } k, l \text{ talep noktasına hizmet götürüyorsa} \\ 0, & \text{tesis } k, l \text{ talep noktasına hizmet götürmüyorsa} \end{cases}$$

$$Y_k = \begin{cases} 1, & \text{tesis } k, \text{ açık (kullanılıyor) ise} \\ 0, & \text{tesis } k, \text{ kapalı (kullanılmıyor) ise,} \end{cases}$$

4. Çözüm ve Bulgular

Bir TAP/EVZA modelinin çözümü, klasik VZA modeli çözüm yaklaşımının yeniden değerlendirilmesini ve değişiklik yapılmasını gerektirmektedir. Thomas vd (2002) bu tür matematiksel modeller için 2 farklı çözüm önerisi sunmuşlardır. Sunulan her iki yaklaşım da, öncelikle açılması gereken tesisleri belirlemektedir. İlk yaklaşım öncelikle tesis atama problemini çözmekte ve optimal tesis atama setini bulmaktadır. Daha sonra, optimal tesis setini, düzenlenmiş VZA (çok alternatifli VZA) modelinde girdi olarak kullanmaktadır. Bu model, eşzamanlı olarak, VZA modelini optimal p noktaları için bir doğrusal programlama modeli ile çözüme ulaştırmaktadır. VZA modelinin etkinlik skoru 1 ise, optimal sonuca ulaşılmış olacaktır. Aksi durumda, tesis atama modeli tekrar işletilecek (bir önceki modelde optimal olan atamalar, bir sonraki iterasyonda çıkarılacaktır) ve bu proses, VZA skoru 1 olduğunda ya da bütün potansiyel tesisler modelde kullanıldığında sona erecektir. Eğer problemde m potansiyel yer ve p adet tesis alternatifi var ise, $\binom{m}{p}$ kadar iterasyon ile VZA skorlarını 1 yapacak bütün kombinasyonlar hesaplanmalıdır.

Thomas vd (2002)'in önerdiği 2. yaklaşım ise, VZA ve tesis atama modellerini tek bir doğrusal model çatısı altında toplayan yaklaşımdır. Bu modelde amaç fonksiyonu, açılacak olan p tesislerinin etkinliklerini maksimize etmektedir. Bu yaklaşımda, VZA ve tesis atama arasındaki çok kriterli denge bozular. Klimberg ve Ratick (2008) ise, tesis atama problemleri ile EVZA modelini tek bir model altında birleştirmek sureti ile çözüme ulaşabilmektedir. Çok amaçlı doğrusal bir model ile en uzlaşık çözüme ulaşabilen bu model, bölüm 3.2.3'de açıklanmıştır.

Diğer yandan çalışma kapsamında kullanılan TAP/EVZA modeli bir çok amaçlı karma matematiksel modeldir. Çözüm sürecinde çok amaçlı TAP/EVZA modelini tek amaçlı hale getirmek için, ağırlıklandırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde tek bir amaç fonksiyonu yer almakta ve bu fonksiyon, problemin amaçlarını temsil edebilecek fonksiyonların ağırlıklandırılmış toplamı olarak görev yapmaktadır. Diğer yandan modelde kullanılan girdi ve çıktılardan üretim verimliliği ve kalite

sonuçları, VZA girdi/çıkıtı maksimizasyonu modeline uyarlanarak normalize edilmiş ve TAP/EVZA modeline dahil edilmiştir.

Oluşturulan TAP/EVZA matematiksel modeli, Lingo 18 paket programı kullanılarak çözülmüştür. Çözüme ilişkin performans değerleri tablo 5’de görülmektedir. Çözüm sürecinde mekansal etkinliğe verilen ağırlık arttıkça, çözüm süresinin kıaldığı görülmektedir. Başka bir ifade ile çözüm daha da kolaylaşmaktadır. Modelin tesis etkinliğini gözardı etmesi durumunda (tesis etkinliği ağırlık=0) ise beklendiği üzere iterasyon sayısı en düşük seviyeye gelmektedir.

Tablo 5. TAP/EVZA Amaç Ağırlıklarına Bağlı Çözüm Değerleri

Mekansal Etkinlik Ağırlık	0	0.2	0.4	0.6	0.8	1
Tesis Etkinliği Ağırlık	1	0.8	0.6	0.4	0.2	0
<u>Çözüme İlişkin Performans Değerleri</u>						
İterasyon Sayısı	60	67	66	66	71	35
Çözüm Süresi	2	2	2	1	1	1
Kısıt				481		
Değişken				182		

Çalışmada elde edilen bulgular, tablo 6’da özetlenmiştir. Çözümde amaç fonksiyonunda kullanılan ağırlıklara bağlı olarak amaç fonksiyonu değerlerinin (toplam sabit ve değişken maliyetler, açık tesis sayıları ve tesis etkinlik skorları) değişimi de bu tabloda görülebilmektedir. Elde edilen çözüme göre, sadece tesis etkinliği göz önünde bulundurulur ve tesis lokasyonları tamamen gözardı edilirse (Maks tesis etkinliği), bu durumda Model A’nın sadece tek bir tesiste (Türkiye) üretilmesi ve ilgili 5 ülkeye bu tesisten dağıtılması kararı çıkarken, tesis etkinliğine verilen ağırlık azaltıldıkça ve mekansal etkinliğe verilen önem arttırıldıkça, lokasyonların avantajları ortaya çıkmakta ve tesis sayısı 2’ye yükselmektedir.

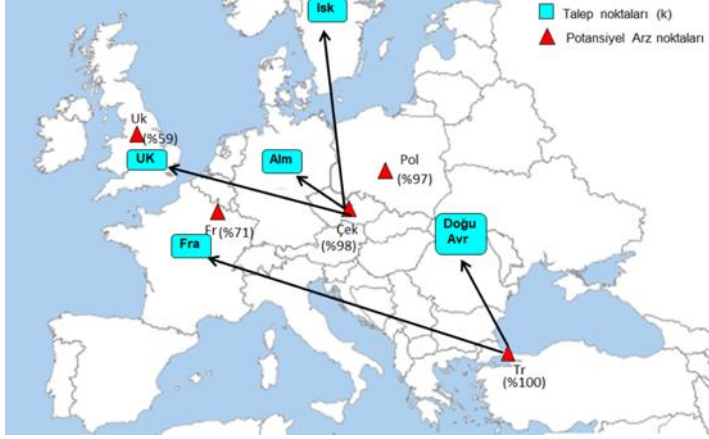

Tablo 6. Mekansal ve Tesis İçi Etkinlik Önceliklerine Göre Model A Atama Maliyetleri ve Diğer Çıktılar

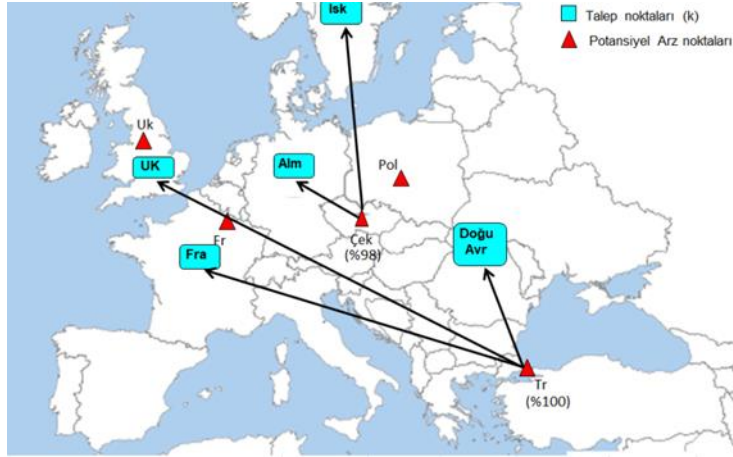
<i>Ağırlıklar</i>	<i>Min Tesis Etkinliği</i>			<i>Maks Tesis Etkinliği</i>		
Mekansal Ağırlık	1	0.8	0.6	0.4	0.2	0
Tesis Etkinliği Ağırlık	0	0.2	0.4	0.6	0.8	1
<i>Amaç Fonksiyonu Değerleri</i>						
Toplam Sabit Maliyet	76,175,000	76,175,000			35,000,000	
Toplam Taşıma Maliyeti	64,999,565	92,163,204			184,272,000	
Toplam Maliyet	141,174,56	168,338,20			219,272,000	
	5	4				
Açık Tesis Sayısı		2			1	
Açık Tesisler için Toplam Etkinlik Skoru		1.98			1	
Ortalama Etkinlik Skoru		98.30%			100%	

Bu kapsamda belirlenen 6 farklı ağırlık senaryosuna bağlı olarak 3 farklı üretim-dağıtım politikasının optimum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu politikalardan ilki, sadece mekânsal etkinliği gözönünde bulunduran ve tesis etkinliğini gözardı eden yaklaşımdır (Min tesis etkinliği). Bu yaklaşımda incelenen firmanın Model A ürününü, 2 farklı ülkede üretmesinin optimum olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. İkinci senaryoda ise, mekânsal etkinliğe %80 ve %60; tesis etkinliğine ise %20 ve %40 ağırlık verilmiştir. Mekansal etkinlikten, tesis etkinliğine doğru bir ağırlık kaymasında, Model A'nın yine 2 tesiste üretildiği; fakat bu kez de dağıtım sürecinde küçük bir değişikliğin olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bu çözümde tesis açma maliyeti aynı kalmakta, fakat taşıma maliyetinde bir miktar artış görülmektedir. Çünkü model önceliği, taşıma maliyetinden, tesisin içsel etkinliğine-verimliliğine kaydırmaktadır. Başka bir ifade ile model sadece tesis lokasyonları ve talep noktaları arasındaki taşıma maliyetine değil, bu maliyetten feragat ederek, tesis iç etkinliğine önem vermeye başlamaktadır. Taşıma maliyeti artmakta fakat üretim daha etkin tesislere kaydırılmaktadır. Üçüncü senaryoda ise mekânsal önemin %40 ve daha düşük seviyelere gelmesi durumunda bir kırılma yaşanmakta ve tesis sayısı 2'den 1'e düşmektedir. Bu durumda Türkiye'de kurulu fabrikanın tesis etkinliği, tüm taşıma maliyetlerinin de önüne geçmektedir. Dolayısı ile tüm talep noktalarına bu tesisten dağıtımın gerçekleştirilmesi ideal olmaktadır.

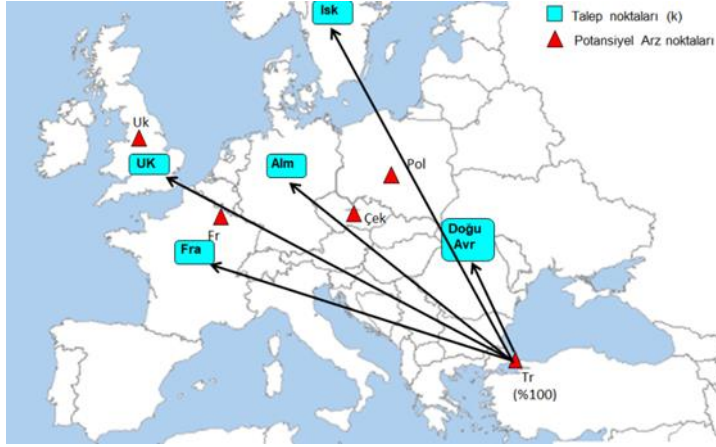
Şekil 2,3 ve 4'de, tesis etkinliği ve mekânsal etkinliğe verilen önem çerçevesinde modelin ürettiği optimum çözümler görülebilmektedir.

Şekil 2. Minimum Tesis Etkinliği (EVZA=0) ve Maksimum Mekânsal Ağırlık (TAP=1) Durumunda Model A Üretim Tesisleri ve Dağıtım Ağı

Şekil 3. Tesis Etkinliği %60, (EVZA=0,6) ve Mekânsal Ağırlık %40 (TAP=0,4) Durumunda Model A Üretim Tesisleri ve Dağıtım Ağı

Şekil 4. Maksimum Tesis Etkinliği (EVZA=1) ve Minimum Mekânsal Ağırlık (TAP=0) Durumunda Model A Üretim Tesisleri ve Dağıtım Ağı

Şekil 4’de Model A üretiminin hem Türkiye hem de Çek Cumhuriyeti mevcut tesislerinde gerçekleştirilmesinin optimum bir karar olduğu görülmektedir. Bu çözümde Çek Cumhuriyeti 3 pazarın talebini karşılamakla sorumlu iken Türkiye de Fransa ve Doğu Avrupa ülkeleri talebini karşılamaktadır. Tesis etkinliğine verilen ağırlık arttıkça, Türkiye’deki fabrika verimlilik göstergelerinin, diğer tesislere göre güçlü olmasının da etkisi ile (Tablo 4) üretim yavaş yavaş Türkiye’ye kaymaktadır. Tesis etkinlik ağırlığının %20 ve üzerine çıkması durumunda Türkiye 3 pazara, Çek Cumhuriyeti’nde yer alan tesis ise 2 pazara üretim yapmaktadır (Şekil4). Tesis etkinlik oranının %60 ve üzerine çıkması durumunda ise, Türkiye tek üretim tesisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tablo 6’da da görüldüğü üzere bu durumda toplam maliyet (tesis yatırım ve taşıma) 141 Milyon Euro’dan 219 Milyon Euro seviyelerine yükselmektedir. Maliyetin artması her ne kadar dağıtım lojistiği açısından istenmeyen bir durum olsa da, ürün atama sürecinde, tesis etkinliğinin de önemli bir kriter olduğunun göstergesidir. Model, buradaki maliyet artışını, tesis etkinliğindeki (verimliliği) artış ve buradan elde edilmesi muhtemel kazanç ile kapatabilmektedir. Bu sonuç, işletmeler ve yatırımcılar için son derece önemlidir.

5. Sonuç

Gerek tesis yeri seçim problemleri olsun, gerekse de tesis atama problemleri olsun, çözüm için kurulan modeller ağırlıklı olarak ulaştırma ve ilk yatırım maliyetini en küçükleme amacı gütmektedirler. Tesis atama problemleri kapsamında verilen kararlar stratejik kararlar olup, karar süreçleri genellikle tesislerin iç dinamiklerini göz önünde bulundurmamaktadır. Bu, firmalara mekansal etkinlikte finansal bir avantaj sağlarken, ilgili tesisin iç dinamiklerini göz ardı etmesi sebebi ile bazı ek maliyetleri de beraberinde getirebilmektedir.

Hem tesislerin mekansal özelliklerini, hem de girdiyi çıktıya dönüştürebilme kabiliyetlerini eş-zamanlı olarak modelleyebilen TAP/EVZA modelleri, işletmelerin daha rasyonel karar vermelerine imkan tanıyabilmektedir. Amaçların önceliğine bağlı olarak karar vericiler, tesis etkinliklerine ya da mekansal etkinliklere farklı ağırlıklar verebilmekte, bu yolla en uygun arz-talep çiftlerini belirleyebilmektedirler. Model A'nın alternatif tesisler arasında en uygun olana/olanlara atanması sürecinde de, amaç önceliğine göre farklı kararlar ortaya çıkmıştır. Tesis etkinliklerine verilen önem arttıkça toplam maliyetlerde bir artış gerçekleşse de, tesis atamalarının, daha etkin tesislere doğru yapılmasından kaynaklı bir tasarruf da sağlanmaktadır. Burada kritik nokta, bu süreçte elde edilen tasarrufun, mekansal avantajdan elde edilen tasarruftan büyük olup olmadığıdır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, tesis atama problemleri modellenirken tesislerin içsel kaynak kullanım performanslarının göz önünde bulundurulmasının, kurum karlılığında önemli farklar yaratabileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Alizadeh H.M., Rasouli S.M., Moghaddam Tavakkoli R., (2011).** The use of multi-criteria data envelopment analysis (MCDEA) for location-allocation problems in a fuzzy environment, Expert system with applications, 38, pp. 5687-5695.
- Araz, C., Selim, H., Ozkarahan, I., (2007).** A fuzzy multi-objective covering-based vehicle location model for emergency services, Comput. Oper. Res., 34, pp. 705–726.
- Babazadeh R, Razmi J, Pishvae MS, Rabbani M. A., (2015).** Non-radial DEA model for location optimization of *Jatropha curcas* L. Cultivation, Ind Crop Prod., 69, pp. 197-203
- Babazadeh, R., Razmi, J., Pishvae, M. S., (2016).** Sustainable cultivation location optimization of the *Jatropha curcas* L. under uncertainty: A unified fuzzy data envelopment analysis approach, Measurement, 89, pp. 252-260.
- Badri, M.A., (1999).** Combining the analytic hierarchy process and goal programming for global facility location–allocation problem, International Journal of Production Economics, 62, pp. 237–248.
- Bhaskaran, S., Turnquist, M.A., (1990).** Multiobjective transportation considerations in multiple facility location, Transportation Research, 24 (2), pp. 139–148.
- Bhattacharya P., Dey, S., Bhattacharya, B.C., (1993).** Indigenous ingredients for plant issue culture media, Invention intelligence, pp. 230-232.
- Chan, Y., Mahan, J.M., Chrissis, J.W. Drake, D.A. Wang, D., (2008).** Hierarchical maximal-coverage location–allocation: Case of generalized search-and-rescue, Comput. Oper. Res., 35, pp. 1886–1904.
- Cho, C.J., (1998).** An equity-efficiency trade-off model for the optimum location of medical care facilities, Socio-Econ. Plan. Sci., 32 (2), pp. 99–112.

- Current J., Min H., Schilling D., (1990).** Multiobjective analysis of facility location decisions. *European Journal of Operational Research*, 49, pp. 295–307.
- Daskin, M.S., (1995).** *Network and Discrete Location: Models, Algorithms, and Applications*, Wiley Interscience, New York.
- Du, F., Evans, G.W., (2008).** A bi-objective reverse logistics network analysis for post-sale service, *Computers & Operations Research*, 35, pp. 2617–2634.
- Eiselt, H. A., Gendreau, M., & Laporte, G., (1995).** Arc Routing Problems, Part I: The Chinese Postman Problem, *Operations Research*, 43(2), pp. 231-242.
- Erkut, E., Karagiannidis, A., Perkoulidis, G., Tjandra, S.A., (2008).** A multicriteria facility location model for municipal solid waste management in North Greece, *European Journal of Operation Research*, 187, pp. 1402–1421.
- Farahani, R., Steadie Seifi, M., Asgari, N., (2010).** Multiple Criteria Facility Location Problem: A Survey. *Apply Mathematical Modelling*, 34, pp. 1689 - 1709.
- Fernández, J., Pelegrín, B., Plastria, F., Tóth, B., (2007).** Planar location and design of a new facility with inner and outer competition: An interval lexicographicallike solution procedure, *Networks Spatial Econ.*, 7, pp. 19–44.
- Galvão, R. D., Espejo, L. G. A., Boffey, B., (2006).** Load balancing and capacity constraints in a hierarchical location model, *European Journal of Operation Research*, 172, pp. 631–646
- George, J.W., ReVelle, C.S., (2003).** Bi-objective median subtree location problems, *Annals of Operations Research*, 122, pp. 219–232.
- Harewood S.I., (2002).** Emergency Ambulance Deployment in Barbados: A Multi-Objective Approach, *The Journal of the Operational Research Society*, 53(2), pp. 185-192.
- Johnson M.P., (2006).** Single-period location models for subsidized housing: Project-based subsidies, [Socio-Economic Planning Sciences](#), 40(4), pp. 249-274.
- Karasakal, E., Nadirler, D., (2008).** An interactive solution approach for a bi-objective semi-desirable location problem, *Journal of Global Optimisation*, 42, pp. 177–199.
- Khanjarpanah, H., Jabbarzadeh, A., (2019).** Sustainable wind plant location optimization using fuzzy crossefficiency data envelopment analysis, *Energy*, 170, pp. 1004-1018.
- Klamroth, K., Wiecek, M.M., (2002).** A Bi-Objective Median Location Problem with a Line Barrier. *Operations Research*, 50, pp. 670-679.
- Klimberg, R.K., Van Bennekom, F.C., (1997).** Aggregate planning models for field service delivery, *Location Science*, 5(3), pp. 181-195.

- Klimberg, R. K., Ratick, S. J., (2008).** Modeling data envelopment analysis (DEA) efficient location/allocation decisions, *Computers and Operations Research*, 35(2), pp. 457-474.
- Leung, S.C.H., (2007).** A non-linear goal programming model and solution method for the multi-objective trip distribution problem in transportation engineering, *Optimization and Engineering*, 8, pp. 277–298.
- Medaglia, A.L. Villegas, J.G. Rodríguez-Coca D.M., (2009).** Hybrid bi-objective evolutionary algorithms for the design of a hospital waste management network, *J. Heuristics*, 15, pp. 153–176.
- Myung, V.S., Kim, H., Tcha, D., (1997).** A bi-objective uncapacitated facility location problem. *European Journal of Operation Research*, 100, pp. 608-616.
- Nickel. S., (1995).** *Discretization of Planar Location Problems*. Shaker.
- Ohsawa, Y., (1999).** A geometrical solution for quadratic bicriteria location models, *European Journal of Operations Research*, 114, pp. 380–388.
- Ohsawa Y., Plastria F, Tamura K., (2006).** Euclidean push–pull partial covering problems, [Computers & Operations Research](#), 33(12), pp. 3566-3582.
- Pati, R.K. Vrat, P., Kumar, P., (2008).** A goal programming model for paper recycling system, *Omega*, 36, pp. 405–417.
- Raisanen, L., Whitaker, R.M. (2005).** Comparison and evaluation of multiple objective genetic algorithms for the antenna placement problem, *Mobile Networks Applications*, 10, pp. 79–88.
- Selim, H., Ozkarahan, I., (2006).** Application of Fuzzy Multi-objective Programming Approach to Supply Chain Distribution Network Design Problem, *MICAI Advances in Artificial Intelligence*, Springer, Berlin/Heidelberg, pp. 415–425.
- Stummer, C., Doerner, K., Focke, A., Heidenberger, K., (2004).** Determining location and size of medical departments in a hospital network: A multiobjective decision support approach, *Health Care Management Science*, 7, pp. 63–71.
- Tajbakhsha, A., Shamsi, A., (2019).** A facility location problem for sustainability-conscious power generation decision makers, [Journal of Environmental Management](#) 230, pp. 319-334
- Thomas P, ChanY, Lehmkuhl L, Nixon W., (2002).** Obnoxious-facility location and data envelopment analysis: a combined distance-based formulation. *European Journal of Operation Research*, 141(3), pp. 495–514.
- Villegas, J. G., Palacios, F., Medaglia, A., (2006).** Solution methods for the bi-objective (costcoverage) unconstrained facility location problem with an illustrative example, *Annals of Operations Research* 147(1), pp. 109-141.

Yang, L., Jones, B.F., Yang, S.H., (2007). A fuzzy multi-objective programming for optimization of fire station locations through genetic algorithms, *European Journal of Operation Research*, 181, pp. 903–915.

Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Analizi

Erkan ÖZATA*

Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Analizi

Asymmetric Exchange Rate Pass-Through in Turkey

Özet

Bu çalışmada 2010 yılının birinci çeyreği ile 2018 yılının ikinci çeyreği arası dönemde Türkiye’de döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenlik incelenmektedir. Doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli tahmin sonuçlarına göre döviz kurundaki artışın tüketici fiyatları üzerindeki etkisi, döviz kurundaki azalışın etkisinden daha fazladır. Bu sonuç zayıf piyasa rekabeti ve aşağı yönlü fiyat katlıklarının bir işareti olarak yorumlanabilir. Döviz kurundaki %1 lik artış uzun dönemde tüketici fiyatlarını %0,7 arttırmaktadır. Bunda yüksek oranda ithal girdi kullanan üretim yapısının payı çok büyüktür. Simetri testinin sonuçlarına göre döviz kurunun etkileri kısa dönemde simetrik iken uzun dönemde asimetrik etkiler belirgin şekilde görülmektedir. Enflasyon üzerinde etkili olan faktörlerden bir tanesi de firmaların fiyatlama davranışlarıdır. Analiz sonuçları Türkiye’de uzun dönemde fiyatlamanın üretici para birimine (PCP) göre yapıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Geçişkenliği, Enflasyon, NARDL, Asimetri

Abstract

In this study, exchange rate pass-through to consumer prices in Turkey is examined in the period between the first quarter of 2010 and the second quarter of 2018. According to the results of the nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) model, the effect of depreciations on consumer prices is greater than the effect of appreciations. We can interpret this result as a sign of weak market competition and downward price rigidity. A 1% increase in exchange rate increases consumer prices by 0.7% in the long run. The production structure that uses high amount of imported inputs has a large share in this result. According to the results of the symmetry test, the effects of exchange rate are symmetrical in the short run but asymmetric effects can be seen clearly in the long run. One of the factors affecting inflation is the pricing behavior of firms. Analysis results indicate that in the long run firms are using Producer Currency Pricing strategy in Turkey.

Key Words: Exchange Rate Pass-through, Inflation, NARDL, Asymmetry

1. Giriş

Türkiye’nin yüksek enflasyon ve dış şoklarla uzun süredir yaşadığı tecrübe nedeniyle döviz piyasasında gözlemlenen aşırı bir hareket politika yapıcıları ve halkı enflasyon konusunda endişelendirmektedir. Geçmişte, yaşanan enflasyonist ortamda, döviz kuru şokları sonucunda TL’nin değer kaybetmesi özellikle tüketici fiyatlarının artması ile sonuçlanmıştır. Her ne kadar enflasyon oranları 2001 sonrası düzeyine göre önemli ölçüde düşmüş olsa da döviz kurunda yaşanan sert hareketler

*Erkan ÖZATA, Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Bölümü, eozata@anadolu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-6468-4040

döviz kurundan yerel fiyatlara geçiş etkisi nedeniyle para otoritelerini endişelendirmeye devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı fiyat düzeyi ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemek ve döviz kurlarındaki değişimin yurtiçi fiyatları nasıl ve ne ölçüde etkilediğini belirlemektir.

Döviz kuru geçişkenliği döviz kurundaki dalgalanmaların üretici ve tüketici fiyat endeksleri aracılığıyla yurtiçi fiyat düzeyi üzerinde ne kadar etkili olduğunu ifade etmektedir. Döviz kuru dalgalanmaları, iç fiyatları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir. Doğrudan etkiler yerli üretimde kullanılan girdilerin fiyatları ile ithal nihai malların fiyatları ile belirlenir. Dolayısıyla doğrudan etkilerin büyüklüğü ithal edilen ürünlerin yerli üretim ve tüketimdeki payına bağlıdır. Türkiye'nin üretim yapısı önemli ölçüde ithal ara malına bağlı olduğundan doğrudan etkilerin de büyük olması beklenir. Dolaylı etkiler ise döviz kuru dalgalanmaları sonucunda, ithal mallarla rekabet eden yurt içinde üretilen mallara olan talebin etkilenmesiyle ortaya çıkar. Dolaylı etkilerin büyüklüğü, yerli ve ithal mallar arasındaki ikame esnekliğine bağlıdır. Örneğin yerel para biriminin değer kaybetmesi, ithal mallar karşısında içeride üretilen mallara olan iç talebi arttırırken, aynı zamanda ihracatçıların rekabet güçlerini de arttırmaktadır. Belirli bir arz seviyesinde, ihracattaki artış iç piyasada girdi fiyatlarını ve ücretleri arttırarak enflasyonist baskılara neden olabilir. Ayrıca resmi veya gayri resmi olarak döviz kuruna endekslenen fiyatlar da yurt içi enflasyonu etkileyebilir.

Döviz kuru geçişkenliğinin derecesi ve hangi sürede gerçekleştiği enflasyon tahmini ve uygulanacak para politikasının belirlenmesi aşamasında önem arz etmektedir. Döviz kuru geçişkenliğinin düşük olduğu dönemlerde Merkez Bankaları döviz kuru değişikliklerinin enflasyon üzerindeki etkileri ile daha az ilgilenecek ve ilgisini ekonomik büyümeyi hızlandıracak faktörler gibi diğer alanlara yönlendirebilecektir. Ancak döviz kuru geçişkenliği yüksekse, Merkez bankaları öncelikle döviz kurundaki değişikliklerin enflasyonist etkilerini azaltmaya yönelirler. Çünkü Merkez Bankalarının müdahalesi olmaması durumunda döviz kurundaki değişiklikler öncelikle yurtiçi fiyat düzeyini, daha sonra da nominal faiz oranlarını arttırabilir. Yurt içi fiyatlara döviz kuru geçişkenliğinin derecesini belirleyen faktörlerin başında enflasyonun mevcut düzeyi gelmektedir. Döviz kuru geçişkenliğinin az olması döviz kuru dalgalanmalarının etkisinin az olmasını ve bağımsız para politikası ve enflasyon hedeflemesi politikalarının Merkez Bankaları tarafından daha rahat uygulanabilmesini sağlar. Döviz kurunun arttığı dönemlerde fiyat istikrarının sağlanabilmesi döviz kuru geçişkenliğinin anlamlı şekilde azalmasına bağlıdır. Döviz kuru geçişkenliği ve enflasyon birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen bir döngü içerisinde. Yani düşük enflasyon döviz kuru geçişkenliğini azaltmakta, bu da enflasyonun daha düşük seviyelerde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca Edwards (2006) Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesi politikası uygulanmasının; yani fiyat istikrarını sağlamaya yönelik bir para politikası uygulanmasının, döviz kuru geçişkenliğini önemli ölçüde azalttığını ifade etmektedir. Başarılı bir enflasyon hedeflemesi politikası enflasyon beklentilerini etkileyerek firmaların rekabet güçlerini korumak amacıyla fiyatlarını sabit tutmalarına neden olur. Döviz kurundaki değişime rağmen firmaların fiyatlarını değiştirmemesi enflasyon oranlarının düşmesini sağlar. Gelişmiş ekonomilerde döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçiş katsayısı ortalaması sıfıra yakın hesaplanmıştır. Bu bulgu döviz kuru hareketlerinin tüketici fiyatları üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını

ve para politikasının döviz kuru hareketlerine tepkisinin gereksiz olduğunu göstermektedir. Ancak simetrik modeller kullanılarak yapılan çalışmalarda hesaplanan düşük geçiş katsayıları gerçeği yansıtmayabilir ve döviz kuru değişimlerine para politikasının vermesi gereken tepkiyi ihmal eder. Dolayısıyla geçişkenlik katsayısının para politikasının belirlenmesi aşamasında önemi büyüktür.

Geçişkenliği etkileyen bir başka faktör de döviz kuru hareketlerinin büyüklüğüdür. Birçok çalışmada menü maliyetleri ile ilişkilendirilerek güçlü döviz kuru hareketleri sonrasındaki döviz kuru geçişkenliğinin daha fazla olduğu belirlenmiştir (Pollard & Coughlin, 2005). Döviz kurundaki hareketin gücüne bağlı olarak gerçekleşen bu tepkiler de bir tür asimetri olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı şu şekilde planlanmaktadır: Bir sonraki bölümde konu ile ilgili teorik çerçeve ve literatür özetlenmektedir. Literatürdeki eski çalışmalarda döviz kurundan fiyatlara geçişkenlik simetrik modellerle analiz edilirken daha yeni çalışmalar asimetrik etkilere yoğunlaşmıştır. Üçüncü bölümde kullanılan analiz yöntemi ve analizde kullanılan veri seti tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgular özet tablolar halinde sunulmuştur. Son bölümde ise bulgular yorumlanarak ulaşılan sonuç verilmektedir.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür

2.1. Teorik Çerçeve

Nominal döviz kurlarındaki değişimin yurtiçi fiyatları nasıl ve ne ölçüde etkilediğini bilmek fiyat istikrarını sağlamayı hedefleyen bir merkez bankası için çok önemlidir. Ayrıca döviz kuru geçişkenliği reel döviz kurlarını da etkilediğinden ödemeler dengesinin durumu açısından da belirleyici bir göstergedir. Geçmiş dönemde yapılan ampirik çalışmaların çoğunda fiyat düzeyi ile döviz kurları arasında uzun dönemde simetrik bir ilişki olduğu varsayılmıştır. Yani yerel paranın değer kazanması ve değer kaybetmesinin fiyatları aynı oranda etkilediği varsayılmıştır. Ancak nihai ürünlerin fiyatlarında çoğu zaman asimetrisel görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak fiyat katılıkları, yani fiyatların aşağı yönde yapışkan olmaları gösterilebilir. Fiyatlarda bu tür katılıkların olması döviz kuru geçişkenliğinin simetrik modellerle incelenmesinin gerçekleri tam olarak yansıtmadığını düşündürmektedir. Döviz kurunun fiyatlar üzerindeki asimetrik etkilerinin ihmal edilmesi para politikasının etkilerini görmemizi de engellemektedir. Bu nedenle literatürde yakın zamanda yapılan çalışmalarda (Baharumshah, Sirag, & Soon, 2017; Benlialper, 2015; de Melo Modenesi, Luporini, & Pimentel, 2017; Delatte & López-Villavicencio, 2012; El bejaoui, 2013; Forero & Vega, 2016; Maka, 2013) döviz kuru geçişkenliği asimetrik modeller kullanılarak incelenmektedir.

Literatürde asimetrisel değişim şekillerde incelenmektedir. Döviz kurundaki şokların fiyatlara yansımaları durgunluk ve genişleme dönemlerinde farklı olmaktadır. Bir başka farklılık işsizliğin yüksek olduğu dönemlerle tam istihdam dönemleri arasındadır. Döviz kuru geçişkenliğinde döviz kurunda yaşanan değişimin büyüklüğü de önem kazanmaktadır. Enflasyonun düşük ya da yüksek olmasına bağlı olarak da döviz kuru geçişkenliği değişmektedir. Son olarak yerel paranın değer kaybetmesinin ve değer kazanmasının fiyatlar üzerinde farklı etkileri olabilmektedir.

Değişik asimetri türleri olmasına rağmen bu çalışmada araştırılan asimetri, döviz kurundaki artış ve azalışların tüketici fiyatları üzerinde farklı etkilerinin olup olmadığıdır. Bu amaçla Türkiye’de döviz kuru değişimlerine tüketici fiyat endeksinin tepkisi doğrusal olmayan bir eşbütünleşme yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Kullanılan doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme modeli (NARDL) kısa ve uzun dönem asimetriye izin veren bir modeldir. Shin, Yu, & Greenwood-Nimmo (2013) tarafından geliştirilen NARDL modeli uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini yansıtan dinamik bir hata düzeltme gösterimidir. Kısa ve uzun dönem simetri kısıtları kullanılarak farklı modeller türetilbilir. Tahmin edilen ampirik model döviz kuru değişimlerine fiyat düzeyinin ve enflasyonun asimetric tepkilerini gösterecektir. Bu sayede hem fark alma sürecinde kaybedilen uzun dönem bilgisi saklanabilmekte ve hem de asimetric ilişkiler görülebilmektedir.

Döviz kuru geçişkenliğini etkileyen bir başka faktör de üretim yöntemi ve piyasa yapısıdır. Rekabetçi piyasalarda firmalar sahip oldukları piyasa gücü sayesinde fiyatlarını marjinal maliyetlerin üzerinde belirleyebilirler. Malların satış fiyatlarına marjinal maliyetler üzerine getirilen ek kısmına mark-up adı verilir. Yerel paranın değer kaybetmesi veya değer kazanması firmaların uyguladıkları mark-up miktarını etkilemektedir. Yerel paranın değer kazanması ithal girdi fiyatlarını düşürürken, yerel paranın değer kaybetmesi ithal girdi fiyatlarını arttırır. Yerel paranın değer kazanması sonucunda üretim maliyetleri düşeceğinden nihai ürün fiyatını sabit tutmak firmanın uygulayabileceği mark-up miktarını arttırır. Diğer taraftan, yerel paranın değer kaybetmesi ise firmanın uygulayabileceği mark-up miktarını düşürür. Ancak Türkiye gibi üretimi büyük ölçüde ithal girdiye dayanan ekonomilerde yerel paranın değer kaybetmesi üretim maliyetlerini önemli ölçüde arttırdığından başlangıçtaki mark-up miktarı değişiklikleri yeterli olmamakta ve nihai ürün fiyatları da artmaktadır. Yani yerel paranın değer kaybetmesi sonucunda karşılaşılan maliyet artışları tüketiciye yansıtılmaktadır. Ancak aynı şeyi yerel paranın değer kazanması durumu için söylemek güçtür. Üretim maliyetlerinin azalması ile firmaların uyguladıkları mark-up artmakta ancak sonrasında nihai ürün fiyatlarında herhangi bir düşüş görülmemektedir. Döviz kuru artış ve azalışlarının etkileri farklı olduğundan döviz kuru geçişkenliğinin asimetric modellerle analiz edilmesi daha doğru sonuçlar verecektir.

Döviz kurunun fiyatlara geçiş etkisinde piyasa yapısı da önemli olmaktadır. Firmanın pazar payı ve piyasa gücünün yüksek olması durumunda yerel paranın değer kazanması sonucunda elde ettiği kazanımları nihai ürün fiyatına yansıtmayacaktır. Yani oligopol piyasasındaki bir firma fiyat değişikliklerini döviz kuru düştüğünde (yerel para değer kazandığında) değil; döviz kuru yükseldiğinde (yerel para değer kaybettiğinde) yapar. Diğer taraftan rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren firma yerel para değer kaybettiğinde pazar payını korumak için maliyet artışlarına rağmen nihai ürün fiyatını sabit tutmaya çalışacak, döviz kuru artışının olumsuz etkilerini tüketiciye yansıtılmaya çalışacaktır.

2.2. Literatür

Döviz kuru asimetrisinin nedenleri açıklanırken makro teoride geniş yer tutan ücret ve fiyat katılıklarından yararlanılmaktadır. Yeni Keynesyen Makro teori ücret ve fiyat katılıklarını açıklarken,

mikroekonomik temeller üzerinde durmuştur. Yeni Keynesyen teoride, mal piyasalarında reel katılıkların ortaya çıkış nedenlerinin başında tüketici piyasaları gelmektedir. Tüketicilerin fiyattaki yükseliş ve azalışlara karşı tepkileri farklı olur. Firmanın düzenli tüketicilerini tutma isteği, nisbi fiyat yapışkanlığına yol açar (Snowdon & Vane, 2005). Yeni Keynesyen teoride mal piyasasında reel katılıkların diğer nedenleri arasında stok modelleri, girdi çıktı tabloları ve sermaye piyasası eksiklikleri sayılabilir (Blinder, 1982).

Döviz kuru geçişkenliği konusu, akademik araştırmalarda önemli bir alanı temsil etmektedir. Mevcut literatür, özellikle geçişkenlik derecesinin uzun vadede bile neden eşit olmadığı sorusunu gündeme getirmekte ve ülkeler arasındaki ve zaman içindeki geçişkenlik düzeyindeki farklılıkları açıklamaya çalışmaktadır. Yapılan çalışmalar temel olarak iki farklı bakış açısını yansıtmaktadır. Birincisi, endüstriyel organizasyon literatüründen ilham alan bir yaklaşımı izler ve firmalar arasındaki stratejik etkileşimin rolünü analiz eder. Bu kategorideki çalışmalarda ürünlere ve endüstrilere odaklanan firma düzeyinde çalışmalar yapılmıştır. İkincisi ise farklı enflasyon ve döviz kuru rejimlerinde geçişkenliğin makroekonomik belirleyicilerini bulmaya çalışır. Yani ikinci kategori sorunu makro bakış açısıyla incelemektedir. Bu iki yaklaşım, hem sektörel hem de toplam düzeyde, geçiş derecesini etkileyen farklı faktörlere işaret etmektedir.

Döviz kurunun asimetric etkilerinin incelendiği çalışmalarda, asimetricin nedenleri arasında firmalar tarafından uygulanan pazara göre fiyatlama stratejisi, fiyat katılıkları ve menü maliyetleri gösterilmektedir. Bunların yanında tüketici fiyat enflasyonu ve nominal döviz kurunun belirlenmesinde beklentilerin de önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Yerel para biriminin uzun süre boyunca değer kaybetmesiyle karşı karşıya olan yerli ithalatçılar, kur riskinden kaynaklanan zararları telafi etmek için her zaman fiyatlarını artıracaklardır. İthalatçıların bu fiyatlama davranışını kısıtlayabilecek tek şart, ithal ürünlerin yerli ikamelerinin bulunabilmesidir. Ancak üretim yapısı nedeniyle ithal girdilere bağımlılığı çok yüksek olan Türkiye gibi ülkelerde, ikame olanakları kısıtlıdır. Yerel paranın sürekli değer kaybına uğradığı duruma alışan ithalatçılar, yerel para değer kazansa da tekrar değer kaybedeceği beklentisinde olacaklarından fiyatlarını düşürmezler. Brun-Aguerre, Fuertes, & Greenwood-Nimmo, (2017) 1980-2010 döneminde 33 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke verisinin kullanıldığı çalışmalarda döviz kuru artış ve azalışlarının etkilerini hata düzeltme modeli kullanarak kısa ve uzun dönemlerde incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar uzun dönemde döviz kurundaki artışın (yerel paranın değer kaybetmesinin) döviz kurundaki azalışa göre fiyatlar üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir. Bu asimetric etki ithalat bağımlılığı yüksek olan, serbest ticaret politikaları uygulayan ve pozitif çıktı açığı bulunan ekonomilerde daha fazla görülmektedir.

Choudhri & Hakura (2006) 1979 ile 2000 yılları arasında 71 ülkeye ait verileri kullanarak yaptıkları analizde döviz kurlarının tüketici fiyatlarına geçişkenliğinin ortalama enflasyon oranı ile enflasyon ve döviz kurlarındaki oynaklığa bağlı olduğunu belirlemiştir. Delatte & López-Villavicencio (2012) 1980-2009 döneminde Almanya, Japonya, ABD ve İngiltere’de döviz kurunun tüketici fiyatları üzerindeki asimetric etkilerini NARDL modeli kullanarak incelemişlerdir. Tüm ülkelerde yerel paralardaki değer kayıplarının fiyatlara geçiş etkisinin hem kısa hem de uzun dönemde değer kazanımına göre daha güçlü olduğunu belirlemişlerdir. Bunun nedeni olarak zayıf rekabet yapısı ve fiyat

katlıkları gösterilmektedir. Ayrıca asimetrik modeldeki geçişkenlik katsayısı anlamlı ve simetrik modele göre daha yüksek bulunmuştur. López-villavicencio & Mignon, (2017) 14 gelişmekte olan ülkede döviz kurundan ithalat ve tüketici fiyatlarına geçişkenliği incelemişlerdir. Enflasyon ortamı, uygulanan para politikası ve merkez bankası davranışı tarafından birlikte temsil edilen parasal istikrarı dikkate alarak nominal efektif döviz kuru ile enflasyon arasındaki geleneksel ilişkiyi geliştirmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre Enflasyonun düzeyi ile birlikte enflasyondaki oynaklık, enflasyon hedeflemesi politikası uygulanması ve para politikasının şeffaflığı döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenliği azaltmaktadır.

Merkez Bankaları tarafından uygulanan enflasyon hedeflemesi döviz kuru geçişkenliğini etkileyebilmektedir. Baharumshah vd., (2017) NARDL modeli kullanarak Meksika’da döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenliği incelemişlerdir. Yerel paranın değer kaybettiği yani döviz kurunun arttığı dönemlerde, yerel paranın değer kazandığı dönemlere göre döviz kuru dalgalanmalarının fiyatları daha fazla etkilediğini belirlemişlerdir. Döviz kuru hareketlerinin enflasyon üzerindeki asimetrik etkilerinin ihmal edilmesinin yanlış yorumlara ve politikalara neden olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca enflasyon hedeflemesi öncesi ve sonrasındaki makroekonomik performansı incelemişler, 2001 sonrasında enflasyon hedeflemesi uygulaması ile birlikte döviz kuru geçişkenliğinin belirgin bir şekilde azaldığını belirlemişlerdir. Kara & Öğünç, (2008) VAR modeli kullanarak yaptıkları Türkiye ekonomisi ile ilgili çalışmada enflasyon hedeflemesi uygulanmaya başladıktan sonra döviz kuru geçişkenliğinin azaldığını belirlemişlerdir. Bunun nedenleri arasında Merkez Bankası’nın güvenilirliğinin artması, döviz kuru davranışının değişmesi ve beklenti oluşumundaki değişim gösterilmektedir. Tümtürk, (2017) döviz kurunda meydana gelen şokların, Türkiye’deki yurtdışı fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisinin, enflasyon hedeflemesi öncesi ve sonrasında nasıl değiştiğini araştırmıştır. Çalışmada, döviz kuru değişimlerinin yurtdışı fiyatlara geçiş etkisinin enflasyon hedeflemesi ile birlikte azalma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. de Mendonça & Tostes, (2015) enflasyon hedeflemesi uygulayan gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru geçişkenliğini incelemişlerdir. Çalışmadaki yenilik, hem parasal hem de mali kredibilitenin geçiş üzerindeki etkisinin araştırılmasıyla ilgilidir. Makalede Brezilya’nın tecrübesine dayanarak yüksek güvenilirliğin döviz kurundan enflasyona geçişkenliği azaltabileceğine dair ampirik kanıtlar elde etmişlerdir. Bulgular, parasal kredibilitenin sadece piyasa fiyatlarının enflasyonu üzerindeki etkisiyle ilgili olmasına rağmen, mali kredibilitenin hem enflasyon hem de enflasyon beklentilerindeki geçiş azaltmada önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Jiménez-rodríguez & Morales-zumaquero, (2016) G-7 ülkeleri için yaptıkları çalışmada fiyat istikrarını hedefleyen bir para politikasının döviz kuru geçişkenliğini azalttığını, döviz kuru geçişkenliği ile enflasyon oynaklığı arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunduğunu ve döviz kuru geçişkenliğinin uygulanmakta olan döviz kuru rejimlerine bağlı olduğunu belirlemişlerdir. Choudhri & Hakura, (2006) yaptıkları çalışmada döviz kuru geçişkenliği üzerinde fiyat katılıklarının ve beklentilerin etkisine vurgu yapmışlardır. Kullanılan modellerde fiyatlar birkaç dönem için önceden belirlendiğinden, geçişkenlik döviz kurundaki değişikliklerin gelecekteki fiyatlar ve maliyetler üzerindeki beklenen

etkilerini ifade etmektedir. Yüksek enflasyon dönemlerinde parasal şokların etkileri kalıcı olmakta ve bu şokların etkileri de döviz kuru üzerinde görülmektedir. Dolayısıyla yüksek enflasyon dönemlerinde döviz kuru geçişkenliği daha fazla olmaktadır. Bu nedenle para politikası oluşturulurken enflasyon ve döviz kuru geçişkenliği arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır. Bu ilişki ülkelerin düşük bir enflasyon oranına ulaşmak için uygulayacakları politikaları kolaylaştırabilir. Ancak döviz kuru geçişkenliği azaltabilmek için öncelikle düşük enflasyon hedefinin inandırıcılığı sağlanmalıdır.

Döviz kuru geçişkenliğinin zamanla değişen parametreler kullanılarak araştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi olan Shintani, Terada-hagiwara, & Yabu, (2013) makalesinde ABD ekonomisi için döviz kuru geçişkenliği STAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Burada geçmiş dönem enflasyon oranları geçiş değişkeni olarak kullanılmıştır. Elde ettikleri bulgular 1980'lerde ve 1990'larda yaşanan döviz kuru geçişkenliğindeki azalmayı düşük enflasyon oranları ile ilişkilendirmektedir.

Jimborean, (2013) Avrupa Birliğine yeni üye olan ülkelerde döviz kuru geçişkenliğini panel veri ve GMM yöntemi ile incelemiştir. Hem kısa hem de uzun dönemde döviz kurundan üretici, tüketici ve ithalat fiyatlarına doğru istatistiksel olarak anlamlı bir geçişkenlik ilişkisi belirlenmiştir. Bu geçişkenliğin nedenleri araştırıldığında döviz kurundaki oynaklık, enflasyondaki oynaklık, ithalat bağımlılığı ve çıktı açığı en önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Gümrah & Konur, (2017) Türkiye'de ithalat fiyatlarına döviz kuru geçişkenliğini 2002 Ocak ile 2016 Şubat dönemi için eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleri kullanılarak araştırmışlardır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Türkiye'de döviz kurlarındaki değişimler ithal mallarının fiyatlarına yansımakta ancak geçişkenlik asimetrik bir ilişki göstermemektedir. Önder ve Görüş, (2018) Türkiye için döviz kuru kanalının etkinliğini, şokların pozitif ve negatif bileşenlerine ayrıştırıldığı asimetrik etki-tepki fonksiyonlarıyla 2005:1-2016:12 dönemini kapsayacak biçimde incelemişlerdir. Türkiye'de döviz kuru kanalının standart etki-tepki fonksiyonlarıyla elde edilen sonuçlara göre etkin olmadığı, asimetrik şoklar üzerinden ise kısmen geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Döviz kuru geçişkenliğini etkileyen bir başka faktör de konjonktürel dalgalanmalardır. Ekonominin daralma ve genişleme dönemlerine bağlı olarak geçişkenlik düzeyi değişebilmektedir. Çiçek & Boz, (2013) Türkiye'de enflasyon hedeflemesi döneminde ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde döviz kuru hareketlerinin fiyatlar üzerindeki asimetrik etkisini doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgular değer kaybı oranının fiyatlar üzerindeki etkisinin değer kazancıdan daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde değer kaybının fiyatlara geçtiği, değer kazancının ise geçmediği bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu bulgu, kısa dönemde fiyatların aşağı yönlü yapışkan, yukarı doğru esnek olduğunu ve konjonktür dönemlerinin asimetrinin temel kaynağı olduğunu ima etmektedir. Korkmaz ve Bayır, (2015) küresel ekonomide önemli gelişmelerin yaşandığı 2003-2014 döneminde döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'deki yurt içi fiyatlara etkisini araştırmışlardır. Yapılan ekonometrik analizde, döviz kurundan üretici fiyat endeksine ve tüketici fiyat endeksinden döviz kuruna tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. El bejaoui, (2013) dört gelişmiş ülke için yaptıkları analizlerde asimetrik etkiler belirleyerek yerel paradaki değer artışlarının ithalat ve ihracat fiyatlarını daha

fazla etkilediğini belirlemiştir. Kal, Arslaner, & Arslaner, (2015) Türkiye’de yerel paranın değer kazandığı ve nominal kurdaki oynaklığın düşük olduğu dönemlerde döviz kuru geçişkenliğinin ve ithal fiyat geçişkenliğinin düşük olduğunu belirlemiştir. Döviz kuru geçişkenliği konjonktürün durumuna göre değişirse de, ithal fiyat geçişkenliği daralma dönemlerinde genişleme dönemlerine göre daha düşük bulunmuştur.

Przystupa & Wróbel, (2014) Polonya’daki ithalat ve tüketici fiyatlarına döviz kuru geçişkenliğinin etkisini araştırdıkları çalışmada uzun dönemde bile geçişin tamamlanmadığını belirlemiştir. Hem uzun hem de kısa dönemde piyasa davranışına göre fiyatlandırma yapılmaktadır. Yazarlar ithal fiyatlarının döviz kuruna tepkisinde herhangi bir asimetrik ilişki bulunmadığını ifade etmektedir. Diğer taraftan tüketici fiyatlarında ise asimetrik etkiler bulunduğunu ve bu etkilerin çıktı açığına, döviz kurundaki değişimin yönüne ve büyüklüğüne, döviz kurundaki oynaklığın şiddetine bağlı olduğunu belirlemiştir. Ben Cheikh, Zaid, Bouzgarrou, & Nguyen, (2018) Euro bölgesinin döviz kuru geçişkenliğindeki doğrusal olmayan dinamikleri incelemiştir. Elde edilen bulgular döviz kurundan enflasyona geçişkenliğin genişleme dönemlerinde durgunluk dönemlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yücel & Akkoç, (2017) 2002 -2017 döneminde Türkiye’de döviz kuru hareketlerinin tüketici fiyatlarına geçişini Markov Rejim değişikliği yöntemiyle incelemiştir. Doğrusal olmayan modelin temel bulgularına göre iki rejim bulunmaktadır ve döviz kuru geçişkenliği rejimlere bağlı olarak önemli ölçüde değişim göstermektedir. Yurtdışı fiyatlarda meydana gelen değişikliğin her iki rejimde de yurtiçi tüketici fiyatları üzerinde güçlü etkiye sahip olduğunu ancak açık enflasyon hedeflemesi politikasının istikrarsız rejimde enflasyonu baskılayıcı etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

3. Metodoloji ve Veri

3.1. Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) Modeli

Bu çalışmada 2010 yılının birinci çeyreği ile 2018 yılının ikinci çeyreği arası dönemde Türkiye’de döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenlik incelenecektir. Baharumshah et al., (2017) ve Delatte & López-Villavicencio (2012), tarafından kullanılan ampirik yöntemden yararlanılarak Türkiye’de döviz kuru ile enflasyon arasındaki asimetrik ilişkiler incelenecektir.

$$lcp_i = \alpha_0 + \alpha_1 lex_t + \alpha_2 lulc_t + \alpha_3 loil_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada lcp_i tüketici fiyat endeksinin logaritmasını, lex 1 ABD Dolarının TL karşılığı olarak ifade edilen döviz kurunun logaritmasını, $lulc$ birim işgücü maliyetinin logaritmasını ve $loil$ Avrupa Brent Petrolünün varil başına Dolar fiyatının logaritmasını ifade etmektedir. Döviz kuru değişimlerinden tüketici fiyatlarına geçişkenlik α_1 katsayısı ile belirlenmektedir. Döviz kurundaki artış ve azalışların tüketici fiyatları üzerindeki asimetrik etkilerini inceleyebilmek için Shin et al., (2013), tarafından geliştirilen (2) nolu doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli tahmin edilecektir.

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i = & \theta_0 + \theta_1 lcp_{i-1} + \theta_2 lex_{i-1}^+ + \theta_3 lex_{i-1}^- + \theta_4 lulc_{i-1} + \theta_5 loil_{i-1} + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta lcp_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{2i} \Delta lex_{i-1}^+ + \\ & \sum_{i=0}^q \delta_{3i} \Delta lex_{i-1}^- + \sum_{i=0}^q \delta_{4i} \Delta lulc_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{5i} \Delta loil_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{6i} gap_{i-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (2)$$

(1) nolu eşitlikte yer alan değişkenlere ilave olarak Genişletilmiş Phillips eğrisinde de kullanılan çıktı açığı (gap) modele ilave edilmiştir. Çıktı açığı Potansiyel GSYH ile Reel GSYH arasındaki farkı temsil etmektedir. Pozitif bir çıktı açığı ekonominin potansiyelinin üzerinde hareket ettiğini ve talebin arttığını gösterir. Bu durumda döviz kuru geçişkenliğinin daha fazla olması beklenmektedir. Talep canlı olduğundan döviz kurundan kaynaklanan maliyet artışları rahatlıkla tüketici fiyatlarına yansıtılabilecektir. Negatif çıktı açığı durumunda ise ekonomi potansiyelinin altında hareket ettiğinden düşük talep seviyelerinde firmalar kurdan kaynaklanan fiyat artışlarını tüketiciye yansıtmakta tereddüt edeceklerdir.

Döviz kurunun asimetric etkisi ise kurdaki pozitif değişimlerin kısmi toplamları lex_t^+ (kur artışı – yerel paranın değer kaybı) ve negatif değişimlerin kısmi toplamları lex_t^- (kur azalışı – yerel paranın değer kazanması) modele ilave edilerek incelenmektedir. Shin et al. (2013), takip edilerek kur değişimleri pozitif ve negatif bileşenlerine ayrıştırılmıştır.

$$lex_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta lex_t^+ = \sum_{i=1}^t \max(lex_t, 0) \quad lex_t^- = \sum_{i=1}^t \Delta lex_t^- = \sum_{i=1}^t \min(lex_t, 0)$$

Simetrik uzun dönem ilişki ya da sınır testi iki yöntem kullanılarak test edilebilir. (2) nolu eşitlikte $\theta_1 = 0$ olması durumunda değişkenler arasında bir uzun dönem ilişki bulunmayacaktır. Bu nedenle t_{BDM} olarak ifade edilen ilk yöntemde $H_o : \theta_1 = 0$ hipotezi t istatistiği kullanılarak test edilir. İkinci yöntem olarak ise Pesaran, Shin, & Smith, (2001) tarafından geliştirilen F_{PSS} test istatistiği kullanılarak $\theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = \theta_5 = 0$ hipotezi test edilir. Katsayılar birlikte sıfıra eşitse eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına, birlikte sıfırdan farklı ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilir. Hesaplanan F istatistiği üst kritik sınır değerinden büyükse değişkenler arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığı kabul edilir. Eğer hesaplanan F istatistiği alt kritik sınır değerinden küçükse eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmez.

Eğer değişkenler eşbütünleşirse, döviz kurundaki artışın yani yerel paradaki değer kaybının tüketici fiyatlarına uzun dönem etkisini belirleyen katsayı $\beta_1^+ = -\theta_2/\theta_1$ şeklinde hesaplanır. Döviz kurundaki azalışın yani yerel paradaki değer artışının tüketici fiyatlarına uzun dönem etkisini belirleyen katsayı ise $\beta_1^- = -\theta_3/\theta_1$ şeklinde hesaplanır. Uzun dönem simetri Wald testi kullanılarak test edilebilir. $\beta_1^+ = \beta_1^-$ ise döviz kuru değişimlerinin tüketici fiyatları üzerindeki etkisi simetriktr.

Döviz kurundaki artış ve azalışların kısa dönemdeki etkileri ise sırasıyla $\sum_{i=0}^q \delta_{2i}$ ve $\sum_{i=0}^q \delta_{3i}$ tarafından belirlenir. Eğer $\sum_{i=0}^q \delta_{2i} = \sum_{i=0}^q \delta_{3i}$ ise kısa dönemdeki etki simetrik, $\sum_{i=0}^q \delta_{2i} \neq \sum_{i=0}^q \delta_{3i}$ ise kısa dönemdeki etki asimetriktir. Etkinin asimetrik olması durumunda döviz kurundaki artış ve azalışlar sonucunda tüketici fiyatlarında kısa dönemde farklı etkiler ortaya çıkmaktadır.

Kısa ve uzun dönemde yapılan simetri testlerinin sonuçları döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin şeklini belirleyerek farklı model seçimlerine neden olmaktadır. Örneğin döviz kuru ve tüketici fiyatları arasında kısa dönem simetri varsa (2) nolu model aşağıdaki (3) nolu modele dönüşmektedir. Burada uzun dönemde asimetrik ilişkiler varken kısa dönemde ise simetrik ilişkiler bulunmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i = & \theta_0 + \theta_1 lcp_{i-1} + \theta_2 lex_{i-1}^+ + \theta_3 lex_{i-1}^- + \theta_4 lulc_{i-1} + \theta_5 loil_{i-1} + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta lcp_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{2i} \Delta lex_{i-1} + \\ & \sum_{i=0}^q \delta_{3i} \Delta lulc_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{4i} \Delta loil_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{5i} gap_{i-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (3)$$

Bir başka model tercihi ise döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin kısa dönemde asimetrik, uzun dönemde ise simetrik olmasıdır. Bu tanımlamaya göre ise (4) nolu model oluşturulabilir.

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i = & \theta_0 + \theta_1 lcp_{i-1} + \theta_2 lex_{i-1} + \theta_3 lulc_{i-1} + \theta_4 loil_{i-1} + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta lcp_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{2i} \Delta lex_{i-1}^+ + \\ & \sum_{i=0}^q \delta_{3i} \Delta lex_{i-1}^- + \sum_{i=0}^q \delta_{4i} \Delta lulc_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{5i} \Delta loil_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{6i} gap_{i-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (4)$$

Eğer döviz kuru ve tüketici fiyatları arasında ne kısa ne de uzun dönemde asimetrik ilişkiler yoksa bu durumda (5) nolu modelin tahmin edilmesi gerekir.

$$\begin{aligned} \Delta lcp_i = & \theta_0 + \theta_1 lcp_{i-1} + \theta_2 lex_{i-1} + \theta_3 lulc_{i-1} + \theta_4 loil_{i-1} + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta lcp_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{2i} \Delta lex_{i-1} + \\ & \sum_{i=0}^q \delta_{3i} \Delta lulc_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{4i} \Delta loil_{i-1} + \sum_{i=0}^q \delta_{5i} gap_{i-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (5)$$

Literatürdeki birçok çalışmada simetrik modeller kullanılarak döviz kuru ve enflasyon arasındaki olası asimetrik ilişkiler ihmal edilmektedir. Ancak asimetrik ilişkiler varken dikkate almamak model belirleme hatalarına neden olabilmektedir.

Asimetrik modelden elde edilecek β_1^+ ve β_1^- katsayılarının farklı işaretlere sahip ve farklı büyüklüklerde olması beklenmektedir ($\beta_1^+ > \beta_1^-$). Çünkü döviz kurundaki artışın enflasyonist etkileri özellikle ithalat bağımlılığı yüksek olan ülkelerde, döviz kurundaki azalışın etkilerine göre daha fazla olur. Döviz kuru geçişkenlik katsayısının 0 ve 1 aralığında olması beklenir. Eğer katsayı 1'e eşitse döviz kurundaki artışlar tamamen tüketici fiyatlarına yansıtılacağı için ithalatçıların kar marjı daralacaktır. Bu durumda yurt içi fiyatlar tamamen yabancı fiyatlara göre belirlendiğinden üretici para birimi fiyatlandırma stratejisi (PCP) uygulanmaktadır. Diğer bir uç durum olan katsayının 0'a eşit olması durumunda ise döviz kurundan fiyatlara geçişkenlik hiç olmayacağından yerel para birimi fiyatlandırma stratejisi (LCP) uygulanır. Bu durumda ithalatçı firma kurdan bağımsız olarak diğer koşullara göre fiyatı belirleme özgürlüğüne sahip olabilir. Uzun dönemde üretici para birimi fiyatlandırma stratejisinin geçerli olup olmadığını belirlemek için $H_0 : \beta_1^+ = 1$ $H_0 : \beta_1^- = 1$ sıfır hipotezleri ve yerel para birimi fiyatlandırma stratejisinin geçerli olup olmadığını belirlemek için $H_0 : \beta_1^+ = 0$ ve $H_0 : \beta_1^- = 0$ hipotezleri test edilir.

İhracatçılar açısından düşünüldüğünde, üretici para birimi fiyatlandırması olarak bilinen strateji uygulandığında kendi para biriminde sabitlenmiş ihracat fiyatını koruyarak fiyatlandırma gücünü kullanabilirler. Bu durumda, döviz kuru geçişkenliği tamamlanmıştır ve ithalatçı firmaların yerel para birimlerinde karşılaştıkları fiyat tamamen döviz kuru hareketlerini yansıtacaktır. Diğer uçta ise yerel para birimi stratejisi uygulandığında ihracatçılar döviz kuru şokunu kendi operasyonel marjları içerisinde tamamen absorbe edeceklerinden döviz kuru geçişkenliği sıfır olacaktır.

Döviz kurundan tüketici fiyatlarına doğru asimetrik etkiler belirlenirse, döviz kurundaki %1 lik artış ve azalışların etkileri dinamik çarpanlar (dm) hesaplanarak gösterilebilir.

$$dm_n^+ = \sum_{i=0}^n \frac{\partial lcp_i}{\partial lex_{t-1}^+}, \quad dm_n^- = \sum_{i=0}^n \frac{\partial lcp_i}{\partial lex_{t-1}^-}, \quad n = 0, 1, 2, \dots$$

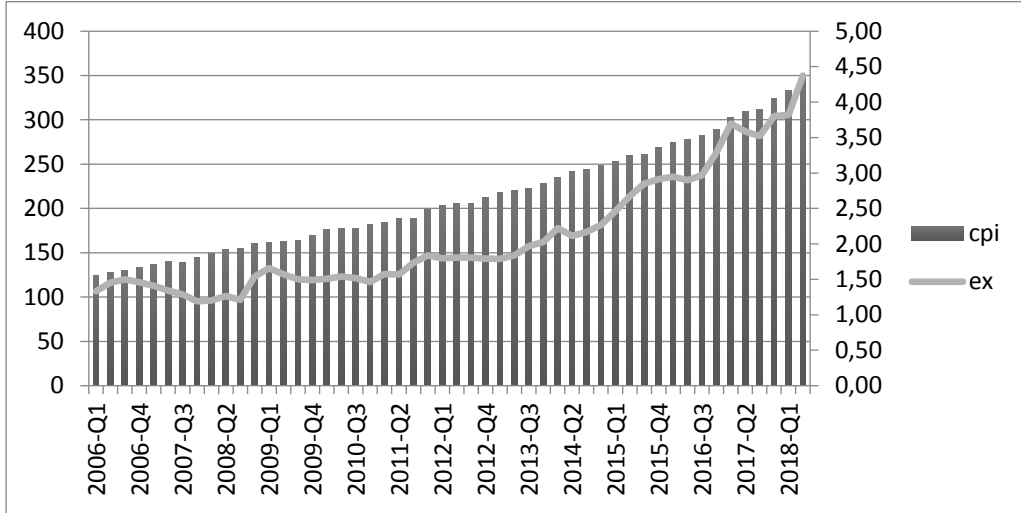
Burada $n \rightarrow \infty$, $dm_n^+ \rightarrow \beta_1^+$, ve $dm_n^- \rightarrow \beta_1^-$ olur.

3.2. Veri

Çalışmada 2006:Q1 ile 2018:Q2 arası dönem için üçer aylık veriler kullanılmıştır. Birim işgücü maliyetleri (ulc) istihdam edilen kişilere göre hesaplanan 2010 baz yıllık seriler olup OECD veri tabanından elde edilmiştir. Tüketici fiyat endeksi (cpi) 2003 baz yıllık seridir ve TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Döviz kuru (ex) 1 ABD dolarının TL karşılığıdır. Petrol fiyatları (oil) Varil başına Avrupa Brent petrolünün dolar cinsinden spot fiyatıdır. Çıktı açığı (gap) ise GSYH ile

potansiyel GSYH arasındaki fark alınarak hesaplanmıştır. Hodrick Prescott filtresi kullanılarak elde edilen trend Potansiyel GSYH'yı temsil etmek üzere kullanılmıştır. Birim işgücü maliyetleri dışındaki tüm veriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir. Çıktı açığı dışındaki tüm değişkenler doğal logaritmaları alınarak kullanılmıştır.

Şekil 1: Döviz Kuru ve Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişki

Burada cpi Tüketici fiyat endeksini, ex ise 1 ABD Dolarının TL karşılığı olan döviz kurunu ifade etmektedir.

2006 ile 2018 arasındaki dönemde hem döviz kurunda hem de tüketici fiyat endeksinde artış yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir. Döviz kurunda bazı dönemlerde görülen azalmaların ise tüketici fiyat endeksini azaltıcı yönde etkisi ise görünmemektedir.

4. Ampirik Analiz

Öncelikle değişkenlerin bütünleşme derecelerinin belirlenmesi amacıyla ADF, PP ve KPSS birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Testleri

	ADF		PP		KPSS	
<i>lcpi</i>	Düzey	0.5804	Düzey	-1.7568	Düzey	0.1831
	Birinci Fark	-5.4056*	Birinci Fark	-11.6385*	Birinci Fark	0.3001*
<i>lex</i>	Düzey	-2.1366	Düzey	-1.7955	Düzey	0.1898
	Birinci Fark	-5.2936*	Birinci Fark	-8.1651*	Birinci Fark	0.3105*
<i>lulc</i>	Düzey	-2.0969	Düzey	-2.0969	Düzey	0.1595
	Birinci Fark	-6.4712*	Birinci Fark	-6.4543*	Birinci Fark	0.2305**
<i>loil</i>	Düzey	-1.5865	Düzey	-1.7161	Düzey	0.1063
	Birinci Fark	-4.7972*	Birinci Fark	-4.7972*	Birinci Fark	0.15689**
<i>gap</i>	Düzey	-4.4870*	Düzey	-4.5798*	Düzey	0.1819
	Birinci Fark	-	Birinci Fark	-	Birinci Fark	0.3605**

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeylerinde birim kökün varlığını gösteren sıfır hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. Birim kök testleri, değişkenlerin sabitli ve trendli model formuna uygulanmıştır.

ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin sonuçlarına göre çıktı açığı (*gap*) serisi dışındaki tüm seriler birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. *gap* serisinin ise düzeyde durağan I(0) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizde kullanılacak serilerin hiçbirisi I(2) olmadığından ARDL modeli tahmini için herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Değişkenler için uygun gecikme uzunlukları Schwarz kriterine göre belirlenerek doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli tahmin edilmiş ve sonuçlar tablo 2'de sunulmuştur. Değişkenler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan sınır testi sonuçlarına göre test istatistiği $F_{PSS} = 8,22$ %1 anlam düzeyindeki alt ve üst sınır değerlerinden (sırasıyla 3,06 ve 4,15) büyük olduğundan eşbütünlüşme ilişkisi bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilerek değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı kabul edilmiştir.

Tablo 2. NARDL Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t istatistiği	Olasılık
<i>sabit</i>	1,2157	2,2355	0,0605
<i>lcpi</i> _{t-1}	-0,3493	-2,3236	0,0531
<i>lex</i> _{t-1} ⁺	0,2450	3,2258	0,0145
<i>lex</i> _{t-1} ⁻	-0,0036	1,0178	0,5426
<i>lulc</i> _{t-1}	0,1013	0,7087	0,5014
<i>loil</i> _{t-1}	0,0459	3,9295	0,0057

Erkan ÖZATA

gap_{t-1}	0,3060	1,2008	0,2689
Δlcp_{t-1}	-0,4178	-2,1191	0,0718
Δlcp_{t-2}	-0,4948	-2,8764	0,0238
Δlcp_{t-3}	-0,5951	-3,7402	0,0073
Δlex^+	0,1289	2,6684	0,0321
Δlex^+_{t-1}	0,0580	0,6989	0,5072
Δlex^+_{t-2}	0,1239	1,2515	0,2509
Δlex^-	-0,0083	-0,0360	0,9723
Δlex^-_{t-1}	-0,1986	-1,0344	0,3353
Δlex^-_{t-2}	-0,1610	-0,8339	0,4319
$\Delta lulc$	-0,0374	-0,2721	0,7934
$\Delta lulc_{t-1}$	-0,1183	-1,1307	0,2954
Δoil	-0,0079	-0,6483	0,5374
Δoil_{t-1}	-0,0346	-2,6716	0,0319
Δoil_{t-2}	-0,0322	-2,4912	0,0415
Δgap	-0,0670	-0,5252	0,6156
Δgap_{t-1}	-0,2568	-1,7736	0,1194
F_{PSS}	8,2272		

Tablo 3. Tanısal Testler

	Test İstatistiği	Olasılık
White	12.15597	0.4332
LM	6.173581	0.0456
JB	0,8258	0,6617

Tanısıl testlerden white testi değişen varyanslılık için, LM testi otokorelasyon için ve Jarque Bera Testi normallik için yapılmıştır. Sonuçlara göre değişen varyans ve otokorelasyon sorunu bulunmamakta ve hata terimleri normal dağılmaktadır.

Döviz kurundaki artışın kısa dönemdeki etkilerini incelemek için tahmin edilen NARDL modelinden $\Delta lex^+ = 0,1289$ katsayısı kullanılır. Hesaplanan olasılık değeri Prob=0,0321 dir. Buna göre kur artışı kısa dönemde tüketici fiyatları üzerinde anlamlı pozitif etkiye sahiptir. Döviz kurundaki %1'lik artış aynı dönemde fiyatları %0,12 arttırmaktadır.

Kısa dönemde döviz kurundaki azalmanın tüketici fiyatları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla NARDL modelinden elde edilen Δlex^- katsayısı -0,0083'tür. Katsayıya ait hesaplanan olasılık değeri 0,9723'tür. Buna göre kısa dönemde döviz kurundaki azalma fiyatlar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kısa dönemdeki geçiş katsayıları hesaplanıp yorumlandıktan sonra kısa ve uzun dönem simetri testleri yapılmıştır. Uzun dönem simetri Wald testi kullanılarak test edilebilir. $\beta_1^+ = \beta_1^-$ ise döviz kuru değişimlerinin tüketici fiyatları üzerindeki etkisi simetriktir. Kısa dönem simetri testi için ise $\sum_{i=0}^q \delta_{2i} = \sum_{i=0}^q \delta_{3i}$ hipotezi kullanılır. Hipotezin kabul edilmesi durumunda kısa dönemdeki etki simetriktir. Kısa ve uzun dönem simetri testi sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır. Uzun dönemde simetrik ilişkiyi ifade eden sıfır hipotezi reddedilirken kısa dönemde simetrik ilişki kabul edilmektedir. Wald F testi sonuçlarına göre döviz kurunun etkileri kısa dönemde simetrik iken uzun dönemde asimetric etkiler belirgin şekilde görülmektedir.

Tablo 4. Kısa ve Uzun Dönem Simetri Testi Sonuçları

	Wald F istatistiği	Olasılık
Kısa dönem	0,0025	0,7854
Uzun dönem	7,5436	0,0358

Uzun dönemde döviz kuru ile tüketici fiyatları arasındaki asimetric ilişkiler belirlendikten sonra döviz kurundaki değişimlerin tüketici fiyatları üzerindeki etkileri NARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları kullanılarak yorumlanmıştır. Hesaplanan katsayılar Tablo 5'te sunulmaktadır. Döviz kurundaki %1 lik artış uzun dönemde tüketici fiyatlarını %0,7 arttırmaktadır. Döviz kurundaki %1 lik azalma ise fiyatları %0,04 azaltsa da bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemde anlamlı etkiye sahip olan bir başka değişken de petrol fiyatlarıdır. Petrol fiyatlarındaki %1 lik artış uzun dönemde tüketici fiyatlarını %0,16 arttırmaktadır. Birim işgücü maliyetlerinin ve çıktı açığının ise tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 5. NARDL Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayılar

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
lex^+	0,7014	2,7347	0,0462
lex^-	-0,0473	0,7625	0,4706
$lulc$	0,2901	0,8802	0,4080
$loil$	0,1636	4,0437	0,0008
gap	0,8762	1,4629	0,1869

Enflasyon üzerinde etkili olan faktörlerden bir tanesi de firmaların fiyatlama davranışlarıdır. Firmalar fiyatlamayı yerel para birimine göre (LCP) veya üretici para birimine göre (PCP) yapabilirler.

Hangi fiyatlama davranışının geçerli olduğunu test etmek için $H_0 : \beta_1^+ = 0$ ve $H_0 : \beta_1^- = 0$ hipotezleri test edilir. Bu hipotezler uzun dönemde yerel para birimine göre fiyatlama (LCP) yapıldığını ifade etmektedir. Tablo 6'da uzun dönemde yerel para birimine göre fiyatlama hipotezinin test sonuçları yer almaktadır. Her iki hipotez de reddedildiğinden uzun dönemde yerel para birimine göre fiyatlama yapılmadığı sonucuna ulaşılır.

Tablo 6. Uzun Dönemde Yerel Para Birimine Göre Fiyatlama Hipotezinin Testi

<i>Hipotez</i>	<i>Wald F İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
$H_0 : \beta_1^+ = 0$	17,70	0,0040
$H_0 : \beta_1^- = 0$	14,56	0,0076

Üretici para birimine göre fiyatlama (PCP) davranışının testi için ise $H_0 : \beta_1^+ = 1$ ve $H_0 : \beta_1^- = 1$ hipotezleri kullanılmaktadır. Test sonuçları Tablo 7'de sunulmaktadır. Her iki hipotez de kabul edilerek uzun dönemde fiyatlamamanın üretici para birimine göre yapıldığı sonucuna ulaşılır. Uzun dönemde döviz kurundan enflasyona geçiş tamamlanmakta ve döviz kurundaki değişimler tamamen fiyatlara yansıtılmaktadır.

Tablo 7. Uzun Dönemde Üretici Para Birimine Göre Fiyatlama Hipotezinin Testi

<i>Hipotez</i>	<i>Wald F İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
$H_0 : \beta_1^+ = 1$	3,009	0,1264
$H_0 : \beta_1^- = 1$	2,228	0,1797

5. Sonuç

Bu çalışmada 2010 yılının birinci çeyreği ile 2018 yılının ikinci çeyreği arası dönemde Türkiye’de döviz kurundan tüketici fiyatlarına geçişkenlik incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye’de döviz kuru değişimlerine tüketici fiyat endeksinin tepkisi doğrusal olmayan bir eşbütünleşme yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Kullanılan doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) modeli kısa ve uzun dönem asimetriye izin veren bir modeldir. Sonuçlarımız, uzun vadede fiyatların belirlenmesinde döviz kurunun önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Döviz kurundaki %1 lik artış uzun dönemde tüketici fiyatlarını %0,7 arttırmaktadır. Döviz kurundaki %1 lik azalma ise fiyatları %0,04 azaltsa da bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kısaca kur artışları fiyatlara yansıtılırken, kur düşüşlerinin aynı oranda fiyatlara yansımadağı görülmektedir. Bu sonucu zayıf piyasa rekabeti ve aşağı yönlü fiyat katılıklarının bir işareti olarak yorumlayabiliriz. Rekabetin yapısı ve asimetrik geçişkenlik ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için sektörel düzeyde ayrıştırılmış verilerle yapılacak mikroekonomik bir analiz yapılabilir.

Simetri testinin sonuçlarına göre döviz kurunun etkileri kısa dönemde simetrik iken uzun dönemde asimetrik etkiler belirgin şekilde görülmektedir. Tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemde anlamlı etkiye sahip olan bir başka değişken de petrol fiyatlarıdır. Petrol fiyatlarındaki %1 lik artış uzun dönemde tüketici fiyatlarını %0,16 arttırmaktadır. Birim işgücü maliyetlerinin ve çıktı açığının ise tüketici fiyatları üzerinde uzun dönemde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Çalışmamızda, daha önceki bazı çalışmalarda hesaplanandan daha yüksek geçiş katsayıları hesaplanmıştır. Bu önemli sonuç, uzun vadeli ilişkinin doğru bir şekilde belirlenmesinin önemini vurgulamaktadır. Çünkü asimetrik ilişkiler varken bunları ihmal etmek model belirleme hatalarına neden olabilmektedir. Üretimde ithal girdilerin kullanımının artması ile, nihai malların üretim maliyetlerinin döviz kurlarına duyarlılığı da artmıştır. Analiz sonuçlarımıza göre döviz kuru artışı sonrasında artan maliyetler ve fiyatlar tüketici fiyatlarını etkilerken, döviz kuru azalışları ise tüketici fiyatlarını aynı oranda etkilememektedir. Bunda yüksek oranda ithal girdi kullanan üretim yapısının payı çok büyüktür.

Enflasyon üzerinde etkili olan faktörlerden bir tanesi de firmaların fiyatlama davranışlarıdır. Firmalar fiyatlamayı yerel para birimine göre (LCP) veya üretici para birimine göre (PCP) yapabilirler. Analiz sonuçları uzun dönemde fiyatlamının üretici para birimine göre yapıldığını göstermektedir. Uzun dönemde döviz kurundan enflasyona geçiş tamamlanmakta ve döviz kurundaki değişimler tamamen fiyatlara yansıtılmaktadır. Üretim yapısı nedeniyle ithal girdi bağımlılığı yüksek olan, otomobil telefon bilgisayar gibi teknolojik ürünlerin ithalatının ve kullanımının yaygın olduğu Türkiye’de oligopolistik yapılar nedeniyle rekabet ortamı da yoksa, kur artışından kaynaklanan fiyat artışlarının uzun dönemde tüketiciye yansımaları kaçınılmaz olur. Bunu önlemenin yolu ise üretimde ve tüketimde ithal bağımlılığını azaltmaktır.

Döviz kuru geçişkenliğinin derecesi ve hangi sürede gerçekleştiği enflasyon tahmini ve uygulanacak para politikasının belirlenmesi aşamasında önem arz etmektedir. Nominal döviz kurunun yarattığı asimetrik etkinin varlığı, hem fiyat istikrarını hem de ihracatta rekabet avantajını sağlamak

isteyen politika yapıcılar için önemli ikilemler oluşturmaktadır. Para politikası belirlenirken döviz kurundaki aynı miktardaki artış ve azalışların tüketici fiyatlarını farklı miktarlarda etkilediği sonucu dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

- Baharumshah, A. Z., Sirag, A., & Soon, S. V. (2017).** Asymmetric exchange rate pass-through in an emerging market economy: The case of Mexico. *Research in International Business and Finance*, 41(April), 247–259. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.04.034>
- Ben Cheikh, N., Zaied, Y. B., Bouzgarrou, H., & Nguyen, P. (2018).** Nonlinear exchange rate pass-through: Does business cycle matter? *Journal of Economic Integration*, 33(2). <https://doi.org/10.11130/jei.2018.33.2.1235>
- Benialper, A. (2015).** Asymmetric Exchange Rate Policy in Inflation Targeting Developing Countries, 1–22.
- Blinder, A. S. (1982).** Inventories and Sticky Prices: More on the Microfoundations of Macroeconomics. *The American Economic Review*. <https://doi.org/10.3386/w0620>
- Brun-Aguerre, R., Fuertes, A. M., & Greenwood-Nimmo, M. (2017).** Heads I win; tails you lose: asymmetry in exchange rate pass-through into import prices. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A: Statistics in Society*, 180(2), 587–612. <https://doi.org/10.1111/rssa.12213>
- Choudhri, E. U., & Hakura, D. S. (2006).** Exchange rate pass-through to domestic prices: Does the inflationary environment matter?, 25. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2005.11.009>
- Çiçek, S., & Boz, Ç. (2013).** A New Test of Exchange Rate Pass-through in a Small Open Economy: Evidence from Asymmetric ARDL Bounds Approach. *İktisat İşletme ve Finans*, 28(333), 43–64. <https://doi.org/10.3848/iif.2013.333.3840>
- de Melo Modenesi, A., Luporini, V., & Pimentel, D. (2017).** Asymmetric exchange rate pass-through: Evidence, inflation dynamics and policy implications for Brazil (1999–2016). The Brazilian Economy since the Great Financial Crisis of 2007/2008. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64885-9_4
- de Mendonça, H. F., & Tostes, F. S. (2015).** The Effect of Monetary and Fiscal Credibility on Exchange Rate Pass-Through in an Emerging Economy. *Open Economies Review*, 26(4), 787–816. <https://doi.org/10.1007/s11079-014-9339-3>
- Delatte, A. L., & López-Villavicencio, A. (2012).** Asymmetric exchange rate pass-through: Evidence from major countries. *Journal of Macroeconomics*, 34(3), 833–844. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2012.03.003>

- Edwards, S. (2006).** The relationship between exchange rates and inflation targeting revisited. *NBER Working Paper Series*, 1–47. <https://doi.org/10.3386/w12163>
- El bejaoui, H. J. (2013).** Asymmetric effects of exchange rate variations: AN empirical analysis for four advanced countries. *International Economics*, 135–136, 29–46. <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2013.10.001>
- Forero, F. P., & Vega, M. (2016).** Asymmetric Exchange Rate Pass-through: Evidence from Nonlinear SVARs. *Peruvian Economic Association*, (63), 1–23.
- Gümrah Ümit, K. F. (2017).** Asimetrik Döviz Kuru Geçişkenliği: Türkiye Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1–8.
- Jimborean, R. (2013).** The exchange rate pass-through in the new EU member states. *Economic Systems*, 37(2), 302–329. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2012.08.006>
- Jiménez-rodríguez, R., & Morales-zumaquero, A. (2016).** A new look at exchange rate pass-through in the G-7 countries. *Journal of Policy Modeling*, 38(5), 985–1000. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2016.06.007>
- Kal, H., Arslaner, F., & Arslaner, N. (2015).** Sources of Asymmetry and Non-linearity in Pass-Through of Exchange Rate and Import Price to Consumer Price Inflation for the Turkish Economy during Inflation Targeting Regime. *Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper*, (November), 1–31. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1994.6323>
- Kara, H., & Ögünç, F. (2008).** Inflation Targeting and Exchange Rate Pass-Through: The Turkish Experience. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(6), 52–66. <https://doi.org/10.2753/REE1540-496X440604>
- Korkmaz, S. ve B. M. (2015).** Döviz Kuru Dalgalanmalarının Yurtiçi Fiyatlara Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 69–85.
- López-villavicencio, A., & Mignon, V. (2017).** Exchange rate pass-through in emerging countries: Do the inflation environment, monetary policy regime and central bank behavior matter? *Journal of International Money and Finance*, 79, 20–38. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.09.004>
- Maka, E. D. (2013).** Asymmetric Pass-Through of Exchange Rate Changes to CPI Inflation in Ghana. *International Journal of Economics, Finance and Management*, 2(5), 338–350.
- Önder, Ö ve Görüş, M. Ş. (2018).** Türkiye ' de Döviz Kuru Kanalının Etkinliğinin Asimetrik Etki-Tepki Fonksiyonlarıyla Sınanması. *Maliye Dergisi*, (174), 48–71.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001).** Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>

- Pollard, P. S., & Coughlin, C. C. (2005).** *Size Matters: Asymmetric Exchange Rate Pass-Through at the Industry Level.* SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.716001>
- Przystupa, J., & Wróbel, E. (2014).** Asymmetry of the Exchange Rate Pass-Through Asymmetry of the Exchange Rate Pass-Through An Exercise on Polish Data, 8775(2011). <https://doi.org/10.2753/EEE0012-8775490103>
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2013).** Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1807745>
- Shintani, M., Terada-hagiwara, A., & Yabu, T. (2013).** Journal of International Money Exchange rate pass-through and in fl ation : A nonlinear time series analysis. *Journal of International Money and Finance*, 32, 512–527. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2012.05.024>
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005).** *Modern macroeconomics: its origins, development and current state.* Edward Elgar Publishing.
- Tümtürk, O. (2017).** Türkiye’ de Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi ve Enflasyon Hedeflemesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(3), 837–855.
- Yücel, E., & Akkoç, U. (2017).** Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Davranışı. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(ICMEB17), 903–911. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2017ICMEB1735499>

Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Rolü*

Utku ÇOBAN, Öznur ÖZKAN TEKTAŞ**

Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Rolü

Examining the Effect of Internet of Things on Perceived Value: Moderator Role of Personal Innovativeness

Özet

Bu çalışmanın amacı, nesnelerinin interneti teknolojisinin, tüketicilerin algıladığı değer üzerindeki etkisinin bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelenmesidir. Nesnelerin interneti kavramı işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı boyutları bağlamında incelenerek, algılanan değer üzerindeki doğrudan etkileri tespit edilmiştir. Ayrıca, bireysel yenilikçilik kavramı da “doğrudan gelen yenilikçilik” bakımından ele alınmış ve iki farklı sektör için düzenleyici rolü araştırılmıştır. Çalışmanın verisi, perakende ve sağlık sektörleriyle ilgili oluşturulan senaryolar aracılığı ile 217 bireysel tüketiciden anket yöntemi ile toplanmış; Çoklu Regresyon Analizi ve SPSS Process yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, nesnelerin internetinin işlevselliğinin, kullanım kolaylığının ve yapısının algılanan değer üzerindeki anlamlı ve olumlu etkileri tespit edilmiştir. Bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisi perakende sektörü için tüm boyutlarda, sağlık sektörü için işlevsellik ve yapı boyutlarında ortaya çıkmıştır.

Abstract

The aim of this study is to determine the direct effect of internet of things technology on perceived value, and the moderator role of personal innovativeness. The effect of internet of things is examined through three dimensions namely functionality, ease of use and presence. Additionally, the role of personal innovativeness is examined based on “innate consumer innovativeness”. Two different scenarios related to retail and health sectors were created and the model was developed. While the model was tested, primary data was used and data was collected from 217 people living in Ankara. Multiple Regression Analysis and SPSS Process were used to test the hypotheses. Results showed that three dimensions of internet of things positively and significantly effects the perceived value. Findings also suggest that the effects of internet of things’ functionality, ease of use and presence dimensions differ across different levels of personal innovativeness for retail and health scenarios.

Anahtar Kelimeler: Nesnelerin İnterneti, Algılanan Değer, Bireysel Yenilikçilik

Key Words: Internet of Things, Perceived Value, Personal Innovativeness.

1. Giriş

*Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Yüksek Lisansı programında yürütülen “Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin Bireysel Yenilikçilik Çerçevesinde İncelenmesi” adlı tez çalışmasından adapte edilerek hazırlanmıştır.

**Utku ÇOBAN, Uzman., Türk Patent ve Marka Kurumu, Ankara, utku-coban@hotmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-4032-9073; Öznur ÖZKAN TEKTAŞ, Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, oznuro@hacettepe.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5703-6870

İşletmelerin rekabet ölçütlerini değiştirerek, rekabetin temeline etki eder nitelikteki teknolojiler yıkıcı teknolojiler olarak adlandırılır (Danneels, 2004:249). Nesnelerin interneti (Nİ) kavramı çeşitli teknolojilerin birbiriyle bağlantılı şekilde kullanımı ile oluşan yıkıcı niteliğe sahip teknolojik bir yenilik olarak kabul edilebilir. Nesnelerin internetinin yaygınlaşması ile yaşanacak değişimin her alanda kendisini hissettirecek olması, işletmelerin stratejilerine ve hedeflerine etki edebilmesi, tüketici kalıplarını değiştirebilmesi gibi nedenlerden dolayı bu yeniliğin yıkıcı nitelikte bir yenilik olduğunu söylemek gerçekten yanlış olmayacaktır. Nİ'nin kullanımı noktasında çok farklı alanların bulunması konuya ilişkin bakış açılarını da çeşitlendirmiştir. Nesnelerin interneti, verilerin doğru bir şekilde gerçek zamanlı olarak elde edilmesini, işlenebilmesini ve takip edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu şekilde, örneğin ürün/hizmet yaşam eğrisindeki her bir adım çok daha doğru bir şekilde izlenebilecek, bu sayede işletmelerin tüketicileri anlama, isteklerine cevap verebilme ve tüketicilerle ilişkilerini geliştirme imkânı artacaktır. Bu doğrultuda, elde edilen veriler ışığında işletmeler eksik olan noktaları tespit ederek bunları geliştirme adına farklı pazarlama stratejileri uygulama yoluna gidebilecektir (Lu vd., 2018:7).

Literatürde, Nİ'nin endüstriyel açıdan, tüketici ve işletme açısından incelendiği görülmektedir (Chen vd., 2014; Lee ve Lee, 2015; Metallo, vd., 2018; Lu vd., 2018; Whitmore vd., 2015; Haller, vd., 2008; Krotov, 2017; Rau, vd., 2015). Buna rağmen, tüketici perspektifinden Nİ'nin nasıl değerlendirildiği, tüketici tercihlerini ve değerlendirmelerini nasıl etkilediği konusunun henüz gelişme aşamasında olduğu (Gao ve Bai, 2014:212); konunun daha çok endüstri ve işletme bakış açısı ile değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada, Krotov (2017: 838) nesnelerin interneti bağlamında tüketicinin önemini şu şekilde açıklamıştır: *“Yeni ürün geliştirme noktasından işletmeler hangi felsefeye benimserse benimsesin yaratılan yeniliğin başarısını ya da başarısızlığını belirleyenler tüketicilerdir. Bu nedenle, uygulamaları bakımından da nesnelerin internetinin değerlendirilmesinde tüketiciler önemli bir unsurdur.”* Benzer şekilde, tüketicilerin Nİ'nin şekillendirilmesi noktasında aktif bir rol oynayacağı belirtilmiş olup, yeniliğin kaynağının tüketiciler olduğu vurgulanmıştır (Kortuem ve Kawsar, 2010:1). Dolayısıyla bu çalışma Nİ'nin tüketiciler tarafından nasıl değerlendirileceği sorusuna cevap bulmak amacıyla kurgulanmıştır. Daha spesifik olarak, nesnelerin internetine ilişkin parametrelerin tüketicilerin algıladıkları değere nasıl etki ettiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada iki farklı sektör bakımından kurgulanan senaryolardan ve Davis (1989) tarafından oluşturulan temel “Teknolojinin Kabulü Modeli”nden hareketle “işlevsellik”, “kullanım kolaylığı” ile Balaji ve Roy (2017) tarafından yapılan nesnelerin interneti temelli çalışmadan hareketle “yapı” faktörleri açısından Nİ'nin boyutları incelenmiştir.

Modern pazarlama anlayışında ve tüketici davranışı literatüründe benimsenme düzeyinin ve tercih etmenin en büyük göstergelerinden bir tanesi algılanan değer kavramıdır. Algılanan değer tüketicinin bir satın alma sürecinden elde ettiği faydalar bütünü ile katlandığı maliyetler arasındaki algıladığı farktır. Bu noktada, işletmelerin artan rekabet koşullarının da etkisiyle pazarlama uygulamalarında değer yaratma fonksiyonunu göz önünde bulundurmaları ve buna yönelik stratejiler belirlemeleri rekabet üstünlüğü yaratma noktasında önem taşımaktadır. Bu nedenle, tüketicilerin

nesnelerin interneti konusunda algıladıkları değerlerin nasıl farklılık gösterdiğinin incelenmesi son derece önemlidir. Zira tüketiciler kendileri için değer yaratmayan veya sunmayan bir yeniliği kullanmama eğiliminde olabilecektir. Yapılan teorik ve ampirik araştırmalarla nesnelerin interneti ve algılanan değer arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ile, nesnelerin interneti temelli mal ve hizmetlerin tüketicilere nasıl sunulabileceği noktasında cevaplar bulunabilecektir.

Tüketicilerin ortaya çıkan yenilikleri benimsemesini ve tercih etmesini farklılaştıran unsurlardan bir diğeri ise, bireysel yenilikçilik düzeyidir. Bireysel yenilikçilik literatürde kişilik özelliği olarak ele alınan doğuştan gelen yenilikçilik ve ürün temelli yenilikçilik olmak üzere iki çerçevede incelenmektedir (Steenkamp, vd., 1999; Nasution ve Garnida, 2010). İki yaklaşım arasından, yenilikçiliğin bir karakter özelliği gibi ürün ya da hizmetlerden bağımsız olarak oluştuğu doğuştan gelen yenilikçiliğin, nesnelerin interneti gibi birçok alanda geçerli olabilecek bir teknolojinin benimsenmesi üzerinde daha etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, önceki çalışmalar doğuştan gelen yenilikçiliğin nesnelerin interneti gibi teknoloji temelli yeniliklerin benimsenmesine etki ettiğini göstermiştir (Lassar, vd., 2005; Chao, vd., 2013; Hirunyawipada ve Paswan, 2006). Bu çalışmada ise, bireysel yenilikçiliğin nesnelerin interneti ve algılanan değer ilişkisindeki düzenleyici rolü incelenecektir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, nesnelerinin internetinin algılanan değere etkisinin bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelenmesidir. Bu kapsamda ilgili çalışma ile hayatın her alanında getirdiği ve getireceği yeniliklerle işletmelere birçok fırsat sunacak nesnelerin interneti temelli mal ya da hizmetlerin işlevselliği, kullanım kolaylığı ve yapısı ele alınarak son kullanıcılar bakımından incelenmiştir. Nesnelerin internetine ilişkin önceki çalışmalar tarandığı zaman konuyu tüketiciler bağlamında inceleyen çalışma sayısının yeterli seviyede olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, Nİ'nin tüketici bakış açısıyla incelendiği bu çalışma neticesinde elde edilen veriler literatüre önemli katkılar sunacaktır. Bununla beraber, modern pazarlama kavramına giren algılanan değer kavramı da çalışmaya dâhil edilerek ortaya konulacak nesnelerin interneti teknolojisi temelli mal ve hizmetler ile bu yeniliklere ilişkin tüketicilerin algıladıkları değer ilişkisi incelenerek tüketicilerin bu noktadaki değerlendirmeleri ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada bireysel yenilikçilik konusu doğuştan gelen yenilikçilik çerçevesinde bir kişilik özelliği olacak şekilde incelenmiş olup, bireysel yenilikçiliğin nesnelerin interneti merkezli mal ya da hizmetlerin işlevi, kullanım kolaylığı ve yapısı ile algılanan değer arasındaki düzenleyici rolü de incelenmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda bireysel yenilikçiliğin sıklıkla ürün temelli olarak incelenmesi, doğuştan gelen yenilikçilik bağlamında yapılan çalışmaların daha az sayıda incelenmesi çalışmanın sağlayacağı katkılardandır. Bu açıklamalar ışığında literatür incelendiğinde, Nİ'nin işlevselliği, kullanım kolaylığı ve yapısı ile algılanan değer ilişkisinin bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelenmediği tespit edilmiş olup, literatürde bulunan bu boşluk çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur. Söz konusu çalışma tüketici bakış açısından yapılarak nesnelerin interneti temelli mal ya da hizmetlerin işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı faktörleri bağlamında son kullanıcılar tarafından kullanıma değer olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya ilişkin elde edilecek cevaplar işletmeler tarafından uygulanacak pazarlama stratejilerinde kullanılabilir. Bununla birlikte, bireysel yenilikçilik düzeyinin de çalışmaya katılmasıyla farklı

bireysel yenilikçilik düzeylerine sahip tüketicilerin konuyu nasıl değerlendirdiği de tespit edilerek bu tüketici grupları özelinde uygulanacak politikalar da belirlenebilecektir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Nesnelerin İnterneti

Nesnelerin interneti terimi ilk olarak Ashton (2009) tarafından yapılmış olan bir sunumda “*fiziksel dünyada var olan nesnelerin, sensörler, RFID sistemler, etiketler vasıtası ile internet üzerinden birbirleriyle iletişime geçebileceği bir sistem*” şeklinde tanımlanmıştır. Nesnelerin internetinin ortaya çıkışı sürecinde, sensör teknolojilerinden, yakın alan iletişimi (NFC), radyo frekanslı tanımlama (RFID) ve bulut teknolojilerinin gelişimi önemli katkılar sağlamıştır. Örneğin, sensör teknolojisinin ilerlemesi nesnelerin interneti teknolojisinin de ilerleyişini kolaylaştırmış ve bu teknolojiyi daha kullanılabilir duruma getirmiştir. Diğer yandan RFID sistemleri, herhangi bir nesneye temas etmeksizin verilerin okunabilmesine imkân vermektedir (Bremer, 2015:3). Bulut bilişim teknolojisi ise nesnelerin interneti ile elde edilen büyük verinin depolanması ve ihtiyaç duyulduğunda doğru bir şekilde kullanılması noktasında çözüm sunan bir teknolojidir (Lee ve Lee, 2015:433). Nİ'nin etkileri her alanda olduğu gibi pazarlamada da kendisini göstermeye başlamıştır. İşletmelerin kullanacağı araçlar, bilgi toplama enstrümanları, bilgiyi değerlendirme şekilleri ve bunların sonucunda oluşturacakları stratejiler, bu yeni durumdan etkilenmektedir. Örneğin, kullanılacak nesnelerin interneti teknolojisi özellikle tüketicilerin ya da müşterilerin çok daha bireysel ve anlık olarak izlenebilmesini, daha sağlıklı bir veri elde edilmesini ve bu verinin doğru bir şekilde işlenmesini sağlayacaktır. Kotler vd. (2017:153) Pazarlama 4.0 çerçevesinde, her ne kadar insanların çevresindeki ekosistem dijitalleşse de – sürücüsüz otomobiller, akıllı evler vb. gibi – işletmelerin insan odaklı yaklaşımı sürdürmelerinin son derece kritik olduğunu ve bu doğrultuda markaların tüketicileri kendilerine çekebilene ve insandan insana bağlantılar oluşturabilene insani özellikler göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Nİ'nin getireceği yeniliklerle işletmeler neredeyse her müşteriyi takip edebilecek, o tüketiciye yönelik bireysel stratejiler uygulayacak ve bu şekilde tüketicilerin kendilerini özel hissetmesi sağlanarak uzun soluklu bir iletişim kurulması sağlanabilecektir. Chang vd. (2014) tarafından yapılan ve Nİ'nin tüketici satın alma niyeti üzerine etkilerinin incelendiği çalışmada nesnelerin interneti ile ilgili altı unsurun tüketici deneyimlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunlar; nesnelerin birbirlerine bağlı olma derecesi; tüketicilerin kendilerini iletişimin bir unsuru olarak hissedebilmesi (etkileşim); tüketicilere olumlu bir deneyim kazandırması hissi; nesnelerin internetinin doğru düşünme ve yargılama yeteneklerine sahip olması; tüketicilerin nesnelerin interneti ile zamandan ve emekten tasarruf etme derecesi ve son olarak tüketicilerin nesnelerin internetinin kullanımına ilişkin olarak sahip oldukları güvenlik hissidir.

2.2. Algılanan Değer

Pazarlama literatüründe değer kavramı sıklıkla algılanan değer şeklinde kullanılmaktadır. Monroe (1990, aktaran Heinonen, 2004: 206) algılanan değeri fayda ve fedakârlık arasındaki ticaret şeklinde tanımlamıştır. Algılanan değer literatüründe en çok başvurulan kaynaklardan biri olan Zeit-

haml (1988: 13) ise kavramı, tüketicinin almayı umduğu ile verdiği karşılığında sağladığı fayda şeklinde tanımlamış olup, algılanan değer ile ilgili dört temel noktayı belirlemiştir. Buna göre değer; 1) düşük fiyattır; 2) bir üründe istenilen her şeydir; 3) ödenen fiyat karşısından elde edilen kalitedir; 4) verilene karşı elde edilen şeydir. Sweeney ve Soutar (2001:211) tarafından yapılan çalışmada ise, tüketiciler açısından değer yalnızca verilen karşısında elde edilen arasındaki değiş tokuş veya fiyat olmadığı vurgulanarak, konu çok boyutlu olarak incelenmiş ve algılanan değer Duygusal, Sosyal, İşlevsel (Fiyat/Değer bakımından) ve İşlevsel (Performans/Kalite bakımından) olmak üzere dört farklı boyutta incelenmiştir.

Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, algılanan değeri fiyat ve kalite eksenindeki değerlendirme açısından incelemiştir (Dodds, vd., 1991; Zeithaml, 1988). Kavramın bu şekilde değerlendirilmesi dar bir yaklaşım olarak görülmüş (Mazumdar, 1993; Sweeney ve Soutar, 2001; Mathwick vd., 2001) ve tüketicilerin yalnızca en iyi fiyatlı ya da en iyi ürünü değerli olarak görmediği; bunun yerine ürünü elde etmek ve tüketmek için harcadıkları maliyetler karşılığında sağlanan faydalara göre bir değer incelemesi yaptıkları belirtilmiştir. Lapierre (2000:130), algılanan değer yalnızca ürün kalitesi ve fiyat arasındaki değiş tokuş olmadığını birçok farklı faktörün (imaj, güven, fiyat, zaman/enerji/çaba, esneklik, güvenilirlik vb.) değere etki ettiğini ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalarda (Hellier vd., 2003; Yılmaz, 2010; Düger ve Kahraman, 2017), algılanan değer yeniden satın alma niyeti, müşteri tatmini ve marka tercihi üzerinde pozitif bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Kotler (2015:193) işletmelerin tüketici değeri yaratabilmesi ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için üç seçenek sunmuştur: Fiyatı düşük tutmak; müşterinin diğer maliyetlerini düşürmesine yardımcı olmak; sunulan teklifi daha çekici hale getirecek ek faydalar yaratmak.

2.3. Bireysel Yenilikçilik

Pazarlama literatüründe bireysel yenilikçilik, tüketicilerin önceki seçeneklerde ve tüketim modellerinde kalmak yerine, yeni ve farklı ürün ve markaları satın almaya yatkınlığı olarak tanımlanmıştır (Steenkamp vd., 1999:56). Kavram, literatürde iki farklı bakış açısı ile açıklanmaktadır: Doğuştan gelen yenilikçilik ve ürün yenilikçiliği. Doğuştan gelen bireysel yenilikçilik, değişime, yeniliğe karşı olan isteklilik (Hurt, vd, 1977:59); bir kişinin herhangi bir yeniliği benimseme derecesi ve hızıdır (Lassar, vd., 2005:180). Bu yaklaşım yenilikçiliğin herhangi bir ürün veya hizmet kategorisi bazında olmadığını, adeta bir kişilik özelliği gibi insanlarda doğuştan var olduğunu belirtir (Nasution ve Garnida, 2010, s.3). Roehrich (2004:671) tüketicilerdeki doğuştan gelen yenilikçiliğin uyarılma ihtiyacı, yenilik arayışı, başkalarında bağımsız olma isteği ve benzersiz olma ihtiyacı ile açıklanabileceğini belirtmiştir. Doğuştan gelen yenilikçilik çerçevesinde yapılan çalışmalara bakıldığı zaman, kavramın genel olarak “bilişsel” ve “duyusal” yenilikçilik boyutlarında incelendiği görülmüştür. Bilişsel yenilikçilik, düşünmeyi teşvik eden yeni deneyimlere katılma ve bunlardan zevk alma eğilimi olarak tanımlanırken (Venkatraman ve Price, 1990:297); duyusal yenilikçilik, duyuları harekete geçiren yeni deneyimleri tercihi ifade etmektedir (Nasution ve Garnida, 2010:3).

Bireysel yenilikçilikle ilgili literatürdeki diğer yaklaşım ise, “ürün temelli yenilikçilik” kavramıdır. Doğuştan gelen yenilikçilik yaklaşımının tüketici yenilikçiliğini açıklamada yeterli olmadığı ve yenilik-

çiliğın ilgi alanına ya da ürün grubuna göre farklılık gösterebileceği belirtilerek, literatüre ürün temelli yenilikçilik kavramı dâhil edilmiştir (Nasution ve Garnida, 2010:4; Goldsmith ve Hofacker, 1991). Ürün temelli yenilikçilik belirli bir ilgi alanı içindeki yenilikleri ya da yeni ürünleri öğrenme ve benimseme eğilimidir (Goldsmith ve Hofacker, 1991:211). Ürün temelli yenilikçilik kavramı literatürde farklı boyutlarda ele alınmıştır. Örneğın Hirschman (1980:285) ürün temelli yenilikçilik kavramı “gerçekleşen yenilikçilik” şeklinde kavramsallaştırmış ve yeni bir ürünü fiilen benimseme ile dolaylı (bilgi toplama çerçevesinde) yenilikçilik olarak iki grupta incelemiştir. Bir diğeri çalışmada ise ürün temelli yenilikçilik kavramı “ürün sahipliğine ilişkin yenilikçilik” ve “bilgi sahipliğine ilişkin yenilikçilik (*information-processing innovativeness*)” olarak iki farklı boyutta ele alınmıştır (Jeong, vd., 2018:3).

3. Çalışmanın Hipotez ve Araştırma Soruları

Nesnelerin interneti alanındaki çalışmaların büyük bölümünde teknolojinin kabulü modellerinden faydalandığı tespit edilmiştir. Teknolojinin Kabulü Modeli (TAM), sebepli eylem ile planlı davranış teorileri temel alınarak Davis (1985) tarafından oluşturulan ve ortaya çıkan yeni bir teknolojik yeniliğın kişiler, gruplar veya işletmeler tarafından benimsenip benimsenmeyeceğini tahmin etmek için kullanılan bir modeldir. TAM, ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin tüketiciler tarafından nasıl değerlendirileceğini kullanım kolaylığı (kişinin o işi yaparken kullanmış olduğu sistemin zahmetsiz olması) ve algılanan fayda (kişinin belirli bir sistem kullanarak iş performansının artma derecesi) kavramları çerçevesinde incelemektedir. Model, literatürdeki teknoloji ve tüketici tercihlerinin konu edildiği birçok çalışmaya konu olmuştur (Roy vd., 2018; Ha ve Stoel, 2009; Coughlan vd., 2012; Gao, vd., 2015; Balaji ve Roy, 2017).

TAM, Venkatesh vd. (2003) tarafından psikolojik ve sosyal faktörlerde göz önüne alınarak genişletilmiş, daha kapsamlı bir model olan “Teknolojinin Kabulü ve Kullanımı Birleşik Modeli” oluşturulmuştur. Bu modelde, kullanıcı kabul ve kullanım davranışının doğrudan belirleyicileri olarak performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar ortaya konulmuştur (Venkatesh, vd., 2003:447). Bu model, birçok anlamda katkı sağlasa da teknoloji kullanımının tüketici bağlamında araştırılması ve teorikleştirilmesi noktasında tam olarak bir cevap sunamamıştır. Bu nedenle, “Teknolojinin Kabulü ve Kullanımı Birleşik Modeli 2” oluşturulmuştur. İlk modelden farklı olarak üç yeni faktör “hedonik motivasyon”, “fiyat değeri” ve “alışkanlık” modele dahil edilmiştir (Yılmaz ve Kavanoz, 2017: 132). Nesnelerin interneti teknolojisinin algılanan değeri ve bireysel yenilikçilik çerçevesinde tüketici temelli olarak inceleneceği bu çalışmada da hem teknolojinin kabulü modelinden hem de teknolojinin kabulü ve kullanımı birleşik modellerinden yararlanılarak oluşturulacak nesnelerin interneti temelli mal veya hizmetlerin *işlevselliği*, *kullanım kolaylığı* ve *yapısı* alt parametreler olarak belirlenmiş olup, çalışmanın modeli bu çerçevede oluşturulmuştur.

işlevsellik, nesnelerin interneti teknolojisinin görece gelişmiş özellikler ve işlevler sunma derecesi ve mevcut teknolojilere kıyasla ek faydalar sağlamasıdır (Balaji ve Roy, 2017: 12). Diğeri ifade ile, nesnelerin interneti teknolojisinin belirli bir iş görme fonksiyonunu diğeri teknolojilere göre

ek faydalar sağlayarak yerine getirmesi, bir anlamda mukayeseli bir üstünlüğe sahip olabilmesidir. Rogers (1983:14) söz edilen mukayeseli üstünlüğü yenilikler anlamında yeniliğin öncekinden daha iyi algılanma derecesi olarak tanımlamış ve bireyler tarafından göreceli olarak daha büyük bir üstünlüğe sahip olarak algılanan yeniliklerin daha hızlı bir benimsenme düzeyine sahip olacağını belirtmiştir. Ni'nin getireceği farklılıkların bir kısmı yapılan çalışmalarda (Hsu ve Lin, 2016; Lu, vd., 2018) yüksek düzeyde erişebilirlik, gerçek zamanlı senkronizasyon, gerçek zamanlı ve doğru izleme, yüksek düzeyde bağlanabilirlik, her zaman ve her yerde bilginin işlenmesi, ortamdaki değişime dinamik tepkinin sağlanması, gündelik nesnelerin birbirine bağlanması olarak belirtilmiştir. Nesnelerin interneti teknolojisi ile sağlanan yenilikler ve tüketicilere sunulan ek faydalar tüketicilerin nesnelerin internetine yönelik algılarını etkileyecektir. Söz konusu ek faydaların sağlanması noktasında ortaya çıkan yeniliğin işlevselliği tüketici açısından önem arz etmektedir. Tüketiciler, nesnelerin interneti teknolojisini üstün performanslı (işlevsel) olarak değerlendirdiğinde, nesnelerin internetine güven duyması ve nesnelerin internetinin yüksek kalitede hizmetler sunduğunu düşünmesi mümkün olacaktır (Rogers, 1983). Nitekim yapılan bir çalışmada yaşlıların bakımı için nesnelerin interneti ve akıllı evlerin kullanımının sağlık hizmetlerinde akıllı evleri kullanma yönündeki davranışsal niyeti olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Pal vd., 2018). Bu çerçevede çalışmanın ilk hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H1: İşlevsellik, nesnelerin internetinin algılanan değerini olumlu yönde etkiler.

Davis (1989) yeniliklerin kabul edilmesinde ve algılanmasında “*kullanım kolaylığı*” faktörünün önemli bir unsur olduğunu belirterek kullanım kolaylığını kişinin o işi yaparken kullanmış olduğu sistemin zahmetsiz olması şeklinde tanımlamıştır. Yeniliğin, kullanım kolaylığına sahip olmasının yeniliğin benimsenmesine ve algılanan değere etki ettiğine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır (Chen, vd., 2004; Gao ve Bai, 2014; Zitkiene vd., 2017; Balaji ve Roy, 2017; Pal, vd., 2018). Nesnelerin interneti özelinde ise kısıtlı çalışmaya ulaşılmıştır. Örneğin; perakende alanında tüketicilerin kullanımına yönelik olarak yapılan nesnelerin interneti temelli kişisel alışveriş asistanı uygulamasının tüketiciler tarafından değerlendirilmesinde kullanım kolaylığının yeniliğin benimsenmesine ve sürekli olarak kullanılmasına etki eden bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Evanschitzky vd., 2015). Diğer bir çalışmada, Pantano ve Servidio (2012) nesnelerin interneti temelli uygulamalar kullanılarak oluşturulacak sanal mağazaların tüketiciler tarafından nasıl değerlendirildiğini incelemişler ve kullanım kolaylığının mağazalara yönelik tüketici algısını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla çalışmanın ikinci hipotezi şu şekilde olmuştur:

H2: Kullanım kolaylığı, nesnelerin internetinin algılanan değerini olumlu yönde etkiler.

Son olarak “yapı” boyutu, nesnelerin internetinin tüketicileri teknoloji ortamına dâhil edebilme kabiliyeti ya da tüketicilerin deneyimin bir parçası olması şeklinde tanımlanmaktadır (Balaji ve Roy, 2017:15). Önceki çalışmalar, oluşturulan yapının tüketicilerin güvenini, satın alma niyetini, tutumlarını ve algılarını olumlu yönde etkilediği ortaya koymuştur (Gefen ve Straub, 2003; Hassanein ve Head, 2007). Bu doğrultuda, Huang ve Liao (2015) tarafından yapılan ve artırılmış gerçeklik etkileşimli teknolojinin kabulüne ilişkin çalışmada, artırılmış gerçeklik teknolojisi kapsamında oluş-

turulan yapının tüketici algılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Balaji ve Roy (2017) tarafından perakende sektöründeki nesnelerin interneti teknolojisi ile değer yaratma konulu çalışmada da nesnelerin interneti noktasında oluşturulacak yapının tüketicilerin nesnelerin internetine ilişkin algıladıkları değeri pozitif yönde etkileyeceği ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda, 289 kişinin katıldığı çalışmadan elde edilen veriler ışığında yapının tüketicilerin nesnelerin internetine yönelik algıladıkları değeri olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

H3: Nesnelerin internetinin yapısı nesnelerin internetinin algılanan değerini olumlu yönde etkiler.

Lassar vd. (2005) tarafından yapılan ve çevrimiçi bankacılığın benimsenme düzeyinin ölçüldüğü bir çalışmada doğuştan gelen yenilikçilik de bir parametre olarak incelemeye dâhil edilmiştir. Söz konusu çalışmada, Goldsmith ve Hofacker'in (1991) belirtmiş olduğu gibi doğuştan gelen yenilikçilik, "genelleştirilmiş bir kişilik özelliği" olarak kabul edilmiştir. Toplam 349 kişinin katılımı ile ABD'de gerçekleştirilen çalışmada, çalışmayı yürütenlerin düşündüğünün aksine, doğuştan gelen yenilikçiliğin çevrimiçi bankacılığın benimsenmesinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar bu duruma şu gibi faktörlerin etki edebileceğini belirtmiştir: Tüketiciler çevrimiçi bankacılığı heyecan verici bir yenilik olarak görmemiş olabilir. Çevrimiçi bankacılık sistemini kullananlar deneyimlerini diğer kişilerle paylaşmamış olabilir. Katılımcılar çevrimiçi bankacılığın kolaylığını ve kontrolünü takdir etse dahi bu yeniliği diğer çevrimiçi yeniliklere kıyasla daha az değerli algılamış olabilir. Bir diğer çalışmada, doğuştan gelen yenilikçiliğin çevrimiçi satın almaya ve satın alma niyetine etki edip etmediği incelenmiştir. Bu kapsamda, 117 kişinin katılımı ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler ışığında, tüketicilerin sahip olduğu yenilikçilik düzeyinin çevrimiçi satın almaya ve satın alma niyetine etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir (Goldsmith, 2002). Chao vd. (2013) tarafından yapılan araştırmada, doğuştan gelen yenilikçiliğin tüketicilerin elektronik ürünleri benimseme düzeyi üzerindeki etkisi tespit edilmiştir. Hirunyawipada ve Paswan'ın (2006) yapmış olduğu bir diğer çalışmada, bireysel yenilikçilik ve algılanan risk kavramlarının yüksek teknoloji ürünlerin benimsenmesi üzerindeki olumlu etkisi tespit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında kişilerin sahip olduğu doğuştan gelen yenilikçilik düzeylerinin teknoloji temelli mal veya hizmetlerin benimsenmesinde etki ettiği tespit edilmiştir. Bununla beraber, doğuştan gelen yenilikçiliğin algılanan değer üzerinde de bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. Bu bilgiler bağlamında, yüksek düzeyde doğuştan gelen yenilikçiliğe sahip kişilerin düşük düzeyde doğuştan gelen yenilikçiliğe sahip kişilere kıyasla nesnelerin internetini daha değerli algılayacakları düşünülmektedir. Literatürde daha önce bu ilişkiyi ve etkiyi inceleyen bir çalışma olmadığı için aşağıda yer alan araştırma soruları geliştirilmiştir.

AS1a: Bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek tüketiciler için, işlevselliğin algılanan değer üzerindeki etkisi, düşük kişilere kıyasla daha fazla mıdır?

AS1b: Bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler için, kullanım kolaylığının algılanan değer üzerindeki etkisi, düşük kişilere kıyasla daha fazla mıdır?

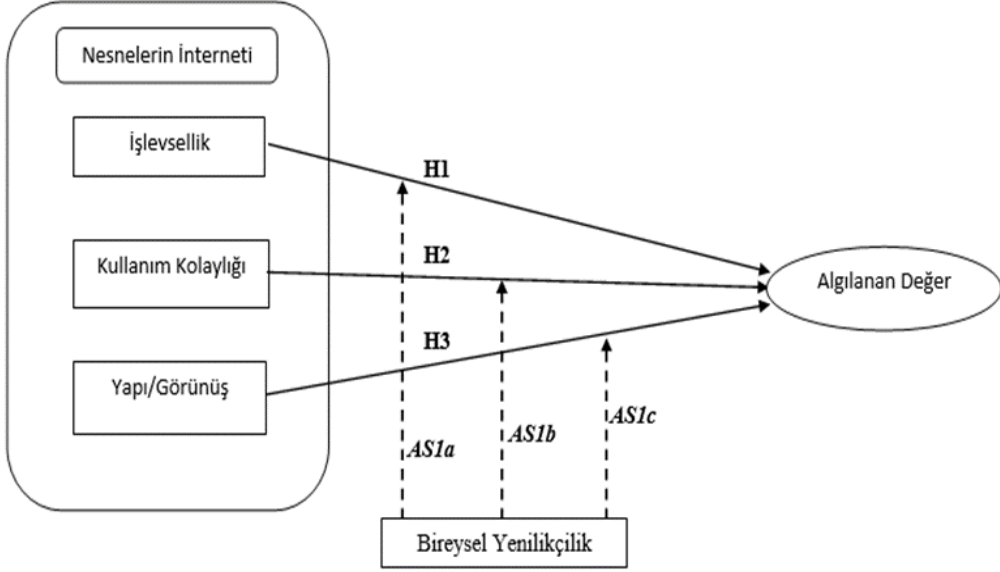
AS1c: Bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler için, nesnelerin internetinin yapısının algılanan değer üzerindeki etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla mıdır?

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma, kantitatif ve tanımlayıcı bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın modeli Şekil 1’de sunulmuştur. Modelin test edilmesi aşamasında, ilk olarak tüketici davranışları ve beklentileri noktasında birbirinden uzak olduğu değerlendirilen perakende ve sağlık sektörleri belirlenerek nesnelerin interneti temelinde iki farklı senaryo oluşturulmuştur. Burada, iki ayrı sektör ve senaryo ile nesnelerin interneti gibi çok farklı alanlarda uygulama şansı mümkün olan bir teknolojik yeniliğin daha iyi ölçüleceği ve elde edilecek verilerin daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Zira bu iki sektör bakımından tüketicilerin vereceği tepkiler farklılık gösterebilir. Konu ile ilgili olarak literatüre bakıldığı zaman, özellikle tüketici kullanımına yönelik nesnelerin interneti uygulamalarının daha çok sağlık ve perakende sektörlerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir (Bandyopadhyay ve Sen, 2011; Singh, vd., 2014; Balaji ve Roy, 2017; Gao ve Luo, 2015). Ardından, oluşturulan senaryolar çerçevesinde soru kâğıdı hazırlanmış ve belirlenen örneklemden bu soru kâğıdı aracılığıyla bilgi toplanmıştır.

4.1. Ölçüm

Dijitalleşmenin itici etkisiyle alışveriş kalıplarının değişmesi büyük perakende firmaları tüketicileri daha yakından takip edebilmek ve kişiye özel avantajlar sunmak adına nesnelerin interneti temelli teknolojiler kullanmaktadırlar (<https://www.insider-trends.com/top-25-examples-internet-things-retail/>). Bu nedenle, oluşturulan ilk senaryo ile nesnelerin interneti tabanlı bir alışveriş deneyimi kurgulanmıştır. İkinci senaryo ise, perakende sektöründeki pratiklere daha uzak olan sağlık alanıyla ilgili olarak oluşturulmuştur. Yeni teknolojilerin getirdiği büyük değişimden sağlık uygulamaları da etkilenmiş olup, robot doktorlar, hastalık teşhisi amacıyla kullanılan yapay zekâ teknolojileri, akıllı bantlar, indirilebilir sensörler, çipler başta olmak üzere teknoloji etkileşimli birçok yenilik ortaya çıkmıştır (<https://digitalage.com.tr/2017de-dijital-saglik-alaninda-yasanan-en-onemli-10-gelisme/>). Bu gelişmelerin de etkisiyle deri altına yerleştirilecek bir mikroçip aracılığıyla kişinin tıbbi verilerinin sürekli takibini ön gören bir senaryo oluşturularak, bu çerçevede nesnelerin internetinin işlevselliğinin, kullanım kolaylığının ve yapısının algılanan değere nasıl etki edeceği bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan senaryolar Pazarlama alanında uzman iki bağımsız akademisyen tarafından da değerlendirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli, Hipotezleri ve Araştırma Soruları

Çalışmanın anket formu dört bölüm ve 32 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümünde, uygulamaya katılanları çalışmayla ilgili bilgilendirmek ve gönüllü olarak katılımlarını sağlamak amacıyla gönüllü katılım formu bulunmaktadır. İkinci bölümde, katılımcıların genel anlamda bireysel yenilikçilik düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla oluşturulan ifadeler yer almaktadır. Sorunun kâğıdının üçüncü bölümde ise, iki farklı senaryo oluşturularak bu iki farklı senaryo kapsamında olmak kaydıyla katılımcılara algılanan değer, nesnelerinin internetinin işlevi, kullanım kolaylığı ve yapısı ile ilgili ifadeler yöneltilmektedir. Son bölümde ise, demografik sorular bulunmaktadır. Uygulamada yer alan bireysel yenilikçilik, algılanan değer, işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı faktörlerine ilişkin ölçeklerdeki ifadeler ilk olarak orijinal çalışmalardan alınarak Türkçe'ye ardından yeniden İngilizce'ye çevrilmiştir. Türkçe'ye çevrilen ifadelerin tutarlılığı ve doğruluğu pazarlama alanında çalışan iki uzman öğretim üyesi tarafından kontrol edilerek ifadelerin son hali hazırlanmıştır.

Bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin ifadeler Goldsmith ve Hofacker (1991); Clark, ve Goldsmith (2006) ve Tellis, vd. (2009)'den 5 ifade olarak adapte edilmiştir. *Algılanan değer* ölçeği Gupta ve Kim (2010) ile Balaji ve Roy (2017) tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır. Bu kapsamda, katılımcılara algılanan değere yönelik 3 ifade yöneltilmiştir. Nesnelerin internetinin *işlevselliği* (2 ifade); *kullanım kolaylığı* (4 ifade) ve *yapı* (3 ifade) boyutlarına ilişkin ölçüm maddeleri Balaji ve Roy (2017) tarafından oluşturulan ölçek bağlamında hazırlanmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde yararlanılan soru kâğıtlarında katılımcılara yöneltilen ifadelerin ve senaryoların anlaşılabilirliğini ölçmek amacıyla 40 kişilik bir gruba ön test uygulanmıştır.

4.2. Katılımcı Profili

Nesnelerin internetine ilişkin yapılan çalışma Ankara'da yaşayan bireysel tüketiciler temel alınarak yürütülmüştür. Çalışmada kullanılacak örneklemin hacminin hesaplanmasında literatürde sıklıkla kullanılan ($n = Z^2 (\sigma^2 / \alpha^2)$) formülden yararlanılmıştır (Kavak, 2013, s.230). 40 adet anket ile yapılan ön test sonucunda verilerin ortalama standart sapması 0,98 olarak hesaplanmıştır. Yapılan ön test neticesinde elde edilen verilerin formüle uygulanmasıyla 15 kişiye ulaşılmıştır. Ulaşılan 15 sayısı araştırmada yer alan ölçeklerin her biri için geçerli olacaktır (Kavak, 2013, s.230). Bu bağlamda, çalışmada 5 ayrı ölçek yer aldığından en az örneklem hacmi en az 75 kişi olarak hesaplanmıştır. Uygulama doğrultusunda, 217 kişilik katılımcı grubuna kolayda örnekleme metodu benimsenerek ulaşılarak uygulanan yüz yüze anket yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Toplanan anketlerden 10 adedi soruların hepsine aynı yanıtın verilmiş olması ya da cevaplanmamış ifadelerin yer alması gibi sebeplerden ötürü analizlere dâhil edilmemiştir. Bu incelemenin ardından, 207 adet anket ile analizler yapılmıştır.

Çalışmaya katılan kişilerin demografik yapısını görebilmek amacıyla soru kâğıdının son bölümünde katılımcılara ilişkin yaş, cinsiyet ve gelir bilgileri sorulmuştur. Çalışmaya katılan 207 kişinin %48,8'i kadın, %51,2'nin erkek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların %48,8'inin 30-33 yaş arası olduğu ve yaş ortalamasının 28,7 olduğu anlaşılmıştır. Gelire ilişkin bilgiler kapsamında da katılımcıların %57'lik bir bölümünün 4001 TL ve üstü gelire sahiptir (Tablo 1).

4.3. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla Cronbach's alfa ve madde toplam ilişkisi analizlerine yer verilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi çerçevesinde ölçeklerin alfa değerleri bireysel yenilikçilik (0,87), alışveriş senaryosu bağlamında algılanan değer (0,87), sağlık senaryosu bağlamında algılanan değer (0,85), alışveriş senaryosu bağlamında işlevsellik (0,70), sağlık senaryosu bağlamında işlevsellik (0,56), alışveriş senaryosu bağlamında kullanım kolaylığı (0,85), sağlık senaryosu bağlamında kullanım kolaylığı (0,86), alışveriş senaryosu bağlamında yapı (0,86) ve alışveriş senaryosu bağlamında yapı (0,89) şeklinde hesaplanmıştır. Bu çerçevede sağlık senaryosu için işlevsellik boyutunun güvenilirliği kabul edilebilir, diğer değişkenlerinki ise yüksek olduğu görülmüştür (Taber, 2018).

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

<i>Cinsiyet Bilgisi</i>	<i>Kişi Sayısı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Kadın	101	%48,8
Erkek	106	%51,2
<u>Yaş Bilgisi</u>	<u>Kişi Sayısı</u>	<u>Yüzde (%)</u>
20-25	50	%24,1
26-30	77	%37,2
31-35	80	%38,7
<u>Gelir Bilgisi</u>	<u>Kişi Sayısı</u>	<u>Yüzde (%)</u>
1000 TL ve altı	21	%10,1
1001-2000 TL	21	%10,1
2001-3000 TL	19	%9,2
3001-4000 TL	28	%13,5
4001 TL ve üstü	118	%57

Tüm değişkenler için madde toplam ilişkilerinin belirtilen en az değer olan 0,30 (Nunnally ve Bernstein, 1994) üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, verinin normallik dağılımı çarpıklık ve basıklık değerleri ile incelenmiştir (Nakip, 2013:344). Sonuçlar, biri haricindeki tüm ifadelerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermiştir. Algılanan değer ölçeğinde kullanılan “*Yukarıdaki senaryo özelinde, nesnelerin interneti yeni bir değer sunmaktadır*” ifadesi için uç değer teşkil eden sonuçlar çıkarılmış ve normallik testi yeniden yapılmış ve ifadenin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş olup, hipotezlerin test edilmesi aşamasına geçilmiştir.

4.4. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları

Çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi amacıyla SPSS 23 programında Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır. Öncelikle, çoklu bağlantı problemini tespit etmek amacıyla Varyans Artış Faktörü (VIF) incelenmiştir. VIF değerinin %10 ve altında olması durumu çoklu bağlantı probleminin bulunmadığını göstermektedir (Burns ve Bush, 2015, s.385). Tablo 2’de alışveriş ve sağlık örnekleri bağlamında analiz sonuçları sunulmaktadır. VIF değerlerine bakıldığında, sonuçlar her iki senaryo için de çoklu bağlantı problemi olmadığını göstermektedir.

Tablo 2. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Alışveriş Senaryosu					Sağlık Senaryosu				
	R ²	F	β	P	VIF	R ²	F	β	P	VIF
Model (Sabit)	.601	104,56		.000*		.601	104,39		.000*	
İşlevsellik			.491	.000*	2,493			.535	.000*	2,765
Kullanım Kolaylığı			.180	.014*	2,777			-.105	.153	2,765
Yapı			.140	.007*	2,007			.431	.000*	1,584

Bağımsız Değişkenler: (Constant), işlevsellik, kullanım kolaylığı, yapı
Bağımlı Değişken: Algılanan Değer, *P<.05

Analiz sonuçları nesnelerin internetinin işlevselliğinin, kullanım kolaylığının ve yapısının, algılanan değere etkisine yönelik oluşturulan modelin her iki senaryo için de anlamlı olduğu görülmektedir ($R^2 = .601$, $F(3) = 104,563$ ve $R^2 = .601$, $F(3) = 104,396$, $p < .05$). Her iki senaryoda da, oluşturulan model toplam varyansın %60'ını açıklamaktadır. Alışveriş senaryosu için, nesnelerin internetinin işlevselliği ($\beta = .491$, $p < .05$), kullanım kolaylığı ($\beta = .180$, $p < .05$) ve yapısı ($\beta = .140$, $p < .05$) ile algılanan değer arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sağlık senaryosu için ise, işlevsellik ($\beta = .535$, $p < .05$) ve yapı ($\beta = .431$, $p < .05$) boyutlarının algılanan değeri anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülürken; kullanım kolaylığının ($\beta = -.111$, $p > .05$) algılanan değer üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Böylece, çalışmanın H1 ve H3 hipotezleri her iki senaryo için desteklenirken, H2 hipotezi sadece alışveriş senaryosu için desteklenmiştir.

Doğrusal etkilerin bireysel yenilikçilik çerçevesinde nasıl farklılaştığının tespit edilebilmesi amacıyla her iki senaryo için ve üç bağımsız değişken için etkileşim terimleri oluşturulmuş ve araştırma sorularının test edilmesi amacıyla Hiyerarşik Regresyon analizi uygulanmıştır (Tablo 3 ve Tablo 4). Sonuçlar incelendiğinde, alışveriş senaryosu için (Tablo 3), AS1a kabul edilmiş ($B = -.05$; $p < .05$) ve bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin işlevselliğinin algılanan değere etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

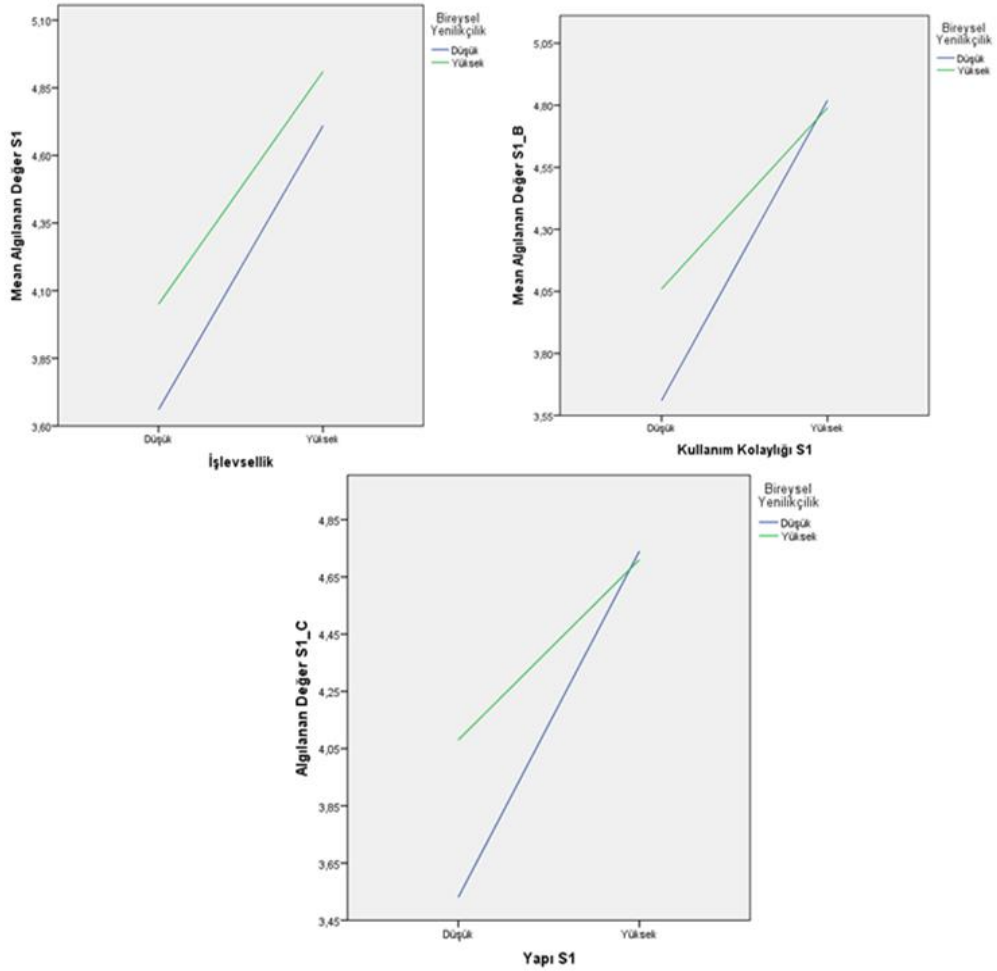

Tablo 3. Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Etkisine Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Alışveriş senaryosu)

	R^2	R^2 değişimi	B	β	P	VIF
<i>AS1a:</i>						
<u>Model 1</u>	.564					
İşlevsellik		.564	.576	.751	.000*	1,000
<u>Model 2</u>	.621					
İşlevsellik			.516	.673	.000*	1,105
Bireysel Yenilikçilik		.057	.193	.251	.000*	1,105
<u>Model 3</u>	.629					
İşlevsellik			.500	.652	.000*	1,158
Bireysel Yenilikçilik			.172	.225	.000*	1,188
Etkileşim Değeri		.008	-.055	-.100	.033*	1,177
<i>(işlevsellik*b.yenilikçilik)</i>						
	R^2	R^2 değişimi	B	β	P	VIF
<i>AS1b:</i>						
<u>Model 1</u>	.462					
Kullanım Kolaylığı		.462	.521	.679	.000*	1,000
<u>Model 2</u>	.509					
Kullanım Kolaylığı			.453	.590	.000*	1,170
Bireysel Yenilikçilik		.047	.180	.234	.000*	1,170
<u>Model 3</u>	.544					
Kullanım Kolaylığı			.434	.565	.000*	1,188
Bireysel Yenilikçilik			.134	.174	.001*	1,276
Etkileşim Değeri		.034	-.113	-.198	.000*	1,159
<i>(k.kolaylığı*b.yenilikçilik)</i>						
	R^2	R^2 değişimi	B	β	P	VIF
<i>AS1c:</i>						
<u>Model 1</u>	.379					
Yapı		.379	.472	.616	.000*	1,000
<u>Model 2</u>	.441					
Yapı			.396	.517	.000*	1,157
Bireysel Yenilikçilik		.062	.206	.269	.000*	1,157
<u>Model 3</u>	.472					
Yapı			.384	.501	.000*	1,165
Bireysel Yenilikçilik			.144	.188	.002*	1,368
Etkileşim Değeri		.031	-.126	-.196	.001*	1,250
<i>(yapı*b.yenilikçilik)</i>						

Bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisinin daha net bir şekilde görülebilmesi amacıyla SPSS Process makrosu kullanılarak düzenleyici etki grafikleri oluşturulmuştur. Grafik 1 alışveriş senaryosu için grafikleri göstermektedir. Grafik 1’de görüleceği gibi nesnelerin internetinin işlevselliği ile algılanan değer arasındaki ilişki, bireysel yenilikçiliğin yüksek ve düşük olduğu durumda pozitifdir. Bir başka deyişle, alışveriş senaryosu bağlamında bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin işlevselliğinin algılanan değere etkisinin bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanlara kıyasla daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Regresyon analizi sonuçlarına göre AS1b kabul edilmiş ($B = -.113$; $p < .05$) ve bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin *kullanım kolaylığının* algılanan değere etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla olduğu ortaya konmuştur. AS1a’da olduğu gibi AS1b sorusu için de bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisini daha net bir şekilde görebilmek adına SPSS Process makrosu kullanılarak Grafik oluşturulmuştur. Grafik 1’den görüleceği gibi, alışveriş senaryosu için, belirli bir noktadan sonra bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanların nesnelerin internetinin kullanım kolaylığı ile algılanan değer ilişkisindeki etkisinin, yüksek olanlara kıyasla daha etkili olduğu görülmektedir.

Son olarak, AS1c de hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre kabul edilmiş ($B = -.126$; $p < .05$) ve bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin *yapısının* algılanan değere etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Grafik 1’deki sonuçlar da alışveriş senaryosu için, nesnelerin internetinin yapısı ile algılanan arasındaki ilişki, bireysel yenilikçiliğin yüksek ve düşük olduğu durumda pozitifdir. Ancak, burada da belirli bir noktadan sonra bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanların nesnelerin internetinin yapısı ile algılanan değer ilişkisindeki etkisinin yüksek olanlara kıyasla daha etkili olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, alışveriş senaryosuna ilişkin olarak yapılan tüm analizler neticesinde öne sürülen *H1, H2, H3* hipotezleri ile *AS1a, AS1b* ve *AS1c* araştırma soruları doğrulanmış ve kabul edilmiştir.

Grafik 1. Nesnelerin İnternetinin ile Alılan Değer İlişkisinde Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Etkisi (Alışveriş Senaryosu)

Alışveriş senaryosunun ardından, bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisi sağlık senaryosu bağlamında analiz edilmiştir (Tablo 4). Hiyerarşik regresyon analizi doğrultusunda sağlık senaryosu için, AS1a bakımından ilk olarak *işlevsellik* değişkeni Model 1’de hesaplamaya dâhil edilmiş olup, analiz sonucunda R^2 0.489 olarak bulunmuştur. Model 2’de düzenleyici değişken olan bireysel yenilikçilik analize dâhil edilmiş ve analiz neticesinde R^2 değeri 0.551’e yükselmiştir. Son olarak bireysel yenilikçilik ve işlevselliğin çarpımıyla elde edilen *etkileşim değeri* Model 3’te analize dâhil edilmiş olup R^2 değerinin 0.56’ya ulaştığı tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda etkileşim değerinin modele

dâhil edilmesiyle R^2 değerinde artış meydana geldiği tespit edilmiştir. Modellerde yer alan değişkenlerin p değerlerinin %90 güvenilirlik bağlamında 0.10'dan küçük olması ulaşılan sonuçların anlamlı olduğunu göstermektedir. Hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre AS1a hipotezi %90 güvenilirlikte kabul edilmiş ($p < .10$) ve bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelere internetinin işlevselliğinin algılanan değere etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

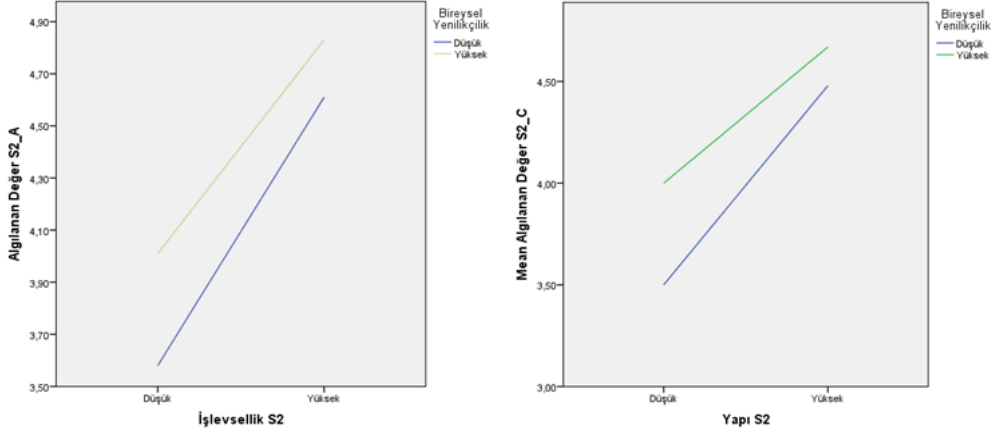
Tablo 4. Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Etkisine Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Sağlık Senaryosu)

	R^2	R^2 değişimi	B	β	P	VIF
AS1a:						
Model 1	.489					
İşlevsellik		.489	.566	.699	.000*	1,000
Model 2	.551					
İşlevsellik			.469	.580	.000*	1,231
Bireysel Yenilikçilik		.062	.224	.277	.000*	1,231
Model 3	.560					
İşlevsellik			.455	.562	.000*	1,267
Bireysel Yenilikçilik			.199	.245	.000*	1,347
Etkileşim Değeri (<i>işlevsellik*b.yenilikçilik</i>)		.008	-.055	-.101	.050**	1,208
	R^2	R^2 değişimi	B	β	P	VIF
AS1b:						
Model 1	.315					
Kullanım Kolaylığı		.315	.455	.562	.000*	1,000
Model 2	.417					
Kullanım Kolaylığı			.333	.412	.000*	1,220
Bireysel Yenilikçilik		.102	.285	.353	.000*	1,220
Model 3	.421					
Kullanım Kolaylığı			.331	.409	.000*	1,222
Bireysel Yenilikçilik			.264	.327	.000*	1,394
Etkileşim Değeri (<i>k.kolaylığı*b.yenilikçilik</i>)		.004	-.040	-.068	.242	1,190
	R^2	R^2 değişimi	B	β	P*	VIF
AS1c:						
Model 1	.459					
Yapı		.459	.548	.677	.000*	1,000
Model 2	.528					
Yapı			.447	.553	.000*	1,225
Bireysel Yenilikçilik		.069	.235	.291	.000*	1,225
Model 3	.543					
Yapı			.433	.535	.000*	1,245

Bireysel Yenilikçilik		.195	.240	.000*	1,386
Etkileşim Değeri	.016	-.087	-.139	.009*	1,230
<i>(yapı*b.yenilikçilik)</i>					

Grafik 2’de görüleceği gibi, sağlık senaryosu bağlamında, nesnelerin internetinin *işlevselliği* ile algılanan arasındaki ilişki, bireysel yenilikçiliğin yüksek ve düşük olduğu durumda pozitiftir. Diğer bir deyişle, sağlık senaryosu bağlamında bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin işlevselliğinin algılanan değere etkisinin bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanlara kıyasla daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Grafik yapılan analiz sonuçlarıyla paralel olacak şekilde bireysel yenilikçiliğin nesnelerin internetinin işlevselliği ile algılanan değer ilişkisinde düzenleyici etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan analizler sonucunda bireysel yenilikçilik ve kullanım kolaylığının çarpımıyla elde edilen etkileşim değerinin modele dâhil edilmesiyle R^2 değerinde artış meydana geldiği tespit edilmiştir (Tablo 4). Ancak, Etkileşim Değerinin modele dâhil edilmesiyle p değerinin .215 ($p>.005$) olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre nesnelerin internetinin *kullanım kolaylığı* ile algılanan değer ilişkisinde bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkiye sahip olmadığı tespit edilmiş ve AS1b araştırma sorusu sağlık sektörü için reddedilmiştir. Düzenleyici etkinin incelendiği son araştırma sorusu olan AS1c sağlık senaryosu bağlamında kabul edilmiş ($B= -.087$; $p<.05$) ve bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek kişiler bakımından nesnelerin internetinin *yapısının* algılanan değere etkisi düşük kişilere kıyasla daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İlgili düzenleyici etkinin daha net bir şekilde görülebilmesi için grafik oluşturulmuştur. Grafik 2’de görüleceği gibi, sağlık senaryosu bağlamında, nesnelerin internetinin işlevselliği ile algılanan arasındaki ilişki, bireysel yenilikçiliğin yüksek ve düşük olduğu durumda pozitif olup, bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu durumda düşük olmasına kıyasla nesnelerin internetinin algılanan değer etkisi daha fazla olmaktadır.

Grafik 2. Nesnelerin İnternetinin ile Algılanan Değer İlişkisinde Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Etkisi (Sağlık Senaryosu)

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı, nesnelerinin internetinin algılanan değere etkisinin bireysel yenilikçilik çerçevesinde incelenmesidir. Buradan hareketle, nesnelerin interneti kavramı işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı boyutları bağlamından incelenerek algılanan değer üzerindeki doğrudan etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak, bireysel yenilikçilik kavramı da “doğuştan gelen yenilikçilik” bakımından incelenmiş ve bireysel yenilikçiliğin düzenleyici rolü araştırılmıştır. Çalışmada oluşturulan hipotezler ve araştırma soruları, perakende ve sağlık sektörleri çerçevesinde kurgulanan iki farklı senaryo bağlamında test edilmiştir.

Bu çerçevede, oluşturulan alışveriş ve sağlık senaryosuna ilişkin ilk hipotezde, nesnelerin internetinin işlevselliği ile nesnelerin internetinin algılanan değeri arasında hem perakende hem de sağlık sektörü bakımından pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuç çerçevesinde literatüre bakıldığı zaman, işlevselliğin birçok çalışmada kullanıldığı, özellikle teknolojik yenilikler bağlamında tüketici tercihlerini ve algısını etkileyen bir faktör olduğu ilgili çalışmalarda tespit edilmiştir. Örneğin, Balaji ve Roy (2017) perakende sektöründeki nesnelerin interneti teknolojisi kullanımıyla ilgili yaptıkları çalışmada; Pal vd. (2018) yaşlıların bakımı için nesnelerin interneti ve akıllı evler konusunda yaptıkları çalışmada işlevselliğin etkisini ortaya koymuştur.

İkinci hipotezle nesnelerin internetinin kullanım kolaylığının, alışveriş senaryosu için algılanan değeri olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, önceki çalışmalarla paralellik taşımakla birlikte, tüketici açısından iki farklı sektörde ve doğrudan nesnelerin internetinin algılanan değeri üzerindeki etkiyi ortaya koyması açısından ülkemiz literatürü için ilk olduğu söylenebilir. Önceki çalışmalar, ortaya çıkan bir teknolojik yeniliğin tüketiciler bakımından olumlu olarak değerlendirilmesi, benimsenmesi ve kullanılmasında kullanım kolaylığının önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır (Örn. Evanschitzky vd., 2015; Pantano ve Servidio, 2012; Balaji ve Roy, 2017). Söz

konusu ilişkinin sağlık sektörü için reddedilmesi literatürde yer alan ve yukarıda belirtilen çalışmalardan daha farklı bir sonucu doğurmuştur. Bu noktada, sağlık sektörüne yönelik olarak oluşturulan nesnelerin interneti temelli yeniliğin çalışmaya katılanlar bakımından senaryodaki uygulamanın kullanımının kolay olmadığı veya sağlık gibi önemli bir konuda kullanım kolaylığının algılanan değer bakımından önemli bir faktör olarak görülmemiş olmasının bu sonuca neden olduğu söylenebilir. Alışveriş ve sağlık senaryolarında ortaya çıkan bu sonuç birbirinden farklı tüketici davranış ve tercih kalıplarının etki ettiği sektörler bağlamında nesnelerin internetinin kullanım kolaylığı değerlendirmesinin ve bunun algılanan değere etkisinin aynı olamayabileceğini ortaya koyması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Çalışmanın bir diğer sonucu, nesnelerin internetinin yapısının algılanan değer üzerindeki olumlu etkisinin her iki sektör için de tespit edilmiş olmasıdır. Diğer bir ifade ile, katılımcılar, senaryodaki teknolojileri ne kadar kendileri ile uyumlu hissedерlerse ve bir bütün olabilirlerse, o kadar değerli algılamaktadırlar. Bu sonuç, önceki çalışmalarla paralellik taşımaktadır. Örneğin, Huang ve Liao (2015) tarafından yapılan ve artırılmış gerçeklik etkileşimli teknolojinin kabulünün incelendiği çalışmada artırılmış gerçeklik kapsamında oluşturulacak yapının tüketici algılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, sıklık üzerinde durulan Balaji ve Roy (2017) tarafından yapılan ve perakende sektöründeki nesnelerin interneti uygulamalarının incelendiği çalışmada da oluşturulacak yapının tüketici değerlendirmesine ve algısına etki ettiği ortaya konmuştur.

Çalışmada, nesnelerin interneti ile algılanan değer ilişkisinde bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisine yönelik olarak araştırma soruları geliştirilmiştir. Konuya ilişkin olarak literatürde herhangi bir çalışma yer almamakla birlikte, teknoloji temelli mal ya da hizmetler kapsamında doğuştan gelen bireysel yenilikçilik düzeyinin tüketici değerlendirmesine ve tercihine etkisini araştıran çalışmaların olduğu görülmektedir (Goldsmith, 2002; Chao vd., 2013; Hirunyawipada ve Paswan, 2006). Sonuçlar, alışveriş örneği bağlamında bireysel yenilikçiliğin düzenleyici etkisi tüm boyutlar için desteklendiğini göstermektedir. Şöyle ki, bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu bireylerde, nesnelerin internetinin işlevselliğinin algılanan değere etkisi, bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu bireylere kıyasla daha fazladır. Diğer yandan, bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu durumda nesnelerin internetinin kullanım kolaylığının algılanan değere etkisi, bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu duruma kıyasla bir noktaya kadar daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak bir noktadan sonra, bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu durumda nesnelerin internetinin kullanım kolaylığının algılanan değere etkisi bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu durumu kıyasla daha fazla olmuştur. Burada, bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanların belirli aşamadan sonra alışveriş örneği açısından ortaya çıkan yeniliği bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek olanlara kıyasla kullanımı kolay olarak değerlendirmiş ve bu durumun algılanan değere daha fazla etki etmiş olabileceği söylenebilir. Benzer şekilde, bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu durumda nesnelerin internetinin yapısının algılanan değere etkisi, bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu duruma kıyasla bir noktaya kadar daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak bir noktadan sonra tam aksi bir durum meydana gelmiş ve bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu durumda nesnelerin

internetinin yapısının algılanan değere etkisi bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu durumu kıyasla daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma, bireysel yenilikçilik düzeyi düşük olanların ilk aşamada oluşturulan bu yapıyı bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek olanlara kıyasla daha az değerli görmüş olmasının neden olabileceği söylenebilir.

Sağlık senaryosu çerçevesinde nesnelerin internetinin kullanım kolaylığı ile algılanan değer ilişkisinde bireysel yenilikçiliğin düzenleyici rolünün bulunmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, katılımcılar için sağlık söz konusu olduğunda, kullanım kolaylığının algılanan değeri yenilikçi olup olmamalarından etkilenmemektedir. İşlevsellik ve yapı ile algılanan değer ilişkisinde ise, bireysel yenilikçiliğin düzenleyici rolünün olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki, bireysel yenilikçilik düzeyinin yüksek olduğu katılımcılarda, nesnelerin internetinin işlevselliğinin ve yapısının algılanan değere etkisi, bireysel yenilikçilik düzeyinin düşük olduğu katılımcılara kıyasla daha fazladır.

Çalışmanın sonuçları, pazarlama yöneticileri için önem arz etmektedir. Çalışma sonuçlarının da gösterdiği gibi farklı sektörler tüketiciler açısından farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla tek bir strateji yerine sektörel bazlı stratejiler geliştirilmesi daha sağlıklı olacaktır. Özellikle teknoloji temelli mal veya hizmet üreten firmalar bu alana yüksek miktarlarda yatırım yaparak, ortaya koydukları yeniliklerin tüketici nezdinde karşılık bulmasını hedeflemektedir. Zira ne kadar yenilikçi olursa olsun son kullanıcı olan tüketicilere yönelik ürünler piyasada karşılık bulmuyorsa bu yeniliğin bir anlamı olmayacak, işletmeler yaptıkları yatırımın karşılığını alamayabilecektir. Bu nedenle, tüketicilerin değerlendirmesi başarı noktasında son derece önemlidir. Çalışmada yer alan hipotezlerin test edilmesiyle perakende sektöründe faaliyet gösteren ya da göstermeyi düşünen işletmelerin, nesnelerin interneti teknolojisi temelli mal ya da hizmetleri oluştururken tüketicilerin işlevsellik, kullanım kolaylığı ve kendileri ile uyumlu yapıda olması unsurlarının ön plana çıkarılması durumunda, daha fazla algılanan değer yaratabilecekleri görülmektedir. Sağlık sektöründe nesnelerin internetinden yararlanacak işletmelerin ise, öncelikli olarak işlevsellik ve yapı üzerinde durarak algılanan değer yaratabileceği tespit edilmiştir. Doğuştan gelen bireysel yenilikçiliğin düzenleyici rolü de yöneticilere ip uçları sunmaktadır. Şöyle ki, işletmeler perakende sektöründe uygulayacakları nesnelerin interneti temelli mal veya hizmetleri ilk olarak bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek tüketici kitlesine dönük stratejiler uygulayarak pazarlaması yerinde olacaktır. Zira bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek olan bireylerin nesnelerin interneti ile algılanan değer ilişkisindeki etkisi düşük olanlara kıyasla başlangıçta daha yüksektir. Dolayısıyla yeniliğin ilk olarak bu kesime yönelik uygulamalarla piyasaya sokulması başarı şansını olumlu yönde etkileyecektir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar literatür açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Öncelikle nesnelerin interneti ve algılanan değer ilişkisini doğuştan gelen bireysel yenilikçilik çerçevesinde inceleyen bir çalışmanın olmaması düşünüldüğünde literatürdeki bir boşluk giderilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından önemli bulgular edilmiş olup, bu sonuçların nedenleri ve sonuçları kapsamında farklı çalışmaların yapılmasına imkân sağlanmıştır. Yapılan çalışma ile birbirine uzak ve tüketici açısından farklı parametrelerin geçerli olduğu perakende ve sağlık sektöründeki nesnelerin interneti temelli yeniliklerin tüketiciler açısından farklı algılanabileceği ortaya

koyulmuştur. Bununla beraber, tüketicilerin bireysel yenilikçilik düzeylerinin de söz konusu yeniliği algılamalarına etki ettiği belirlenmiştir.

6. Çalışmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar için Öneriler

Yapılan çalışma, belirlenen değişkenler ve oluşturulan senaryolar bakımından birtakım kısıtlar altında yapılmıştır. Çalışmanın yalnızca iki sektör seçilerek yapılmış olması çalışmanın kısıtlarından biri olabilmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda konunun diğer sektörler bakımında irdelenmesi yerinde olacaktır. Bununla birlikte, nesnelerin internetinin işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı kapsamında değerlendirilmesi ve yalnızca bireysel yenilikçiliğin düzenleyici rolünün incelenmesi de kısıtlardan bir diğeri olarak sayılabilecektir. Gelecek çalışmalarda kişilik özellikleri, yaş, cinsiyet gibi faktörler çerçevesinde incelemeler yapılması ulaşılacak sonuçların zenginleştirilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca bireysel yenilikçilik konusunun gelecekteki çalışmalarda ürün temelli yenilikçilik çerçevesinde de incelenmesi yerinde olacaktır. Nesnelerin interneti ölçeği konusunda da işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı değişkenleri haricinde algılanan risk, eğlence ve estetik gibi değişkenlerin analizler dâhil edilmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ashton, K. (2009).** That 'Internet of Things' Thing, <http://www.rfidjournal.com/articles/pdf?4986> (Erişim tarihi, 18.06.2019).
- Balaji, M. S., ve Roy, S. K. (2017).** Value co-creation with Internet of things technology in the retail industry. *Journal of Marketing Management*, 33(1-2), 7-31.
- Bandyopadhyay, D., ve Sen, J. (2011).** Internet of things: Applications and challenges in technology and standardization. *Wireless Personal Communications*, 58(1), 49-69.
- Bremer, A. (2015).** Diffusion of the “Internet of Things” on the world of skilled work and resulting consequences for the man–machine interaction. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 7(1), 8.
- Burns, A.C. ve Bush R.F. (2015).** Pazarlama Araştırması. *Çeviri Editörü: Fatma Demirci Orel, Nobel Yayınları, Ankara.*
- Chao, C. W., Reid, M., ve Mavondo, F. (2013).** Global consumer innovativeness and consumer electronic product adoption. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 25(4), 614-630.
- Chen, L. D., Gillenson, M. L., ve Sherrell, D. L. (2004).** Consumer acceptance of virtual stores: a theoretical model and critical success factors for virtual stores. *ACM SIGMIS Database: the DATABASE for Advances in Information Systems*, 35(2), 8-31.
- Chen, S., Xu, H., Liu, D., Hu, B., ve Wang, H. (2014).** A vision of IoT: Applications, challenges, and opportunities with china perspective. *IEEE Internet of Things journal*, 1(4), 349-359.

- Clark, R. A., ve Goldsmith, R. E. (2006).** Global innovativeness and consumer susceptibility to interpersonal influence. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 14(4), 275-285.
- Coughlan, T., Brown, M., Mortier, R., Houghton, R. J., Goulden, M., ve Lawson, G. (2012, November).** Exploring Acceptance and Consequences of the Internet of Things in the Home. In *Green Computing and Communications (GreenCom), 2012 IEEE International Conference on* (pp. 148-155). IEEE.
- Danneels, E. (2004).** Disruptive technology reconsidered: A critique and research agenda. *Journal of product innovation management*, 21(4), 246-258.
- Davis, F. D. (1985).** *A technology acceptance model for empirically testing new end-user information systems: Theory and results* (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology).
- Davis, F. D. (1989).** Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS quarterly*, 319-340.
- Dodds, W. B., Monroe, K. B., ve Grewal, D. (1991).** Effects of price, brand, and store information on buyers' product evaluations. *Journal of marketing research*, 307-319.
- Düger, Y. S., ve Kahraman, H. (2017).** Online Alışverişte Hizmet Kalitesinin ve Algılanan Değerin Müşteri Memnuniyeti ile Tekrar Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Evanschitzky, H., Iyer, G. R., Pillai, K. G., Kenning, P., ve Schütte, R. (2015).** Consumer trial, continuous use, and economic benefits of a retail service innovation: The case of the personal shopping assistant. *Journal of Product Innovation Management*, 32(3), 459-475.
- Gao, L., ve Bai, X. (2014).** A unified perspective on the factors influencing consumer acceptance of internet of things technology. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 26(2), 211-231.
- Gao, Y., Li, H., ve Luo, Y. (2015).** An empirical study of wearable technology acceptance in healthcare. *Industrial Management & Data Systems*, 115(9), 1704-1723.
- Gefen, D., ve Straub, D. (2003).** Managing user trust in B2C e-services. *e-Service*, 2(2), 7-24.
- Goldsmith, R. E. (2002).** Explaining and predicting consumer intention to purchase over the internet: an exploratory study. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(2), 22-28.
- Goldsmith, R. E., ve Hofacker, C. F. (1991).** Measuring consumer innovativeness. *Journal of the academy of marketing science*, 19(3), 209-221.
- Gupta, S., ve Kim, H. W. (2010).** Value-driven Internet shopping: The mental accounting theory perspective. *Psychology & Marketing*, 27(1), 13-35.
- Ha, S., ve Stoel, L. (2009).** Consumer e-shopping acceptance: Antecedents in a technology acceptance model. *Journal of Business Research*, 62(5), 565-571.

- Haller, S., Karnouskos, S., ve Schroth, C. (2008, September).** The internet of things in an enterprise context. In *Future Internet Symposium* (pp. 14-28). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Hassanein, K., ve Head, M. (2007).** Manipulating perceived social presence through the web interface and its impact on attitude towards online shopping. *International Journal of Human-Computer Studies*, 65(8), 689-708.
- Heinonen, K. (2004).** Reconceptualizing customer perceived value: the value of time and place. *Managing Service Quality: an international journal*, 14(2/3), 205-215.
- Hellier, P. K., Geursen, G. M., Carr, R. A., ve Rickard, J. A. (2003).** Customer repurchase intention: A general structural equation model. *European journal of marketing*, 37(11/12), 1762-1800.
- Hirschman, E. C. (1980).** Innovativeness, novelty seeking, and consumer creativity. *Journal of consumer research*, 7(3), 283-295.
- Hirunyawipada, T., ve Paswan, A. K. (2006).** Consumer innovativeness and perceived risk: implications for high technology product adoption. *Journal of consumer marketing*, 23(4), 182-198.
- Hsu, C. L., ve Lin, J. C. C. (2016).** An empirical examination of consumer adoption of Internet of Things services: Network externalities and concern for information privacy perspectives. *Computers in Human Behavior*, 62, 516-527.
- Huang, T. L., ve Liao, S. (2015).** A model of acceptance of augmented-reality interactive technology: the moderating role of cognitive innovativeness. *Electronic Commerce Research*, 15(2), 269-295.
- Hurt, H. T., Joseph, K., ve Cook, C. D. (1977).** Scales for the measurement of innovativeness. *Human Communication Research*, 4(1), 58-65.
- Jeong, S. C., Kim, S. H., Park, J. Y., ve Choi, B. (2018).** Domain-specific innovativeness and new product adoption: A case of wearable devices. *Telematics and Informatics*, 34(5), 399-412.
- Kavak, B. (2013).** *Pazarlama ve pazar araştırmaları tasarım ve analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kortuem, G., ve Kawsar, F. (2010, November).** Market-based user innovation in the Internet of Things. In *Internet of Things (IOT), 2010* (pp. 1-8). IEEE.
- Kotler, P. Kotler ve Pazarlama.** İstanbul: Akçalı Ajans Agora Kitaplığı; 2015.
- Kotler, P., Kartajaya, H., ve Setiawan, I. Pazarlama 4.0 Gelenekselden Dijitale Geçiş.** İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti; 2017.
- Krotov, V. (2017).** The Internet of Things and new business opportunities. *Business Horizons*, 60(6), 831-841.

- Lapierre, J. (2000).** Customer-perceived value in industrial contexts. *Journal of business & industrial marketing*, 15(2/3), 122-145.
- Lassar, W. M., Manolis, C., ve Lassar, S. S. (2005).** The relationship between consumer innovativeness, personal characteristics, and online banking adoption. *International Journal of Bank Marketing*, 23(2), 176-199.
- Lee, I., ve Lee, K. (2015).** The Internet of Things (IoT): Applications, investments, and challenges for enterprises. *Business Horizons*, 58(4), 431-440
- Lu, Y., Papagiannidis, S., ve Alamanos, E. (2018).** Internet of Things: A systematic review of the business literature from the user and organisational perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*.
- Mathwick, C., Malhotra, N., ve Rigdon, E. (2001).** Experiential value: conceptualization, measurement and application in the catalog and Internet shopping environment 1. *Journal of retailing*, 77(1), 39-56.
- Mazumdar, T. (1993).** A value based orientation to new product planning. *Journal of consumer marketing*, 10(1), 28-41.
- Metallo, C., Agrifoglio, R., Schiavone, F., ve Mueller, J. (2018).** Understanding business model in the Internet of Things industry. *Technological Forecasting and Social Change*.
- Nakip, M. (2013).** Pazarlamada Araştırma Teknikleri. *Seçkin Yayıncılık*.
- Nasution, R. A., ve Garnida, N. (2010, July).** A review of the three streams of consumer innovativeness. In *Technology Management for Global Economic Growth (PICMET), 2010 Proceedings of PICMET'10*: (pp. 1-11). IEEE.
- Nunnally, J. C. ve Bernstein, I. H. (1994).** Psychological theory. MacGraw-Hill.
- Pal, D., Funilkul, S., Charoenkitkarn, N., ve Kanthamanon, P. (2018).** Internet-of-things and smart homes for elderly healthcare: An end user perspective. *IEEE Access*, 6, 10483-10496.
- Pantano, E., ve Servidio, R. (2012).** Modeling innovative points of sales through virtual and immersive technologies. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(3), 279-286.
- Rau, P. L. P., Huang, E., Mao, M., Gao, Q., Feng, C., ve Zhang, Y. (2015).** Exploring interactive style and user experience design for social web of things of Chinese users: A case study in Beijing. *International Journal of Human-Computer Studies*, 80, 24-35.
- Roehrich, G. (2004).** Consumer innovativeness: Concepts and measurements. *Journal of business research*, 57(6), 671-677.
- Rogers EM. 1983.** *Diffusion of Innovations*. New York: Free. 3rd ed.

- Roy, S. K., Balaji, M. S., Quazi, A., ve Quaddus, M. (2018).** Predictors of customer acceptance of and resistance to smart technologies in the retail sector. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 42, 147-160.
- Singh, D., Tripathi, G., ve Jara, A. J. (2014).** A survey of Internet-of-Things: Future vision, architecture, challenges and services. In Internet of things (WF-IoT), 2014 IEEE world forum on (pp. 287-292). IEEE.
- Steenkamp, J. B. E., Hofstede, F. T., ve Wedel, M. (1999).** A cross-national investigation into the individual and national cultural antecedents of consumer innovativeness. *The Journal of Marketing*, 55-69.
- Sweeney, J. C., ve Soutar, G. N. (2001).** Consumer perceived value: The development of a multiple item scale. *Journal of retailing*, 77(2), 203-220.
- Taber, K. S. (2018).** The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48(6), 1273-1296.
- Tellis, G. J., Yin, E., ve Bell, S. (2009).** Global consumer innovativeness: Cross-country differences and demographic commonalities. *Journal of International Marketing*, 17(2), 1-22.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., ve Davis, F. D. (2003).** User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS quarterly*, 425-478.
- Venkatraman, M. P., ve Price, L. L. (1990).** Differentiating between cognitive and sensory innovativeness: Concepts, measurement, and implications. *Journal of Business Research*, 20(4), 293-315.
- Whitmore, A., Agarwal, A., ve Da Xu, L. (2015).** The Internet of Things—A survey of topics and trends. *Information Systems Frontiers*, 17(2), 261-274.
- Yılmaz, C. (2010).** Online alışverişte algılanan değer, memnuniyet, güven ve sadakat arasındaki ilişki. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Sivas.*
- Yılmaz, M. B., ve Kavanoz, S. (2017).** Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Modeli-2 Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 12(32).
- Zeithaml, V. A. (1988).** Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *The Journal of marketing*, 2-22.
- Zitkiene, R., Markeviciute, G., ve Mickeviciene, M. (2017, October).** The Determinants of Consumer Behaviour Influencing the Smart Technology Recognition and Acceptance. In *International Conference at Brno University of Technology, Faculty of Business and Management.*

İkinci Dünya Savaşı'nın İç Politikadaki Yansımaları: Yaşanan Siyasi ve Ekonomik Sorunlar*

Abdullah İLGAZİ**

İkinci Dünya Savaşı'nın İç Politikadaki Yansımaları:
Yaşanan Siyasi ve Ekonomik Sorunlar

Reflections of the Word War II on Turkey's Domestic
Affairs: Political and Economic Problems Encountered

Özet

Türkiye, bir taraftan İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dikkatli, temkinli bir dış politika ile savaş dışında kalarak savaş yıkımlarından korunurken, diğer taraftan da savaşın iç politika üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Savaş boyunca Türk basını hükümetin dış politika çizgisini izlemeye zorlandı. Savaşın Almanların aleyhine gelişmesi üzerine, Sovyetlerin savaşın başından beri rahatsızlıklarını açıkça ifade ettikleri Turancılar takibata uğradı ve tutuklandı. Savaş boyunca büyük bir ordunun hazır olarak bekletilmesi, henüz ekonomik gelişmesini tamamlamamış olan Türkiye'de ekonomik sıkıntılardan boyutunu daha da genişletti.

Abstract

With her cautious foreign policy, while Turkey avoided to enter in the Second World War on the one hand, she had faced with serious internal economic and political problems which were emanating from the war on the other hand. During the war, the Turkish press was dictated and obliged to support the government's foreign policy. When it became clear that Germany was to loose the war, the Turanians who had been under the Soviet radar for a long time, were chased and arrested. Moreover, maintaining a large army as a standby reserve throughout the war disrupted heavily the Turkish economy, as the country was still struggling to create a stabilized treasury.

Anahtar Kelimeler: Turancılar, Basın, Almanya, Sovyetler Birliği

Key Words: Turanians, Press, Germany, Soviet Union

1. Giriş

Türkiye, Milli Mücadele'nin başarıyla tamamlanması ve Lozan'da verilen diplomatik savaştan sonra ülkenin yaralarını sarmaya başladı. Bir taraftan İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği savaş dışı politika ile savaşın ağır yıkımlarından korunmaya çalışırken, diğer taraftan da yanı başında cereyan eden olayları yakından takip ederek ortaya çıkan yeni gelişmelere göre dış politika çizgisini belirlemeye çalıştı. Almanya'nın ve İtalya'nın Avrupa'daki askeri faaliyetleri, buna karşılık Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasına yönelik yürüttüğü diplomatik ilişkiler, Sovyet Rusya ve Bulga-

* Bu makale, V. Askeri Tarih Semineri için hazırlanan, ancak sunulan bildiriler arasında yer almayan metnin yeniden gözden geçirilmesi ile hazırlanmıştır.

** Abdullah İLGAZİ, Prof.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Tarih Bölümü, ailgazi65@hotmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-4830-3014

ristan ile imzalamış olduğu saldırmazlık paktları ve daha sonrasında Almanya ile imzalanan tarafsızlık anlaşması yeni dış politika anlayışının bir sonucuydu.

Türkiye'yi yöneten kadrolar, ülkenin içinde bulunduğu ağır ekonomik sorunların farkındaydılar ve bir an önce bu sorunların çözüme kavuşturulması gerektiğine inanıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak kendilerinin sorumlu olmadığı bu savaşın dışında kalmak ve taraflarla iyi geçinmek temel ilke olarak benimsendi. Yine kabul etmek gerekir ki, diplomatik mücadelenin yürütülmesinde ve başarıya ulaşmasında Osmanlı geçmişinin ve geleneğinin büyük rolü oldu. Ekonomik yetersizliklere rağmen Osmanlı devletini uzun süre ayakta tutmak bu tecrübe sayesinde mümkün olabilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikasını belirleyenler bu diplomasi yeteneği ve birikiminden yararlandı.

Savaşın dışında kalmayı başarabilen Türkiye, muhtemel riskleri göz önüne alarak askeri tedbirlere de başvurdu. Seferberlik ilanı ile silah altına alınan askerlerle birlikte büyük bir ordunun hazır olarak bekletilmesi, hükümetin Sovyet ve Alman ordularının askeri başarılarına göre iç politikaya ve basına müdahale etmesi, çeşitli sorunların yaşanmasına neden oldu.

2. Ekonomik Sorunlar ve Alınan Tedbirler

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri en çok ekonomik alanda yaşandı. Savaşın başlaması ile birlikte ülkede kısmî seferberlik başlatıldı. Yaklaşık bir milyon insanın askere alınması hazineye büyük bir ekonomik yük getirdi. Diğer taraftan tarım ve sanayide yaşanan iş gücü sıkıntısı toplum hayatını olumsuz yönde etkiledi. Bu gelişmeler Türk dış ticaretin hacminin önemli ölçüde azalmasına neden oldu. 1938 yılında ihracat 144,9, ithalat 149,8 milyon TL iken; 1941 yılında ihracat 123,8, ithalat 74,8 milyon TL'ye geriledi. (Tic. Bak., 1973, ss.52-53)

Ekonomik alanda görülen bu daralma, yatırımların azalmasına ve tüketim mallarında kıtlığa neden oldu. Diğer taraftan gelirleri azalan devletin nakit sorunlarını çözmek için sık sık Merkez Bankası'na başvurması üzerine, gelir gider dengesi bozuldu. Artan enflasyon sonucu oluşan aşırı fiyat artışları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hayat pahalılığı halkı bunalıttı. (Boratav, 1982, ss.216-217; Aydemir, 1968, ss.224-224; Aydemir, 1963) İsmet İnönü, 1 Kasım 1944'te bu sorunları şu sözlerle açıklıyordu: "...memleket içinde en büyük uğraşımız beslenme güçlükleri ve enflasyonun zararlarıyla oldu". (İnönü, 1946, s.317)

Hükümet, savaşın ilk yıllarından itibaren bu olumsuzlukların etkilerini azaltmak için bazı tedbirler almaya başladı. Türk-Alman ilişkileri ülkenin ekonomik çıkarları gözetilerek yürütüldü. (Weisband, 1974, ss.99-100) İngiltere ve Almanya arasında rekabet konusu olan Türk kromu ve tarım ürünleri sadece savaş malzemeleri karşılığında ihraç edildi. (İlgazi, 1995, ss.134-140) Bu durum dış politikada önemli bir unsur haline geldi ve Türkiye'nin dış politikasını etkiledi. Ülke içinde alınan tedbirlerin bir kısmı önleyici ve kısıtlayıcı tedbirlerdi. Oldukça sert olan bazı tedbirlerden en çok köylü kesim etkilendi. (Weisband, 1974, s.99) Köylerde yaşayan insanlar bu tedbirler nedeniyle bü-

yük bir acı çektiler ve onların bu kırgınlıkları bir süre sonra Türk siyasetinde belirleyici bir rol oynayacaktır.

Hükümetin savaşın iç politika üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak için aldığı en önemli tedbirlerden biri Milli Korunma Kanunu'dur. İsmet İnönü'nün de desteklediği (İnönü, 1946, s.317) ve 1924 Anayasası'nın 5. ve 8. maddesine dayandırılarak, 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan bu kanun hükümete geniş yetkiler veriyordu. (Koçak, 1986, ss.248-251; Lewis, 1984, ss.295-296) Milli Korunma Kanunu ile hükümet, köylü vatandaşları insan gücünün eksikliğinin görüldüğü sanayi bölgelerinde çalıştırma yetkisi alıyordu. Uygulamada çok ciddi sorunlar yaşandı. Vatandaşların arzu etmediği yerlerde, özellikle maden bölgelerinde zorla ve çok düşük ücretlerle çalıştırılması büyük huzursuzluklara neden oldu.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin¹ Milli Korunma Kanunu gereğince almış olduğu kararlar daha da sert oldu. Devlet, azalan buğday üretimi karşısında zorlayıcı tedbirlere başvurdu. Ofis, üretici olan vatandaşın elindeki mahsulü önceden tespit ediyor, ailenin ihtiyacını ve tohumluk kısmını ayırdıktan sonra geri kalan kısmına tespit ettiği fiyattan devlet adına el koyuyordu². Şehirde ekmek fiyatlarının yükselmesi ve hayat pahalılığı bu uygulamaya gerekçe olarak gösteriliyordu. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin köylünün elindeki mahsulü serbest piyasadan daha düşük bir fiyatla satın alması büyük bir hoşnutsuzluğa neden oldu³. Bu durumda savaşın ağır faturası köylü vatandaşların omuzlarına yüklenmiş oldu.

Milli Korunma Kanunu tasarısının hazırlık aşamasında görev almış olan Şevket Süreyya Aydemir'in konuyla ilgili şu düşünceleri şu şekildedir. "Olağanüstü tanzim ve müdahale tedbirlerinin, hiç kimse gönülden savunucusu değildi. Adliye Vekâleti Müsteşarı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun esas kanun olduğunu, bu kanunun vatandaşın mülkiyet haklarını, serbest tedarik ve satış haklarını koruduğunu, kısacası serbest ticareti kısıtlayacak devlet müdahalesine karşı olduğunu mevzuata göre haklı olarak açıklıyordu..." (Aydemir, 1968, s.210)

İkinci Dünya Savaşı'nın iç politika üzerindeki önemli etkilerinden biri de kazançların vergilendirilmesi alanında yapılan düzenleme oldu. Kazançların vergilendirilmesi konusunda adil bir düzen-

---

¹ 23 Temmuz 1933 tarih ve 3491 sayılı kanunla kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulma amacı, ülkedeki tarım ürünlerinin devlet eliyle dengeli bir şekilde dağıtımını sağlamak ve çiftçiyi desteklemektir. Bu uygulama kuruluş kanunu ile uyuşmuyordu.

² Bu uygulama Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesine dayandırılarak yapılıyordu. İlgili madde hükmü şu şekildedir. "Her türlü maddelerin veya yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanarak halk ve milli müdafaa ihtiyacının tasyika düşürülmesine meydan vermemek için hükümet, değer fiyat mukabilinde bunlara el koymak ihtiyacı olan müesseselere karsız olarak tevzi edebilir." Kanun için bkz. *Ayın Tarihi*, No:76 (Ocak 1940).

³ Savaş döneminin ortaya çıkardığı zor şartlar göz önüne alındığında bazı zorlayıcı tedbirlerin alınmasını Türk köylüsü normal karşılamıştır. Ancak Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bu uygulamalarına kuşkuyla bakılmış ve savaş yükünün eşit olarak yüklenilmediği kanaatine varmıştır. Bu olumsuz yaklaşım, CHP'nin iktidarda kalmasını zorlaştıracak ve Demokrat Parti'nin özellikle Türk köylüsü nezdinde desteğini artıracaktır. Nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşaması ve tarımla geçimini sağlaması Türk seçmenin siyasi tercihini etkileyecektir.

leme yapılmadı. Ücretli kesimler vergilerini öderken, diğer taraftan serbest kesim ile savaş döneminde varlıklarının daha da artıran zenginler kendilerinden beklenen vergileri ödemediler. Kazançlarını düşük göstermek suretiyle az vergi ödeyen bu kesimler aynı zamanda savaş döneminde az bulunan bazı tüketim mallarını da stoklayarak değerinin çok üzerinde satma yoluna gittiler. İsmet İnönü ekonomiyi zorlayan ve ciddi şikâyetlere neden olan bu gelişmeleri, 1 Kasım 1942'de TBMM'ni açış konuşmasında şu sözlerle ifade ediyordu: “Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası, vatanımızı ıstırap içinde bulunduruyor. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez zaman fırsat sayan eski bataklık çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... ve bazı politikacılar büyük bir milletin hayatını mayınlamayı denemektedirler.(İnönü,1946,ss.370-372)

İnönü'nün de ifade ettiği bu olumsuzlukların önüne geçmek için Saraçoğlu hükümeti olağanüstü bir uygulamaya geçti. Savaş döneminde elde edilen haksız servetin bir kısmını devlete aktarmak ve para politikalarını yönetmek için Varlık Vergisi Kanunu⁴ tasarısının hazırladı ve birkaç saatlik görüşmeden sonra kanunlaştı⁵. TBMM, bu kanunla, haksız yollarla elde edilen kazançlar ve yürürlükteki kanunlarla alınan vergilerin dışında kalan sermaye ile gelirlerden vergi alarak savaş dönemi askeri ihtiyaçların bir kısmı karşılanmak istendi. Diğer bir ifadeyle, savaş yıllarında ithal ettikleri malları istedikleri fiyatla satarak, karaborsa ve vurgunculuk yaparak haksız yere zengin olanlardan ek vergi almak ve bu suretle ekonomik sıkıntı içinde yaşayan fakir kesimler bir nebze tatmin edilmek istendi. Saraçoğlu da bu kanunun amacını, 'zengin tüccar ve emlak sahipleri gibi savaştan büyük paralar kazananlardan vergi toplamak'⁶ olarak açıkladı.

Bu kanun, büyük çiftlik sahiplerinden ve iş adamlarından ek vergi alınmasını öngörüyordu. Mevcut uygulamada çiftlik sahiplerinden %5'den fazla vergi alınamıyordu. Yeni uygulama ile bu oran değiştirildi ve iş adamları 1941 yılı net karları için %50-70 arası vergi ödemekle sorumlu tutuldu. Diğer vergi mükelleflerinin durumu ise özel komisyonların takdirine bırakılacaktı. Vergilendirme ile ilgili itirazlar ise sadece TBMM'ye yapılabilecekti. (Ökte, 1952,ss.10-11)

Varlık Vergisi ilk günlerden itibaren tartışıldı ve Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürüldü. Varlık Vergisi'nin uygulanma biçimi hükümetin bu kanunla asıl hedefinin İstanbul ve İzmir'deki gayri Müslimlerin Türk ekonomisi üzerinde etkilerini kırmak olduğunu ortaya koyuyordu. Böylece, Türklere dış ticarete yer açılacaktı. Nadir Nadi'nin şu sözleri bunu destekler mahiyettedir. “Kulaktan kulağa fısıldandığı, hatta zaman zaman yüksek sesle dile getirildiği gibi, daha da açıkçası, kanunun ikinci hedefi piyasayı azınlıkların denetiminden kurtarmak ve Türklere açmaktı... Türk vatandaşı olmakla

---

⁴ Varlık Vergisi Kanunu için bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt XXIV, s.8-15; *Resmî Gazete*, Sayı 5255(11 Kasım 1942); *TBMM Zabıt Ceridesi*, 6. Dönem, Cilt 28, 11 Kasım 1942, s. 20-32.

⁵ Varlık Vergisi ile ilgili yapılan tartışmalar için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 6. Dönem, Cilt 28, 11 Kasım 1942, s. 14-19.

⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 6. Dönem, Cilt 28, 11 Kasım 1942, s. 28.

övünen Yahudi, Rum ve Katolik vatandaşlarımız, emlak ve servetlerini yok pahasına elden çıkaracaklardı...”(Nadi,1964, ss.178-180)

Varlık Vergisi Kanunu bazı zorlayıcı tedbirler de öngörüyordu. Vergisini ödemeyenler basında teşhir edildi ve bunların Aşkale’ye yol yapımında çalıştırılmak üzere gönderileceği ilan edildi. Maaşlılara, hasta ve yaşlılara uygulanan ceza hafifletildi⁷. 32 kişilik bir kafile 27 Ocak’ta Aşkale’ye gönderildi⁸. Varlık Vergisi’nin en çok tartışıldığı yerlerden biri olan İstanbul’daki uygulamaların başında bulunan Faik Ökte, bu uygulamayı bir facia olarak değerlendirmektedir. Defterdar olarak listelerin hazırlanmasında ve daha sonraki süreçte fiilen görev alan Ökte, konuyla ilgili düşüncelerini özetle şu şekilde ifade etmektedir. “...Varlık vergisi, Cumhuriyet mali tarihinin yüz kızartıcı bir sayfasıdır. Benimle birlikte arkadaşlar da bundan nefret ederlerdi...”.(Ökte, 1942, Önsöz)

Varlık Vergisi uygulaması, kısa sürede ekonomik açıdan olumlu sonuçlar verdi. 1942 yılı bütçe gelirleri önemli ölçüde arttı. Bu artışta Varlık Vergisi’nin rolü %70 oldu. Bu yıl hükümet bütçe açığı vermedi. Ancak 1943 yılından itibaren gerek kanunun uygulanmasında görülen aksaklıklar ve gerekse artan askeri harcamalar nedeniyle gelirler giderleri karşılayamayınca bütçe dengesi yeniden bozuldu.(Baydar,1978) Gayrı Müslim vatandaşlar haklarında komisyonlarca tespit edilen vergileri nakit olarak ödemede zorlanınca sahip oldukları varlıkların büyük bir kısmı devlete aktarıldı. Varlıkların bir kısmı da el değiştirerek Türklerin eline geçti. Rum, Ermeni ve Yahudilerin ellerindeki varlıkları düşük fiyatla elden çıkarmasıyla birlikte bilhassa İstanbul’daki ticaret ve sanayi dünyasının etnik yapısı değişti. Bütün bu gelişmeler bir taraftan Türkiye’ye yabancı yatırımların gelmesine engel olurken, diğer taraftan önemli bir sermayenin yurt dışına çıkmasına zemin hazırladı.

3. Turancılık Sorunu

Alman ordularının Sovyetler Birliği’nde Türk kökenli halkların yaşadığı bölgelere girmesi, Almanlara Türk iç politikasına yönelik propaganda yapma imkânı sağladı⁹.(Bilgin,2004,ss.12-15) Propaganda faaliyetleri Türkiye’deki Turancılar üzerinde etkili oldu. Başbakan Saraçoğlu, “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türk kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu gibi bir vicdan ve kültür meselesidir” (Deringil,1994,s.160) sözleriyle bu akımı desteklediğini ortaya koyuyordu. Alpaslan Türkeş’in şu sözleri de o günlerin siyasi atmosferini ortaya koymak bakımından önemlidir.

“İktidardaki Şükrü Saraçoğlu’nun milliyetçilik anlayışındaki ırkçılık dozuna ancak Hitlerin nasionalizmindeki Cermen ırkçılığı dozu denk gelebilirdi... Asker ve sivil yatılı okullara alınacak öğrenci-

---

⁷ Bkz. *Ulus*, 12 Ocak 1943.

⁸ Bkz. 27/28 Ocak 1943 tarihli gazetelere.

⁹ 22 Haziran 1941’de, Almanlar Sovyetlere savaş ilan ettikten sonra hızla Leningrad ve Kiev istikametinde saldırıya başladı. 19 Eylül-21 Kasım tarihlerinde bütün Kırım Almanların eline geçti. Ağustos ayın da ise Kafkas dağlarında Ebruz tepelerine kadar olan bölgeyi işgal eden Alman kuvvetleri Hazar denizine ulaşamadığı için Kafkasya ile Bakü’yü Rusya’dan ayırma fırsatını elde edemedi.

lerin Türk ırkından olması en başta yer alıyordu... Bütün bunlar gösteriyor ki, 1944 yılı 3 Mayısına kadar Cumhuriyet idaresi Turancılığı uygulamaya çalışmış...".(Türkeş,1968,s.23)

Turancılık sorunu, Türk-Alman ilişkilerinde resmi belgelere de konu olmuş, Kafkasya'da bulunan Türk toplulukların yaşadığı bölgelerde tampon bir Türk devletinin kurulması düşüncesi iki taraf yetkilileri arasında tartışılmıştır.(Deringil,1994,ss.163-164) Her ne kadar hükümet yetkililerinden bazıları bu konuya ilgi duymuş olsa da, Devlet Başkanı İsmet İnönü'nün aynı çizgide olduğunu söylemek isabetli bir değerlendirme olmaz. Çünkü İnönü, bu durumun tehlikeli sonuçlarını görüyor ve herhangi bir toprak talebinde bulunmanın gerçekçi bir dış politika ile örtüşmeyeceğini her fırsatta dile getirmeye çalışıyordu. Alman ordularının başarıları devam ettikçe Turancıların faaliyetlerindeki yoğunluk artmış, hükümet de propaganda yapanlara karşı hoş görülü davranmıştır.

Buna karşılık, bir taraftan Almanya'nın cephelerde savaş kaybetmeye başlaması, diğer taraftan da yurt içinde yaşanan bazı gelişmeler hükümetin Turancılara karşı olan tavrını değiştirdi. Sovyet ordularının Alman kuvvetlerini durdurması ve karşı hücumla geçmesiyle birlikte Türkiye'nin Sovyet politikasında gözle görülür bir değişiklik yaşandı. Türk hükümeti Sovyetlerle arasında gerginliği artıracak her türlü hareketi baskı altına almaya başladı. Bilhassa Nihal Atsız'ın 20 Şubat ve 21 Mart'ta Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben yazmış olduğu iki mektup (Tevetoğlu,1964,ss.600-605; Orhun,1 Nisan 1944) hükümetin Turancılara karşı harekete geçmesini hızlandırdı. Mektuplarda Başbakan'a hitaben, "...Bu satırların amacı, size Türköülüğün neden yalnızca sözde kaldığını ve niçin bir eyleme geçilmediğini sormaktır", diyordu.

Hükümete karşı bir hareket olarak değerlendirilen bu gelişmeden sonra Turancı öğrenciler şiddetli eylemler yapmaya başladı. Hükümet harekete geçip Turancı önderleri tutuklattı¹⁰. 9 Mayıs'ta Turancıların tutuklanmasından sonra İsmet İnönü, bütün yurttan yayınlanan konuşmasında, Türkiye'nin başkalarının topraklarında gözü olmadığını, Turancılar ve faaliyetlerinin Türkiye Cumhuriyeti için tehlike arz ettiğini ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin tarihi dostu olduğunu altını çizerek ifade etmeye çalıştı.

Aslında hükümetin bu şekilde tavır değiştirmesinin amacı bir grup vatandaşını cezalandırmak değildi. Asıl niyet, Sovyetleri kızdıracak davranışlardan kaçınmak ve yöneticileri yeni dönemde ölçülü davranmaya yöneltmekti. 1944 yılının Mayıs ayında tutuklanan Turancıların 31 Mart 1947'de suçsuz görülerek beraat etmesi, bu yaklaşımın doğru olduğunu göstermektedir.

4. Basının Denetim Altında Tutulması

Türk hükümeti, savaş boyunca basını kontrol altında tutmak için çeşitli yöntemlere başvurdu. Yürürlükteki kanun ve yönetmelikler hükümete geniş yetkiler veriyordu. 1931 tarihli Matbuat Kanunu, 1938 yılında değiştirilmiş ve getirilen yeni düzenlemeyle gazete ve dergi çıkarma izni en

---

¹⁰ Nihal Atsız, Necdet Sançar, Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkan, Hasan Ferit Cansever, Orhan Şaik Gökyay Ve Hamdi Sadi Özbek tutuklananlar arasında yer alıyordu.

büyük mahalli amire bırakılmıştı¹¹. Bu kanunun 34. maddesi, Devlet güvenliği ile ilgili konularda ve halkın devlete karşı güvenini sarsacak yazılar yazmasını kesinlikle yasaklıyordu. İlgili kanun maddesi, bu yasağa uymayanlara para ve hapis cezası öngörüyordu. 50. maddeye göre ise İcra Vekilleri Heyeti gazete ve dergileri süresiz kapatma yetkisine sahipti. Kapatma yetkisi ayrıca sıkıyönetim ilan edilen illerde mahalli yetkiliye bırakılmıştı.

Hükümet, Matbuat Umum Müdürlüğü vasıtasıyla gazetelerin ne zaman, hangi manşetlerle ve puntoyla çıkacağına karar verebiliyordu. Ayrıca yazarların bir kısmının aynı zamanda milletvekili olması bu denetimin bir başka boyutunu ortaya koyuyordu. Matbuat Kanunu iç ve dış politika konularında sınırlı bilgilere yer verilmesine imkân veriyordu. Gazetelerin başyazıları genellikle hükümetin politikalarıyla örtüşüyordu. Savaş ile ilgili gelişmelere sadece sınırlı ve sadece bir sütunda yer verilirdi. İç politikayla ilgili gelişmelerde hükümetin resmi açıklamalarıyla yetinmek zorunluydu. Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak kâğıt tüketimi sınırlandırıldı. Sayfa sayılarının artırılması, özel günler hariç olmak üzere hükümetin iznine bağlıydı.

Bütün bunlara rağmen hükümet sözcüleri tarafından, savaş döneminde basın özgür olduğuna sık sık dile getirildi. Bu görüş birçok gazete ve yazarlarca da desteklendi. Ancak bu değerlendirmeleri daha çok dış kamuoyuna yönelikti.(Toker,1977;Nadi,1970;Yalman,1970) Basın denetim altında tutularak, hassas ve sürekli değişkenlik gösteren askeri ve diplomatik gelişmelerin ışığında yürütülmek istenen dış politika stratejisinin bu haber ve yorumlardan zarar görmemesi amaçlandı. Basın alanındaki bu denetimin halk nezdinde olumlu bir karşılığı olmadı. Bilhassa Turancıların ani bir kararla tutuklanması ve tutuklanmaların basında yanlı bir şekilde yer alması, halkın hükümete bakışını olumsuz yönde etkiledi.

Bir taraftan iç politikada bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan savaşın ağır faturası günlük hayatı da etkiledi. Halkın muhtemel bir savaşa hazırlıklı olması için Ağustos ayında bir dizi tedbirler alındı(Öymen,1967, Milliyet, 8 Şubat; Üstündağ, 1955, ss.17-43) Alınan bu tedbirler Eylül ayında daha da hızlandırıldı. Büyük binaların bodrum katları sığınağa dönüştürüldü. Evlerin bahçelerine sığınak kazma mecburiyeti getirildi. Zehirli gazlara karşı basın ve yayın organlarında sürekli uyarıcı açıklamalara yer verildi.

5. Sonuç

İkinci Dünya Savaş ve savaşın ortaya çıkardığı koşullar Türkiye'de iç politikayı etkiledi. Bu etki, en belirgin olarak ekonomi, basın ve siyasal yaşamda hissedildi. Hükümetin ekonomi politikaları gerek ekonomik altyapının yetersiz olması gerekse uygulamadaki aksaklıklar nedeniyle başarılı olamadı. Özellikle hububat ve ekmek sıkıntısı halk nezdinde büyük tepkilere neden oldu. Hükümetin bu sorunu çözmek amacıyla zorlayıcı tedbirler alması, köylü ve küçük üreticilerin yükünü daha da artırdı.

---

¹¹ 28 Haziran 1938 tarihli bu düzenleme için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, *Son Değişikliklere Göre Matbuat Kanunu*, Ankara 1946, s.446-465.

Diğer yandan basının denetim altında tutulması ve buna uymayanların cezalandırılması Türk halkı tarafından hoş karşılanmadı. Turancılık faaliyetleri nedeniyle bir kısım aydınların ani bir kararla tutuklanması ve bu tutuklanmaların abartılı bir şekilde kamuoyuna duyurulması hükümete karşı olan güveni sarstı.

Hükümetin bu uygulamaları, Türkiye'nin siyasi hayatında etkili bir rol oynadı ve halkın siyasi tercihini değiştirdi. Özellikle nüfusun yoğun olarak yaşadığı kırsal alanlarda hükümete karşı oluşan bu tepki, 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin halk nezdindeki desteğini artırdı ve devamında iktidar değişikliğinde önemli bir rol oynadı.

Kaynaklar

Aydemir, Ş. S. (1963). *Türkiye'de Bütçe Hareketleri*, Ankara: İKA Ajansı Yay.

Aydemir, Ş. S. (1968). *İkinci Adam*, 2. Baskı, İstanbul 1968

Baydar, E. (1978). *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yay., No 1978-198.

Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları.

Bilgin, M. S. (2004). "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uzak Şark Türklerinin Sovyet Esareti Altına Düşmesi ve Ayaz İshaki'nin Siyasi Mücadelesi", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 216, ss.12-15.

Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İlgazi, A. (1995). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, AİİT Enstitüsü.

İnönü, İ. (1946). *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: Cilt I, MEB Yay.

Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara: Yurt Yayınları.

Koçak, C. (1986). "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", *Tarih ve Toplum*, 35, ss.29-34.

Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: İkinci Baskı, TTK Yay.

Nadi, N. (1964). *Perde Aralığından*, İstanbul: Cumhuriyet Matb.

Nadi, N. (1974). *Perde Aralığından*, İstanbul: Çağdaş Yay.

Ökte, F. (1952). *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yay.

Öymen, A. (1967). "İkinci Dünya Savaşında Türkiye", *Milliyet* (8 Şubat 1967).

Tevetoğlu, F. (1964). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler 1910-1960*, Ankara: Ayyıldız Matb. A

- Ticaret Bakanlığı (1973).** *Ticaret Bakanlığı ve 50. Yılı*, Ankara: Ticaret Bakanlığı Yay. ss.52-55.
- Toker, M. (1977).** *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Türkeş, A. (1968).** *1944 Milliyetçilik Olayı*, İstanbul: Yaylaçlık Matb.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı(1946).** *Son Değişikliklere Göre Matbuat Kanunu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Yay.
- Üstündağ, Z. (1955).** "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ordu Dergisi*, LXXV, 179, ss.17-43.
- Weisband, E. (1974).** *İnönü'nün Dış Politikası*, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Özyayın Matb.
- Yalman, A. E. (1970).** *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, Cilt III(922-1944), İstanbul: Rey Yay.

Sürelî Yayınlar

- Ayın Tarihi**, No:76 (Ocak 1940).
- Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt XXIV.
- Resmî Gazete**, Sayı 5255 (11 Kasım 1942).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, Cilt 28, 11 Kasım 1942.
- Ulus**, 12 Ocak 1943.
- Orhun**, 15 (1 Mart 1944) ve 16 (1 Nisan 1944).
- Tarih ve Toplum**, 35 (Kasım 1986)
- Ordu Dergisi**, LXXV, 179 (1955)
- Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, 216, (2004)

Her Dönem Geçerli Bir Kamu Yönetimi Modeli Mümkün Mü?: Yönetim Kültürü Temelli Bir Perspektif

Alper ÖZMEN, Battal YILMAZ*

Her Dönem Geçerli Bir Kamu Yönetimi Modeli Mümkün Mü?: Yönetim Kültürü Temelli Bir Perspektif

Is A Public Administration Model For All Seasons Possible?: A Administrative Culture Based Perspective

Özet

Yönetim kavramına ilişkin teori ve metodolojiler, genel olarak evrensel kültür olduğu iddia edilen Batılı perspektifler üzerinden kurgulanmıştır. Bilindiği gibi kamu yönetiminde paradigma değişimi olarak ifade edilen “Yeni Kamu İşletmeciliği” kavramı dünyadaki tüm kamu yönetimi anlayışlarını radikal bir şekilde etkilemiştir. Evrensel bir model olarak pazarlanan bu yaklaşım ülkelerin yönetim kültürleri bağlamında ele alınmadığından dolayı birçok yerde yeni krizlere sebep olmuştur. Bu çalışmada her dönem geçerli bir kamu yönetiminin olabilirliği yönetim kültürü perspektifinden ele alınmıştır.

Abstract

The theories and methodologies related to the concept of administration are generally based on Western perspectives which are claimed to be universal culture. As it is known, the concept of “New Public Management”, which is expressed as a paradigm shift in public administration, has radically affected all public administration approaches in the world. This approach, which is marketed as a universal model, has led to new crises in many cases since it is not addressed in the context of countries’ administrative cultures. In this study, the possibility of a public administration for all seasons is discussed from the perspective of administrative culture.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Kültürü, Kamu Yönetimi, İşletmecilik

Key Words: Administrative Culture, Public Administration, Managerialism.

1. Giriş

Devletin hakim teması olan kamu yönetimi, MÖ 5000'lere kadar dayandırılmaktadır. Binlerce yıl boyunca, gruplar ve kabileler yani soy temelli siyasi örgütlenme biçimleri şeklinde ortaya çıkan yapılar, eski Mısır ve Mezopotamya'daki ilk arkaik devletlerin takip ettiği giderek daha karmaşık hale dönüşen merkezi hükümet biçimlerini doğurmuştur (Carneiro, 1970, s. 733; Petersen and Skaaning, 2010, s. 202).

Söz konusu tarihin ilk dönemlerinde devletler kuran Sümer, Mısır, Çin, Hint gibi uygarlıklar her ne kadar hukuki biçimde örgütlü olmasa da bir kamu yönetimine sahip olmuşlardır. Çivi yazısı ile

* Alper ÖZMEN, Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aozmen@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-4185-4382; Battal YILMAZ, Doç.Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, battalyilmaz40@hotmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-4792-5505

çeşitli kayıtları tutan Sümerler; birçok ademi merkezîyetçi şehir devleti kurmuşlardır (Nişancı, 2015). Bu dönemde devlet içerisinde oluşturulmuş yasal-rasyonel ilkelere dayanan bir kamu yönetimi teşkilatı söz konusu değildir.

Kamu yönetiminin gelişiminde siyaset, yönetim ve ahlak üzerine çalışmalar yapan Sokrat, Aristo, Platon, Machiavelli, İbn-i Haldun, Yusuf Has Hacib, Nizam'ül Mülk, Farabi, Kınalızade Ali Efendi gibi ilk ve ortaçağ filozoflarının da önemli katkıları olmuştur. Antik dönemde kentin rolü ve organizasyonu hakkındaki tartışmalar, kentin nasıl yapılandırılması ve yönetilmesi gerektiğine ilişkin görüşler ilkçağ filozofları tarafından ortaya konulurken (Tatulescu, 2013, s. 74); devlette ve yöneticide bulunması gereken nitelikler, iyi yönetimin unsurları gibi hususlar özellikle Türk-İslam düşünürleri tarafından açıklanmıştır.

Modern devletin egemenlik aracı olan kamu yönetiminin bürokrasiye dayandırılması (Burns, 1980, s. 494), endüstri devrimi, kapitalizmin yükselişi ve ulus devletlerin bürokratik olarak örgütlenmesi birbirleriyle ilişkili gelişmelerdir. Zira kapitalizmin temelinde var olan "etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik" faktörleri, esasen bürokratik ilke ve prensiplerle organize olmuş bir devlet yapısı içinde ortaya çıkmaktadır (Parlak ve Doğan, 2016, s. 55; Livioara, 2009, s. 127).

18. yüzyılın ilk yarısında, Almanya ve Avusturya'nın mutlakîyetçi hükümdarlarına hizmet etmek için tasarlanmış, aynı zamanda kamu görevlilerinin eğitimini de kapsayan merkezi ve sofistike bir kamu idaresi anlayışı olarak ortaya çıkan Kameral Bilimler kürsüleri, kamu yönetimi disiplininin doğuşunun ana öncüsü olarak ifade edilmektedir (Spicer, 1998, s. 149). 1812 yılında Fransa'da Charles-Jean Bonnin, önceki geleneklerden kopan ilk kişi olarak "İdareyi bir bilim olarak ele alma" iddiasında bulunarak, kamu yönetiminin sistematik ve betimleyici bir çalışmasının gerekliliğini vurgulayan Kamu Yönetiminin İlkeleri adlı eseri yayınlamıştır (Chevallier, 1996, s. 68). Almanya'da Lorenz Von Stein (1815-1890), kamu yönetimini bir teori olarak kabul etmekte, teori ve pratiğin bütünleştirilmesinden bahsetmekte ve ayrıca kamu yönetiminin bilimsel yöntem olarak benimsenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır (Thornhill and Dijk, 2010, s. 99). Woodrow Wilson'ın 1887'deki "Political Science Quarterly" dergisinde yayımlanan "The Study of Administration" (Yönetimin İncelenmesi) isimli makalesi onu kamu yönetimi bilimini önemli olarak değerlendiren ilk kişi yapmıştır. Wilson'ı, kamu yönetimi ile ilgili Von Stein'dan daha etkili yapan faktörler, makalesinde; siyaset yönetim ayrımını vurgulaması, yönetimi mesleki perspektifle ele alması, siyasi ve özel kuruluşlar ile siyasi yapılar arasında karşılaştırmalı analizler yapması ve kamu görevlilerini eğiterek etkin yönetim sağlama ve kalitelerini değerlendirme konusundaki düşünceleri olmuştur (Thornhill and Dijk, 2010: 99). Bu düşünürlerden başka Frederick Taylor, Henri Fayol ve Luther Gulick'in görüşlerinin kamu yönetiminin gelişiminde önemli katkıları olduğu bilinmektedir. Ayrıca Frank Goodnow, Leonard D. White ve W. F. Willoughby de kamu yönetimi öğretisinin gelişiminde büyük etkileri olan isimler olarak vurgulanmaktadır (Eryılmaz, 2018, s. 36-42; Ergun, 1997, s. 5-6).

Geleneksel yönetim anlayışı, Wilson'un "Yönetim-Siyaset Ayrımı", "Taylor'ın "Bilimsel Yönetim Yaklaşımı" ve Weber'in "İdeal Bürokrasi" felsefesi kapsamında 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın

son çeyreğine kadar hakim paradigma olarak kamu yönetiminde ağırlığını hissettirmiştir (Leblebici, 2001, s. 15). Taylor, Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'nda rutin işlerin yerine getirilmesinde insan faktörünün makinelere ek olarak etkin olarak kullanılabilmesini açıklarken; Fayol, Yönetim Süreci; Weber'de Bürokrasi Yaklaşımında formel organizasyon yapısını ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu bağlamda geleneksel yönetim teorisi, açık ve seçik olarak belirlenmiş bir örgüt yapısı ve otorite ilişkileri ile etkinlik ve verimliliği nasıl arttırılabileceği konusuyla ilgilenmiştir (Koçel, 2003, s. 195).

II. Dünya Savaşı sonrası kamu yönetimi için bir kriz dönemini ifade etmiştir. Üçüncü Dünya Ülkelerinde kurumsal yönden görülen farklılıklar, kamu yönetimi alanına ilişkin o zamana kadar yapılan genellemelerin yanlışlığını göstermiştir. Kamu yönetiminin siyaset biliminden ayrılmasının önemli bir yanığı olduğu eleştirilerinin artmasına sebep olan söz konusu gelişmeler "kamu yönetiminde kimlik krizi" doğurmuştur. 1960'lı yıllarda sosyal bilimler alanındaki gelişmeler, diğer bilim dallarındaki araştırma yöntemlerinin kamu yönetimi için de geçerli olmasını sağlamıştır. Söz konusu gelişmeler kapsamında genel yönetim vurgusu ön plana çıkmış ve yönetimin kamu ve özel sektörde uygulamalarının benzer olduğu fikri gündeme getirilmiştir (Leblebici, 2004, s. 9-10). Kamu yönetiminin mevcut kimlik krizini daha çok derinleştiren bu düşünceler yeni hareketlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1968'de Yeni Kamu Yönetimi Hareketi ile başlayan reform arayışları, 1980'lerde Yeni Kamu İşletmeciliği üzerinden farklı bir kulvara evrilmiş ve bundan sonra ortaya çıkan anlayışlar Yeni Kamu İşletmeciliğinin eksik veya hatalı yönlerini tamamlama ya da karşı argüman geliştirme şeklinde sürdürülmüştür.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür incelemesinde Yeni Kamu Yönetimi Hareketi, Yeni Kamu İşletmeciliği, Yönetişim, Yeni Kamu Hizmeti, Neo Weberyen Devlet, Kamu Değeri gibi yaklaşımların açıklamasına yer verilmiş ve daha sonra yönetim kültürü kavramı açısından değerlendirme yapılmıştır.

2. Yeni Yönetim Yaklaşımları

Batıda kamu yönetimi disiplininin gelişimine yönelik akademik çalışmalar, genel olarak dünyadaki tüm hükümetlerin ve yönetim şekillerinin aynı politikaları ve uygulamaları benimsedikleri yanığı üzerine kurgulanmıştır. Bu tekdüzelik inancından kaynaklanan anlayış, tüm toplum ve kültürlerde geçerli kamu yönetimi reformları oluşturulması sonucunu doğurmuştur. Sonuç olarak da ülkelerde toplumun kültürel normlarıyla uyum sağlayan, ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermeyen yönetim tür ve yapıları oluşmuştur. Bu çalışmada 1960'ların sonlarından itibaren kamu yönetiminin sorun ve çıkmazlarına çözüm olarak sunulan; yönetim kültürleri dikkate alınmadan, büyük bir kısmı evrensellik iddia eden yönetim yaklaşımlarından bahsedilerek yönetim kültürü üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bu başlık altında yeni yönetim yaklaşımları hususunda sınırlandırmaya gidilmiş ve yalnızca Yeni Kamu Yönetimi Hareketi, Yeni Kamu İşletmeciliği, Yönetişim, Yeni Kamu Hizmeti, Neo Weberyen Devlet, Kamu Değeri gibi yaklaşımlar esas alınmıştır.

2.1. Yeni Kamu Yönetimi Hareketi¹ (New Public Administration Movement)

ABD için 1960'lı yılların sonlarından 1980'lere kadar yaşanan dönem siyasi, idari, sosyal ve diğer birçok alanda kırılmaların ve dönüşümlerin yaşandığı, Waldo'nun ifadesiyle "türbülans" yıllarıdır.² Bu dönem, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetiminin derinden etkilendiği, geleneksel kamu yönetimi anlayışının eksik, kusurlu yanlarının sorgulandığı; çözümsüzlük ürettiği iddialarının yükseldiği bir zaman dilimi olarak tanımlanabilir (Özgür ve Öztepe, 2015, s. 98).

Popüler olarak Minnowbrook Perspektifi olarak da adlandırılan Syracuse Üniversitesi Minnowbrook Konferansı (1968) sırasında kavramsallaştırılmış olan Yeni Kamu Yönetimi (YKY), alternatifler sağlayamasa da, geleneksel teorilerdeki anomalileri vurgulayarak, kamu yönetimi çalışmalarına ve paradigmasına alternatif bir bakış açısı sağlamıştır. Bu perspektiften ortaya çıkan; kamu yöneticilerinin yalnızca politika uygulamasından değil aynı zamanda politika oluşturmada da sorumlu olmaları ve dolayısıyla kamu yönetiminin sınırlarını genişletmesi gerektiğidir (Thornhill and Dijk, 2010, s. 103).

Yeni Kamu Yönetimi Hareketi (YKYH), "yeni" bir kamu yönetimine ihtiyaç duyulmasından hareketle geleneksel yönetim anlayışının işlemeyen, problemlere çare bulamayan yapısına karşı bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Öncülüğünü Waldo ve öğrencilerinin yaptığı Minnowbrook Toplantılarıyla yeşeren hareket, 1968 yılındaki ilk konferansında kamu yönetiminin siyaset biliminden ayrı bir disiplin olduğunun altını çizerek; sosyal adalet, eşitlik, hakkaniyet gibi kavramları kamu yönetiminin merkezine oturtarak; vatandaşlık, kamu hizmeti ve idari devletin demokratik değerler açısından önemini vurgulamıştır (maxwell.syr.edu.tr, 2019). Genel olarak kendisini Minnowbrook Toplantılarıyla tanıtan hareket, ekonomi ve verimlilik merkezli baskın kamu yönetimi anlayışının reddine dayanmaktadır. İnsan ve demokrasiyi göz ardı eden, temsil sorununu gündeme getiren söz konusu baskın düşünceden Waldo'nun ifadesiyle "daha liberal ve Marksist olmayan sola doğru yönelim" hedeflenmiştir. Yeni Kamu Yönetimi Hareketi anlayışının temel değeri katılım aracılığıyla sağlanacak olan sosyal adalettir. Amerika için yabancı bir kavram olarak görülen, gerekli önem verilmeyen sosyal adalet, KYK hareketine göre çelişkili bir şekilde özel girişim eksenli sistemin Amerikan siyasal yaşamında muhafazasıyla birlikte ele alınmıştır (Sayman, 2006, s. 77-78). Minnowbrook Konferansları, 20 yıl arayla günümüze kadar toplam üç konferans olarak düzenlenmiştir.

---

¹ Yeni Kamu Yönetimi, ABD kökenli bir harekettir. ABD'nin kendi iç yapısı çerçevesinde yaşadığı askeri, toplumsal, siyasal, çevresel, demografik krizler yine kendi vatandaşlarının hükümet ve kamu kurumlarına olan güven ve bağlılığını ciddi anlamda sarsmıştır. Bu çalkantılı dönem kamu yönetimi alanında çalışan genç akademisyen ve uygulayıcıları yeni çözümler aramaya yöneltmiştir.

² Waldo'ya göre, 1960'lar ve 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan toplumsal ve siyasal çalkantılardan kaynaklanan bu hareket, gençlerin bir isyanı ve Marksist olmayan solun karşı kültürünün bir parçasıydı (Fry and Raadschelders, 2017: s. 417).

II. Minnowbrook Konferansı, önceki dönemde ele alınan konuları yeniden değerlendirmek, yeni dönemle mukayese yapmak, kamu yönetiminin geleceğine ilişkin düşünceleri ortaya koymak amacıyla 20 yıl sonra 1988'de George Frederickson başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Konferansta kamu yönetimi araştırma ve uygulamasına yön verecek nitelikli konular dikkat çekmiştir (Özer, 2014, s. 22). İlk konferansta tartışılan sosyal ve güncel sorunlarla ilgili olma, pozitivizm karşıtlığı, bireysel erdem ve ahlak, demokrasi ile kamu yönetimini uzlaştırma, müşteri temelli sorumluluk, sosyal eşitlik gibi konuların büyük bir kısmı ikinci toplantının da konusu olmuştur. II. Konferans daha teknik ve bireysel, yaş ve cinsiyeti de içeren bir sosyal eşitlik anlayışına dayanmakta; verimliliği ve performans yönetimini önemsemekte; sosyal bilimler ile pozitivist ve davranışçı perspektifleri içermektedir. Bu konferansın düzenlendiği dönemin olumsuz yönü, Yeni Kamu İşletmeciliğinin yükseldiği, popüleritesinin arttığı bir tarihe denk gelmesidir. 1980'li yıllarda Ronald Reagan'ın sahip olduğu idari, siyasi, felsefi görüşler devlet ve bürokrasi karşıtı yeni sağ fikrine dayandığından II. Konferans ilki ile aynı doğrultuda seyretmemiştir. Devletin küçültülmesi, özelleştirmeler, özel yararın kamu yararından üstün görülmesi, kamu yönetiminde işletmecilik anlayışı gibi radikal değişiklikler düşünce ayrılıkları oluşturmuştur (Özgür ve Öztepe, 2015, s. 105-106).

Üçüncü Minnowbrook Konferansı ise 2008 Eylül ayında ilk konferansın 40. yıldönümünde aynı şekilde yine genç 50 akademisyenin davet edilerek, günümüz kamu hizmetlerinin kriz ve turbulanslara nasıl cevap verebileceği üzerine tartışmayı içermektedir. "Kamu Yönetiminin Geleceği" ana tema olarak belirlenmiş ve dünyada kamu yönetimi ve kamu hizmeti anlayışı şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Konferansta doktorasını yeni tamamlamış 55 katılımcı ile birlikte 13 ülkeden 200'den fazla akademisyen ve uygulamacı da bulunmuştur. Akademisyen-uygulayıcı ilişkisi, yönetim, demokratik performans yönetimi, mali yönetim, küreselleşme, karşılaştırmalı analizler, bilgi teknolojileri ve yönetimi, hukuk, siyaset- yönetim ilişkisi, liderlik, disiplinler arası yaklaşımlar, ağlar, kamu yönetimi değerleri ve teorisi, sosyal eşitlik ve adalet, açıklık, sorumluluk ve hesap verebilirlik, yeni nesil kamu görevlilerinin eğitimi gibi konular tartışılmıştır (akt. Özer, 2014, s. 22-23).

YKYH, etkili bir hareket olmasına rağmen etki sahası düşük kalmıştır. Evrensellik iddiasının olmaması, gösterilen ilginin sınırlı olması sonucunu doğurmuştur (Özgür, 2003, s. 216).

2.2. Yeni Kamu İşletmeciliği (New Public Management)

1980 sonrası kamu yönetiminde ortaya çıkan evrensel idari reform hareketleri, bir yandan uluslararası ekonomik sistemde meydana gelen değişiklikler, diğer taraftan da ulusal siyasi sistemlerde devlet hizmet ve düzenlemelerine ilişkin sınırsız taleplerin yol açtığı mali streslerden kaynaklanmıştır. Bu stresler, bütçe kısıtlamalarını ve hükümetlerin kamu hizmetlerini küçültmeyi amaçlayan politikalarının yanı sıra devlet faaliyetlerini özelleştirmek ve özel sektör işletmelerini serbest bırakmak için çeşitli önlemlerin alınmasına yol açmıştır (Aucoin, 1990, s. 115). Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) bu bağlamda da 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında gündeme gelmiştir. İlk uygulayıcıları İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan olmuş, ardından Yeni Zelanda ve Avustralya hükümetleri de harekete katılmıştır. YKİ idari reformlarının bu ülkelerdeki başarı hikayeleri

sonrasında akademisyenler, söz konusu idari reformların ortak özelliklerini belirleyerek Yeni Kamu İşletmeciliği etiketi altında düzenlemişlerdir (Gruening, 2001, s. 2).

1980'lerin başlarında, Peters ve Waterman'ın işletmelerde mükemmel yöneticilik uygulamalarını tanımladıkları "Mükemmellik Arayışı: Amerika'nın En İyi İşletmelerinden Dersler" isimli eseri mevcut yönetsel sahneyi değiştirmiştir. Peters ve Waterman, başarı için organik yapılar, insancıl stratejiler ve liderlik etmek için güçlü bir örgüt kültürünün önemini vurgulamışlardır. Bu dönemde mükemmellik arayışı kapsamında yoğun bir kamuoyu tartışması başlamış ve kısa sürede bu hareket kamu yönetiminde yayılma göstermiştir. Daha fazla sayıda bilim adamı Peters ve Waterman'ın ortaya koyduğu felsefeyi kamu kuruluşlarına uyarlayarak mükemmelleştirmenin mümkün olup olmayacağını tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda liderlik, misyon, kültürel odaklı stratejik yönetim gibi kavramların yanı sıra özel sektör kuruluşlarında uygulanan Toplam Kalite Yönetiminin kamu yönetimine uyarlanması suretiyle başarılı ve verimli örgütlerin oluşturulması fikri önem kazanmıştır (Gruening, 2001, s. 11).

Bu dönemde gelişen neoliberal teoriler kapsamında özelleştirme (privatization), serbestleşme (deregulation) ve liberalleşme kamu yönetiminde de etkili olmuştur. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar kredileriyle birçok ülkede yaptıkları çeşitli yatırımlarla YKİ anlayışını desteklemişlerdir. Neoliberal teoriler ve YKİ, devletin başarısızlığı, verimsiz ve hantal olarak çalıştığı, bürokratik yapıların gereksiz kamu harcamalarına sebep olduğundan kamu hizmetlerinin pahalılığı eleştirileri üzerinden yükselmişlerdir. Bu eleştiriler sonucunda kamu sektörünün de özel sektörde uygulanan yöntem ve usullere göre çalışması düşüncesi ortaya çıkmış ve kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi söz konusu olmuştur (Tarhan ve Ezici, 2011, s. 17). Guy Peters'a göre YKİ, verimliliğini artırmak isteyen hükümetler tarafından denenmiş bir dizi reformu içermektedir. YKİ yaklaşımları daha fazla katılım, esneklik ve deregülasyonu ve piyasa mekanizmalarının kullanımını ihtiva eder. Belki de yeni tekniklerin en baskın teması, kamu sektöründe performansı arttırmak için piyasa mekanizmalarını kullanma girişimidir. Bu, eskiden hükümet tarafından gerçekleştirilen işlevlerin özel sektöre veya iş kuruluşlarına devredildiği özelleştirmeyi kapsamaktadır (akt. Pfiffner, 2004, s. 446).

"Yeni Kamu İşletmeciliği" kavramsallaştırması ilk defa İngiliz akademisyen Christopher Hood'un "A Public Management for All Seasons" başlıklı çalışmasında yer almış ve iki kuramsal temele dayandırılmıştır. Bunlar, Kamu Tercih ve İşlem Maliyeti Kuramlarını kapsayan "Yeni Kurumcu İktisat" teorisi ve "İşletmecilik (managerialism)" yaklaşımıdır. Bu bağlamda iktisat ayağı ile kamu yönetiminde rekabete dayalı, müşterilerin tercih hakkının bulunduğu, açık ve inisiyatif sahibi bir yönetim oluşturmaya yönelik bürokratik reform hareketleri, teorik bir temele oturtulmuştur. İşletmecilik ayağıyla da kamu sektöründe işletme yönetimi teori ve pratiklerinin hakim kılınması, sonuç odaklı, maliyet bilinçli, yöneticilerin risk ve sorumluluk üstlendiği bir yapı oluşturulmak istenmiştir (Hood, 1991, s. 5).

Hood (1991, s. 4-5) YKİ'yi yedi özellik üzerinden açıklamaktadır. Bunlar; kamu sektöründe profesyonel yönetici; açık standartlar ve performans ölçümü; süreçlerden çok sonuçların kontrolüne odaklanma; kamu sektörünün optimal birimlere ayrılması; kamu sektöründe rekabetin artırılması; kamu yönetiminde özel sektör yöntem ve tekniklerinin uygulanması; kaynakların kullanımında daha fazla disiplin ve tutumluluktur.

Yeni Kamu İşletmeciliği terimi, geleneksel kamu yönetimi modelinde var olan verimsizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan çok çeşitli teknikleri ve bakış açılarını kapsamaktadır. Robert Behn, Yeni Kamu İşletmeciliğini "kamu sektörünün performansını arttırmaya çalışan tüm taktik ve strateji koleksiyonları" olarak tanımlamaktadır. YKİ'nin başlangıç noktası, 20. yüzyılın sanayileşmiş ekonomilerinde kullanılan geleneksel bürokratik yapıların o döneme özgü olduğu ve günümüzde etkisini yitirmiş olduğunun anlaşılmasına dayanır. Geleneksel sistemin büyük boyutlu ve katı yapılarının, bilginin anlık yayıldığı iletişim çağında ve ekonomik değerlerin bilgiye ve endüstriyel üretimden ziyade manipülasyona dayandığı bir ekonomi için başarı ortaya koyması güç gözükmektedir. Elbette, üretim hala önemini korumakla birlikte giderek daha fazla bilgi sistemlerine dayanmaktadır. Çalışanların davranışlarını hiyerarşik olarak kontrol etmek, hizmet sunumunun yavaşlamasına, yeterince hızlı tepki verememesine sebep olmaktadır. Bu nedenle YKİ, adem-i merkezîyetçi yani merkezi olmayan yönetim, yöneticilere takdir yetkisi, mal ve hizmetlerin üretim ve sunumu için sözleşme yöntemi, performansın artırılması için rekabet, vatandaşın yerine müşteri kavramı ve bürokrasi yerine piyasa mekanizmalarının kullanılmasından yanadır. Aynı zamanda YKİ, girdileri muhasebeleştirerek yerine sonuçların ölçülmesi ile hesap verebilirliği sağlamayı amaçlamaktadır. Performans ölçütleri; kurallar ve düzenlemeler ile baştan sona sıkı kontrolün yerini alacaktır. Bu anlayışa göre, yöneticilere yönetmeleri için daha fazla takdir yetkisi verilmeli, performanslarından sorumlu tutulacaklarsa, kararlarını kullanma esnekliğine sahip olmaları sağlanmalıdır (Pffner, 2004, s. 445-446).

YKİ, özel sektör yönetim tekniklerinin ve piyasa mekanizmalarının kamu sektörünün verimliliğini artırdığı fikrinden ilham alan bir dizi reformu yakalayan bir etikettir. YKİ tipi reformlar arasında, performans yönetimi sistemlerinin tanıtılması, kamu yöneticilerinin sorumluluğundaki artış, kamu sektörüne piyasa mekanizmalarının tanıtılması, kamu sektöründe daha fazla rekabet, kalite yönetimi tekniklerinin tanıtılması yer almaktadır (Maesschalck, 2004, s. 465).

Donald Kettl, YKİ yaklaşımının amacını "hijerarşik olarak yapılandırılmış ve otorite ile yönlendirilmiş geleneksel bürokrasinin patolojisine bir çare" ve "otorite odaklı hijerarşik sistemleri kökten çıkarma" olarak ifade etmektedir. Ayrıca YKİ yaklaşımının altı temel özelliğini şöyle özetlemektedir: verimlilik, piyasalaştırma, hizmet yönelimi, ademi merkezîyetçilik, politika yönelimi ve sonuçların hesap verebilirliği (akt. Pffner, 2004, s. 447). Thompson ve Thompson da, YKİ yaklaşımının "öncelikle işletme yönetimi literatüründen ödünç alındığını, kaynakları kullanmak için daha fazla yönetim serbestisi, girdilerden ziyade sonuçlara odaklanma ve hizmet sunumu için özel sektöre daha fazla güven duyma" çağrısında bulunduğunu ileri sürmektedir (akt. Pffner, 2004, s. 447). Bahsedilen tüm bu unsurlarıyla YKİ'nin, yönetim kültürlerini dikkate almadan, ülkelerin kamu yönetimlerini radikal bir biçimde dönüştürmeyi hedefleyen, evrensellik iddiası olan bir paradigma olduğu söylenebilir.

2.3. Yönetişim (Governance)

1980’lerde uygulamaya konulan neo-liberal politikaların devlete ait yetkileri devre dışı bırakması ve bunun ardından birçok ülkede meydana gelen işsizlik, yoksulluk, yüksek enflasyon; 1990’lardan itibaren söz konusu politikaların devlete ilişkin yeni bir formülasyon oluşturmasına sebep olmuştur. İlk kez 1989 yılında Afrika’da Sahra Altı Ülkelere yönelik hazırladığı raporuyla Dünya Bankası, yönetim kavramını ileri sürmüştür. Devletin rolünü yeniden tanımlama, bu dönemde yönetim kavramıyla sürdürülmüştür.

Yönetişim, hükümetlerin ve diğer sosyal organizasyonların kısmen nasıl etkileşimde buldukları, vatandaşlarla nasıl ilişki kurduğu ve karmaşık bir dünyada kararların nasıl alındığı ile ilgilidir. Bu yönüyle, toplumların veya kuruluşların önemli kararlarını aldıkları, sürece kimlerin dahil olduğunu ve nasıl hesap verdiklerini belirleyen bir süreçtir (Graham vd., 2003, s. 1). Dünya Bankası’na göre yönetim, bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün uygulanma şekli olarak tanımlanır. Dünya Bankası, yönetişimin üç farklı yönünü tanımlamıştır: (i) siyasi rejim formu; (ii) bir ülkenin kalkınma için ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde otoritenin kullanıldığı süreç; ve (iii) hükümetlerin politika işlevlerini tasarlama, formüle etme ve uygulama kapasitesi (Weiss, 2000, s. 797).

BM Kalkınma Programı (UNDP) yönetim kavramını, bir ülkenin işlerini her düzeyde yönetmek için ekonomik, politik ve idari otoritenin kullanılması şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre yönetim, vatandaşların ve grupların çıkarlarını ifade ettikleri, yasal haklarını kullandıkları, yükümlülüklerini yerine getirdikleri ve farklılıklarına aracılık ettikleri mekanizmaları, süreçleri ve kurumları içerir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’ye göre yönetim kavramı, sosyal ve ekonomik kalkınma için kaynakların yönetimi ile ilgili olarak bir toplumda siyasi otoritenin kullanılmasını ve kontrolün sağlanmasını ifade eder. Ottawa Yönetişim Enstitüsü, yönetişimi, toplumda gücün nasıl kullanıldığını, toplumu etkileyen önemli kararların nasıl alındığını ve çeşitli çıkarların bu kararlarda nasıl yer aldığını belirleyen kurumları, süreçleri ve sözleşmeleri içeren bir olgu olarak değerlendirmektedir (Weiss, 2000, s. 797).

Tüm yönetim tanımları arasında Küresel Yönetişim Komisyonu tarafından yapılan değerlendirme, en temsili ve kesin olanlardan biridir. 1995 yılında yayımlanan Küresel Komşuluk Komitemiz başlıklı bir araştırma raporunda komisyon, yönetişimi şu şekilde tanımlamıştır: “yönetişim, kamu ve özel sektörün, bireylerin ve kurumların ortak ilişkilerini yönetme biçimlerinin toplamıdır. Bu, birbiriyle çelişen veya farklı çıkarların yerine getirilebileceği ve işbirliğine dayalı işlemlerin başlatılabileceği sürekli bir süreçtir. Uyumun sağlanması için yetkilendirilmiş resmi kurum ve rejimlerin yanı sıra, insanların ve kurumların kendi çıkarlarına katılmayı kabul ettiklerini veya algıladıklarını belirten gayri resmi düzenlemeleri de içerir. ”Dört özelliği vardır: yönetim bir kurallar veya etkinlik değil, bir süreçtir; yönetim süreci kontrole değil, koordinasyona dayanır; hem kamu hem de özel sektörü içerir; resmi bir kurum değil, etkileşimi sürdürmektir (Keping, 2018, s. 2-3).

1989'da Afrika'da olanları özetlemeye çalışırken, Dünya Bankası ilk kez "yönetimde kriz" terimini kullanmıştır. O zamandan beri, bir kelime olarak yönetim, özellikle sömürge sonrası ve gelişmekte olan ülkelerin siyasi durumunu tanımlamak için siyasi gelişim çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Çeşitli ülkelerden akademisyenler yönetim teorisi ile ilgili genel olarak beş temel öneride bulunmuşlardır. Bunlar aşağıdaki gibidir (Keping, 2018, s. 2):

1. Yönetim, hükümetin dışında ve ötesinde bir dizi kurum ve aktörü kapsamaktadır. Devletin veya hükümetin otoritesini geleneksel anlamda zorlayarak hükümetin, bir devletin tek güç merkezi olmadığını iddia eder. Bir kamu veya özel kuruluş tarafından kullanılan güç, halk tarafından tanındığı sürece, belirli bir düzeyde iktidar merkezi haline gelebilir.

2. Yönetim, sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmek için sınırların ve sorumlulukların bulanıklığını ifade eder. Modern toplumda, devletin sorumluluklarını sivil topluma devrettiğini belirtir. Sonuç olarak, devlet ile toplum arasındaki ve kamu ile özel sektör arasındaki sınırlar, sorumluluklarının tanımları gibi giderek belirsizleşmektedir.

3. Yönetim, kolektif eylemde yer alan kurumlar arasındaki ilişkilerde yer alan güç bağımlılığını tanımlar. Başka bir ifadeyle, kolektif eylem adanmış her kuruluş diğer kuruluşlara bağlı olmak zorundadır. Amacına ulaşmak, kaynak alışverişinde bulunmak ve ortak bir hedef üzerinde görüşmek durumundadır. Değişimin sonucu sadece her oyuncunun kaynaklarıyla değil, aynı zamanda oyunun kuralları ve değişimin gerçekleştiği ortamla ilgilidir.

4. Yönetim, özerk kendi kendini yöneten aktör ağlarının önemini vurgulamaktadır. Böyle bir özerk ağ, belli bir alanda emir verme ve bu alanda hükümetle birlikte çalışma ve kamu yönetimi için sorumlulukları paylaşma yetkisine sahiptir.

5. Yönetim, komuta etmekte hükümetin yetkisini kullanma gücüne dayanmayan işlerin yürütülmesinde işleri yapma kapasitesini sağlar.

Osborne ve Gaebler'in, "Devletin Yeniden İcadı" (Reinventing Government) isimli çalışmaları kapsamında; girişimci yönetim (entrepreneurial government) yaklaşımı olarak en fazla atıf alan eserleri kamu örgütlerinin yapı ve çalışma pratiklerini on ilkeye dayandırmıştır. Buna göre kamu yönetimi, mal ve hizmet sunan birimler arasında tekeli arttırmak yerine rekabeti geliştirir; denetimi bürokrasiden topluma kaydırarak vatandaşları yetkilendirir; kurumlarda girdilerden çok çıktılara vurgu yaparak performans ölçümü yapar; kurumlar kural ve düzenlemelerden çok hedef ve misyonları esas alır; vatandaş yerine yeni ismiyle müşteriler alternatif hizmetler arasında seçenek kullanma hakkına sahip olur; problemler ortaya çıkmadan önlenilir; kamu örgütleri enerjilerini yalnızca para harcamak için değil, para kazanmak için de kullanır; katılımcı yönetim anlayışını benimseyerek otoritelerini desantralize ederler; bürokratik mekanizmalar yerine piyasa mekanizmaları tercih edilir ve toplumun kendi problemlerini çözmeleri için güçlendirilmesi söz konusu olur. Bu anlamda hükümet, tüm sektörlerin (kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar) katılımını sağlamada katalizör görevi görmektedir (Osborne ve Gaebler, 1993, s. 25-310).

Bürokratik Devlet anlayışından Girişimci Devlet'e geçişi öngören bu yaklaşımın esas aldığı nokta, özel sektöre ait toplam kalite yönetimi uygulamalarının kamu sektörüne transfer edilmesi ve bu çerçevede bürokraside girişimcilik ruhu oluşturmaktır. Siyaset-yönetim ayrımı kapsamında "Kürek çekmekten çok, dümen tutmak" felsefesi benimsenmektedir. Bu bağlamda devlet örgütlenmesinde ve işleyişinde rekabet, piyasalar, müşteriler, verimlilik gibi kavramlar eksene oturtularak devletin piyasalaştırılması, bir piyasa aktörü gibi özel sektörle rekabete girmesi öngörülmektedir. Girişimci devlet modeli üzerinden kamu yönetimine ilişkin örgütsel düzenlemeler Yeni Kamu İşletmeciliğinin ilkelerini muhafaza ederken, aynı zamanda Geleneksel Yönetim Anlayışı yerine devletin her düzeyi için geçerli olacak ve devlet-toplum ilişkisini yeniden düzenleyecek yeni bir model, "yönetişim modeli", önerilmektedir (Güzelsarı, 2004, s. 106-107).

Öte yandan "iyi yönetişim" kavramı da yönetişimi belli temel ilkeler üzerinden açıklamaktadır. Buna göre yönetişim, devletin ve piyasanın düzenleme ve koordinasyondaki belirli eksikliklerini telafi etme amacındadır. Birçok bilim adamı ve uluslararası kuruluş meta-yönetişim, nitelikli yönetişim, etkili yönetişim ve iyi yönetişim gibi çeşitli kavramlar ortaya koymuş ancak bunlardan en kabul göreni "iyi yönetişim" olmuştur (Keping, 2018, s. 4).

İyi yönetişimin ilkeleri; Meşruiyet ve İfade (Kadın ve erkeklerin meşru araçlar vasıtasıyla kararlara katılma kapasitesi ve fikir birliğinin sağlanması); Yönlendirme (Stratejik vizyon); Performans (Cevap verme sorumluluğu, etkinlik ve verimlilik yani kurumlar ve süreçler tüm paydaşlara hizmet etmeye çalışırken aynı zamanda ihtiyaçları karşılayan sonuçlar üretir); Hesapverebilirlik ve Şeffaflık (hükümet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarındaki karar vericiler halka ve kurumsal paydaşlara karşı sorumludur. Süreçler, kurumlar ve bilgi kendileriyle ilgilenenlerin doğrudan ulaşabileceği ve onları anlamak ve izlemek için yeterli bilgi sağlanmaktadır); Eşitlik ve Tarafsızlık olarak ifade edilebilir (Graham vd., 2003, s. 3).

Yönetişim, YKİ anlayışının 1990'lı yıllarda birçok ülkede başarısızlıkla (enflasyon, işsizlik, yoksulluk sorununun devam etmesi) sonuçlanan reformlarının yeniden güncellenmesi ve devlet-piyasa karşıtlığı, optimal devlet yaklaşımlarının yerini devlet-piyasa dostluğu, etkin devlet, girişimci devlet gibi argümanlara bırakması şeklinde kendini göstermiştir. Yönetişim, kamu yönetiminde hükümetin yanı sıra özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da önemli birer aktör olarak kararlara katılımını öngören bir anlayış oluşturmaya hedeflemiştir.

2.4. Yeni Kamu Hizmeti (New Public Service)

Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımına bir tepki niteliği taşıyan Yeni Kamu Hizmeti Anlayışı; demokratik vatandaşlık, topluluk, sivil toplum, örgütsel hümanizm, yeni kamu yönetimi hareketi, post-modern kamu yönetimi gibi yaklaşımlardan hareket eden (Denhard and Denhard, 2007, s. 42), kendine özgü ilkeleriyle öne çıkan, Janet Denhardt ve Robert Denhardt tarafından kaleme alınan alternatif normatif bir modeldir.

Kitabın önsözünde; iki temel amaçtan bahseden düşünürler, bu amaçlardan birincisinin, toplumsal menfaatlerin, demokratik değerlerin, vatandaşlığın ve kamusal hizmetin kamu yönetimi alanındaki normatif temeller olarak yeniden doğrulanmasını gerektiren birçok fikir ve sesi sentezlemek olduğunu; ikincisinin de, bu fikirleri belirli prensipler etrafında organize ederek, onlara bir isim ve eksik olduğu düşünülen unsurları önermek için bir çerçeve sağlamak olduğunu belirtmektedirler (Denhard and Denhard, 2007, s. xi).

Rasyonel seçim fikrine dayanan genel kamu yönetimi modelleri veya kamu işletmeciliği modellerinin aksine, Yeni Kamu Hizmeti alternatifini öneren yazarlar; (1) demokratik vatandaşlık teorileri, (2) topluluk ve sivil toplum modelleri, (3) örgütsel hümanizm ve yeni kamu yönetimi ve (4) postmodern kamu yönetimi gibi çağdaş öncüllere odaklandıklarını ileri sürmektedirler (Denhard and Denhard, 2007, s. 26)

Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımının temel ilkelerini Denhardt ve Denhardt, yedi madde olarak sıralamaktadır (2007, s. 42-43):

1. *Müşteriye Değil, Vatandaşlara Hizmet Etme*: Kamu yararı, bireysel çıkarların toplamından çok, paylaşılan değerlerle ilgili uzlaşmanın sonucudur. Bundan dolayı, kamu görevlileri yalnızca “müşterilerin” taleplerine cevap vermekle kalmamalı, vatandaşlar arasında güven ve işbirliği ilişkileri kurmaya odaklanmalıdır (Denhardt and Denhardt, 2007, s. 42).

2. *Kamu Yararı Bir Amaçtır*: Kamu yöneticileri, halkın çıkarına yönelik ortak, paylaşılan bir değer/fikir oluşturmaya katkıda bulunmalıdır. Amaç, bireysel seçimlerin yönlendirdiği hızlı ve basit çözümler bulmak değil, aksine ortak çıkar ve sorumluluğun oluşturulmasıdır.

3. *Kamu Hizmeti, Girişimcilikten Değerlidir*: Kamu yararı, kamu görevlilerince daha nitelikli sunulur. Vatandaşlar, kamunun parası kendilerinin olsa, girişimci yöneticilerden daha iyi bir şekilde topluma anlamlı katkılar yapma taahhüdünde bulunurlar.

4. *Stratejik Düşünüp, Demokratik Davranmak*: Kamusal politikalar ve programlar, ortak çabalar ve işbirlikçi süreçlerle toplumun ihtiyaçlarını en etkili ve sorumlu bir şekilde karşılamalıdır. Yeni Kamu Hizmeti, toplum için bir “vizyon” oluşturma sürecinin, yalnızca seçilen siyasi liderlere veya atanmış kamu yöneticilerine bırakılacak bir şey olmadığını talep etmektedir. Yeni Kamu Hizmeti, insanları toplumun alması gereken yönlerle ilgili sınırsız ve otantik söylemlere izin verecek ortamlarda bir araya getirme sürecinde hayati bir rol olarak görür. Bu müzakerelere dayanarak, toplum, devlet veya millet için geniş tabanlı bir vizyon oluşturulabilir ve gelecek için yol gösterici fikirler (veya idealler) sağlanabilir (Denhard and Denhard, 2007: 65).

5. *Kamusal Sorumluluk/Hesap verebilirlik Basit Değildir*: Kamu görevlileri, piyasadan daha çok yasalara ve anayasaya, topluluk değerlerine, siyasi normlara, mesleki standartlara ve vatandaş çıkarlarına özen göstermelidir. Hesap verebilirlik karmaşık bir konudur; sorunlara aktif vatandaşlık ve uzlaşma ile çözüm yolu aranmalıdır. Kamu yöneticisi, çatışan ve çelişen çıkar ve normları göz önünde bulundurarak kendine yol arar.

6. *Yönlendirmek Yerine Hizmet Etmek*: Kamu görevlilerinin vazifesi, toplumu kontrol etmeye veya yönlendirmeye çalışmak yerine, vatandaşların ortak çıkarlarını ifade etmelerine ve karşılama-larına yardımcı olmaktır. Bunun için kamu yöneticilerinin vatandaşlar tarafından kabul edilen ortak, değere dayalı liderlik kullanmaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

7. *Sadece Verimliliğe Değil, İnsana Değer Verilmeli*: Kamu kurumları ve katıldıkları ağlar, tüm insanlara saygı temelinde işbirliği halinde faaliyet yürütürler. Bu anlayış, toplumun uygun gördüğü ortak bir liderlik süreciyle işletilirse uzun vadede başarılı olma ihtimalleri daha yüksektir.

Yeni Kamu Hizmeti (YKH) yaklaşımı, kamu yönetiminin odağının vatandaşlar, topluluklar ve si-vil toplum olması gerektiği öncülüyle başlar. Kamu görevlilerinin birincil rolü, toplumu kontrol et-mek veya yönlendirmek yerine vatandaşların ortak çıkarlarını ifade etmelerine ve karşılama-larına yardımcı olmaktır. Bu anlamda, kamu yöneticileri ve müşteriler arasındaki işlemlerin kişisel menfa-atleri yansıttığı ve piyasa ilkeleri çerçevesinde gerçekleştiği gerekçesiyle YKİ yaklaşımının felsefi öncülüne karşı çıkar. YKH, bürokrasiyle ilgili yukarıdan aşağıya politika oluşturma ve hizmet sunma mekanizmalarının, vatandaşların pasif kullanıcılar olarak muamele gördüğü eski kamu yönetimi yaklaşımından farklıdır. Yeni Kamu Hizmeti modeli, kamu yönetiminde aktif ve ilgili bir vatandaşlık kavramına dayanan, demokratik teorinin bakış açısına sahiptir. Kamu görevlilerinin rolü, toplumsal sorunlara cevap bulmada vatandaşların katılımını güçlendirmek için fırsatlar oluşturmaktır. Kamu yöneticileri, vatandaşlarla ortaklaşa bir şekilde karmaşık sorunları müzakere etmek ve çözmek için politika analizlerinin peşinde toplumu kontrol etme veya yönetme kapasitesinin ötesine geçen beceriler edinmelidir. Öte yandan daha geniş toplumsal ihtiyaçları ele almak ve kamu yararına uygun çözümler geliştirmek için hükümetlerin açık ve erişilebilir olmaları, hesap verebilir ve duyarlı olmaları, vatandaşlara hizmet etmeleri gerekir. Mevcut hesap verebilirlik biçimlerinden farklı ola-rak, devlet memurlarının seçilmiş memurlara, resmi görevlilere, vatandaşlara ve topluluklara karşı daha geniş sorumlulukları bulunmaktadır (Robinson, 2015, s. 10).

2.5. Neo-Weberyen Devlet

Ekonomik olmayan değerlere ve toplumsal sorunlara daha fazla önem vererek devletin meş-ruiyetini geri kazanmayı amaçlayan (De Vries, 2010, s. 3) Neo-Weberyen Devlet (NWD) kavramı; literatürde Pollitt ve Bouckaert'in 2004 yılındaki "Yeni Kamu İşletmeciliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz" isimli eserine dayandırılmaktadır. Çalışmada Yeni Kamu İşletmeciliği perspektifli kamu yönetimi reformlarının ülkelerdeki uygulama örneklerinin sonuçlarının siyasi ve idari gelenek farklılıklarından dolayı benzer olamayacağı ileri sürülmüştür. Söz konusu eser, 2000, 2004 ve 2011 yıllarındaki ba-sımlarıyla konuya ilişkin kavramsal ve teorik gelişimi ortaya koymaktadır. İlk baskıda 10 gelişmiş ülke karşılaştırmalı olarak analiz edilirken ikinci baskıda 2 ülke daha bu sayıya eklenmiştir. Çalışma kamu yönetimi reformlarının karşılaştırılması ve modelleştirilmesinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

NWD'ye ilişkin ortaya atılan fikirler, genel olarak YKİ'nin eleştirisi üzerinden şekillenmektedir. YKİ'nin popülerliğinin azaldığı, başarısızlıklarının daha fazla olumsuzluk oluşturduğu, bundan böyle

uygulanabilir bir model olarak değerlendirilemeyeceği; birçok konferansta ve çalışmada düşünürler tarafından açık bir biçimde dile getirilmiştir.

Pollitt ve Bouckaert, YKİ'nin söylem ve uygulamasının birbiriyle örtüşmediğini dile getirmişlerdir. Resmi olarak ilan edilen politika, bu politikanın uygulamaya ne ölçüde yansıdığı ve istenilen sonucu verip vermediği arasında fark bulunduğunu belirtmektedirler. Onlara göre; YKİ'nin ilkeleri her ülkede aynı şekilde görülmemiş ve sonuçları da aynı olmamıştır. Ülkelerin idari, siyasi, tarihsel ve kavramsal hafıza ve gelenekleri; kamu yönetimi reform ve uygulamalarının şekillenmesinde etkiye sahiptir (Çiner ve Olgun, 2015, s. 214-216). Dolayısıyla evrensel bir vizyondan bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir.

Literatürdeki tartışmalara kapsamında NWD'in temel özellikleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (akt. Demir, 2018, s. 15):

- Neo Weberyen Devlet, vatandaşların talep ve beklentilerine bürokratik kurallardan daha fazla odaklanmayı kapsar. Piyasa mekanizmaları zaman zaman kullanışlı olsa da, bunu başarmanın asıl yolu piyasa mekanizmalarını uygulamaktan değil profesyonel bir kalite ve hizmet kültürü yaratmaktan geçmektedir.
- Temsili demokrasinin rolünün, vatandaşların görüşlerine danışılarak ve bunların doğrudan temsil edilmesi aracılığıyla tamamlanmasını içerir.
- Hükümetin kaynak yönetimini gerçekleştirirken, yalnızca prosedürlere odaklanılmasından ziyade, sonuçların daha çok dikkate alınmasını sağlayacak şekilde ilgili kanunları güncellemesi öngörülmektedir. Bu, işlemlere yönelik önceden açık ve yazılı onay olmadan yapılan kontroller yerine işlemlerden sonra gerçekleştirilecek kontrollere önem verilmesi, fakat birincisinin de tamamen terk edilmemesi şeklinde ifade edilmektedir.
- Kamu hizmetlerinin profesyonelleştirilerek bürokratların sadece kendi faaliyet alanlarıyla ilgili mevzuatın uzmanı olmalarının önüne geçilmesi, vatandaşlar ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş profesyonel yöneticiler haline gelmeleri söz konusudur.

Pollitt ve Bouckaert, araştırmaları kapsamında 12 ülkede uygulanan idari reformları; Maintaining (Sürdürme/Koruma), Modernising (Modernleştirme), Marketising (Piyasacılaştırma) ve Minimising (Küçültme) olmak üzere 4M şeklinde sınıflandırmışlardır (Overman vd., 2015, s. 5-6).

Sürdürme/Koruma (Maintaining), aşamalı değişimi öngören yaklaşımı; Modernleştirme (Modernising), tüm yönetim fonksiyonları için performans odaklanmayı; Piyasacılaştırma (Marketising), kamu sektöründe piyasa tipi mekanizmalara, zorunlu rekabete dayalı ihaleye, piyasa denemelerine, kıyaslama ve kupon gibi mekanizmalara yer vermeyi; Küçültme (Minimising), sözleşme yapma, taşeronluk, aktif ve pasif özelleştirmeyi amaçlamaktadır (Bouckaert, 2010, s. 5-6).

Daha genel ifadelerle açıklanırsa, "Sürdürme" anlayışına sahip olanlar, eski kamu yönetimi özelliklerini devam ettirmek isteyen, geleneksel kontrolleri sıkılaştıran, yeni alımları donduran, yönetim ve hukuk sistemini kısıtlayanlardır. "Modernleştiriciler", kamu yönetimini yenileme yolunu

seçen, bütçelemede, yönetimde, kullanıcılarına hizmet götürmede esnekliği ve hızı tercih edenlerdir. “Piyasalaştırıcılar”, piyasa merkezli argümanları kullanan, kamu örgütlerinin etkinliğini ve kullanıcı sorumluluğunu arttırmak için diğer kurumlarla rekabeti öngörenlerdir. “Minimalciler”, olabildiğince çok görevi piyasaya özelleştirme ve ihale yoluyla devredenlerdir (Özsoy Özmen, 2016, s. 156).

Pollitt ve Bouckaert’e göre reform bağlamında dikkate alınacak iki ilgi grubu bulunmaktadır: Piyasalaştırıcı Anglo Amerikan YKİ Çekirdek Grubu yani özel sektör yönetim tekniklerinin kamuda uygulanmasını savunanlar ve Kıta Avrupalı Modernleştiriciler diğer ismiyle devleti merkeze alanlar. Pollitt ve Bouckaert, bu ikinci Modernleştirici Grup reform modelini Neo Weberyen Devlet olarak tanımlamaktadır (Lynn, 2008, s. 1). Modernleştiriciler (NWD), devletin toplumun bütünleştirici unsuru olduğunu bundan dolayı pozisyonunun değiştirilemeyeceğini, ayrıca kamu yönetiminin, özel sektör uygulamalarına indirgenmesinin kabul edilemeyeceğini savunmaktadırlar.

Neo Weberyen Devlet anlayışının Weberci ve Neo’cu unsurları üzerinden değerlendirilmesi, kavramı daha anlaşılır kılacaktır. Buna göre Weberci unsurlar; “yeni sorunların çözüm mercii devlet olmalı, temsili demokrasi devlet teşkilatında yeniden güncellenmeli, idare hukukunun rolü uygun biçimde modernleştirilmeli, kamu hizmeti korunmalı” şeklindedir. Neo unsurlar ise; “bürokratik kurallar değil, vatandaş taleplerine önem verilmeli; temsili demokrasi kapsamında vatandaşlar danışma türü araçlarla desteklenmeli; süreç takibinden çok sonuçların başarısına odaklanmak için hukuki düzenlemeler yapılmalı; bürokrat, yalnızca mevzuat uzmanı rolüyle değil, vatandaşın ihtiyacını daha nitelikli karşılayan bir profile sahip olmalı” düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda NWD, devletin toplumda dümen tutma ve düzenleme yetkisi ile modernleşme, profesyonelleşme ve etkinlik sağlama olmak üzere iki boyutuyla öne çıkmaktadır (Çiner ve Olgun, 2015, s. 220-221).

NWD’nin yönetim kültürüne ilişkin en önemli savı, kamu yönetimine ilişkin bir reformun söz konusu olması halinde, ülkelerin yönetim kültürlerine dayanarak değişimin gerçekleştirilmesinin gerekliliğini vurgulamasıdır. Eğer böyle bir ilgi gösterilmezse, ülkelerde ortaya çıkacak sonuçların farklı olmasının kaçınılmaz olduğunun altı çizilmektedir.

2.6. Kamu Değeri

“Kamu değeri”, Mark Moore tarafından “Kamu Değeri Yaratmak: Kamuda Stratejik Yönetim” (Creating Public Value: Strategic Management in Government) isimli kitap çerçevesinde kamu yönetimi literatürüne giren bir kavramdır. Bu çalışmada esas alınan ana tema, kamu kurumlarının kamusal kaynakları, vatandaşlar tarafından değer verilen ve yararlanılan sonuçları kapsayacak şekilde kamu değeri oluşturmak için kullanmalarıdır. Bu bağlamda Mark Moore’un görüşüne göre, kamu yönetiminin özü “kamu politikalarını gerçekleştirmek ve uygulamak”tır. Belirli bir politik ve kurumsal ortamın görevi, “kamu değeri yaratma” olarak adlandırılan potansiyeli harekete geçirmek olmalıdır (Lynn, 2006, s. 27).

Kamu değeri kavramı, kamu yöneticilerinin görevlerini yerine getirirken vatandaşlar için değer üretip üretmediklerinin belirlenmesine cevap veren bir anlayıştır. Kamusal değer üretiminin

bir tarafında kamu yöneticileri bulunurken diğer tarafında vatandaşlar vardır. Bu bağlamda kamusal değer üretme sürecine katkı verme hususunda yönetim perspektifli uygulamalar önemli bir yere sahiptir. Kavramı literatüre kazandıran Moore, 1994 ve 1995 yıllarında yaptığı çalışmalarda kamu yönetimi ile işletme yönetimi arasındaki odak sorunsalının altını çizmiştir. İşletme yönetiminin odak noktasının kısa dönemde kâr, uzun dönemde marka değerini arttırmak iken; kamu yönetiminin kamusal değer üretimine odaklandığını belirtmektedir (akt. Karkın, 2012, s. 362-364).

Moore'a göre özel yöneticilerin hedefi özel (ekonomik) değer yaratmak olduğu gibi, devlet kurumlarının da hedefi "kamu (sosyal) değeri" oluşturmaktır. Kamu değerini neyin oluşturduğunu belirlemek ve üretmek için "kamu sektöründe strateji" kavramının altı çizilmektedir. Moore, bu fikrin sembolünü "stratejik üçgen" olarak adlandırdığı basit bir şema üzerinden açıklamaktadır. Şemanın amacı, hükümet yöneticilerinin dikkatini daha önce göz önünde bulundurmaları gereken üç karmaşık konuya odaklamak ya da kendilerini ve örgütlerini belirli bir hareket tarzına adanaktır. Bu üç husus aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Moore and Khagram, 2004, s. 2):

- Kuruluşun üretmeye çalıştığı önemli "kamu değeri" nedir?
- Örgütün harekete geçmesine ve bu değeri yaratma çabasını sürdürmek için gerekli kaynakları sağlamasına izin vermek için hangi "meşruiyet ve destek kaynakları" olmalıdır?
- Kuruluş istenen sonuçları sunmak için hangi "operasyonel kabiliyetleri" (yeni yatırımlar ve yenilikler dahil) kullanacaktır?

Kamu değerinin tanımı konusunda net bir açıklama vermeyen Moore, söz konusu tanımı kamu yöneticilerine bırakmıştır (Karkın, 2012, s. 364). Literatürde kavrama ilişkin tanımlama yapan düşünürlerin değerlendirmeleri üzerinden aşağıda çeşitli tariflere yer verilmiştir (akt. Köseoğlu ve Tuncer, 2014, s. 153):

- a. Kamu değeri, sadece sonuçlar tarafından değil, aynı zamanda güven ve adalet oluşturabilen süreçler yoluyla üretilen çok boyutlu bir düzendir.
- b. Kamu değeri; hizmetler, kanuni düzenlemeler ve diğer eylemler yoluyla devlet tarafından üretilen değerdir.
- c. Kamu değeri, izlenmesi gereken bir ilkeyle veya hizmeti düzenlerken ya da üretirken kamu örgütleri tarafından karşılanması gereken bir standartla ilişkilendirilir.
- d. Bir program veya politika için kamu değerinin üretilmesi, mevcut parasal ve yasal kaynaklar içinde halk için mümkün olan en iyi faydanın aranmasını kapsar.

Teorik yönden kamu değeri; geleneksel kamu yönetimi, yeni kamu işletmeciliği ve ağ yönetimi teorilerinin merkezinde yer almaktadır. Kamu değeri bir yönüyle yeni kamu işletmeciliğinin işletmecilik (managerialism), verimlilik ve performans ölçümü yaklaşımlarına ve geleneksel kamu yönetiminin meşruiyet, süreç yönetimi ve güven ilkelerine dayanırken, diğer yönüyle yönetişimin politika ve uygulama ağları yaklaşımlarını bütünleştiren ağ yönetişimi modeline yaslanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kamu değerinin amaçları bakımından ilkeli, ancak araçları bakımından pragmatist olan bu tavrı yeni kamu işletmeciliği sonrası döneme uygun olarak değerlendirilmektedir (Köseoğlu ve Tuncer, 2014, s. 159).

3. Evrensel Kabul Edilen Teorilerin Adaptasyon Açmazı Olarak Yönetim Kültürü

“Kültür” kavramı, toplum ve organizasyonlardaki aktörleri karşılıklı değerler, inançlar, bilişsel ve epistemik süreçler ve nihayetinde benzer davranışlara göre gruplamayı amaçlayan önemli bir unsurdur. Araştırmacılar bu gruplara odaklanmak suretiyle, öznel örgüt dünyasına erişmeye çalışırlar. Günümüzde kamu yönetimi araştırmalarında da, kültüre sosyal bir fenomen olarak yaklaşarak, bu konuda daha fazla bilgi oluşturma, özellikle uluslararası bir bilim için esas kabul edilmelidir (Schedler and Proeller, 2007, s. 189). Kültür çalışması, semboller ve anlamlar dünyasına, kuruluşların değer ve kalıplarına; dünyayı görmenin, yorumlamanın ve değerlendirmenin özel yollarına ilişkin oluşturulan davranışlara dikkat çeker. Kültürün bir yerden diğerine aktarılması söz konusu olduğunda; devlet aktörü ile sosyoekonomik ve politik faktörlerin yanı sıra dini kurumlar gibi süreçte çeşitli aktörler de (bilinçli ve bilinçsiz olarak) katılırlar.

Tüm toplumsal kültürler gibi yönetim kültürleri de birbirinden farklıdır (Dwivedi, 2005, s. 21). Gelişmişlik seviyesine bakılmaksızın her ülkenin kendine özgü bir yönetim kültürü vardır³. İdarenin çalıştığı genel sosyo-ekonomik ve politik ortam, kamu görevlileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğundan onların tutumlarını, tarzını ve davranış biçimini şekillendirir. Yönetim kültürü bu yönüyle karmaşık bir fenomen olarak öne çıkmaktadır. Çünkü bugün yönetim kültürünü oluşturan parametreleri ve boyutları tanımlamak kolay gözükmemektedir. Yönetim kültürünün toplumsal kültürden farklı bir şey olup olmadığını ya da sadece bir ülkenin kültürünün alt sistemi olduğunu söylemek bile zordur. Bir toplumun yönetim kültürünün belirlenmesinde dikkate alınması gereken parametreler arasında yönetici ve onun bakış açısı, dünya görüşü, kişisel ve örgütsel amaçlar hak-

---

³ Rameshwor Dangal (2005), tarafından çalışılan Nepal’de Yönetim Kültürü başlıklı yüksek lisans tezinde; Nepal’deki toplumsal kültür ile yönetim kültürü arasında yakın ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre Nepal toplumu kültürü; kast sistemi, aile yapısı ve nihayetinde idari sisteme yansıyan diğer inanç sistemleri tarafından belirlenmektedir. Nepal’deki mevcut kamu yönetiminde iki zorluk olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi, egemen toplum kültürünün yönetim kültürünün şekillenmesindeki güçlü etkisi göz önüne alındığında, bu sektör nasıl reform edilebilir? İkincisi, kamu idaresinin kimliğini korumasını sağlamak için ne yapılmasının gerektiği; kalkınma ve vatandaşların ihtiyaçlarına cevap verme konusunda nasıl bir yöntemin izlenmesinin doğru olduğu üzerinedir.

kindaki algısı, politik-idari çevre, toplumun sosyo-kültürel normları ve idealleri, vatandaşların taleplerine cevap verilme biçimi gibi unsurlar sayılmaktadır (Joshi, 2003).

Belirtilen yaklaşımlara rağmen sosyal bilimlerde kullanılan diğer pek çok kavram gibi, “yönetim kültürü” teriminin de her zaman tüm insanlar için aynı anlama gelmediği söylenebilir. Yönetim kültürünü inceleyen insanlar (farklı yerlerden veya coğrafi bölgelerden) tarafından farklı bakış açıları ve sonuçlar önerilebilir. Dwivedi (2005, s. 22) iki ana bakış açısının, bir ulusun yönetim kültürünü anlamaya yardımcı olabileceğini ileri sürmektedir. Birincisi, tüm ülkelerdeki devlet, yönetim kültürünü belirleme açısından birçok departmandan, ajanstan, şirketten oluşan tek bir organizasyon olduğundan daha geniş etki sahasına sahiptir. İkincisi, politikalar ve idari kararlar devlet aracıyla uygulandığından mali ve diğer kaynakların dağıtımında tüm toplum, yönetim kültüründen belirli şekilde etkilenir. Dolayısıyla devlet aygıtının davranışı, bir ülkede hüküm süren yönetim kültürüyle ilgilidir.

Yönetim kültürü, idari organizasyonların fiziksel imkanlarını ve kurumsal normlarını; personel tarafından paylaşılan ortak düşünceleri, değerleri, düşünce modelini, psikolojik durumu, davranış standardını ve yaşam tarzını birleştiren eşsiz bir kültür modeli olarak tanımlanmaktadır (Sun vd. 2014: 85). Hem tarihi ve politik faktörlerin toplamıdır; hem de siyasi ve yapısal güçlerin çağdaş etkileşiminin bir göstergesidir (Schedler and Proeller, 2007, s. 186).

Yönetim kültürüne ilişkin yapılan araştırmalarda dikkat edilmesi gereken hususları Dwivedi ve Nef, sekiz başlık altında sıralamaktadır (akt. Dwivedi, 2005, s. 21).

(1) Dünyanın herhangi bir yerindeki yönetim kültürü, çeşitli bölgesel, ulusal ve yerel gerçekliklerin farklılığını ve karmaşıklığını yansıtır; benzersiz tarihi deneyimleri; bölgesel ve küresel ilişkiler sistemine yerleştirilme biçimleri; bunların gelişim ve parçalanma seviyeleri söz konusu kapsam içinde yer alır.

(2) Bu tür kültürler, geçmiş deneyimlerin, mitlerin ve geleneklerin model psikolojik yönelimleri şekillendirdiği tarihsel ürünlerdir.

(3) Herhangi bir yönetim kültürü, mevcut yapısal ve konjonktürel koşullar ve zorluklarla da şartlandırılır. Geçmişe dair algılara bile güncel deneyimler yöneltir.

(4) Yönetim kültürü, fiziksel çevreye, ekonomiye, sosyal sisteme, politikaya ve kültüre yönelik değerler, uygulamalar ve yönelimler içeren geniş bir tutum matrisinin bir parçasıdır.

(5) Yönetim kültürü, tüm kültürler gibi, dinamik ve değişime açıktır. Uyarılma, süreklilik ve süresizlik, onların yapısının bir parçasıdır.

(6) Bir yönetim kültürü, kültürlenme ve sosyalleşme sürecinin sonucudur.

(7) İdari reform ve “modernleşme” girişimlerinin çoğu doğrudan veya dolaylı olarak yönetim kültürü meselesine yöneliktir. Bu bağlamda herhangi bir radikal idari reform, önemli tutum ve değer değişiklikleri gerektirir.

(8) Yönetim kültürü, küresel ve bölgesel eğilimlerden etkilenir.

Kamu yönetimi ve genel yönetim araştırmalarında çoğu bilim adamı, bir ülke veya bölgenin kültürü ile kamu sektörünün yapılandırılma ve işleyiş şekli arasında bir bağlantı olduğu konusunda hemfikirdir. Kamu yönetimi literatürüne bakıldığında, kültürün kamu yönetimi düzenlemeleri üzerindeki önemi ve etkisine yönelik özellikle “kültür” terimini “örgüt kültürü” olarak kullanmak suretiyle geniş bir kullanım ve atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, kamu yönetimi mekanizmalarının yapı ve işleyişi üzerinde büyük etkisi olan kuruluşların, kuralların ve algıların oluşması konusunda geçmiş olayların ve bağamların etkilerini vurgulamaktadır (Schedler and Proeller, 2007, s. 186).

Dreyfus, “Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek (18.-20. yüzyıl)” isimli kitabında bürokrasiyi ayna metaforu üzerinden açıklamaktadır. Ona göre;

“bürokrasi, tarihinin her evresinde içinden çıktığı toplumu yansıtır. Bu durum, bürokrasinin dâhil olduğu siyasal tarihe geri dönmeyi; aynı zamanda da, iktidar biçimleriyle ilgilendiklerinden, idari sorunu kendi düşünme alanlarına dahil etmiş düşünce akımlarına; ve son olarak da, kurumsal uygulamaları yeniden biçimlendirmeye katkıda bulunan toplumsal dönüşümlere geri dönmeyi gerektirir” (Dreyfus, 2007, s. 26).

Kültür ve yönetim tarzı, bir ülkenin neyi, nasıl ve niçin yaptığını anlamanın anahtarı olduğundan, gelişmekte olan ülkelere uygulanan herhangi bir kamu sektörü reformunun, kültüre ve geleneklere dayanması gerekir. Üçüncü Dünya Ülkeleri için olduğu kadar Batı için de, adil ve sürdürülebilir bir dünyanın anahtarı, Batı kökenli paradigmaların ve yönetim kültürünün kendiliğinden ilan edilmiş evrensel önemi yerine düşünce ve eylemdeki çeşitliliği göz önünde bulundurmalıdır. Ancak ortaya konulan yaklaşımlar, küreselleşme adına, gelişmekte olan ülkelerde Batı’nın fikirlerini ve kurumlarını nakletmeye ve çoğaltmaya vurgu yapan Batı tarzı yönetim teorisine ve metodolojisine belirli bir bağlılığın devam ettiğini göstermektedir. Her yerde giderek daha fazla Batı değeri ve uygulaması yaygınlaştıkça, Batı’da geliştirilen göstergelere dayanan performans standartları ile birlikte, dünyanın geri kalanında taklit edici ve kopyalayıcı bir kamu yönetimi sistemi ortaya çıkmaktadır (Dwivedi, 2005, s. 33-34).

Lynn (2006), kamu yönetimine ilişkin reform süreçleri ve uygulamalarının; tarihi, kurumsal ve siyasal unsurlarla anlaşılabilceğini, ülkelerin tarihsel arka planı ve yönetim geleneklerinin kamu yönetimi reformlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde Pollitt ve Bouckaert de ülkelerin kamu yönetimi reform ve uygulamalarının biçimlendirilmesinde ülkelerin idari, siyasal, tarihi gerçekliklerinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadırlar. Hood (2010, s. 1), çağdaş yönetim kuramcılarına vurgu yaparak, her bir toplumun makro yönetsel düzenlemelerinin kendine özgü kültürel, kurumsal ve güç dağıtım özelliklerine dayandığını ifade etmektedir.

YKİ uygulamaları üzerinden bir perspektif çizilecek olunursa; reform pratiklerine bakıldığında, uygulamada çok fazla çeşitlilik olduğu göze çarpmaktadır. 30 yıldan fazla bir süredir Yeni Kamu İşletmeciliği, kamu sektörü reformu için en popüler yaklaşımlardan biri olmuştur. Bununla birlikte, 15 yıldan uzun bir süredir Yeni Kamu İşletmeciliği ağır bir şekilde eleştirilmekte hatta bir kısım düşünürler tarafından “ölü” olarak kabul etmektedir (Reiter and Klenk, 2019, s. 11). Ancak yine de peşin hükümden uzak durarak Dunleavy ve diğerlerinin 2005’te yazdıkları makaleleriyle sordukları “Yeni Kamu İşletmeciliği Öldü mü?” sorusuna, De Vries (2010, s. 5)’in ifade ettiği gibi “gerçekten ölmedi ancak başı belada” demenin uygun olduğu söylenebilir. Çünkü YKİ, bazı ülkelerde başarılı sonuçlara sahne olurken, kimi ülkelerde de olumsuz netice vermiştir. Pollitt ve Bouckaert’ın, “Public Management Reform: A Comparative Analysis - NPM” (Kamu Yönetimi Reformu: YKİ Karşılaştırmalı Bir Analiz) başlıklı makalelerinde YKİ ilkelerinin ülkelerdeki uygulama ve sonuçlarının benzer olmadığı bu kapsamda reform süreçlerinde ülkeler arası farklılığa dikkat çektikleri görülmektedir (Schedler and Proeller, 2007, s. 187). Bunun temel nedeni; ülkelerin sahip olduğu farklı özellikleri, kendilerine özgü politik rejimleri, örgütsel ve kurumsal kültürleriyle açıklanmaktadır (De Vries, 2010, s. 3).

4. Sonuç

Batıdaki sosyal bilimlerin hakim görüşü çerçevesinde şekillenen küresel olarak kurumsallaşmış dünya düzeni, kendi içerisinde yaşadığı krizi diğer ülkelere de yansıtmaktadır. “Batı dışı toplumlar” a kalıp biçen sömürgecilik düşüncesinin ürettiği oryantalizm, evrensellik ve bağımlılık tezlerinin söz konusu hakimiyet alanı içinde geliştiği açıktır. Batı kapitalizminin aracı olan ve insanı değersizleştiren “bürokrasi, yönetim ve örgüt teorileri” yalnızca bilim dünyasıyla sınırlı kalmamış, zihin dünyasını da etkisi altına almıştır. Sözelimi Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, evrensel bir vurguyla insanı ancak karnını doyurup maddi ihtiyaçlarını temin ettikten sonra kendisini gerçekleştirebilir bir varlık olarak tanımlar. Ancak vatan savunması için cepheye götürdüğü silahların ısınmaması için çocuğunun yerine silahların üzerini örten annenin davranışını açıklayamaz. Max Weber’in bugün bile yürürlükte olan Bürokrasi Teorisi, nesnel ve tarafsız bir yönetimi sağlamaya çalışırken insana güvenmez; insani olan değer yargılarını reddeder; üstü astına tartışmasız hakim kılar; üst düzey amir, bilimsel bilgiye dayalı otoritesine aşırı bir güven duyduğundan hata yapmayacağını varsayarak karar alır. Oysa bu teori; Türk-İslam Siyasetnamelerindeki “ne kadar emin olursan ol, mutlaka istişare et” düsturu ile örtüşmemektedir. Weber’de insan aklına mutlak güven düşüncesi, Türk-İslam Siyasetnamelerinde tedirginlikle ve temkinle karşılanır ve çaresi de hükümdarın azamet ve ihtişarına rağmen nefsinin kırıp istişare etmesidir.

Kültür, bir toplumun üyelerinin ortak olarak paylaştıkları ve gelecek kuşaklara ilettikleri bilgi, görgü, inanç, değer, davranış, alışkanlık gibi öğelerdir. Toplumda sosyal ve siyasal ilişkilerin örgütlenmesi kültüre dayanır. Yaşam biçiminden düşünme şekline, konuları kavramsallaştırmadan olaylara anlam yükleyebilmeye kadar kültür etkilidir. Bu bağlamda kültürün toplumları birbirinden ayıran önemli bir ölçüt olduğu söylenebilir. Bir toplumun kültürü; o toplumun sanatını, edebiyatını, siyasetini, yönetimini de şekillendirir. Bir organizasyonda değişimin başarılı olması için toplumsal kültür ve yönetim kültürünün buna uygun olması gerekmektedir. Stratejik planlar Türkiye’de çok iyi

bir şekilde algılanmamış, bir dayatma gibi hissedilmiştir. İstisnalar olmakla birlikte yeni planlar eski plana göre yeniden uyarlanmaktadır. Kurumlar daha önceki yıllarda yapmış oldukları hedefleri, stratejik plan konsepti içinde bir performans olarak ortaya koymuşlardır. Stratejik plana ilişkin yapılan araştırmaların sonucunda belirtildiği gibi, üst idari makamların stratejik plan sürecini sahiplendiklerini, destek vereceklerini belirtmesinin çalışanların planlama sürecine yaklaşımlarını etkilememektedir. Bu bağlamda ülkelerin ulusal ve yönetsel kültürleri incelenmeden idari, siyasi, ekonomik ve sosyal sistemde değişiklik yapmak toplumsal ve bürokratik dirençle karşılaşabilir. Çünkü Türkiye’de kamu kurumlarında performansın algılanma biçimiyle ABD’deki idrak edilme şekline bakıldığında ortak bir anlayış olmadığı görülür. Türkiye’de kamu görevlilerinin performans değerlendirmesinden anladığı, ilgili periyotta daha önceki başarımının üstüne ne koyacağı değil, o dönem ne yapacağını önceden söylenmesinden ibarettir. Değişime ilişkin ortak zihinsel modelin olmamasından kaynaklanan bir sonuçtur bu. Yönetişim için de benzer ifadeler kullanılabilir. Yönetişimle merkezietç bir geleneğe sahip olan Türkiye’de devlet dışı aktörlerin kamusal görevlerde belirleyici olması beklenmektedir. Kamu yönetimine, özel çıkarı temsil eden özel sektör kuruluşları ve çıkar grubunu ifade eden sivil toplum örgütlerinin aktif bir özne olarak dahil olmaları halinde kararın vatandaşlar tarafından daha meşru karşılanacağı düşünülmektedir. Ancak uygulamada yönetişimi, siyaset ve bürokrasi mekanizması görüş alışverişi yapılan yapılar olarak algılamakta ve son kararı devlet mekanizması vermektedir. Zira Türkiye’de, devletin kamu yararını tesis edeceği inancı hakimdir. Dolayısıyla yönetim kültürü belli bir yönetsel model veya kurguyla adapte olmaya uygun değilse değişim yavaş veya sıkıntılı olur.

Kamu görevlileri, kör bir şekilde belli politikaları uygulayan robotlara benzetilemez. Kamu bürokrasisinde her bir örgütün üyelerinin ortak değerleri vardır. Elbette koşullar değiştikçe yeni düzenlemeler ve kurumlar kaçınılmazdır. Ancak ilgili toplumun yönetim kültürü ile daha kolay bütünleşme sağlayacak, değerleriyle, davranış örüntüleriyle uyumlu bir model tercih edilmelidir. YKİ kapsamında daha az bürokratik yapı ile daha az bürokratik sorun yaşanması beklentisi, kamuoyuna müşteri muamelesi yapma, sonuç odaklılık, sözleşme yapma gibi unsurlar özel sektör uygulamalarının etkisiyle dar bir alanın içine hapsedilmiştir. Bu uygulamaların ülke değerlendirmeleri üzerinden sonuçlara yansıyan yönüne bakıldığında başarı ve başarısızlığın yönetim kültürüne göre dağılması rastlantı değildir.

Kaynaklar

Aucoin, Peter (1990). “Administrative Reform in Public Management: Paradigms, Principles, Paradoxes and Pendulums”, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Vol. 3, No. 2, pp. 115-137.

Bouckaert, Geert (2010). “New Public Leadership for Public Service Reform”, *Comparative Administration Change: Lessons Learned*, (Ed. Jon Pierre and Patricia W. Ingraham), McGill-Queens’s University Press, London, pp. 51-66.

- Burns, Tom (1980).** "Sovereignty, Interests and Bureaucracy in the Modern State", *The British Journal of Sociology*, Vol. 31, No. 4, pp. 491-506.
- Carneiro, Robert L. (1970).** "A Theory of the Origin of the State", *Science*, Vol. 169, <https://eml.berkeley.edu/~saez/course/carneiro70.pdf>
- Chevallier, Jacques (1996).** "Public Administration in Statist France", *Public Administration Review*, Vol. 56, No. 1, pp. 67-74.
- Çiner, Can Umut ve Burcu Olgun (2015).** "Neo-Weberyan Devlet: Yeni Kamu İşletmeciliği İçin Bir Tartışma", *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları: Yeni Kamu İşletmeciliği ve Ötesi*, (Ed. Özer Köseoğlu ve Mehmet Zahid Sobacı), Dora Basım Yayın, Bursa, ss. 205-230.
- Dangal, Rameshwor (2005).** *Administrative culture in Nepal: does it reflect the dominant socio-cultural values of Nepal?*, The University of Bergen, Department of Administration and Organization Theory Master Thesis, Nepal.
- De Vries, Jouke (2010).** "Is New Public Management Really Dead?", *OECD Journal on Budgeting*, Vol.1, pp. 1-5.
- Demir, Fatih (2018).** "Avrupa Birliği'nde Kamu Yönetimi Reformları Üzerine Bir Değerlendirme", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)*, C. 5, S. 12, ss. 10-20.
- Denhardt, Janet V. and Robert B. Denhard (2007).** *The New Public Service: Serving, Not Steering*, Expanded ed, M.E. Sharpe, New York.
- Dreyfus, Françoise (2007).** *Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18. - 20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dwivedi, O. P. (2005).** *Administrative Culture and Values: Approaches*, *Administrative Culture in a Global Context*, (Eds. J. G. Jabbara and O. P. Dwivedi), De Sitter Publications, Ontario, Canada, pp. 19-36.
- Ergun, Turgay (1997).** "Postmodernizm ve Kamu Yönetimi", *Amme İdaresi Dergisi*, C: 30, S: 4, ss. 3-16.
- Eryılmaz, Bilal (2018).** *Kamu Yönetimi*, Umutepe Yayınları, 11. Baskı, Kocaeli.
- Graham, John, Bruce Amos and Tim Plumptre (2003).** "Principles for Good Governance in the 21st Century", *Policy Brief No. 15: Institute On Governance*, Ottawa, Canada, 1-6., <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNPAN/UNPAN011842.pdf>
- Gruening, Gernod (2001).** "Origin and theoretical basis of New Public Management", *International Public Management Journal*, Vol. 4, 1–25.
- Güzelsarı, Selime (2004).** "Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları", *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunlar*, (Ed. M. Kemal Öktem ve U. Ömürgönülşen), İmaj Yayınevi, Ankara.

- Hood, Christopher (1991).** "A Public Management For All Seasons?", *Public Administration*, Vol. 69, No. 1, pp. 3-19.
- Hood, Christopher (2000).** "Paradoxes of public-sector managerialism, old public management and public service bargains", *International Public Management Journal*, Vol. 3, pp. 1-22.
- Joshi, Preeta (2003).** "Accountability, Indian Administrative Culture and Trust", *Public Administration: Challenges of Inequality and Exclusion Miami (USA)*, 14-18 September 2003, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/iias/unpan011171.pdf>, e.t.: 15.08.2019
- Karkın, Naci (2012).** "Kamu Siyasalarının Üretilmesinde Yeni Bir Ölçüt: Kamusal Değe Kavramı ve Kritiği", *Kayfor 2012 Bildiriler Kitabı, TODAİE Yayınları*, Ankara, ss. 359-372.
- Keping, Yu (2018).** "Governance and Good Governance: A New Framework for Political Analysis", *Fudan J. Hum. Soc. Sci.*, Vol. 11, pp. 1-8.
- Köseoğlu, Özer ve Aziz Tuncer (2014).** *Kamu Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım Olarak Kamu Değeri: Kavramsal ve Kuramsal Açından Bir Tartışma*, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 24, ss. 145-170.
- Leblebici, Doğan N. (2001).** "Disiplin ve Uygulama Açısından Kamu Yönetiminin 'Kimlik Krizine' Yeni Bir Bakış", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 25, S: 1, ss. 15-24.
- Leblebici, Doğan N. (2004).** "Kamu Yönetimi: Dünya'da ve Türkiye'deki Gelişimi", Ed. M. Kemal Öktem ve Uğur Ömürgönülşen, *Kamu Yönetimi: Gelişimi ve Güncel Sorunları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Livioara, Goga Gina (2009).** "Bureaucratic Administration in Modern Society", *European Integration Realities and Perspectives Proceedings*, Vol. 4, No. 1, pp. 127-136.
- Lynn, Laurence E. (2006).** *Public Management: Old and New*, Routledge, New York.
- Lynn, Laurence E. (2008).** "What Is a Neo-Weberian State? Reflections on a Concept and Its Implications", (Ed. Christopher Pollitt, Geert Bouckaert, Tiina Randma-Liiv, Wolfgang Drechsler), *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, Special Issue: A Distinctive European Model? The Neo-Weberian State, 1(2), Winter 2008/2009, 17-30.
- Maesschalck, Jeroen (2004).** "The Impact of New Public Management Reforms on Public Servants' Ethics: Towards a Theory", *Public Administration*, Vol. 82, No. 2, 465-489.
- Moore, Mark H. and Sanjeev Khagram (2004).** "On Creating Public Value: What Business Might Learn from Government About Strategic Management", https://www.corporation2020.org/corporation2020/documents/Papers/SF_Prep/Khagram.pdf, E.T. 10.09.2019.

- Nişancı, Zehra Nuray (2015).** “Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 13, S. 25, ss.257-294.
- Osborne, David and Ted Gaebler (1993).** *Reinventing Government: How The Entrepreneurial Spirit Is Transforming The Public Sector*, A Plume Book, New York.
- Overman Sjors, Mrieke van Genugten, Sandra Van Thiel (2015).** “Accountability After Structural Disaggregation: Companing Agency Accountability Arrangements”, *Public Administration*, 93(4), pp. 1-24.
- Özer, M. Akif (2014).** “Kamu Yönetiminde Değişim Sürecini Dwight Waldo ile Yeniden Düşünmek”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 47, S. 4, ss.1-30.
- Özgür, Hüseyin (2003).** “Yeni Kamu Yönetimi Hareketi”, (Ed. M. Acar ve H. Özgür), *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss. 183-224.
- Özgür, Hüseyin ve Mısra Çiğeroğlu Öztepe (2015).** “Amerikan Yeni Kamu Yönetimi Hareketi (YKYH): Sosyal Adalet ve Hakkaniyet Odaklı Bir Kamu Yönetimi Arayışı”, *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları: Yeni Kamu İşletmeciliği ve Ötesi*, (Ed. Özer Köseoğlu ve Mehmet Zahid Sobacı), Dora Basım Yayın, Bursa, ss. 97-127.
- Özsoy Özmen, Arzu (2016).** *Türkiye’de Kamu Çalışma İlişkilerinde Güvencesizlik: Uyum ve Direniş Örüntüleri*, Kocaeli Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli.
- Parlak Bekir ve Kadir Caner Doğan (2016).** *Kamu Yönetimi: Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesinde Rol Oynayan Kuramsal Yönler Üzerine Bir Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Petersen, Michael Bang and Svend-Erik Skaaning (2010).** “Ultimate Causes of State Formation: The Significance of Biogeography, Diffusion, and Neolithic Revolutions”, *Historical Social Research*, Vol. 35, No. 3, pp. 200-226.
- Pfiffner, James P. (2004).** “Traditional Public Administration versus The New Public Management: Accountability versus Efficiency”, *Institutionenbildung in Regierung und Verwaltung: Festschrift für Klaus König*, (eds. A. Benz, H. Siedentopf, and K.P. Sommermann), Duncker & Humboldt, Berlin, pp. 443-454.
http://pfiffner.gmu.edu/files/pdfs/Book_Chapters/NewPublicMgt.doc.pdf, E.T. 16.08.2019
- Reiter, Renate and Tanja Klenk (2019).** “The manifold meanings of ‘post-New Public Management’ – a systematic literature review”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 85, Is. 1, pp. 11-27.
- Robinson, Mark (2015).** *From Old Public Administration to the New Public Service: Implications for Public Sector Reform in Developing Countries*, UNDP Global Centre for Public Service Excellence, Singapore.
- Sayman, Coşkun (2006).** *Dwight Waldo ve Yönetim Yazını*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Schedler, Kuno and Isabella Proeller (2007).** "Public Management As A Cultural Phenomenon: Revitalizing Societal Culture In International Public Management Research", *International Public Management Review*, Vol. 8, Is. 1, pp. 186-194.
- Spicer, Michael W. (1998).** "Cameralist thought and Public Administration", *Journal of Management History*, Vol. 4, Is. 3, pp.149-159.
- Sun Zhuo-hua, Chen Jing, Li Qiang-Nan (2014).** "Analysis of Administrative Culture Research from the Aspect of Bibliometrics", 3rd International Conference on Science and Social Research (ICSSR 2014), Published by Atlantis Press, 85-89. [https://download.atlantis-press.com › article, e.t.: 13.08.2019](https://download.atlantis-press.com/article/e.t.:13.08.2019)
- Tarhan, Ahmet Bora ve Erhan Ezici (2011).** "Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Ve Toplam Kalite Yönetimi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, 13-21.
- Tatulescu, Alina (2013).** "An Overview of the Main Theories Regarding the Role of the State", *Economic Insight-Trends and Challenges*, Vol. 2, No. 4, pp. 73-82.
- Thornhill C. and G. Van Dijk (2010).** "Public Administration Theory: Justification for Conceptualisation", *Journal of Public Administration*, Vol. 45, No. 1, pp. 95-110.
- Weiss, Thomas G. (2000).** "Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges", *Third World Quarterly*, Vol. 21, No. 5, pp 795-814.

Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI*

Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme

Antisemitism in Turkish Nationalism: An Investigation on Hüseyin Nihal Atsız Writings

Özet

Bu çalışmada, Türk milliyetçiliğinin en önemli kalemlerinden biri olan Hüseyin Nihal Atsız'ın yazılarındaki antisemitist öğeler incelenmek istenmektedir. Atsız'ın yazılarında işlediği antisemitist öğelerdeki temel saik nedir? sorusu etrafında mevcut çalışma şekillenmektedir. Bu minvalde mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesini eleştirel söylem analizi tekniği oluşturmakta, Atsız'ın eserlerinde yer verdiği, Yahudi, Mason, Sabetayist ve İsrail kavramlarını işleyiş biçimi tema analizi vasıtasıyla irdelenmektedir. Atsız'ın yazılarındaki antisemitizmin ideolojik-irki bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Yahudilik ve Yahudiliğe ilişkin kimlik ve ideolojiler –Mason, Sabetayist, Siyonizm ve Komünizm- düşman ve öteki olarak kodlanmaktadır. Ancak Atsız, milli ülkü çerçevesinde Yahudileri takdir etmeyi ihmal etmemektedir. İsrail örneği üzerinden Turancılığı meşrulaştırmasına rağmen Atsız, İsrail'i büyük bir tehlike olarak görmektedir.

Abstract

In this study, it is aimed to examine the anti-Semitic elements in the writings of Hüseyin Nihal Atsız, one of the most important items of Turkish nationalism. The current work around the question, what is the main motive in the anti-Semitic elements of Atsız's writings? is shaped. In this context, the methodological framework of the present study constitutes a critical discourse analysis technique, and the way in which Atsız's works are used to examine the concepts of Jewish, Mason, Sabetayist and Israel is examined through theme analysis. Antisemitism in Atsız's writings seems to have an ideological-racial character. The identity and ideologies of Judaism and Judaism - Mason, Sabetayist, Zionism and Communism - are codified as enemies and others. However, Atsız does not neglect to appreciate the Jews within the framework of the idea of national ideal. Atsız sees Israel as a great danger, although he legitimizes Turanianism from the Israeli example.

Anahtar Kelimeler: Atsız, Antisemitizm, Yahudi.

Key Words: Atsız, Antisemitism, Jew.

1. Giriş

Antisemitizm, tarihsel bir fenomen olarak, bazı bilim adamlarına göre tarihin çok eski devirlerine –Yahudilerin ilk Babil Sürgününe- kadar geri götürülse de, modern bir kavram olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu kavramın ortaya çıkışında en etkili olgu milliyetçiliğin doğuşuydu. Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik, çok kısa bir sürede önce Avrupa'ya, daha sonra da dünya

*Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Dr.Öğr.Üyesi., Bilecik Şeyh Edebali üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, yusuf.bolukbasi@bilecik.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-4723-5977

savaşları vasıtasıyla bütün yer küreye yayılmıştır. Bu süreçte milliyetçiliğin Avrupa'da büründüğü biçim, diğer toplumlarda aşağı yukarı benzer bir etki göstermiş, genellikle milli kimlik inşalarında öteki olgusuna yönelik saldırgan bir tavrın etkili olmasını beraberinde getirmiştir. Orta ve Doğu Avrupa'da, ulus-devletlerin kuruluşu ve milli kimlik inşası süreçlerinde, öteki olarak Yahudiler konumlandırılmış, bu durum II. Cihan Harbinin sonuna kadar devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik, ilk etapta Balkanlarda bulunan Hristiyan etnik gruplar arasında yayılmış, daha sonra Müslüman gruplara sirayet etmiş ve en son Türkler tarafından kabul görmüş bir ideolojidir. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu coğrafyalarında yaşayan geniş bir Yahudi nüfusuna da sahipti. Her ne kadar diğer gruplar kadar büyük ve bir bölgede yoğunlaşmamış olsalar da, Yahudiler, Osmanlı millet sistemindeki gruplardan biri olarak kabul edilmekteydiler. İmparatorluğun yıkılması ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da Yahudiler İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirler ve Trakya bölgesinde yaşamaya devam ettiler. İşte bu süreçte, Cumhuriyet'in kuruluş evresinden sonra etkili olan ve kendi içinde yol ayrımına giden Türk milliyetçiliğinin Yahudilere yaklaşımı ya da Türk milliyetçiliğinde antisemitist bir nüvenin bulunup bulunmadığı sorusu bu çalışmanın kaleme alınmasına neden olmuştur. Bu minvalde, öncelikle Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Yahudilerle ilgili yaşanan hadiselerle kısaca bakılacaktır. Bundan sonra mevcut çalışmanın metodu olan söylem analizi ve kuramsal yaklaşım irdelenecektir. Daha sonra antisemitizm kavramı ve Türk milliyetçiliği içindeki önemli bir yol ayrımını temsil eden Türkçü-Turancı milliyetçiliğin mütefekkeri Hüseyin Nihal Atsız'ın Türkçülük tasavvuruna yer verilecektir. Bundan sonra Atsız'ın Yahudilerle ilgili söylemleri incelenecek ve sonuç bölümünde çalışmada cevabı aranan soru/sorular cevaplanacaktır.

2. Tarihsel Arkaplan

Türk milliyetçiliği, 19. Yüzyılın sonlarında girift ve çeşitli süreçlerin etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyolojik dönüşümlerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Kösoğlu'nun (2009, s. 209) da belirttiği üzere, Türk milliyetçiliği, asker ve sivil bürokrasinin öncülüğünde emperyal güçler karşısında yıkılmakta olan imparatorluğu kurtarma saikiyle vücut bulmuştur. Ancak her açıdan tükenmiş bir imparatorluğu ayakta tutamayan Türk milliyetçiliği, elde kalan ve daha sonra bir kısmı kurtarılan topraklar ve insanlardan yeni bir devlet ve millet inşa etti. Böylece yeni devlet Türk milliyetçiliği –ya da bunun farklı bir formu olan Kemalist milliyetçilik- üzerine kurgulandı. Bu süreçte doğal olarak, Türk milliyetçiliği ve onun tarafından inşa edilen Türk kimliği, bütün milliyetçilik tasavvurlarında olduğu gibi, bir "öteki" kimliğe karşı inşa edilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si, büyük oranda homojenize edilmiş bir nüfus ve coğrafyaya sahip olduğu için bu öteki kodlaması içeriye karşı gerçekleştirilmiştir. Aydın'a (2009, s. 355) göre bu öteki, ulusal kimliğin ve bilincin İslamiyet ve kozmopolit Osmanlı unsurlarından temizlenmesini içermektedir. Dündar (2009, s. 893) ise, içeride inşa edilen Türk kimliği için tehdit oluşturan azınlıkların öteki olarak konumlandırıldığını ifade etmektedir. Çünkü bu azınlıklar Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının müsebbibidirler, dış devletler tarafından iç işlerimize yapılan müdahalelerin sorumlularıdır, dola-

ysıyla devletin bekasını tehdit eden başlıca mihraklardır. Böylece Türk milliyetçiliği, tek bir öteki yerine, birden çok “iç” öteki karşına kendisini konumlandırmakta ve retorliğini bu çerçevede şekillendirmektedir. Gerçi Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında yok olma korkusu, Batı dünyasının çifte standardı, Hristiyan azınlıkların yıkıcı faaliyetleri ve Müslümanlara yönelik katliamların oluşturduğu duygu iklimi neticesinde beliren tepkisellik etkili olmuştu (Akçam, 2009, s. 57-62) ve bu tepkisellik etnik ve dinsel azınlıklara karşıydı. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve daha sonra kurulan ulus-devletle birlikte nüfus içinde küçük bir azınlığı oluşturan gayrimüslimler, Türk milliyetçiliği açısından tehdit olarak görülmeğe devam edilmiştir. Bu gayrimüslim azınlıklardan birisi de Yahudilerdir.

Türklerle Yahudiler arasındaki ilişkiler çok eski tarihlere kadar geri götürülebilse de, Osmanlı İmparatorluğu dönemi bu ilişkilerin en yakın olduğu periyottu. Yahudiler, Roma İmparatorluğunun Kudüs’ü ele geçirmesinden sonra dünyanın dört bir tarafında dağılmış ve gittikleri yerlerde büyük zorluklarla karşılaşmışlardı. Osmanlı İmparatorluğundaki Yahudilerin durumu her daim Avrupa’da yaşayanlardan daha iyi görünmekteydi. Bunun temel sebebi Osmanlı yönetim biçimini oluşturan Millet Sistemi idi. Millet sistemi tamamen dini farklılıklara göre dizayn edilmişti. Her dini grup kendi içinde özerkliğe sahipti. Hâkim millet ise Müslümanlardı. Osmanlı bu şekilde hiçbir milletin –ki beş tane millet bulunmaktaydı: Müslüman, Ermeni, Yahudi, Katolik, Ortodoks- iç işlerine müdahale etmemekte, dini referanslarla yönetimi sağlamaktaydı. Osmanlı içindeki en büyük Yahudi grubunu, 15. ve 16. yüzyıllarda İspanya ve Portekiz’den gelenler oluşturmaktaydı. Bunlar Ladino dili konuşan Yahudilerdi. Bunların dışında Osmanlı’nın içinde yaşayan diğer Yahudiler buldukları bölgeye ait dilleri konuşmaktaydı. Osmanlı’daki Yahudilerin durumu, Avrupa’daki soydaşlarıyla mukayese edildiğinde gayet iyi durumdaydı, başlarına hiçbir zaman 17. yüzyılın sonunda Polonya’da yaşanan Khmelnitsky katliamı gibi bir olay gelmedi (Lewis, 2018, s. 66-67). Osmanlı İmparatorluğunda Yahudilerle alakalı en büyük sorun Sabetayizm hususunda yaşandı. Ortaçağ Kabbalist metinlerinden oluşan Zohar’da Sabetay Sevi, İsrail halkının uzun süredir beklediği ve onları vaadedilmiş topraklara götüreceği Mesih’in geleceğine ilişkin kehanetini 1648 yılında söyledi. Sevi etrafında toplanan müritlerine Mesih olduğunu ve bütün Yahudileri kutsal topraklarına götüreceği vaadinde bulundu. 1666 yılını Mesih yılı olarak ilan etti. Ancak Sabetay Sevi’nin bu iddiaları Osmanlı sarayında rahatsızlık yarattı. Padişah IV. Mehmet Sevi’yi yakalatarak huzuruna getirdi. Kendisini Mesih olarak ilan eden Sevi’den bir mucize göstermesini istedi. Doğal olarak bu mucizeye sahip olmayan Sevi, Sultan’dan af dileyerek Müslüman oldu. Her ne kadar bu durum Yahudiler açısından bir suküt-u hayal olsa da, onun hala Mesih olduğuna inan kişilerde bulunuyordu. Bu inanca sahip olanlara “Sabetayist” ya da Türkiye’deki ifadesiyle “dönme” denilmektedir. Ayrıca “Selanikli” diye anılan Sabetayistlere yönelik çeşitli suçlar işlediklerine ilişkin ithamlarda da bulunmaktadır. Özellikle İslamcılar için Sabetayistler bütün komplo teorilerinin merkezinde bulunmaktadır. Hatta modern Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün bile Sabetayist olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Atatürk’ün Sabetayist olmadığı kesin bir olgudur. Komplo teorilerinin merkezinde yer almalarının sebebi ise II. Meşrutiyet’in ilanında ve Cumhuriyet’in kuruluşunda oynadıkları roldür. Bu durum, yani sırasıyla meşruti monarşi ve Cumhuriyet rejimlerini desteklemeleri, laiklik taraftarı olan Sabetayistler için gayet rasyonel bir tercih olduğu söylenebilir (Edel, 2008, s. 23-32).

Osmanlı İmparatorluğunda Sabetayizmin dışında Yahudiler ve Türk yönetiminin karşı karşıya geldiği en önemli mesele Siyonizmin doğuşu ve Yahudilerin Filistin topraklarında yurt kurmak istemeleriydi. Siyonizm, ilk etapta, ortak bir tarih ve kültür temelinde birleşen ve amacı Yahudilerin kutsal vatanı Eretz Yisrael’de bir devlet kurmak olan etno-kültürel Yahudi milliyetçiliğinin adıydı (Gans, 2008, s. 3). Siyonizmin en önemli temsilcisi ise Avusturyalı gazetece Theodor Herzl idi. Herzl, öncelikle Yahudilerin eski yurtlarına dönebilmesi için II. Abdülhamit Han’ın ikna edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden Polonya asıllı Yahudi asilzade Newlinski vasıtasıyla Sultan’la görüşmek istedi. Bu görüşme gerçekleşmeyince Avrupa’daki zengin Yahudilerden Siyonizme destek istedi. Paris’te Edmond Rotschild ile bir araya geldi. Zenginler Herzl’in fikirlerine temkinli yaklaşınca tekrardan yüzünü Osmanlı’ya çevirdi. Bu süreçte, 29 Ağustos 1897 yılında İsviçre’nin Basel şehrinde I. Siyonist Kongresinin toplanmasını sağladı. Herzl daha sonra İstanbul’a gidecek olan Almanya İmparatoru Kayzer II. Wilhelm ile görüştü ve ondan hem destek, hem de Sultan’ı ikna etmesini istedi. Ancak bunda muvaffak olamayınca tekrar Sultan’la görüşmek istedi. 1901 yılında bu isteği gerçekleştiren Herzl, dünya üzerinde Yahudilerin tek dostunun Osmanlı İmparatorluğu olduğunu söyledi. Sultan’ı ikna edebilmek için o dönemde Osmanlı’nın en büyük sorunu olan ekonomik sorunlar ve dış borçlar meselesini ön plana sürdü. Hicaz Demiryolu hattı için iki yüz lira bağışlayan, ancak Müslüman olmadığı için bağışı geri çevrilen Herzl, Avrupa’da Osmanlı borçlarını yapılandırmak ve bu borç sorununu çözmek için çeşitli temaslar ve görüşmelerde bulundu. 1902 yılında İstanbul’a çağrılan Herzl, Sultan’la yüz yüze görüşmemesine rağmen, Sultan’ın Filistin’de Yahudilere özerk bir devlet verilmeyeceğini belirtmesinden sonra Avrupa’ya döndü. 1903 yılında Avusturya’da vefat etti (Herzl, 2017, s. 20-44).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Siyonistlerin ziyaretleri, Türk siyasetindeki etkileri ve hedefleri Yahudiler ve Türklerin arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Theodor Herzl’in İstanbul’a gelip bir süre yaşamasının dışında, ileride İsrail Cumhurbaşkanlığı yapacak olan David Ben Gurion, onun halefi Moshe Sharett ve Sabetayist kökenli Ben Zvi Osmanlı vatandaşlığına geçtiler. Doğal olarak Siyonistlerin Osmanlı’ya olan ilgisinin temelinde Filistin toprakları bulunuyordu (Edel, 2008, s. 32-33). Bunun karşısında Osmanlı İmparatorluğu Yahudilere toprak satışını yasaklayarak Siyonist göçünü azaltmaya çalıştı. Ancak Siyonistler hedeflerinin ilk adımını I. Dünya Savaşıyla birlikte attılar. Siyonistler kısa bir süre sonra kendileri için dönemin en büyük küresel gücünden destek buldular. Bu ülke Birleşik Krallık idi. İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 2 Kasım 1917’de, İngiliz kabinesinin ve Siyonist çevrenin ileri gelenlerinden Lord Rotschild’e bir mektup yazarak, Siyonist hedeflere destek olacağını belirtmişti. Balfour Deklarasyonu olarak bilinen bu metin, Siyonizm’e yönelik en büyük destek olarak telakki edilebilir. Balfour’un mektubu şöyleydi: “Krallık hükümeti Filistin’de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır...” (Cleveland, 2008, s. 271).

Birinci Cihan Harbi sonrasında yıkılan Osmanlı İmparatorluğunun yerine Türkiye Cumhuriyeti kuruldu ve bu yeni rejim azınlıklara yaklaşım konusunda Osmanlı’dan daha farklı bir yol izledi. As-

İnada laik-çağdaş bir hukuk sistemine sahip olan yeni devletin milliyetçilik anlayışı, azınlıklara yaklaşımı belirleyen temel ölçüt oldu. Bora, erken Cumhuriyet döneminde yeni devletin azınlıklara bakışını "vücuttan atılan zehir" metaforuyla açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre azınlıklar Türk bünyesini zehirleyen mikroplardır ve bunlardan kurtulmak bedeni yani Türklüğü temizleyecektir. Aslında bu düşünce Balkan Harbi ve Mütareke döneminde yaşanan olayların travmatik etkisiyle açıklanabilir. Yine de erken Cumhuriyet dönemindeki resmi söylemin millet mefhumunda vatandaşlık bağıını ön plana çıkarması, etno-merkezci bakışta yumuşamaya neden olduğunu ve Gayrimüslimlerin eğitim ve dil yoluyla Türkleşmesinin mümkün olabileceğini ilişkin bir inanç bulunmaktaydı (Bora, 2009, s. 911).

Cumhuriyet kurulduktan sonra 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye'de yaşayan Yahudi sayısı 81.392 kişiydi. Bu rakam Osmanlı İmparatorluğunda 1914 yılında yapılan nüfus sayımındaki Yahudi sayısının -367.400- neredeyse dörtte biri kadardı (Besalel, 2004, s. 99-100). Erken Cumhuriyet döneminde Yahudilerle ilgili yaşanan ya da Yahudilerin sorun yaşadığı üç temel olay bulunmaktaydı: Trakya Olayları, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ve Varlık Vergisi. Bunlardan ilki doğrudan Yahudilerle ilgili olmakla birlikte, diğer ikisi bütün azınlıklarla beraber Yahudileri etkileyen gelişmeler olarak telakki edilebilir.

Yahudilerle ilgili Cumhuriyet döneminde doğrudan vuku bulan tek ve ilk olay, "Trakya Olayları" ya da "Trakya Yahudileri Olayı" olarak bilinen, 1934 yılında yaşanmış hadisedir. Olayların temelinde, Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesinden sonra bu rejime sempatiyle bakan ve Nazi rejimiyle alakası olmamakla birlikte Türkçü olan bazı yazar ve münevverlerin çeşitli dergilerde neşrettikleri yazıları neticesinde yaşanan şiddet hadiseleri bulunmaktadır. Bunların başında tamamen antisemitist yayınlara yer veren Milli İnkilap Dergisi ve Cevat Rifat Atilhan gelmektedir. Atilhan, Teşkilat-ı Mahsusa'da Yüzbaşı görevini ifa eden ve Sina cephesinde çalışmış, Almanya'da üst düzey Nazi yöneticileriyle bir araya gelmiş ve bütün ömrünü Yahudi karşıtlığına adanmış bir kişidir. Aynı dönemde Hüseyin Nihal Atsız'da çıkartmış olduğu Bozkurt dergisinde Yahudi karşıtı yazılara yer vermişti. Bu yazılara ilaveten ortaya çıkan Yahudilerin zorunlu iskâna tabi tutulacağı dedikodusuyla birlikte pogromlar ilk olarak 24 Haziran tarihinde Çanakkale'de başladı, bunu Edirne, Kırklareli, Silivri, Babaeski, Çorlu, Lüleburgaz ve Lâpseki'de yaşanan şiddet, talan, dayak, yangınlar ve bazı ölümlü vukuatlar izledi. Bunun neticesinde on beş bine yakın Yahudi İstanbul'a göç etti, çok az sayıda Yahudi yurtdışına gitti (Düzgün, 2000, s. 73-76).

Yine Türk olmayan bütün grupları hedef alan ama en çok Yahudileri dönüştürmeyi amaçlayan ve Yahudilerin etkilendiği bir başka olgu "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasıdır. Aslında bu kampanya 1928'de başlatılmakla birlikte, 1931-32 yıllarında İzmir'de yaşayan Yahudiler tarafından tekrar dolaşıma sokuldu. Önce taşralı Yahudiler bu çağrıya karşılık verdi, onu Kırklareli, Bursa, Ankara ve Diyarbakır Hahamları izledi. Yahudi cemaatinden sadece Türkçe konuşmaları, Türkçe isimler almaları ve içinde yaşadıkları topluma karışmaları istendi. Burada etkili olan saik, İzmir Yahudi cemaati lideri Sidi'nin, Yahudi ticaret gücünün tesisi için kamusal yaşamda Yahudilerin daha fazla söz sahibi olmalarının gerektiğine ilişkin düşüncesiydi. Daha sonraki süreçte özellikle Yahudilerin yaşadığı yerlerdeki belediyeler Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasını yasakladılar. Yahudilerin, Türkçe

konuşmaları konusunda yapılan bu kampanyalara olumlu cevap verip, kısa sürede uyum sağladıkları görülmektedir (Çağaptay, 2009, s. 259-260).

Türkiye’de bütün Gayrimüslimlerin yaşamını doğrudan etkileyen bir diğer, belki de en önemli mesele 1942 yılında yasalaşan Varlık Vergisi’dir. Bu verginin uygulanmasının temel nedeni, II. Cihan Harbi’nin dünya ve Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi olmakla beraber, İttihat ve Terakî’nin 1916 yılında başlattığı milli burjuvazi inşasının Cumhuriyet dönemindeki devamı niteliğinde olmasıdır. Savaş konjonktürünün de buna imkân tanıdığını belirtmek gerekir. Yüksek oranlarda tahakkuk ettirilen vergiler için ilk etapta ev ve iş yerlerine hacizler gönderildi. Daha sonra 1943 yılında 1869 kişi tutuklandı, bunlar üçte ikisi Erzurum/Aşkale’ye çalışma kamplarına gönderildi, kalanlar ise Sirkeci’de tutuldu. 21 kişi Aşkale’deki çalışma kampında hayatlarını kaybettiler. Aşkale’den sonra 900 kişi Eskişehir/Sivrihisar’a gönderildi. 1944 yılında bu yasa yürürlükten kaldırıldı (Aktar, 2004, s. 140). Büyük kısmı İstanbul’da yaşayan Yahudi cemaati, Varlık Vergisi uygulamasından en çok etkilenen grup oldu.

Yahudilerin erken Cumhuriyet döneminde yaşadığı sıkıntılara rağmen yeni rejimi destekledikleri ve bu minvalde Kemalist akideleri kabul ettikleri de görülmektedir. Hatta yeni rejimin en ateşli destekleyicileri ve entelektüel anlamda katkı sunanlar yine Yahudi cemaati içinden çıkmıştı. Buna en iyi örnek, Ziya Gökalp ve daha sonra Kemalist elitlerle iyi ilişkileri olan Moiz Kohen ya da bilinen adıyla Tekin Alp’tir. Tekin Alp, geçirdiği ideolojik dönüşüm itibarıyla Şevket Süreyya Aydemir’e benzemektedir¹, ilk etapta ateşli bir Osmanlıcı iken daha sonra Türkçü ve en sonunda da Kemalist olmuştur (Berber, 2012, s. 1789). “Turan”, “Türkleştirme”, “Türk Ruhu” ve “Kemalizm” gibi eserleri kaleme alan Tekin Alp’e göre, etnik ve dini azınlıkların mutlaka Türkleşip Türk milli kimliğini her şeyin üzerinde tutmaları gerekir. Bu minvalde üyesi olduğu Yahudi cemaati için, 10 Emir’den mühem şu önerileri dile getirmektedir: 1- İsimler Türkleşmeli, 2- Türkçe konuş, 3- Duaların bir kısmını Türkçe oku, 4- Okulları Türkleştir, 5- Çocuklarını devlet okullarına gönder, 6- Ülke işlerine katıl, 7- Türklerle düşüp kalk, 8- Cemaat ruhunu kökünden sök, 9- Milli iktisat sahasında vazifeni yerine getir ve 10- Hakkını bil. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde, İsrail’in de kurulmasıyla birlikte Türkiye Yahudilerinin, hem milli kimliğine bağlı sadık Türkler, hem de Siyonist olabileceklerini belirtmiştir (Bali, 2009, s. 897-898). Kohen örneğinin yanı sıra, Nazi rejimi sonrası Almanya’yı terk eden Yahudi bilim adamlarının Türkiye’ye kabul edilmesi ve soykırımdan kaçan Yahudilere Türkiye’nin kapılarını açması, yeni rejimin antisemitist olmadığına temel kanıtları hüviyetindedir. Zaten Türkiye Yahudilerinin Kemalist devrimleri desteklemeleri ve Türk kimliğine olan intisapları, Gayrimüslim olmalarına karşın onların Türklük dairesi içinde görülmelerini sağlamıştır. Çünkü bu dönemde Türk olmanın asıl kriteri devlete sadakat ilkesiydi ve Yahudiler, hem Kemalizmi benimsemeleri, hem de “Vatandaş Türkçe Konuş” gibi kampanyalara destek vermeleri sebebiyle bu ilkeyi yerine getirmişlerdi (Yeğen, 2006, s. 113).

---

¹ Benzer bir ideolojik geçiş Şevket Süreyya Aydemir’de de görülmüştür (Aydemir, 2016).

Yahudiler arasında Resmi-Kemalist milliyetçilik anlayışı dışında kendi milliyetçilikleri, yani Siyonizm, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde İstanbul'daki proleter Yahudiler arasında yayılmasına rağmen, Cumhuriyetle birlikte bu faaliyetlerin azaldığı gözlemlenmektedir. Gizli bir şekilde devam eden Siyonizm, Trakya Olayları ve Varlık Vergisiyle güçlendi. Açık bir şekilde 1943 yılından sonra tekrar faaliyete başlayan Siyonizm, İsrail'in kurulması ve Yahudi yayıncılığa yönelik kısıtlamaların kalkmasından sonra yükselişe geçti. Ancak İsrail'in kurulması, Türkiye Yahudilerinin yarısının göç etmesine neden oldu ve bu akım Türkiye için bir tehdit olmaktan uzaklaştı (Bali vd, 2009, s. 919-920).

3. Kuramsal ve Metodolojik Çerçeve

Genel olarak erken Cumhuriyet dönemindeki milliyetçilik tasavvuru –Resmi ya da Kemalist milliyetçilik- doğrudan Yahudilere yönelik olmamakla birlikte, genel olarak bütün azınlıkları Türkleştirme hedefine yönelmişti. Oysa diğer Türk milliyetçiliği tipolojilerinin Yahudilere yönelik yaklaşımları daha farklı görünmektedir. Özellikle kırklı ve yetmişli yıllar arasındaki milliyetçi-mukaddesatçı literatürde Yahudiler, maddiyatçılığın, kozmopolitliğin ve ahlaki yozlaşmanın yansıması olarak görülmektedir. Hem kapitalizmin, hem de komünizmin kurucusu olarak kabul edilen Yahudiler, “dönme” sıfatıyla Türkiye'deki sol faaliyetlerin taşıyıcı olarak telakki edilmektedir. Bu haliyle milliyetçi yazında Yahudi olgusu, Soğuk Savaş konjonktüründe solu düşmanlaştırma imgesi olarak kullanılmıştır. Resmi milliyetçilik dışındaki milliyetçilik tasavvurlarından Türkçü-Turancı milliyetçiliğin en önemli mütefekiri Hüseyin Nihal Atsız'ın eserlerinde çok sayıda antisemitik öge bulunmaktadır. Bora, Atsız'ın yazılarında azınlıkların aşağılayıcı bir üslupla kaleme alındığını ve Yahudilerin Türkleşmemek için gizli tedbirler alan ve Türklüğün altını oymaya çalışan dönmeler olarak kodlandığı belirtmektedir (Bora, 2009, s. 914-915). Mevcut çalışmanın temel argümanını, Bora'nın tespitinden de hareketle, Atsız'ın Türkçülük tasavvurunda antisemitizmin mühim bir öge olduğu ve “ötekiler” olarak kurguladığı kimliklerin merkezine Yahudileri yerleştirdiği fikri oluşturmaktadır. Bu minvalde, mevcut çalışmada Atsız'ın antisemitist yazılarındaki temel saik nedir? sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu yüzden antisemitizm olgusu ve bunun türleri bundan sonraki bölümde değinilecek, daha sonra Atsız'ın Türk milliyetçiliği içindeki konumuna yer verilecektir. Bu bölümden sonra Atsız'ın yazılarındaki antisemitist öğeler analiz edilecektir. Analizler ise, eleştirel söylem analizi metoduna göre yapılacaktır. Böylece çalışmanın metodolojik çerçevesini söylem analizi oluşturacaktır. Kimlik ve farklılık kavramları, eleştirel söylem analizinin öncelikle incelediği konular olarak bilinmektedir. Söylemin kuruluşunda kullanılan temel yönelimler, ulusal kimliğin inşasına yönelik stratejiler (constructive strategies-inşacı stratejiler), ulusal kimliklerin korunması ve yeniden üretilmesi için kullanılan korumacı stratejiler, ulusal kimlikleri dönüştürücü stratejiler (transformative strategies) ve ulusal kimliklerin yapıbozumunu öneren stratejiler (destructive strategies), eleştirel söylem analizinin temelinde yer almaktadır (Yalçınar, 2011, s. 15). Elde edilen verilerin analizi, okuma/sınıflandırma, yorumlama ve yapılandırma aşamalarını kapsamaktadır. Söylem analizine ilişkin olarak verilerin değerlendirilmesi sürecinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, metin içersinde kullanılan dilin özelliklerini incelemektir. İkincisi ise, metindeki baskın-dominant temaya bakmaktır (Çelik ve Ekşi, 2008, s. 111). Bu çalışmada ikinci yöntem esas alınacak; Atsız'ın

kaleme aldığı metinlerdeki “Yahudi”, “Mason”, “Siyonizm”, “İsrail” ve “Şabetaycılık –Dönme-“ sözcükleri üzerinden tema analizi yapılacaktır. Bu çerçevede mevcut çalışmayla alakalı literatür taramasında akademik veri tabanları ve yine akademik kitapların yanında Hüseyin Nihal Atsız’ın bütün eserleri de incelenmiş olup, özellikle çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerin bir arada bulunduğu kitapları esas alınmıştır. Ancak metin içinde Atsız’ın eserlerine yapılan atıflarda dergi ve makale isimleri ve yayın tarihleri de bulunmaktadır. Buradaki amaç, Atsız’ın Yahudilerle ilgili yazılarını kaleme aldığı tarihler üzerinden antisemitist yaklaşımındaki dönemselliğin ne olduğu ve hangi saiklerden etkilendiğini ortaya çıkarmaktır. Tabii olarak, mevcut çalışmanın sınırları içinde Atsız’ın Yahudilerle ilgili bütün yazılarına yer verebilmek mümkün değildir. Bu yüzden, doğrudan Yahudiler ve Yahudiliğe ilişkin kimliklerle ilgili yazdığı yazılardan çeşitli örnekler alınması suretiyle, çalışmanın sorusuna cevap verebilecek nitelikteki söylemler analiz edilecektir.

4. Tarihsel Bir Fenomen: Antisemitizm

Antisemitizm, Yahudilere karşı sosyal ve politik tahrike ya da saldırganlığa verilen isimdir. Alman yazar William Marr tarafından ilk defa 1879 yılında kullanılmasına rağmen, Avrupa’da çok daha öncelerden beri var olan Yahudi düşmanlığa içkin düşüncenin dışı vurumudur (Encyclopedia of Nationalism, 2001, s. 19). Antisemitizm, tarihsel gelişimi ve geçirdiği dönüşümler itibarıyla dinsel, antropolojik ve ideolojik olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Antisemitizmin ilk biçimi dinsel bir nitelik arz etmekteydi. Hristiyanlık ortaya çıktıktan sonra Yahudiler ve Hristiyanlar arasında yaşanan dinsel çatışma, on dokuz asır boyunca Yahudi düşmanlığına şekil verecek olan dinsel karakterini biçimlendirmiştir. Hristiyanlık ve Yahudilik arasında yaşanan çatışmanın özünde dinsel yorumlar bulunmakta; Yahudiler Hz. İsa’yı reddetmekte, Hristiyanlar ise kendi dinlerini evrensel bir din olarak görmekte ve Yahudilerin ‘seçilmiş halk’ olarak kendilerini görmelerini eleştirmektedirler. Yahudilerin ilk etapta Hristiyanlara karşı uyguladıkları baskılar, Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte tam tersine dönmüştür. Ortaçağ boyunca Papaların, Yahudilere yönelik öteki mitini inşa ettikleri görülmektedir. Bu mitler Yahudileri şeytanlaştıran ve diğer insanların Yahudilerden korkmasına ve nefret etmesine neden olan sembolizasyonlara sahipti. Mesela Yahudiler şekil olarak şeytanla özdeşleştirilmekteydi, dişleri sivri, kuyrukları ve boynuzları olan, çatal tırnakları ve elleri olan yaratıklardı. Aynı zamanda Yahudiler insanlık dışı faaliyetlerin de en önemli sorumlusuydular. Kuyuları zehirliyorlar, kara büyü yapıyorlar ve ritüel cinayetleri vasıtasıyla Hristiyan çocuklarını öldürüyorlardı. Yahudileri canavarca resmeden bu yaklaşım, Yahudileri çeşitli semboller ve baskı yöntemleriyle toplumlarından dışlamaktaydı. On Sekizinci yüzyılda entelektüel değişimlerin beraberinde getirdiği Avrupa’da yaşanan aydınlanma felsefesi, Yahudilere yönelik dinsel ayrımları ve şeytanlaştırmayı bir kenara itmesi bakımından Yahudiler açısından olumlu bir gelişme olarak görüldü. Ayrıca bu süreçle birlikte kurulan ulus-devletlerde eşit haklara sahip vatandaşlara dönüşmeleri, Yahudilerin birlikte yaşadıkları toplumlarla bütünleşmelerini yeniden sağladı. Buna karşın antisemitizm form değiştirerek yeniden güçlendi. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren antisemitizm, dinsel karakterini kaybedip yerini seküler bir kimliğe bıraktığı ifade edilebilir. Bu yüzyılın en önemli özelliği biyolojik-antropolojik çalışmalarda yaşanan artıştır. İnsanlar bu yeni bilimsel yakla-

şimler temelinde ırklara ayrılmakta ve ırklar arasında da bir hiyerarşi olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımlar baz alındığında Yahudiler, Sami ırklarından biri olup, aşağı ırk kategorisi içinde değerlendirilmektedir. Avrupa emperyalizmini, askeri ve öjenik yaklaşımını inşa eden Sosyal Darwinizm'e göre ırklar arasında eşitsizlik bulunmaktadır. Arthur De Gobineau'ya göre ırksal karşıtım, aşağı ırklar ve üstün ırklar arasında yaşanırsa olumsuz sonuçlar üretebilir. Bu yüzden aşağı ırklardan biri olan Yahudilerle Avrupalıların karışmaması gerekir (Klier, 2001, s. 1-3).

Yahudilere yönelik yaklaşımlar olumsuz yaklaşımlar seküler bir nitelik kazandıkça, onlar hakkında ortaya atılan ya da inşa edilen mitlerde değişime uğramaya başladı. İnsanlık medeniyetinin ötekisi olarak görülen Yahudiler, başta Fransız Devrimi olmak üzere 1830 ve 1848'de yaşanan devrimin arka planındaki aktörler olarak görüldü. Hür Masonlar vasıtasıyla dünyayı yönetmeye çalışıklarına ilişkin inanç, uluslararası sermaye ağına sahip olmalarıyla güçlendirildi, hatta Üçüncü Cumhuriyet döneminde Fransa'da yaşanan Dreyfus Davası, Yahudilerin buldukları her ülkede casusluk faaliyetleri yürüttüklerine ilişkin genel kanıyı desteklemek için kullanıldı. Yahudilere ilişkin modern mitlerin tamamı Siyonist Protokoller isimli bir kitap vasıtasıyla yayıldı. Bunların yanında 19. Yüzyıl ideolojiler çağı olarak ortaya çıktı ve bütün -izm'ler içinde belli oranlarda antisemitizmi barındırdı. Avrupa'da solu temsil eden Bruno Bauer ve Karl Marx, Yahudileri, uluslararası sermaye sahipleri ve plütokratik çağın kralları olarak isimlendiriyorlardı. Dolayısıyla sosyalist-marksist yaklaşımlar için zararlı kimselerdi. Sağ siyaset ise, Alman Nasyonal Sosyalistleri gibi, Yahudileri Bolşevik ideolojisini yeryüzüne yaymaya çalışan kimseler olarak görüyorlardı. Birinci Dünya Savaşından sonra Alman, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında kurulan ulus-devletler –Polonya, Romanya, Macaristan, Belarus ve Ukrayna-, Yahudilere yönelik olumsuz yaklaşımlara sahiptiler. İkinci Dünya Savaşından sonra da antisemitizm varlığını devam ettirdi. Özellikle İsrail'in kurulması, bu yeni antisemitizm olgusunun şekillenmesinde etkili oldu. 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra Araplar ve geri kalan Müslümanlar, Siyonizme karşı olduklarını dile getirip antisemitist olmadıklarını belirtmişlerdi. Dolayısıyla Araplara göre İsrail Siyonist bir projeydi ve kendileri de antisemitist değil, Antisyonist'ler. Sadece Müslümanlar arasında değil, SSCB'de de antisemitizm 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlü bir hareket olarak varlığını devam ettirdi. Stalin, Yahudileri 'Batı Emperyalizminin Ajanları' olarak gördü. Daha sonraki süreçte yüzbinlerce Yahudi Sovyetlerden İsrail'e göç etti. ABD'deki aşırı sağ ve İslami gruplar Yahudi karşıtlığını devam ettirdi. Klier'e göre, her ne olursa olsun, Yahudi düşmanlığının kaynağı pagan gelenekler ve dinden ziyade, Batılı entelektüel geleneğin devam etmesinden ibarettir (Klier, 2001, s. 3-4).

5. Türkçü Bir Münevver: Hüseyin Nihal Atsız

Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975), Türk milliyetçiliğinin en kesin kalemi olması, mücadele ve çileyle geçen yaşamı, Türkçülüğün romantizmini hala birçok milliyetçinin fikirlerinde yer almasını sağlaması, tarihçi, edebiyatçı ve ideolog kimliğiyle milliyetçi literatürünün en mümtaz şahsiyeti olarak görülebilir. Bu minvalde Atsız'ın eserleri, fikirleri ve hayatıyla alakalı çok sayıda akademik çalışma kaleme alınmıştır. Atsız'ın Türkçülüğüyle alakalı yapılan birkaç değerlendirmeye yer vermek elzemdir. Deliorman'a (2014, s. 170-173) göre Atsız'ın düşünce sistemi ve görüşleri iki sacayağına sahiptir: Türkçülük ve Turancılık. Sertkaya (2014, s. 121), Atsız'ın Türkçülük anlayışının

şu üç bileşene sahip olduğun ifade etmektedir: Irkçılık, Turancılık ve Militarizm. Ercilasun (2018, s. 581) ise Atsız'ın Türkçülük anlayışının biri iç diğeri dış olmak üzere iki hedefi olduğunu belirtmektedir: iç hedef ırkçılık, dış hedef Turancılık'dır. Ancak, hem Sertkaya, hem de Ercilasun Atsız'ın ırkçılık kavramının biyolojik ırkçılık olarak görülmemesi gerektiğini belirtmektedirler. Nitekim Atsız'ın fikir dünyasına olumsuz yaklaşan Bora (2017, s. 279) bile Atsız'ın temsil ettiği ırkçılığın, Reha Oğuz'un biyolojik ırkçılığından ziyade metafizik bir ırkçılık olduğunu belirtmekte, Atsız'ın fikir dünyasını Türk milliyetçiliği=Türkçülük=Turancılık=Irkçılık denkleminde anlaşılabilceğini ifade etmektedir.

Atsız, iki dünya savaşı arasında, Resmi-Kemalist milliyetçilik anlayışını eleştirebilen ve buna karşı soy esasına dayalı bir Türkçülük anlayışı inşa eden Türkçü bir mütefekkir olarak görülebilir. Özellikle Türk Tarih Tezine karşı yaptığı çıkış ve 1944 Türkçülük-Turancılık Davasıyla resmi ideolojiyle çatışan Atsız, ileri sürmüş olduğu fikirleri vasıtasıyla Türkçü-Turancı milliyetçiliğin genel esaslarını çizmiştir (Bölükbaşı, 2018, s. 55-56). Atsız'ın Türkçülük anlayışını üzerine inşa ettiği yaklaşımlardan biri mevcut çalışmanın temelini oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Bu yaklaşım zeno-fobi yani yabancı düşmanlığıdır. Ancak Atsız, yabancı olgusunu dışarıdan ziyade içeride aramakta, bu çerçevede etnik grupları, azınlıkları ve "Türkümsü" –Türk kökenli olmayıp kendini Türk zanneden- olan kişileri hedef almaktadır (Ertekin, 2009, s. 378). Bu gruplardan biri de Yahudiler ve kökeni Yahudi olmakla birlikte kendini Türk iddia edenlerdir. Atsız'ın Yahudiler ve Yahudilikle ilgili olan kimlik-kavramlar olan, Siyonizm, Masonluk ve Sabetaycılar hakkındaki yazılarını incelemek gerekmektedir.

6. Atsız'ın Yazılarında Yahudilik, Masonluk, Sabetayizm ve Siyonizm

Atsız yazılarında sıklıkla Yahudilik, Dönme-Sabetayist-Selanikli, Mason ve Siyonizm kavramlarına yer verdiği görülmektedir. Ayrıca İsrail kurulduktan sonra İsrail ve Ortadoğu'da yaşanan Arap-Yahudi çatışmalarını da eserlerinde işlemektedir. Burada, Atsız'ın bu konularla ilgili bütün yazılarına yer vermek, akademik çalışma sınırları içinde mümkün olmadığı daha önce belirtilmişti. Bunun en önemli sebebi, bahsedilen konular hakkında Atsız külliyatının çok geniş olmasıdır. Dolayısıyla Atsız'ın, incelenen konular bağlamında önemli görülen birkaç yazısına yer verilmesi, onun Türkçülük tasavvurundaki antisemitist yaklaşımı göstermek bakımından yararlı görülmektedir. Atsız'ın yazılarına yer vermeden önce bunların sınıflandırılması ehemmiyet arz etmektedir. Genel olarak Yahudilere ilişkin sert ve olumsuz yaklaşımlar sergileyen Atsız, İsrail kurulduktan sonra bazı yazılarında, irki açıdan Yahudileri tenkit etmeye sürdüirse de, milli ülkü çerçevesinde takdir ettiği görülmektedir. Böylece Atsız'ın Yahudilerle ilgili yazılarını ikiye ayırarak incelemek gerekmektedir. İlk olarak, Yahudilerle ilgili yazılarının çok büyük çoğunluğunu oluşturan ırk-ideolojik yaklaşımı esas alan düşüncelerine yer verilmesi, daha sonra da İsrail'in kuruluşu çerçevesinde Yahudi örneğini takdir etme düşüncesini incelemek yararlı görülmektedir.

6.1. İdeolojik-İrki Yaklaşım

Atsız eserlerinde Yahudilik konusuna genellikle irki-ideolojik açıdan yaklaşmaktadır. Yahudilerin irki özelliklerine antisemitist açıdan yaklaşan Atsız için Yahudiler, her zaman gizli tedbirler alarak, hem Türk milletine ve milliyetçiliğine yönelik faaliyetler yürüten, hem de Türk gibi görünmek suretiyle bu millete zarar veren bir topluluktur. Bunun yanında Atsız, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, Birinci Cihan Harbi ve Milli Mücadele esnasında Yahudilerin Türklere ihanet ettiklerinden de bahsetmektedir. Ayrıca Türkiye'deki Marksist ideolojinin ana aktörü ve küresel Marksizmin baş müsebbibi Yahudilerdir. Marksizmle birlikte Siyonizm ve Masonluk düşman ideolojiler olarak Atsız tarafından tanımlanmakta ve bunların hepsinin Yahudi kimliğiyle alakalı olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu minvalde Atsız'ın birkaç makalesini incelemek gerekmektedir.

Çanakkale'ye Yürüyüş-Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri adlı eserinde Atsız, Yahudiler hakkında şunları ifade etmiştir:

Buradaki Yahudi de her yerde tanıdığımız Yahudi'dir. Sinsi, küstah, zeli, korkak, fakat fırsat düşkünü Yahudi; Yahudi mahallesi her yerde olduğu gibi burada da çığırkanlığın, gürültünün ve lavsın merkezi... Çarşıdaki dükkânların levhalarını okuyoruz. Onda dokuzu bizi sinirlendiren nankör ve kahpe milletin isimlerini taşıyor. Kuvvetli olduğumuz zaman karşımızda köpekçe yaltaklanan, bozgun çağlarımızda küstahlaşıp düşmanlarımızla birleşen tarihin bu hain ve piç milletini artık aramızda yurttaş olarak görmek istemiyoruz. Cihan savaşında düşmanlarımıza casusluk eden ve bezirgânlıklarıyla kanımızı emen Yahudi tarihin hep o iki yüzlü Yahudi'sidir. Kurtuluş savaşında Bursa'ya Yunanlılar girerken kocaman bir Yunan bayrağıyla onları karşılayan fakat Türkler Bursa'yı geri alırken aynı bayrağı ordumuzun ayakları altına seren yine bu vatansız Yahudi'dir. İstanbul'da tımarhanelik bir çalgın sevdiği bir Yahudi kızını öldürdüğü zaman, kızın cenaze merasimini Türklere düşmanlık nümayişi şekline sokan ve hatta Türk ordusuna uşaklık eden (çünkü Yahudi hiç bir zaman asker olmaz) askerî üniformalıları da dâhil olduğu halde "kahrolsun Türkler" diye bağırان aynı hain Yahudilerdir. Türk'e düşmanlık bu Yahudilerin irinden kanına o kadar işlemiştir ki vaktiyle katliamlarla kovuldukları İspanya'yı ve zaman zaman kırgına uğradıkları Rusya'yı kendilerine koruyucu bilecek kadar ileri gitmişlerdir. Sanki Türkiye miskin İspanya'dan veya salak Rusya'dan korkacak da Yahudiler hakkında yaptığı tazyiki gevşetecekmış gibi... Evet, Yahudi şimdiye kadar hiç bir kötülük görmediği Türk'e düşmandır. Çünkü onun mayası Yahudilik, yani kahpeliktir. Türkeli'ne "eroin"i dost(?) bir milletin erkânı harbiyesi sokuyor, onun Türkiye'deki komisyonculuğunu da ermeni ve bilhassa Yahudi vatandaşlar yapmıyor mu? Büyük atalarımızın değerli savlarını unutmayalım. Onlar Yahudi'den yumurta alan içinde sarısını bulamaz demişlerdir. Bu, Yahudi'nin hilekârlığını açığa vuran büyük bir hikmettir. (2015, s: 4).

Atsız, 20 Nisan 1951 tarihinde Orkun Dergisinin 29. Sayısında kaleme aldığı "Tarih Şuuru" isimli makalesinde Ahmet Emin Yalman ve onun nezdinde Sabetaycılık-Dönmelik ve Yahudilik konularında şunları dile getirmişti:

Esefle söyleyelim ki Ahmet Emin Yalman, Türk ve Müslüman değildir. Bu vatan ve milletle ilgisi yalnız Türk pasaportu taşımaktan ve Türk tebaası olmaktan ibarettir. Ahmet Emin Yalman "Yahudi Dönmesi" yahut "Selânik Dönmesi" denilen ve on yedinci asrın sonlarına doğru Sabetay Sevi adında maceraperest ve serseri bir Yahudi tarafından kurulan gizli bir ırkî-dinî cemaate mensuptur. Mesihlik iddia eden ve mucize göstermek davasında bulunan bu çılgın Yahudi, Türk Padişahı Dördüncü Avcı Sultan Mehmet tarafından huzuruna çağırılmış ve: "Seni kurşuna dizdireceğim. Ölmemek mucizesini göster de hepimiz birden sana inanalım" hitabını alınca bütün Yahudilere has korkaklıkla padişahın ayaklarına kapanarak Müslüman olmuştur. Canını kurtarmak için yalandan Müslüman olup Mehmet adını alan bu münafık Yahudi, güya bütün Yahudileri de Müslüman etmek gibi yüksek ve dini bir vazifeyi üzerine alarak Türkiye'nin türlü bölgelerinde dolaşmış ve son yüzyılların bütün sahte peygamberleri gibi Rasputinizm ahlâksızlığına da saplanarak bugün kısaca "Dönme" dediğimiz cemaatin temellerini atmıştır. Sabetay Sevi öldüğü zaman Selânik'te 200 Yahudi ailesi onun bu gizli dinine girmiş bulunuyordu. Dışarıya karşı gayet kapalı olan bu cemaat sıkı bir dayanışma ile günümüze kadar gelmiştir. Bunlar yalnız kendi aralarında evlenirler. Zahirî Müslüman isimlerinden başka gizli Yahudi adları taşırlar. Müslümanlarınkinden farklı olarak Yahudiler tarzında sünnet edilirler. Ölülerini ayrı mezarlara gömer ve mezar başında gizli Yahudi âyini yaparlar. Dönmeler kendi aralarında "Hâdibeyler", "Karakaşlar", "Kapancılar" adında üç kola ve âdeti üç oymağa ayrılırlar ki bu, onların hiyerarşisidir. Kendilerine mahsus bayramları vardır. Bu bayramlardan 22 Martta yapılan "Kuzu Bayramı" yahut (Dört Gönül Bayramı) en korkuncudur. Dönmeliğin iç yüzünü anlatan ve İbrahim Alâettin tarafından yazılan "Sabetay Sevi" adlı kitapta bu bayram şöyle anlatılıyor: Bu kuzu bayramı hakkında Sabetay zümresi mensuplarından Karakaşzade Rüştü, 1924 tarihinde "Vakit" gazetesi muharririne şu izahatı vermişti: Kuzu bayramı 22 adar (Mart)da yapılır. Bu bayram geceye mahsustur. Ve her sene kuzu eti ilk defa bu bayram münasebetiyle ve hususi merasimle yenir. Bu merasimde en aşağı ikisi erkek, ikisi kadın olmak şartıyla evli dört kişinin bulunması lazımdır. Kuzu ziyafetinde bulunacakların sayısı iki cinse mensup evli çiftlerin artırılması şartı ile istenildiği kadar çoğaltılabilir. Kadınlar iyi giyinmiş ve elmaslarıyla süslenmiş oldukları halde sofraya hizmetinde bulunurlar. Yemekten sonra biraz eğlenilir ve muayyen zamanda ışıklar söndürülerek karanlıkta kalınır... Bu bayram vesilesiyle doğacak çocuklar bir nevi kutsiyeti haiz tanınırlar. Ona "Dört Gönül Bayramı" adı verilir (1992a, s. 41-42).

Aynı yazının devamında Atsız şunları ifade etmektedir:

İşte bugün Türk basının kodamanlarından olan ve bütün millî meseleler hakkında fikirler beyan eden, Türklük-Müslümanlık dâvasının her safhasına karışan, Başbakan Adnan Menderes gibi aşağı yukarı müttefikten sevilen bir devlet adamını, irticai korumakla suçlandıran adam bu cemaate mensuptur. Deniz Binbaşısı İstanbullu merhum Mehmet Nail Bey'in oğlu, Deniz Kolağası (Ön yüzbaşısı) Dorul'lu Merhum Hüseyin Efendinin torunu olan beni ve kardeşim Nejdet Sançarı, yani bu toprağa ve ırka atalar, dedeler kanı ve hâtırasıyla bağlı insanları, "millî varlığımızın temellerini kundaklamakla suçlayan adam budur: Selânikli Ahmet Emin Yalman! Millî menfaati o yolda gördükleri için "devletin başında halis Türkler bulunmalıdır" diyen milliyetçileri "ırkçılar, nazistler" diye gözden düşürmeğe, onları âdeta vatan haini gibi göstermeğe yeltenen adam bu gizli Yahudi ırkçısı Ahmet Emin'dir. Millî meseleleri konuşuyormuş gibi gözükerek memlekette tahrikat yapan ve nihayet bu yüzden aleyhinde takibata başlanan, başbakana: "Allah onunla dost olmaktan beni korusun" dedirten bu Ahmet Emin'i, Yahudiliğine bağışlayarak mazur görebilirdik. Fakat biz onun mazisini de biliyoruz. Bir zamanlar Türkiye'nin Amerikan mandasına girmesini istediğini, doğu illerimizden bazılarını Ermeniler'e vermek teklifinde bulunduğunu, Türkiye'deki azınlıkları gücendirir diye "Türk" adını taşımayıp "Osmanlı" kelimesini kullanmamız gerektiğini, Ruslar'a teminat vererek onlarla anlaşmamızın büyük bir siyasi şart olduğunu hiç sıklımadan, utanmadan yazdığını da biliyoruz. Daha dün denecek kadar yakın bir geçmişte komünist Nâzım Hikmet'in büyük bir vatanperver olduğunu yazması gibi vicdan hâilelerini bir tarafa bırakarak eski yazılarından parçalar alalım... Bütün bunlar kendisine gösterildikten sonra bile, Ahmet Emin'in, hiçbir şey olmamış gibi, yurtseverlik dersi vermekte devam edeceğine eminim. Fakat acaba, bunları gördükten sonra, Ahmet Emin'in şahsında doğru görüşlü bir memleket evladı (!) bulduklarını sanan bazı Türk gençleri ne yapacaklardır? Ahmet Emin'le ağız birliği ederek ötede beride bana sövdükleri için pişmanlık duymak faziletini gösterecekler mi, yoksa Türk vatanını ve istiklâlini peşkeş çeken o "Dönek Dönme" ile aynı safta kalmakta devam mı edecekler? Ben vaktiyle resmî ağızlardan bile vatan hainliği iftirasına uğrarken perdenin arkasında veya önünde yine aynı devşirme ruhu ile cemaatlerinin karakterini yukarıda kısaca anlattığım aynı dönme vardı. Dönmeliğin basındaki mümessili bugün Ahmet Emin'dir. Onun maksadı: Aşağı yukarı yirmi bin kişilik gizli Yahudi dönmesi cemaatinin Türkiye'ye manen, iktisaden ve belki de maddeten hakim olmasıdır. Bu gayeye doğru plânlı bir şekilde ilerlemektedirler. Bugün hepsi refah içindedir. Aralarından bir çoğu profesör, öğretmen, gazeteci, doktor ve avukattır. Çoğu zengin tüccardır ve ticarethanelerinde yalnız kendi ırkından insanlar çalışmaktadır. 1943'te aralarında verdikleri karar gereğince Türkiye'nin şimdilik yüksek kültür mevkilerini işgale uğraşmaktadırlar. İçlerinde askerî doktor vardır, fakat harp sınıfından subay yoktur. Ahmet Emin'in mütemediyen dönmesi, menfaat rüzgârlarına uymak içindir. Daima daha zengin, daha yüksek mevkide olmak için cemaat kanunları

gereğince bunlar mubahtır. Benim aleyhimde yazması, sırf millî tarih şuurunu uyardırarak bir iki yazı yazdığım içindir. Kandırdıkları ve kendilerine uydurdukları bazı gaffillerle birlikte Türkçülüğe ve mukaddesata karşı dönmelerin açtığı savaş, onlar için Türklük arasında erimemek, Yahudi dönmesi cemaatini korumak davasıdır. Bunu açıkça söylemek imkânına mâlik olmadıklarından dolayı daima dolambaçlı yollardan gidiyorlar ve devrin geçer akçası ne ise onu kullanmaktan geri kalmıyorlar. Türk vatanında Ahmet Emin gibi bir "Yahudi dönmesi" benim gibi bir "TÜRK"ü millî varlığın temellerini kundaklamakla suçlandırıyor. Baht utansın! (1992a, s: 42-44).

Atsız, 25 Temmuz 1968 tarihinde Ötüken dergisinin 8. Sayısında yayınlanan "Solun 94 Yılı" makalesinde şunları belirtmişti:

Türkiye Komünist Partisine başkanlık edenlerden en mühimi ve körü körüne Rusya taraftarı olan ikincisi Doktor Şefik Hüsnü Değmer ve Nazım Hikmet Verzanski'dir. Tuhaf bir tesadüfle bunların ikisi de Türk menşeli değildir. Şefik Hüsnü, Selanikli Yahudi dönmesi; Nazım Hikmet ise Polonyalıdır. Acaba Şefik Hüsnü ve Nazım Hikmet Türk soyundan olmadıkları, kendilerini Türk duymadıkları için mi bu milletin bekası ile hiç ilgili görünmüyorlar? Bu konu, üzerinde durulmaya degecek kadar mühimdir. Bir etüt olarak işlenmelidir. En mutaassıp komünistlerden Sabıka Zekeriya'nın da bir Selanik Yahudi dönmesi oluşu, adları sayılanlar arasında Gayrı Türkler'in bir hayli bulunuşu dikkatten kaçacak gibi değildir (1992a, s. 146)

Orhun dergisinin 16 Temmuz 1934 tarihinde yayınlanan 9. Sayısında yer alan "Türk Irkı=Türk Milleti" makalesinde Atsız, Yahudiler ve Türkler arasında şu mukayeseyi yapmaktadır:

Türk olmak için Türk ırkının maddi ve manevi hasletlerini tevarüs etmek icap eder. Binlerce yıllık tarihi hayatların milletlere verdiği bir terbiye vardır ki o öyle bir kaç yılda ve hatta asırda elde edilemez. Asırlardan beri kılıç sallamış ve ömrünü er meydanında geçirmiş Türk milletinin bir çocuğu ile asırlardan beri sahtekârlık ve dolandırıcılıkla, yaşamış Yahudi milletinin bir çocuğu nasıl müsavi olabilir? Aynı günde doğan bir Türk çocuğu ile bir Yahudi çocuğunu aynı terbiye müessesesine alıp ikisine de yalnız Esperanto dili öğretseler ve aynı şartlar altında aynı terbiyeyi verseler bile muhakkak ki Türk çocuğu yine yiğit, Yahudi yine korkak olacaktır. Türk çocuğu yine doğru, Yahudi yine sahtekâr yetişecektir. Bazılarının söylediği gibi milliyet yalnız anlaşma vasıtası olan dil'in birliği ile izah edilseydi bir İstanbul Yahudi'sinin bize bir Kırgız'dan daha yakın olması lazım gelirdi. Hâlbuki bütün kanunlara, siyasi ve içtimai hadiselere, propagandalara rağmen biz Kırgız'ı kardeş, Yahudi'yi de köpek çift olarak tanıyoruz. Çünkü Kırgız'ın damarındaki kanın kendi damarımızdaki kan olduğunu, Yahudi'nin ise bize düşmanlıkla yoğurulduğunu biliyor, seziyoruz. Türk milliyetinde menfaat birliği meselesi ise ağza bile alınmaz. "Aydın çanaktan yalayanların bir millet olduğu" hakkındaki düşünceleri reddettikten sonra menfaat birliği solda sıfır

kalır. Bir Kazakla bir Konyalının menfaatlerinde ne birlik vardır? Hâlbuki bunlar bir milletin çocuklarıdır. Bir Erzurumlu ile bir İzmirlinin menfaatleri arasında da bir iştirak yoktur. Her ne kadar bazı Marksistler Kurtuluş Savaşını iktisadi bir hareket olarak izah etmek gibi Yahudice düşünüyorlarsa da Erzurumlu askerin İzmir için ölmesi kendi istihsal maddelerinin ihraç iskelesi olan İzmir'i kaybetmek, kaygısı dolayısıyla değildir. Bu tamamı ile duyguya ait bir meseledir; bir kan meselesidir (1992b, s. 56-57).

Çanakkale'ye Yürüyüş-Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri adlı eserinde Atsız, Selanik Dönmesi olarak adlandırdığı Sabetayistler hakkında şunları dile getirmişti:

Düşüncemde pek de haksız değildim. Çünkü 200 aileden kurulu olan Selanik dönmeleri aşağı yukarı üç yüz yıldan beri hep kendi aralarında evlene evlene tıbbın da akrabalar arasında boyuna evlenenler için kabul ettiği gibi bozulmuşlar, soysuzlaşmışlardı. Her dönme kusurlu, sakat ve anormaldi. Hattâ bizim mahdum beylerin doğduğu Alman hastanesinin hepsi de uzman olan hemşireleri, dönme kadınlarının yaptığı doğumlarda çok ölüm veya anormal doğuş olduğunu söylemişlerdi. Benim hakkımda hüküm verecek değildi ama ortada elbette benim anlayamadığım bir hukuk inceliği vardı. Tayin ettiği günde yine gittim ve bu sefer hiç bekletilmedim. Karşımda isterik, megaloman bir adam buldum. Bana faşistlik isnadının nereden geldiğini de öğrendim: Selanik dönmelerinin kurduğu bir lise olan Boğaziçi Lisesinde birçok da dönme öğretmen bulunuyordu. Bunların arasında müdür Hıfzı Tevfik gibi Türkleşmiş, Türklüğü seven, hattâ diğer bir dönme hocadan bahsederken: "Sen bilmezsin, o ne domuz Selâniklidir" diyenleri! bulunduğu gibi hakikaten domuzuna Yahudi olanları da vardı. Hattâ bunlardan birinin babası, İstiklal Savaşının sonundaki nüfus değişiminde, Türkiye'ye gelmeyecek Selânik'te kalmak için Yunan hükümetine başvurarak kendilerinin Türk ve Müslüman olmadıklarını iddia etmişti. Benim faşistliğim bu dostların telkininden geliyordu. Onlar da, hamam böceği de dönme değil mi, hepsi birbiriyle akraba idiler. Tabî, Boğaziçi Lisesi öğretmenler odasındaki konuşmalar, sıkıyönetim yargıcına başka türlü aksettirilmişti. Yargıç da bana rahmet okuyacak değildi ya... Ne de olsa dönme idi. Yani buz gibi Yahudi. Hem de bildiğimiz Yahudi'den daha koyu Yahudi. Hiç şüphesiz benim Yahudiler hakkındaki düşüncelerimi de biliyordu. Almanlar girdikleri yerde Yahudi bırakmadıkları için dönmeler tarafından sevilmelerine imkân yoktu. Bu yüzden onların Rusya'daki zaferlerinden hoşlanıyorlar, aramızdaki aykırılık buradan doğuyordu. Selanik dönmesi olan sıkıyönetim yargıcına "faşist" diye jumal edilmemin sebebi de bu idi. Alman çekilişi başladığı zamanki sevinçlerine ise son yoktu (2015, s. 18-20).

Atsız, Atatürk'e karşı tertip edilen suikast girişimiyle alakalı yazısında Masonluk ve dönmelik konularında şunları belirtmektedir:

İttihatçılar daha sonra İzmir suikastı ile Mustafa Kemal Paşayı yok etmek istemişler, fakat kendileri yok olmuşlardı. İşte bu sebeplerle Mustafa Kemal Paşa ittihat-

çılardan nefret ediyordu. Kendisine suikastı hazırlayan şebekenin başında olduğu için asılan Selânikli Yahudi dönmesi Cavit'in idamı dünya basınında büyük tepki uyardırmıştı. Çünkü Cavit hem Yahudi, hem de farmasondu. Fakat Mustafa Kemal Paşa kabadayı adamdı. Dünya gazetelerinin ulumasına aldiracak tiplerden değildi. Cavit'i astirdiği gibi mason localarını da kapatmaktan çekinmedi. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın en müspet icraatından biridir. Çünkü bu localarda mason kardeşliği adına devletin en gizli işlerini Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler öğreniyor ve bunların hepsi yabancı casusu olduğundan düşmanlarımızca bilinmedik devlet sırrı kalmıyordu (2015, s. 79).

Yahudilerin Birinci Cihan Harbinde Kanal Cephesindeki ihanetini Atsız şöyle ifade etmektedir:

Türkiye için en doğru askerî düşünce evvelâ memleketteki beşinci kolu imha etmektir. Türk ordusu geriden vurulmadıkça yenilmesi güç olan ordulardan biridir. Birinci Cihan Harbinde, Sarıkamış faciasına rağmen Ruslara karşı, sayıca çok az olduğu halde basan ile çarpışan ordumuzun, Ermeniler tarafından arkadan vurulduktan sonraki hali, keza Filistin cephesinde ikinci bir Çanakkale yaratan Yıldırım Orduları grubunun Araplar ve Yahudiler tarafından ihanete uğradıktan sonra ne hale girdiği düşünölsün (1992c, s. 100).

Atsız, Orhun dergisinin 1934 tarihli 7. sayısında yayımlanan ve doğrudan Yahudi konusunu ele alan "Musa'nın Necip Evlatları Bilsinler Ki" adlı makalesinde şunları dile getirmektedir:

Yahudi denilen mahlûku dünyada Yahudi'den ve sütü bozuklardan başka hiç kimse sevmez. Çünkü insanlık daima kuvvete, kahramanlığa ve iyiliğe tapındığı halde Yahudi zilletin, korkaklığın, kötülüğün ve seciyesizliğin örneği olmuştur. Dilimizdeki "Yahudi gibi", "çiftlik etme", "çift çarşısı", "havraya benzemek", "Yahudi'den yumurta alan içinde sarısını bulamaz" gibi sözler bu alçak millete ırkımızın verdiği değeri gösterir. Bu yalnız bizim memleketimizde böyle değildir. Almanya'dan kovulan Yahudileri kabul etmek misafirperverliğinde bulunan Fransa'da bile Yahudiler hakkındaki en basit iltifatın "pis Yahudi" terkibi olduğunu o memlekete gitmiş olan arkadaşlarımız söylüyor. Almanya, Lehistan, Macaristan, Romanya gibi bazı memleketlerde ise Yahudi aleyhtarlığının nasıl yırtıcı bir şekil aldığı ve bir gün bu memleketlerdeki Yahudilerin muhakkak kapı dışarı edileceğini hepimiz biliyoruz. Yahudi meselesini ilk halleden memleket Almanya olmuştur. Başka milletler bundan ders alacaklardır. İsveç gibi kendi halinde bir milletin bile Yahudi düşmanı olması bu menfur milletin bütün dünyada nasıl telâkki olunduğunu ispat etse gerektir. İstanbul'da çıkmaya başlayan Millî İnkilâp mecmuasının Yahudilerin hakiki mahiyetini meydana koyan neşriyatı üzerine Yahudiler arasında bir galeyana olduğunu, hattâ onların Beyoğlu'nda gizli bir toplantı yaparak Millî inkilâp mecmuasına karşı mukabil cephe almak için bazı kararlar verdiklerini işittik. Yalnız bu hareketleri bile onların Türkiye'ye karşı besledik-

leri duyguları gösterir. Bir defa hükümetten gizli olarak toplantı yapmak kanunî bir cürümdür. Müddei umumiliğin dikkatini celbederiz. Saniyen kendi aleyhlerinde neşriyat yapılmamasını istiyorlarsa bu vatana sadık kalmağa mecburdurlar. Onlar her hareketleriyle ve çifit yaygaralarıyla bizden ayrı olduklarını daima bize anlatırlarken biz de herhalde onlara methiye yazacak değiliz. Biz Yahudilerin memleketteki meşum iktisadî ve ahlâkî rolünü biliyoruz. Hattâ mütareke yıllarında İstanbul'u süsleyen (!) İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan, Yunan ve Ermeni bayrakları arasında bir de Yahudi bayrağı olduğunu unutmadık. Eliza Niyego adındaki Yahudi kızının cenaze merasiminde yaptıkları edepsizliği de kendileri unutmamışlardır. Bir maliye memuruna rüşvet teklif ederken Ankara'da yakalanan iki Yahudi avukatla, Türklüğü tahkir yüzünden tevkif olunan Yahudi kızı meseleleri de onların namussuzluklarının son perdesini teşkil ediyor. Öyle, ikide bir Yahudileri Türkleştirme cemiyetleri kurarak bizi kandırmağa çalışacaklarına namuslu Türk tebaası olarak kalsınlar yetişir. Çünkü biz onların Türkleşeceklerini asla unutmadığımız gibi bunu istemeyiz de. Çamur ne kadar fırına verilse demir olmayacağı gibi Yahudi de ne kadar yırtınsa Türk olamaz. Türklük bir imtiyazdır, her kula, bilhassa Yahudi gibi kullara nasip olmaz. Onlara yapılacak ihtar şudur: Hadlerini bilsinler. Sonra biz kızarsak Almanlar gibi Yahudileri imha etmekte kalmaz, daha ileri giderek: onları korkuturuz. Malûm ya ataların sözüne göre Yahudi'yi öldürmekten korkutmak yektir (1992c, s. 214-215).

Masonluk, Siyonizm ve Komünizmi ortak düşman olarak gören Atsız, Orkun dergisinin 18 Ocak 1952 tarihinde yayınlanan 68. Sayısındaki "Veda" başlıklı yazısında şunları dile getirmişti:

Masonluğu da düşman sayıyoruz. Kökü dışarıda olan gizli bir cemiyettir ve milliyetçilikle tatmin olunmayanların başvurduğu Türkcülük düşmanı bir teşekküldür. Başlangıçta Yahudilerin millî menfaatlerini gizli olarak korumak için kurulmuş, zamanla beynelmilel bir hale gelmiştir. Savaş halinde bulunan iki millete mensup Masonların, kendi devletleri aleyhine olsa bile' birbirlerine yardım etmek mecburiyetinde olmaları bu zümrenin bütün milliyetçiliklere ve bu Türk milliyetçiliğine de düşman olduğunu göstermektedir. Onlar gizlice her yere el atıp orayı ele geçirmeğe çalışmakta ve muvaffak olmaktadır. Bugünkü "Türk Ocağı"nın umumi idaresi ihtiyar Masonların elindedir ve bu yüzden, vaktiyle milliyetçiliğe o kadar hizmet etmiş bulunan bu müessesese artık hizmet edememektedir. Siyonizm, Yahudi ırkının huzurunu dünya milletlerinin huzursuzluğunda arayan teşkilâtlı bir insanlık düşmanı fikirdir. Kendisini bir devletin millî ülküsü göstermek yolundaki gayreti emperyalist arzularını gizlemek içindir. Birinci Cihan Savaşında, her türlü kılığa girerek Filistin Cephesindeki ordumuzu arkadan vuran ve düşmana casusluk eden Siyonistlerin ortaya koyduğu korkunç hakikat, Türkcüleri bu cereyana karşı da her zaman uyanık ve tedbirli bulunmaya sevk etmektedir. Komünizm, Siyonizm ve Masonluk Türkiye'de bir sacayak halinde Türk düşmanlığı yapmaktadır (1992b, s. 41).

Atsız, Ötüken dergisinin 22 Kasım 1970 yılında yayımlanan 12. Sayısında yer alan “Komünist, Yahudi ve Dalkavuk” adlı makalesinde Yahudilerle ilgili şu düşüncelere yer vermektedir:

Türk milletinin dışarıdaki düşmanları bütün dünyadır. Bunu tarih bize ebedî bir öğüt halinde hikâye eder. İçerideki düşmanları ise üç tanedir: Komünist, Yahudi ve dalkavuk. Komünist, vicdanını Yahudi "Marks"a satmış olan vatansız serseri demektir. Amele diktatörlüğünün kurulduğu yerde cennete varılmış olduğunu zanneder. O, bazen bu zannında samimî olan bir aptaldır. Bazen de samimî değildir, aldatmak için böyle söyler. O zaman da kalleştir. Komünist, dünyada patronla işçi arasındaki hukuk müsavatsızlığını halletmek için ortaya atıldığını söyler. Bunun için de ilk yaptığı iş dinleri, milliyetleri, vatanları inkâr etmektir. İkinci düşman Yahudi'dir. Onun Allah'ı paradır. O, cebine birkaç para koyabilmek için gölgesinde yaşadığı bayrağı satmaktan çekinmeyen namussuz bir bezirgandır. Hangi memlekette oturuyorsa oranın düşmanıdır. Fakat bu düşmanlığını açıkça değil yüze gülerek, tezellül ederek yapar. Yahudi mayi gibidir. Derhal bulunduğu kabın şeklini alır. Yer yer kurulan Yahudileri Türkleştirmek cemiyetleri bu zelil politikanın neticesidir. Bununla cihan savaşında düşmanlarımıza casusluk ettiklerini, mütarekede Türklüğü tahkir ettiklerini unutturmak isterler. Hattâ daha ileri giderek kendilerine Türk adları takarlar [1]. Yahudi iki türdür. Biri asıl Yahudi'dir, bu dilinden tanınır. Biri de Yahudi dönmesidir. Bu dilinden tanınmaz. Bunu tanımak için yüzünün müteredi Yahudi hatlarına dikkatle bakmak lâzımdır. Yahudi'yle Yahudi dönmesinin hiçbir farkı yoktur. Biri "biz Yahudiler" derse öteki de "Siz Türkler" der. [1] Gazetelerin birinde bir Yahudi mektebinde Yahudilerin Türkleşmeye (!) karar vererek adlarını değiştirdikleri, bazılarının da Atilla, Çingiz, gibi kahramanların adlarını takındıkları yazılmıştı. Zavallı Atilla, talihsiz Çingiz! Kim bilir mezarlarında nasıl bir öfke ve tiksinti ile titremişlerdir. Bir Yahudi'de Çingiz'in veya Atilla'nın kahraman adı! Yahudi ve kahraman, birbirine ne kadar yakışmayan iki söz. Eğer gazetenin verdiği bu haber doğrusu ise hükümet buna derhal engel olmalıdır. Çünkü bu birçok Türk'ü Türklükten istifa ettirecek kadar mühim bir sebeptir (1992c, s. 69-71).

Atsız, Yahudiler, Masonlar ve Komünistlerin İslam ve Türkçülüğe yönelik saldırılarını, 9 Şubat 1951'de yayınlanan Orkun dergisinin 19. Sayısındaki “Faruk Nafiz'e Bir İhtar” makalesinde şu şekilde izah etmektedir:

Komünistlerin, Masonların, Yahudilerin, Gayrı Türklerin elinde olan basın, Müslümanlıkla birlikte Türkçülüğe de şiddetle taarruz ediyor. Bu taarruzların bazılarını tabii karşılamak gerektiğini biliyoruz. Mesela Yahudi Dönmesi Ahmet Emin'in, hani mütarekede Amerikan mandasını millete tavsiye eden şu Selanikli Ahmet Emin'in, Nazım Hikmetof Yoldaşın halis bir yurtsever olduğunu günlerce yazan Halisüddem Yahudi Ahmet Emin'in Türkçülüğe sinsi veya açık hücum etmesi gayet normaldir. Biz bilakis, Tanrı göstermesin onun Türkçülüğe taraftar gözükmemesinden korkarız (1992b, s. 23).

Atsız, eserlerinin büyük bölümünde Yahudilerle alakalı ideolojik-ırki yakıştırmalar ve değerlendirmeler yapmakta; küresel antisemitizme uygun bir dil kullanmaktadır. Atsız için Yahudiler, sahtekâr, dolandırıcı, yalancı, korkak, seciyesiz, sinsî, küstah, kötü ve hain bir topluluktur. Bu konuda tarihsel analogilere de başvuran Atsız, “Çıfıt” ve “Çıfıt Çarşısı” gibi terimleri de kullanmak suretiyle Yahudilere yönelik nefretin mазisine de atıf yapmaktadır. Hatta Atsız, Yahudiler için domuz, köpek ve hamam böceği gibi benzetmeler de yapmaktadır. Atsız’ın soy esaslı milliyetçilik tasavvuru için Yahudi, hem ırki, hem de ideolojik anlamda bir öteki konumundadır. ırki anlamda Yahudileri düşman olarak kodlayan Atsız, onların hiçbir zaman gerçek anlamda Türk olamayacaklarını belirtmektedir zira Türklük bir kan meselesidir ve Yahudiler –Yahudi ve Kırgız ya da aynı terbiyeyi alan Yahudi ile Türk çocuğu örneklerinden hareketle- Türk kanına sahip değillerdir. Atsız, Yahudilerin isteseler bile Türk olamayacaklarını belirtmektedir, çünkü nasıl ki çamurdan demir olmazsa, Yahudi’den de Türk olamaz. Nitekim Yahudilerin Türkleşmelerinden ziyade devlete sadık olmalarını yeterli gören Atsız, Türk tarihinin büyük İmparatorlarının adını almak suretiyle Türkleşmeye çalışan Yahudilere bu isimlerin yakışmayacağını dile getirmektedir çünkü onun için Yahudilik ve kahramanlı yan yana gelemaz. Zaten Atsız’a göre Cengiz Han ya da Atilla gibi büyük kahramanlar, isimlerini Yahudiler tarafından alındığını öğrenmeleri halinde öfke ve tiksinti duyacaktır, bu durum, Atsız’ın metaforik betimlerle Yahudilerin Türkleşmeyeceğine ve Türkleşmemesi gerektiğine verdiği örneklerden biri hüviyetindedir. Bu minvalde Atsız’ın en çok üzerinde durduğu konu “Dönme” ya da “Selanikli” olarak isimlendirdiği Sabetayistlerdir. Bu grup hakkında tarihsel malumatlar sunan Atsız’a göre Sabetayistler, Türklük ve Türkçülüğe düşmanlardır. Ahmet Emin Yalman ile yaşadığı münakaşa üzerinden yaptığı değerlendirmelerde Atsız’ın Sabetayistleri en tehlikeli yapıların başında gördüğü söylenebilir. Çünkü bu grup gizli tedbirler almak suretiyle Türkleşmemekte ancak Türk ve Müslüman gibi görünüp bu milletin kimliğine ve dinine saldırmaktadırlar. Ayrıca Atsız’a göre, iktisadi, kültürel ve bürokratik alanlarda üst mevkileri elinde tutan bu grup, Türkiye düşmanlarıyla işbirliği yapmakta ve sürekli hedef tahtasına Türkçüleri ve Türk milletini koymaktadır. Atsız’ın Sabetayistlere karşı öjenik yaklaşımlara sahip olduğu da görülmektedir. Sabetayistlerin sürekli kendi aralarında evlenen kapalı bir yapıya sahip olmalarını eleştiren Atsız, bu durumun sağlıksız doğumlara neden olduğunu ve kusurlu nesiller dünyaya getirdiklerini belirtmektedir.

Yahudiler Atsız’a göre hiçbir kötülük görmedikleri Türk milletine tarih boyunca ihanet etmişlerdi. Birinci Cihan Harbinde Filistin Cephesinde Araplarla birlikte Osmanlı’ya ihanet eden Yahudiler, işgal yıllarında da İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde ihanetlerine devam etmiş, işgalci güçlerin bayraklarını ilk onlar açmışlar, hatta işgalci güçlerin bayraklarının yanında kendi bayraklarını da asmışlardır. Ancak Milli Mücadele başarıya ulaşıncaya Yahudiler, Atsız’a göre kendi doğalarına uygun davranarak bu sefer Türk hükümeti yanında yer almışlardır. Yahudilerin ihanetleri Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiş, Atatürk’e suikast girişiminde bulunanların başında Yahudi-Masonlar gelmiştir. Nitekim entelektüel camiayı elinde tutan Sabetayistler, yaydığı fikirlerle Atsız’a göre vatanı ihanete devam etmektedirler. Bu ihanetlerinin başında Türkiye’yi Sovyet uydusu haline getirmeye çalışmak, işgal yıllarında ABD mandasının kabulü talepleri, tarihsel kavgamızın bulunduğu Ermenistan gibi ülkelerle işbirliği yapılmasını önermek, Türk kimliği yerine Osmanlı kimliğini kullanmak ve Türkçülüğe saldırmak bulunmaktadır. Bütün bunlarla beraber Atsız için Yahudiler bütün

dünyada seilmeyen bir millettir ve küresel anlamda yaşanan en büyük sorunların başında gelmektedirler. Atsız, bu sorunu ilk çözen milletin Almanlar olduğunu ifade etmiştir. Diğer milletlerinde Almanları takip edeceğini belirten Atsız'a göre Yahudileri öldürmekten ziyade korkutmak gerekir. Burada Atsız'ın "Yahudi sorununu çözen ilk millet Almanlar olmuştur" sözünü 1934'de dile getirdiğini belirtmek yararlı görülmektedir çünkü bu tarihte Yahudi Soykırımı yani Holokost daha yaşanmamıştı ve bu olay vuku bulduktan sonra Atsız'ın bu konuyla alakalı hiçbir şey yazmadığının altı çizilmelidir.

Atsız, Komünizm, Masonluk, Siyonizm ve bunların hepsini tek başına temsil eden Yahudiliği başlıca düşman olarak kategorileştirmiştir. Bütün bu akımlar Türkçülüğe saldırmak suretiyle yok etmek istemektedirler. Atsız'a göre Masonluk, Yahudiliğe ait gizli bir cemiyet olup amacı dünya sathında iktidar sahibi olmaktır. Türkiye'de de Türkçülüğe karşı hareket eden Masonluğun, Türk Ocağı gibi geçmişte Türk milliyetçiliğine hizmet eden bir kuruluşu ele geçirmek suretiyle Türkçülüğe zarar verebildiği, Atsız tarafından dile getirilmektedir. Siyonizm ise ona göre Yahudi emperyalizminin ideolojisi olup, Birinci Cihan Harbi döneminde Filistin Cephesinde Osmanlı'nın mağlup olmasına neden olmuştur. "Yahudice" düşünmenin ve bir Yahudi olan Marks'ın ürünü olan Komünizm ise Türkçülük için en büyük ve mühim tehlikeyi olduğunu Atsız ifade etmektedir. Dolayısıyla bütün bu düşüncelerin ana odağını Yahudilik oluşturmaktadır. Yahudileri, kendi ceplerini doldurma telaşında olan ve bu çerçevede buldukları ülkelere rahatlıkla ihanet edebilen insanlar olarak gören Atsız, Yahudilik, Komünizm, Masonluk ve Siyonizmi düşman kimlikler ve ideolojiler olarak kategorileştirmektedir. Çünkü ona göre bütün bu akımlar ve kimlikler, Türklük, İslamiyet ve Türkçülüğe karşı bütün olarak hareket etmekte ve bizi yok etmek istemektedirler.

6.2. Milli Ülkü Nosyonu Üzerinden Yahudi Yaklaşımı

Eserlerinin çok büyük bir bölümünde Atsız, Yahudilere yönelik ideolojik-ırki açıdan yaklaşım açık bir antisemitizm örneği sunsa da, Yahudilerin kendi milli ülküleri peşinde koşmalarını takdirle karşılamakta ve Türkçü-Turancı ideallerini bu konu üzerinden meşrulaştırmaktadır. Ancak bunu yaparken yine Yahudilere ilişkin ırki yaklaşımları bırakmayan Atsız, Arap-İsrail savaşına ilişkin çeşitli analizler yapmakta ve İsrail tehdidine dikkat çekmektedir.

Atsız, "Ordinaryüsün Fahiş Yanlıları" isimli makalesinde Yahudiler hakkında şunları ifade etmektedir:

Uzun zamanların ve mesafelerin ayırması bile bir milletin parçalarını tek millet olmak tan çıkarır mı? Çıkarırsa bu İsrail Yahudileri nereden peydahlandı? İki bin yıldan beri ne dil, ne vatan, ne ırk, ne gelenek... Hiçbir ortaklaşa tarafları kalmamış, yalnız milli dinleri ile milli inançları elden gitmemişti. İrlanda, Fransa, Bulgaristan, Türkiye, Suriye ve Yemen'den gelen bu tip tip ve dil dil Yahudiler tek millet oluyor da ben neden esas bakımından aynı dili konuşan Tebrizli veya Genceli, neden Kırmımlı veya Kazanlı, Taşkentli, Kaşgarlı veya Kulcalı ile hatta neden Altaylı veya Sibiryalı ile aynı millet olmuyorum? (1992b, s. 156).

Atsız, 30 Nisan 1973 tarihinde Ötüken dergisinde yayımlanan “Turancılık” adlı makalesinde şunları belirtmektedir:

Daha eski tarihimizde Babur'un 10.000 kişiyle Hindistan'a dalması, Yavuz'un 30.000 kişiyle çölü geçerek Mısır'a girmesi birer macera değil miydi? Evet, Napoleon ve Hitler'in Moskova seferleri de macera idi ama onlar başarısızlıkla bitti diye berikilerin değeri azalır mı? Yahudilerin artık Arap vatani olmuş topraklarda İsrail devletini kurması şaşkıncı bir macera değil midir? (1992b, s. 11).

Ötüken dergisinde 1975 yılında yayınlanan “Bir Ansiklopedinin Yanlıları” isimli çalışmasında Atsız, Yahudilerin ölkü anlayışı ve Turancılık karşılaştırmasını şu şekilde yapmaktadır:

Büyük bir enerji kaynağı olan yüz milyonluk Türk milletinin birleşmesinde imkânsızlık görenler, iki bin yıllık tutsaklıktan sonra Yahudilerin kurduğu İsrail devletini görmemezlikten geliyorlardı. Daha kötüsü Turancılığı, Türkiye için macera, tehlike gibi görerek Turancıları Türkiye'nin mahvına sebep olacak insanlar diye tarif ediyorlardı (1992b, s: 19).

Atsız, 17 Kasım 1950 yılında Orkun dergisinin 7. sayısında yayınlanan “Ölküler Taarruzidir” isimli makalesinde milli ölkü kavramı üzerinden Yahudileri şu şekilde değerlendirmektedir:

İstiklâl uğrunda savaşı en tipik örneğini Yahudiler vermiştir: Esâretleri yirmi asrı geçen, dünyanın her tarafına dağılarak bir anayurtları kalmayan ve dillerini de kaybeden Yahudiler, istiklâl sevkitaabisinin tesirinde olarak yaptıkları uzun ve yıpratıcı mücadeleden sonra milli ölkünün ilk merhalesine erdiler. Yanında müttetikleri olduğu halde Yahudilere yenilen Mısır ise İngiltere'den Sudanı ve Trablus'la Bingazi'yi istiyor. Bütün nüfusu 400 bin kişi bile olmayan Ürdün beyliği Suriye ve Filistin'in hepsini istiyordu. Bu kadarını elde edemedi ama Yahudilerden arta kalan Filistin parçasını eklemesini becerebildi. Habeşistan, Eritre'yi istemektedir. Yahudiler ise milli birlik için Irak ve Yemendeki yüz bine yakın Yahudi'yi uçaklarla İsrail'e taşıdılar (1992b, s. 30-31).

Ötüken dergisinin 26 Temmuz 1972 yılında yayınlanan 74. Sayısında bulunan “Milli Siyaset” adlı makalesinde Atsız, Arap-İsrail savaşı hakkında şunları ifade etmektedir:

Yüzyıllar boyunca tutsaklık hayatı yaşadıkları için cesarettten nasibi kalmamış, geri ve bu bakımdan iptidaî Araplar'ı bugün hatırı sayılır bir kuvvet haline getiren şey Filistin dâvâsındaki tutumları ve Yahudi düşmanlığıdır. Araplar İsrail'le üç defa çarpışıp yenildiler. Hele son yenilişleri pek yüz kızartıcı oldu. Buna rağmen inançları sarsılmadığı için yarın, büyük hamleler yapabilecek kudreti kendilerinde buluyorlar ve hazırlanıyorlar. İsrail de aynı durumdadır, iki bin yıllık tarihî haklara dayanarak yüzde yüz Arapların oturduğu toprakları işgal edip geri vermemekte direniyor. Oraları da devlete ekleyip yarın için on milyonluk bir İsrail devleti kurmak gayreti ve ölküsü içinde. Bir batı Avrupa devleti niteliğinde olan İsrail'in on milyon nüfusa sahip olması Arap dünyasına karşı kendisini savunacak esaslı bir gücü elde etmesi ve geleceğini

teminat altına alması demektir Türkiye, Atatürk'ün ölümünden beri pasif bir devlet siyaseti gütmektedir (1992d, s. 54).

“Kızılma” isimli makalesinde Yahudilerin ülkü anlayışı ve bu çerçevede uyguladıkları politikalar hakkında şunları dile getirmişti:

Yahudiler de, ülkü sahibi olmanın ikinci bir ibret verici örneğidir. Korkaklığı ata-sözü haline gelen bu millet, bugün, bir millî ülkünün ardında, herhangi bir millet kadar cesaretle çarpışıyor. Millî kahramanlar yetiştiriyor ve bu millî kahramanlar, idama mahkûm edildikleri ve başışlanma dileğinde bulunurlarsa ölümden kurtulacakları halde, İngiltere'den af dilemeyerek milletlerine şeref vermek suretiyle ölüyorlar. Bu millî ülkü sayesinde, Filistin'deki yarım milyon Yahudi, yalnız Araplarla değil, koca İngiltere ile savaşı göze alıyor, Amerika'ya meydan okuyor. Millî ülküye yapışmak sayesinde Yahudiler o kadar kuvvetlenmişlerdir ki, bugün İngiltere İmparatorluğu onlara karşı bir şey yapamıyor. Tebaasından bir tek kişinin hapse atılmasını savaş sebebi sayan İngiltere, bugün, İngiliz askerlerinin öldürülmesine, İngiliz subaylarının kaçırılıp dayak atılarak horlanmasına, masum İngiliz çavuşlarının Yahudiler tarafından canice asılmasına ses çıkaramıyor. Bütün bunların en önemli sebebi Arapların ve Yahudilerin olağan üstü kuvvetli olmasıdır. Bu kuvvet maddî değil, manevîdir. Yani ülkü kuvvetidir. Kızılma ülküsüne "tehlikeli maceracılık" diyenler, bugünkü Araplar ile Yahudilere bakıp düşünmelidirler. Hele Yahudiler 2000 yıl önce kaybettikleri vatanlarını yeniden ele geçirmek ve yalnız kitaplarda kalmış olan İbranî dilini diriltip bir konuşma dili haline getirmek uğrunda çalışmaları ile dünyaya örnek olmuşlardır (1992c, s. 93).

Arap-İsrail Savaşı, İsrail'in bölgesel hegemonyası ve oluşturduğu tehdit hakkında, “Arapları Kurtarmak İçin Teklif” isimli makalesinde Atsız şunları belirtmektedir:

Biz şimdiye kadar dünyada 15 milyon kadar Yahudi var sanıyorduk. Moşe Dayan geçenlerdeki bir demecinde 70 milyon Yahudi'den bahsetti. Bu bir ajans haberi yanlış veya Moşe Dayan'ın bir blöfü değilse ciddi düşündürücü ve ürkütücü bir haberdir... 10 milyon nüfus, altı günlük savaştan önceki sınırlar içinde harmanlayacağından, Nâsır'ın yanlış tutumundan faydalanarak çevrelerindeki Arap devletlerine karşı giriştikleri yıldırım savaşıyla büyük bir toprak parçasını ve Kudüs şehrinin tamamını ele geçirdiler. Ne Araplar'ın protestosu, ne Birleşmiş Milletlerin İhtarı, ne Amerika'nın tavsiyesi, ne de Rusya'nın tehdidi Yahudileri geri çeviremedi. Millî plânlarını başarıyla uygulamakta devam ettiler. Aldıkları çölleri şenlendirmeye, Yahudi göçmenleri getirmeye ve yuttuklarını sindirmeye başladılar. Şimdiye kadar arabulmak için yapılan teklifler iki tarafa da taviz vermeyi tavsiye eden bir nitelikte olduğundan taviz asla kabullenmeyen taraflarca reddolundu. Araplar, İsrail'i tanıtmakta haklı oldukları gibi İsrail de zaptettiği toprakları vermemekte haklıdır. Bu, ta-

rih boyunca süregelen uluslararası bir kanundur. İsrail yaşamaya muhtaç ve mecburdur. Araplar'ın hazırlıklarına, kalabalık nüfuslarına, teknik ve iktisadî ilerlemelerine bakarak günün birinde Araplar'ı yenemeyeceğini hesaplıyor. Kendisini yok olmaktan kurtarmak için de çareyi sınırlarını stratejik şekilde düzeltmek ve 10 milyon kişiyi barındıracak kadar genişletmekte buluyor.... İsrail bugün iki milyonluk nüfusuna rağmen Orta-doğuda bir "Prusya"dır. İsrail'in Yahudileri Balat Yahudisi değildir. Almanya, İngiltere, Amerika, Macaristan ve Polonya'dan gelmiş şuurlu Yahudilerin çoğunlukta olduğu bu ülke millî inanç, disiplin, iktisadî güç, ileri teknik ve savaşçılık ruhu ile çok güçlü bir devlettir. En kuvvetli taraflarından birisi de dinlerinin millî din olmasıdır. Bugün yeryüzünde birkaç bin Karayım Türkü dışındaki bütün Museviler Yahudi'dir. Araplar'ı tehdit ederek isterlerse Şam'a ve Kahire'ye girecekleri hakkındaki sözleri gayet doğrudur.... Şu halde Türkler'le Araplar'ın çıkarları bir noktadan sonra birleşmektedir. O halde bunu önlemenin tek çaresi, artık pek işe yaramadığı belli olan askerî ittifaklar değil, bölgedeki Arap devletlerinin Türkiye ile konfederasyon halinde birleşmesidir. Türkiye'nin başkanlığında, 20-25 yıl için kurulacak konfederasyona Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır girecektir. Bu konfederasyon Arap devletlerinin bağımsızlığını kaldırmayacak. Hatta onların bazı ülkeler de kendi özel elçilerini yollamasına engel olmayacaktır. Fakat 20-25 yıllık konfederasyon süresince Ordu ve Hariciye tek elden idare olunacak ve şüphesiz ordular Türk Genelkurmayının yönetiminde bulunacaktır. Böyle bir konfederasyon Suriye'nin hükümet darbesi ve İsrail'in Arap ülkelere saldırması tehlikesini önleyecek, Ortadoğu uzun süre barışı sağlayarak Üçüncü Cihan Savaşının bu bölgeden çıkmasına engel olacak ve 20-25 yıl sonra, Arap ülkeleri kendi başlarına İsrail'e karşı koyacak duruma geçince yürürlükten kalkacaktır. Bizim teklifimiz Yahudiler'e Kudüs'ü ve Sînâ'yı bırak demekten daha pratiktir. Fakat Suriye, Lübnan ve Ürdün bu teklifi kabul etseler bile kendisini dev aynasında gören Nasır'ın kabul etmeyeceği muhakkaktır. Megalomanisi mânidir. O, kendi bileceği iş. Fakat Yahudi ordusu girdiği zaman kendine yardım edecek kimseyi bulamayacaktır (1992c, s. 215-217).

Atsız'ın, Yahudiler ve Yahudiliğe içkin kimlik ve ideolojilere karşı olan antisemitist tavırlarının bilinmesine karşılık, bazı yazılarında Yahudilerin İsrail'i kurmasını ve bölgede güçlü bir aktör olmasını, millî ülkü ekseninde takdir etmektedir. Ona göre Yahudiler, dünyanın dört bir tarafına dağılmış bulunan, aralarında, vatan, dil, ırk ve yaşayış biçimi itibarıyla hiçbir ortak yan bulunmamasına karşın millî dinleri ve ülküleri sayesinde iki bin yıl sonra tekrar dirilen bir millettir. Özellikle iki bin yıldır millî ülkülerini bırakmamaları, vatanlarına geri dönmeleri ve İbrani dilini diriltmeleri Atsız tarafından takdire şayan bulunmaktadır. Her ne kadar hala onları "korkak" bir halk olarak telakki etse de, Atsız, Yahudilerin Filistin'i kolonize etmelerini, sırasıyla İngiltere ve Arap dünyasına karşı cesurca savaşmalarını, ABD ve SSCB gibi küresel güçlerin telkinleri ve uyarılarına kulak asmamalarının temel nedenini millî ülküye duydukları bağlılık olarak görmektedir. Atsız, kendi Türkçü-Turanî görüşlerini de İsrail örneği üzerinden yeniden üretmektedir. Özellikle resmi ideolojinin dış Türklere karşı ilgisiz tavrı ve kimliğin teritoryal tanımı Atsız tarafından eleştirilmekte; dünyanın farklı noktalarından

gelen ve aralarında hiçbir bağ bulunmayan Yahudilerin tek bir millet olduğu kabul edilirken, neden bizim Genceli ya da Tebrizli birisiyle aynı milletin üyesi olduğumuzun kabul edilmediğini sorarak bu tarz yaklaşımlara itiraz etmektedir. Nasıl ki İsrail, yüzbinlerce Yahudi'yi Mısır ve Yemen'den uçaklarla getirdiyse, Türkiye de soydaşlarına aynı şekilde yaklaşması gerektiği, Atsız'ın altını çizdiği hususların başında gelmektedir. Ayrıca, "Turancılık" ya da "Kızılma" olarak isimlendirdiği Türk ülküsüne yönelik "maceracılık" eleştirilerini reddeden Atsız, burada da Yahudi örneğinden hareketle, İsrail'in kuruluşunun, yarım milyonluk Yahudi toplumunun kendisinden kat be kat fazla olan Araplara karşı elde ettiği zaferlere bakılmasını tavsiye etmektedir. Atsız'a göre bunlar maceracılıktan ziyade milli ülkünün getirmiş olduğu manevi bir güçtür. Bu konuda Atsız, bazı tarihsel analogilere başvurarak, her ne kadar Napolyon ve Hitler'in Moskova seferleri başarısız olduysa da, Yavuz'un Mısır seferi, Babür'ün Hindistan seferi ya da Yahudilerin Arap topraklarında devlet kurmalarını da başarılı bir maceracılık örneği olarak sunmaktadır. Nitekim Atsız, Turancılığı hayal ve maceraperest olarak görenlerin İsrail örneğine bakmasını tavsiye ederek, bunun bir hayal olmadığını göstermek istemektedir. Atsız, Filistin Mandasının son dönemleri ve İsrail kurulduktan sonra yaşanan Arap-Yahudi savaşları hakkındaki düşüncelerini çeşitli yazılarında ifade etmiştir. Arapların İsrail karşısında küçük düşürücü yenilgiler alması, İsrail'in aslında Avrupa ve Amerika'dan gelen yetenekli, disiplinli, teknik ve iktisadi açıdan ilerlemiş bir Batı Avrupa ülkesi hüviyetinde olmasının üzerinde durmaktadır. Ancak Atsız, İsrail'i tehdit olarak görmeye devam etmektedir. Dünya üzerinde asıl Yahudi sayısının 70 milyon olmasını ürkütücü bulan Atsız'a göre İsrail tehlikesi karşısında Araplar ve Türklerin çıkarları kesişmektedir. Arapların İsrail tehlikesini karşı tek başına karşı koyacak gücü olmadığını belirten Atsız, Lübnan, Suriye, Mısır ve Ürdün'ün Türkiye ile geçici -20 ya da 25 yıllık- bir konfederasyon çatısı altında bir araya gelmelerini, Hariciye ve Ordunun Türk idaresi altında bulunmasını ve İsrail tehlikesi ortadan kalkınca bu birliğin dağılmasını önermektedir. Ancak Nasır gibi liderlerin buna karşı çıkacağını düşünen Atsız, bu teklifin kabul edilmemesi durumunda artık Arapların Türklerden yardım talep etmemesi gerektiğini dile getirmektedir.

7. Sonuç

Atsız'ın eserlerinde Yahudiler ve Yahudiliğe içkin olarak görülen kimlik ve ideolojiler (Komünizm, Siyonizm, Masonluk ve Sabetayistler-Dönmeler) bir öteki olarak kategorileştirilmekte ve modern antisemitizme uygun bir dil kullanılmaktadır. Çalışmanın ana sorunsalı olan Atsız'ın antisemitist yaklaşımındaki temel esas nedir? sorusunun cevabı ise antisemitizmin dini karakterinden ziyade ideolojik-ırki niteliklerinin belirgin olduğudur. Ortaçağ Avrupası'nda başlayıp 19. Yüzyıla kadar geçen süreçte antisemitizmin karakteri din temelliydi. Ancak moderniteyle birlikte ideolojilerin ortaya çıkışı, ulus-devletlerin kuruluşu ve milliyetçiliğin yükselmesiyle beraber Yahudi karşıtlığının da biçimi değişmiş, din yerini ırka bırakmıştı ve daha önce de belirtildiği üzere Klier'e göre antisemitizm Batılı entelektüel geleneğin ürünüydü. Atsız'ın yazılarında da bu geleneğin izleri görülmektedir. Her ne kadar Atsız, antisemitizmin klasik döneminde olduğu gibi Yahudilere ilişkin çeşitli sıfatlar kullansa da -korkak, yalancı, dolandırıcı, sinsî, sahtekâr, hain, kötü vs-, değerlendirmelerinin temelinde ırki yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu ırki yaklaşımların merkezinde Yahudilerin Türk ola-

mayacakları, Türkleşmemesi gerektiği ve bunun Türkçüler tarafından arzulanmayacak bir durum olması bulunmaktadır. Bu minvalde en çok üzerinde durduğu konu Sabetayistler, ya da sıklıkla kullandığı şekliyle “Selanikli”-“Dönmeler” diye isimlendirdiği gruptur. Bunların Türk olmadıkları ve Türk gibi gözükmekle aslında kendi kimliklerini korumaya çalıştıkları ve Türkiye aleyhine faaliyetlerde buldukları meselesi, Atsız’ın yazılarında en çok karşılaşılan olgudur. Ona göre Sabetayistler Türkçülüğe düşman olup, Türkiye aleyhine sürekli çalışmaktadırlar. Bu yüzden polemik yazılarında bir kişiyi ötekileştirirken onun dönme-Selanikli-Sabetayist kimliğine sürekli atıf yapmaktadır. Bunun dışında Masonluk, Siyonizm ve Yahudiliğe ilişkin diğer düşünceleri bakımından küresel antisemitizme benzer fikirleri dile getirmektedir. Burada bir parantez de Komünizme açmak gerekir. Atsız’a göre komünizm, Yahudi Marks tarafından icat edilen ve Yahudice düşüncenin ürünü olan bir ideolojidir. Atsız eleştirdiği sol düşünce ve kişileri, hem Yahudi-Dönme, hem de komünist diye ifade etmek suretiyle iki kimliğin de ötekileştirilmesini sağlamaktadır. Böylece Atsız’ın bu tarz söylemleri, Türkçülüğü, siyasetin sağ yelpazesine yerleşmesine ve sağ siyasetin Yahudi karşıtlığına hizmet etmesini sağlamaktadır. Aslında komünizm ve Yahudi kimliğinin bir araya gelmesi yine modern antisemitizmin ürünüdür. Bununla birlikte, tefeci, küresel sermaye elinde bulundurma ve Masonluk gibi gizli bir yapıyla dünyayı ele geçirmeye çalışma söylemleri de Atsız’ın Yahudilere ilişkin söylemlerinde görülmektedir. Benzer şekilde bu söylemlerde modern antisemitizmin ürünüdür. Yani modern antisemitizmdeki, hem Marksist ideolojinin, hem de kapitalizmin yürütücüleri olan Yahudi kavramı, Atsız’ın eserlerine de yansımış, bu durum, Türkçülüğün her iki akım karşısında konumlanmasında etkili olmuştur.

Sonuç olarak, Türkçülüğün en güçlü kalemlerinden biri olan Atsız’ın yazılarında antisemitizm, ideolojik-ırki açıdan işlendiği görülmektedir. Yahudi olgusu ve ona ilişkin kimlik ve ideolojiler Atsız eserlerinde bir öteki olarak konumlandırılmaktadır. Antisemitist yazıları ve soy temelli bir milliyetçilik anlayışına sahip olması nedeniyle Atsız’ın Nazi ideolojisinden etkilendiğine ilişkin bir düşünce bulunmaktadır. Ancak Atsız’ın Nazi rejiminden etkilenerek antisemitist düşüncelerini dile getirdiğini söylemek yanlış olur, zira Atsız’ın “sadece Yahudilere karşı olan Alman ırkçılığıyla, dünyadaki bütün milletlere karşı kendini koruma düşüncesi olan Türk ırkçılığı arasında bağlantı yoktur” (1992d: s. 14) sözü bunun en önemli kanıtıdır. Bunun yanında, eğer Atsız Nazi rejiminden etkilenmiş olsaydı, İkinci Cihan Harbinden sonra bu konuda yazmayı bırakması gerekirdi, oysa vefat ettiği yıla kadar Yahudilerle ilgili düşüncelerini ifade eden birçok makaleyi –metin içinde de görüldüğü üzere- kaleme aldı. Yine de Atsız’ın Türkçülük anlayışı salt Yahudi karşıtlığı temelinde anlaşılması gerekir. Doğu Avrupa milliyetçiliklerinin ortak yönünün antisemitizm olmasına karşılık (Lieberman, 2016, s. 71) Türk milliyetçiliğinin biçimlenmesinde farklı saikler bulunmaktadır, sadece Atsız’ın Türkçülük tasavvurunda Yahudiler, Türk olmayan bütün kimlikler gibi bir öteki olarak kodlanmaktadır. Atsız’ın farkı bunu modern antisemitizme içkin bir dille ifade etmesi ve bu konuyu eserlerinde sıklıkla işlemesidir. Bütün bunlara karşılık Atsız, Yahudileri takdir etmeyi de ihmal etmemektedir. Milli ülkü çerçevesinde hareket eden Yahudiler, iki bin yıl sonra anavatanlarına dönüp dillerini diriltmişler ve güçlü bir devlet kurarak bütün Arap dünyasına kafa tutmuşlardır. Atsız, Yahudilerin İsrail’i kurmalarından hareketle Türkçü-Turancı politikaları meşrulaştırmayı ihmal etmemekte ve Turancılığa maceraperestlik diyenlere İsrail örneğini göstermektedir. Yine de Atsız için İsrail ve Yahudiler büyük bir

tehlike arz etmektedir. Bu konuda, genellikle yazılarında “kalles” olarak nitelendirdiği Araplara bile yardım edilmesini ve Türkiye önderliğinde bir konfederasyon kurulması suretiyle İsrail revizyonizminin sonlandırılmasına ilişkin önerisi de dikkat çekici bir husustur.

Kaynaklar

- Akçam, T. (2009).** Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Aktar, A. (2004).** *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Atsız, H. N. (2015).** *Çanakkale’ye Yürüyüş/Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri.* İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Atsız, H. N. (1992a).** *Makaleler I.* İstanbul: Baysan Yayıncılık.
- Atsız, H. N. (1992b).** *Makaleler III.* İstanbul: Baysan Yayıncılık.
- Atsız, H. N. (1992c).** *Makaleler IV.* İstanbul: Baysan Yayıncılık.
- Atsız, H. N. (1992d).** *Türk Ülküsü.* İstanbul: Baysan Yayıncılık.
- Aydemir, Ş. S. (2016).** *Suyu Arayan Adam.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, S. (2009).** Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Çöküşü. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm Cilt 2.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bali, R. N. (2009).** Tekin Alp. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bali, R. N., Yumul, A., Benlisoy, F. (2009).** Yahudi, Ermeni ve Rum Toplumlarında Milliyetçilik. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Berber, Ş. G. (2012).** Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devletine Uyum Süreci: Moiz Kohen Örneği. *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7. N4. 1779-1800. Erişim Adresi: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423933429.pdf>.
- Besalel, Y. (2004).** *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayıncılık AŞ.
- Bora, T. (2009).** “Ekalliyet Yılanları...” Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4.* İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bora, T. (2017).** *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler.* İstanbul: İletişim Yayınevi.

- Bölükbaşı, Y. Z. (2018).** Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Hassasiyetler*. C5/S10. 45-60. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613342>.
- Cleveland, W. L. (2008).** *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çağaptay, S. (2009).** Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2013).** Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 27(27). 99-117. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/maruaebd/issue/365/2517>.
- Deliorman, A. (2014).** *Atsız*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Dündar, F. (2009).** Milli Ezber: Saf Türk-Karışık Öteki. Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Düzgün, M. (2000).** Cumhuriyetin İlanından İsrail’in Kuruluşuna Kadar Türkiye’deki Yahudiler. *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C3/S9-10, 65-83. Erişim Adresi: https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/4873/mucahit_duzgun.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Edel, P. (2008).** *Siyonizm’in Tarihi: Yıldızın Gölgesi*. Çev. Burak Sengir. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2018).** *Atsız: Türkçülüğün Mistik Önderi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Ertekin, O. (2009).** Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Gans, C. (2008).** *A Just Zionism: On The Moralty Of The Jewish State*. Oxford: Oxford University Press.
- Herzl, T. (2017).** *Yahudi Devleti*. Çev. Hakan Başak. İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Klier, J. (2001).** Antisemitism. Ed. Athanea S. Leoussi, *Encyclopaedia of Nationalism*, New Brunswick and London: Transaction Publishers,
- Kösoğlu, N. (2009).** Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Lewis, B. (2018).** *Semitizm ve Antisemitizm Çatışma ve Önyargıya Dair*. Çev. Hür Güldü. Ankara: Akılçelen Kitapları.
- Lieberman, B. (2016).** *Korkunç Kader: Modern Avrupa’nın Oluşumunda Etnik Temizlik*. Çev. Damla Tanla Kurt, Ankara: Heretik Yayınevi.

- Motyl, A. J. (Ed) (2001).** *Encyclopedia of Nationalism: Leaders, Movements and Concepts II.* London: Academic Press.
- Sertkaya, O. F., (2014).** *Hüseyin Nihal Atsız.* İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Yalçiner, G. D. (2011).** Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kültürlerarası Diyalog. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Yeğen, M. (2006).** *Mustakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler.* İstanbul: İletişim Yayınevi.

Bolu'nun Termal Turizm Potansiyeli ve Termal Turist Profili*

Nergis DERELİ, Rahman TEMİZKAN**

Bolu'nun Termal Turizm Potansiyeli ve Termal Turist Profili

Thermal Tourism Potential of Bolu and its Thermal Tourist Profile

Özet

Çalışmanın amacı, Bolu'nun termal turizm potansiyelini ortaya çıkartmak ve Bolu'daki termal turizm tesislerinden hizmet alan termal turistlerin memnuniyet düzeylerini belirlemektir. Çalışma, termal turizmde ilerlemeyi ve tesislerin gelişimine katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında Bolu'ya termal turizm hizmeti almak için gelen 450 termal turizm katılımcısına anket uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Bolu'daki termal turizm potansiyelinin fazla olduğu ancak turistlerin aldıkları hizmetin geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Turistler, Bolu'nun termal tesislerinden aldıkları hizmet konusunda güven boyutunda yüksek bir memnuniyete sahipken tesislerin fiziksel donanımları boyutunda memnuniyetlerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Abstract

This study aims to reveal thermal tourism potential of Bolu and determine the satisfaction level of thermal tourists. The study is important because it will contribute to the progress of thermal tourism and the development of facilities. 450 thermal tourists were surveyed. In the result of the analyses, it has been determined that thermal tourism potential is high but the service provided for tourists should be improved. It is seen the evaluations of thermal tourists concerning the thermal facilities, their satisfaction in the trust dimension is high, while their satisfaction in the dimension of physical equipment is low.

Anahtar Kelimeler: Termal Turizm, Memnuniyet, Turizm Potansiyeli

Key Words: Thermal Tourism, Satisfaction, Tourism Potential

1. Giriş

Sağlığın, insan hayatı için gerekli bir ihtiyaç olduğunu gören turizm sektörü, sağlık ve turizmi bir araya getirerek şifa arayanlara gerekli hizmetleri sunarken bu hareketlilikten gelir sağlamaktadır (Temizkan ve Çiçek, 2015: 11-14. Moloğlu, 2015: 673).

*Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri desteği ile gerçekleştirilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Nergis DERELİ, Yüksek Lisans Mezun Öğrenci., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, dereliner-gis@gmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-6734-564X, Rahman TEMİZKAN, Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, rtemizkan@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-9750-1543

Her yıl Dünya'da 100 milyar dolargelir sağlayan sağlık turizminin birçok alt dalı bulunmaktadır. Sağlık turizminin içerisinde yer alarak gelişimini farklı bir turizm türü gibi sürdüren termal turizm, hasta bireylerin yararlanması için var olan sıcak su kaynaklarının tedavi amaçlı kullanılmasıdır (Türksoy, 2010: 702). Termal turizm, diğer turizm türlerine göre hızlı gelişerek daha fazla kazanç sağlamaktadır (Çetin, 2011: 902. Aydın, 2012: 92). Bu duruma, sezonluk olmayıp her mevsim tercih edilmesi, yüksek doluluk oranları, yüksek oranda kar sağlama, kısa sürede yatırım maliyetlerini karşılayabilmesi ile diğer turizm türleriyle birlikte ve kolay uygulanabilmesi neden olmaktadır (Pırnar, 2008: 47).

Türkiye'nin, konumu ve termal kaynak potansiyeli bağlamında incelendiğinde diğer ülkelere göre oldukça zengin bir ülkedir. Termal kaynaklarının kür uygulamalarına uygun, verimli, zengin ve debisinin yüksek oluşuyla avantaj sağlamaktadır (Tavşan, 2012: 16-17). Ancak donanım, alt yapı eksikliği, yatırımcı sıkıntısı, tanıtım eksiklikleri ve hizmette yaşanan sorunlar, var olan potansiyelini tam olarak kullanamamasına neden olmaktadır (Özgen, 2011: 26). Eksikliklerin giderilmesi için Turizm Bakanlığı, 2023 Eylem Planı'nda(2007-2013) termal turizmde gelişmeyi amaçlamaktadır. Bu eylem planında, 100.000 yatak kapasitesine ulaşarak 1.500.000 termal turiste hizmet verilip termal turizmden 3 milyar dolar kazanmayı hedeflemektedir. Hedefler doğrultusunda; termal turizmde gelişmek için yatırımcı bulmak, tanıtımları arttırmak önem taşımaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 22).

Türkiye'nin sektöre yönelik stratejik hedeflerinde, termal turizmi tanıtmak için termal potansiyeli olan illerin tespit edilerek tanıtımına ağırlık verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bolu ilindeki termal turizm potansiyelinin tespiti ile bölge, Kültür ve Turizm bakanlığınca 21731 sayılı resmi gazetesinde Bolu ilinin termal turizm potansiyeli zengin bulunup "turizm merkezi" olarak ilan etmiştir. Termal Turizm Merkezi ilan edilmesine rağmen bilinirliği az olduğu için bölge yatırımcı sıkıntısı çekmektedir (www.kulturportali.gov, 2018). Bolu'da 19 işletme belgeli, 66 mahalli idare belgeli olmak üzere toplam 85 tesis bulunmaktadır. İşletme belgeli tesislerin toplam yatak kapasitesi; 3.550, mahalli idare belgeli tesislerin yatak kapasitesi ise 3.438'dir (www.bolutso.org, 2018). Toplamda 6.988 yatak kapasitesiyle hizmet vermektedir. En fazla termal suyun çıktığı Karacasu bölgesinde, 8.640 kişilik yatak kapasitesine cevap verebilmektedir ama bölgede 2.270 yatak kapasiteli termal tesis bulunmaktadır (www.bolu.gov, 2018).

Araştırma, Bolu termal turizm merkezindeki termal turizm katılımcılarının memnuniyet düzeylerini ölçmeyi, Bolu'daki termal tesislerin hizmet eksikliklerinin tespit edilmesini ve böylece Bolu'ya gelen termal turistlerin memnuniyet düzeylerini arttırabilecek öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Termal Turizm

Termal sular, hastaların tedavi olması ya da zinde kalması için kullanılmaktadır. Termal turizmi daha çok 60 yaş ve üzeri bireyler tercih etmektedir. Talebin, üçüncü yaş grubu olarak isimlendirilen bu kitlede yoğunlaşmasının nedeni; fiziksel ve biyolojik yaş ilerlemesi ile omurga rahatsızlıkları ya da romatizmal hastalıklara yatkınlıklarının artması ve emeklilikle gelen serbest zamanı değerlendirme çabasından kaynaklanmaktadır (Pınar, 2008: 47). BM Nüfus Fonu verilerine göre; Dünya'nın % 12.3'ünü 60 yaş ve üzerindekiiler oluşturmaktadır. Bu oranın 2030'da % 16.5'e, 2050'de ise % 22'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. BM Nüfus Fonu verileri, gelecekte yaşlı nüfus artacağı için termal turizme ilginin artacağını ortaya koymaktadır(www.haberturk.com, 2018).

Zengingönül ve diğerlerine göre, termal turizm hastaların tedavisinin zaman alması nedeniyle termal kaynaklara yakın bölgede kurulan otel ya da konaklama merkezlerinde kalmayı gerektiren turizm çeşididir (Zengingönül, Emeç, İyilikçi ve Bingöl, 2012: 11).

Termal turizme katılımın arttığını gören yatırımcılar, termal turizmi çok önemsemektedir. Çünkü diğer turizm türlerine göre termal turizmden daha fazla kazanç sağlanmaktadır. Ekonomik anlamda, termal turizmin diğer turizm türlerinden daha fazla kazanç elde etmesinin nedeni şu şekilde açıklanmaktadır (Pınar, 2008: 47, Sandıkçı, 2008: 16, Toy, Eymirli ve Karapınar, 2010: 2, Bilgili, 2013: 11, Sav, 2016: 83):

- ✓ Diğer turizm türleri gibi sezonluk turizm hareketlerinin yerine planlama ve uygulamanın 12 aya yayılarak sene boyu turizmden kazanç sağlanmasına neden olmaktadır.
- ✓ Diğer turizm türlerine göre sağlık zorunlu bir ihtiyaç kapsamına girdiğinden rezervasyon iptalleri daha az olmaktadır. Bu yüzden kazanç kaybı az yaşanmaktadır.
- ✓ Arzın 12 aya yayılması ile yıl boyu çalışanlara iş imkanı sağlayarak işsizliği azaltmaktadır.
- ✓ Diğer turizm türlerinde kısa konaklayabilen turistler, termal turizmde daha uzun konaklamaktadır. Bu yüzden termal tesislerde yüksek doluluk sağlanmaktadır.
- ✓ Termal turizme katılan bireyler, diğer turizm türlerine de katılabildikleri için diğer turizm türleriyle birlikte kullanıldığında bir renk ve çeşitlilik sağlamaktadır.
- ✓ Kazanç konusunda yatırımı kısa sürede kâra dönüştürmektedir. Yatırımcılar için oldukça fazla kâr sağlamaktadır.
- ✓ İç kesimlerde kalan yörelerin, bilinmeyen bölgelerin termal turizm sayesinde kalkınıp gelişmesini ve tanınmasını sağlamaktadır. Bölgede hareketliliğe ve turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Termal turizm, her bölgede yapılmamaktadır. Öncelikle bölgede termal kaynağın olması, havanın temiz olması, bölgenin insanlar tarafından tahribata uğratılmamış olması, bölgede kalabalık

ve gürültünün olmaması gerekmektedir. Bir termal tesiste olması gereken donanımlar şu şekildedir (Zengingönül vd., 2012: 11. Tavşan, 2012: 22-23. Çiçek ve Adveren, 2013: 27. Kök, 2013: 23):

- ✓ Kaplıca suyunun şifa ya da tedavi edici özelliğinin bulunması için fiziksel ve kimyasal özellikler taşıması gerekmektedir. Termal suyun mineral değerinin olması ve suyun sıcaklığının ise en az 20 derece olması gerekmektedir.
- ✓ Tesiste çeşitli destek tedavileri olarak yer alan terapi tedavileri (iklim terapileri, Thermo-terapi, İnhalasyon terapi vs.) için uygun ortamın bulunması gerekmektedir.
- ✓ Fiziksel sorunlar yaşayan hastalar için hareket tedavisinde kullanılmak üzere aletler, spor yapmak isteyen ya da sağlıklı kalmak isteyen hastalar için spor aletleri bulunması gerekmektedir.
- ✓ Masaj yaptırmak isteyenler için aletlerin ya da masaj bilen personelin bulunması gerekmektedir. Güzelleşmek isteyenler için de çamur banyosu ve kuaförde olan bakım imkanlarının bu merkezlerde bulunması gerekmektedir.
- ✓ Bir sağlık kuruluşunda yer alan ve çeşitli hastalıkların tanı ve tedavisinde kullanılan aletler(röntgen, laboratuvar gibi), doktor ile birlikte bilen sağlık çalışanlarının bulunması gerekmektedir.
- ✓ Termal tesisin etrafında yeşillik, kafa dinlemeye müsait sakin bir yer olmak zorundadır. Etrafında açık havada sporu yapabilmeye uygun arazi ya da sahaların bulunması gerekmektedir. Eski tesislerde bu özelliklerin bulunması zordur. Ancak yanına yapılan bina ya da değişimlerle bu özelliklerin eklenmesi gerekmektedir.

Termal suyun bir bölgede çıkması bölgenin termal turizme elverişli olduğu anlamına gelmez. Analiz yapılmadan termal kaynağın bölgede kaplıca ya da termal otel kurulmaya elverişli olup olmadığı bilinmemektedir. Analizler yapılırken iklim özelliklerinin araştırılarak öğrenilmesi gerekmektedir.

2.2. Bolu'da Termal Turizm

Bulunduğu konum itibarıyla Bolu, Kuzey Anadolu Fay hattında yer aldığından; termal kaynak potansiyeli oldukça fazladır. Turizm Bakanlığı, 17/10/1993 tarih ve 21731 sayılı resmi gazetesıyla bölgeyi termal turizm açısından zengin bulmuş ve Termal Turizm Merkezi ilan etmiştir (www.kulturportali.gov, 2018). Termal Turizm Merkezi seçilmesine rağmen Bolu'nun bilinirliği yeterli düzeyde değildir ve tanıtımda eksiklikler yaşanmaktadır. Eksiklikler turistlere yansımakta ve termal potansiyeli olmasına rağmen yatırımcı sıkıntısı çekilmesine neden olmaktadır.

Bolu'nun termal kaynak potansiyeli fazlalığına karşılık termal tesis sayısı, yatak kapasitesi yeterli düzeyde değildir ve termal tesislerin kapasitesini artırma konusunda yatırımcı bulamakta zorlanmaktadır. Bolu'da bulunan termal tesisler ve yatak kapasiteleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 2018-2019 Yılı Bolu'nun Termal Tesisleri ve Yatak Kapasitesi

<i>Tesis Adı</i>	<i>Yatak Kapasitesi</i>	<i>Türü</i>	<i>Belgesi</i>
Bolu Termal Otel	154	4 Yıldız	Turizm İşletme B.
Karacasu Küçük Kaplıca Otel	141	İl Özel İdaresine Ait	Mahalli idareli
Narven Termal Kasaba	7200	Otel ve Devre mülk	Turizm Yatırım B.
Gazelle Resort ve Spa Otel	382	5 Yıldız	Turizm İşletme B.
Bolu Yıldız Otel	78	Otel	Mahalli İdareli
Mudurnu Babas Kaplıcaları	20	Kaplıca	Mahalli İdareli
Sarot Termal Vadi Otel (Mudurnu)	146	Otel ve Devre Mülk	Mahalli İdareli
Seben Pavlu Kaplıcaları	76	Pansiyon	Mahalli idareli

Yatak kapasitesinin çok daha fazla artabileceği bölge termal anlamda büyük bir potansiyel barındırdığı halde işletme ve hizmet sorunları nedeniyle potansiyelini verimli kullanamamaktadır. Bolu'nun termal tesislerinde bulunan özellikler ile termal merkez konumuna gelmesi gerekirken geceleme ve doluluk oranları oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Araştırmada, Bolu'ya gelen termal turizm katılımcısının termal turizmin varlığından haberdar olarak gelmediği görülmüştür. Bolu'nun termal tesislerinin geceleme ve doluluk oranlarının verildiği tablo 2'de Bolu'nun termal turizm katılımı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. 2018-2019 Yılı Bolu'nun Geceleme ve Doluluk Oranları

<i>Otel Adı</i>	<i>Yerli Giriş</i>	<i>Yerli Geceleme</i>	<i>Yabancı Giriş</i>	<i>Yabancı Geceleme</i>	<i>Toplam Geceleme</i>	<i>Arz Edilen Yatak Sayısı</i>	<i>Ortalama Doluluk Oranı</i>
Bolu Termal	15106	24734	730	1147	25881	56210	46,04
Gazelle Resort Spa	29881	53128	2876	6698	59826	139430	42,91
Bolu Yıldız	4190	4972			4972	28470	17,46
Karacasu Küçük Kaplıca	7445	13339	353	773	14172	51465	27,54
Mudurnu Babas Kaplıcaları	871	1677	6	28	1705	7300	23,36
Sarot Termal Park Spa Vadi	16149	33333	297	1443	34776	53290	65,26

Seben Pavlu (Akı) Kaplıcası	554	754		754	21900	3,44
Seben Pavlu (Yümnioğlu) Kaplıcası	143	337		337	5840	5,77
Toplam	74339	132334	4262	10089	141332	28,97

Tablo 2'ye göre, Bolu'nun termal tesislerinde yıllık toplam doluluk oranının % 28,97 olduğu görülmektedir. Bolu'da termal turizm potansiyeli fazla olmasına rağmen doluluk oranları düşük çıkmaktadır. Bu veriler ışığında, Bolu'nun termal turizm potansiyelini tam anlamıyla kullanamadığı söylenebilir. Doluluk oranları, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

Bilgili (2013)'nin Bolu'da yatırımcılar üzerine yaptığı çalışmasında, yatırımcılara Bolu ili hakkındaki yatırım fikirleri sorulmuştur. Yatırımcılar, alt yapı hizmeti eksikliklerinin tamamlanmasını istediklerini ve Bolu'nun sağlık turizmi için uygun olduğunu belirtmişlerdir. Termal kaynak potansiyelinin değerlendirilmesini ve mimari değişimlere sıcak baktıklarını, Karacasu bölgesinin yatırıma uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Mudurnu ve Taşkesti'ye yatırım konusuna sıcak bakmamışlardır. Ulaşım konusunda büyük şehirlere yakınlığını olumlu bulmalarına karşılık yakınlık günübirlik kalışı destekleyeceği için ürün çeşitlendirerek turist çekmenin doğru olacağını belirtmişlerdir (Bilgili, 2013: 19-43).

3.Araştırmanın Analizi

3.1. Amaç

Bolu, termal potansiyeli, iklimi ve konumuyla termal turizmde fark yaratabilecek bir ildir. Ancak donanım ve tanıtım eksiklikleri, hizmette yaşanan aksaklıklar ve yatırımcı bulma sorunu Bolu'nun termal turizmde bilinirliğini ve termal turizmde gelişimini engellemektedir. Bu yüzden çalışmanın amacı, Bolu'da bulunan termal turizm potansiyelinin gelişmesi açısından Bolu'ya gelen termal turist profilini ortaya koyarak turistlerin memnuniyet düzeyine göre termal turizm eksikliklerini giderecek çözüm ve öneriler sunmaktır. Bu çalışmada istatistiki yöntemlerle test edilecek hipotezler şöyle tespit edilmiştir;

H₁: Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₂: Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₃: Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₄: Bolu'nun termal tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri gelirlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₅: Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri Bolu ilindeki termal tesisleri bilip bilmemesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

3.2. Önem

Termal turizm, ülkelerin ve yatırımcıların çok tercih ettiği bir turizm türüdür. Tercih edilmesinin nedeni; 12 ay boyunca turizm yapabilme imkanı sunması, tesislerde yüksek doluluk oranına ulaşılabilmesi, işsizlere istihdam sağlayarak ekonomik kazancının yüksek olması ve termal tesislerin kısa sürede maliyetini geri ödeyen işletmeler olmasından kaynaklanmaktadır (Bilgili, 2013: 11). Bolu'daki termal kaynak potansiyelinin fazlalığı düşünüldüğünde; gelen termal turistlerin termal tesislerden aldıkları hizmetten memnuniyetinin bilinmesi, termal turizmde ilerlemeyi ve tesislerin devamlılığını sağlayacağı için önem taşımaktadır. Bu çalışma;

1. Bolu'nun termal tesislerinin ve turizm potansiyelinin gelişmesi konusunda daha önce yapılmamış bir araştırmayı ortaya koyduğu için,
2. Gelecekte termal turizmin Bolu'da gelişmesini sağlayacak önerilerde bulunduğu için,
3. Bolu'daki termal tesislerin gelişip tanıtılmasına yönelik öneriler sunduğu için,
4. Termal turizm konusunda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara rehber olacağı ve akademik literatüre katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır.

3.3. Yöntem

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket seçilmiştir. Bolu'daki termal turistlere termal tesislerde aldıkları hizmetten memnuniyetleri ve demografik özellikleri sorulmuştur.

Bolu iline gelen termal turistlerin memnuniyetinin ölçüldüğü ölçek hazırlanırken likert bölümünde yer alan sorular, Parasuraman ve arkadaşlarının SERVQUAL ölçeğinde bulunan hizmet kalitesinin boyutlarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Farklı tez ve makalelerde yer alan ifadeler, Bolu ili termal tesislerine göre uyarlanmıştır. Ölçek hazırlarken üç farklı makaleden yararlanılmıştır. Ali Eleren (2007)'in, Ömer Okan Fettahlıoğlu, Mehmet Polat ve Sevda Demir (2016)'in, Cansel Can Akgül (2014)'ün çalışmalarında kullandığı, SERVQUAL ölçeğinin geliştirilerek kullanıldığı ölçekler, Bolu ili termal tesislerine göre uyarlanmıştır.

Çalışmanın ön testi, 25 Haziran- 25 Temmuz 2018 tarihinde yapılmıştır. Asıl uygulama, çalışmada bulunan otellerde Ağustos-Ekim aylarında yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

3.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Fizik Tedavi hastanelerinin hizmetlerinden faydalananların Bolu'da ikamet eden ve gününbirlik olarak tedavi seansları için hastaneye gelen insanlar olduğu düşünülerek Fizik tedavi hastaneleri araştırma kapsamı dışında bırakılış ve termal turizm konaklama tesislerini kullanan ziyaretçiler araştırma kapsamına alınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Verileri analiz ederken değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için Korelasyon analizi, gruplar arası farklılığı ölçmek için T testi, One-Way ANOVA (tek yönlü varyans analizi) ve faktör analizi kullanılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik özellikleri ortaya koymak için frekans ve yüzdelik dağılımdan yararlanılmış ve tablolarla betimlenmiştir.

Uygulanan ölçeğin güvenilirlik geçerlilik analizi yapılmıştır. Likert ifadelerin Cronbach Alpha katsayısının 0,92 olduğu belirlenmiştir. Veriler % 95 güven aralığında ve % 5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin güvenilir olması için en az 0,70 değeri alması gerekmektedir. Araştırmada, kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu ortaya konmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Bolu’da termal turizme katılmış termal turistlerin demografik özellikleri tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Bolu’ya Gelen Termal Turistlerin Demografik Özellikleri

<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
<u><i>Cinsiyet</i></u>		
Erkek	211	46.9
Kadın	239	53.1
<u><i>Yaş</i></u>		
18-30	154	34.2
31-40	115	25.6
41-50	86	19.1
51-60	50	11.1
61- +	45	10.0
<u><i>Eğitim Durumu</i></u>		
İlköğretim	23	5.1
Lise	189	42.0
Ön lisans	35	7.8
Lisans	178	39.6
Yüksek Lisans/DR	25	5.5
<u><i>Gelir</i></u>		
Asgari Ücret Altı	44	9.8
Asgari Ücret	38	8.4
Asgari Ücret-3000	162	36.0
3000-5000	124	27.6
5000-+	82	18.2

Ankete katılan 450 kişinin % 53.1'i kadın, % 46.9'u erkektir. %34.2'si 18-30, %25.6'sı 31-40, %19.1'i 41-50, %11.1'i 51-60 ve %10'u 61 ve üzeri yaş aralığındadır. % 42'si lise mezunu, % 39.6'sı lisans mezunu, % 7.8'si ön lisans mezunu, % 5.5'i lisansüstü mezunu veya eğitimine sahip ve % 5.1'i ilköğretim mezunudur. % 36'sı asgari ücret-3000 TL, % 27.6'sı 3000-5000 TL, % 18.6'sı 5000 TL ve üzeri, % 9.8'i asgari ücret altı ve % 8.4'ü asgari ücret gelire sahiptir. Bolu ilindeki termal tesisleri ziyaret eden turist profiline bakıldığında; gençlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Araştırma, termal turizm alanında yapılmış çoğu araştırmaya göre farklıdır. Bunun nedeni genç katılımın yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Bolu'da termal turizme katılmış termal turistlerin Bolu'da termal tesis olduğunu bilip bilmedikleri sorulmuştur ve dağılım tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Bolu'ya Gelen Termal Turistlerin Bolu'da Termal Tesis Olduğunu Bilip-Bilmemesi

	F	%
Bolu ilinde termal tesis olduğunu biliyor muydunuz?	Evet 281	62.4
	Hayır 169	37.6
Termal turizm hakkında bilginiz var mı?	Evet 270	60
	Hayır 180	40

Ankete katılanların % 62.4'ü Bolu'da termal tesis olduğunu bildiğini, %37.6'sı bilmediğini ifade etmiştir. Termal turizm hakkında bilgisi olduğunu düşünenler % 60 olmasına karşılık % 40'ı termal süyun nelere iyi geldiği ve nasıl kullanılması gerektiğini bilmediğini ifade etmiştir.

Bolu'da termal turizme katılmış termal turistlerin termal turizme kimin tavsiyesine göre katıldıkları ve dağılımı tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Bolu'ya Gelen Termal Turistlerin Termal Turizme Dair Tercihleri

Sorular	F	%
Termal tesise kimin tavsiyesi ile geldiniz?		
Akraba/Arkadaş	296	65.8
İnternet Sitesi	51	11.3
Radyo/Televizyon	17	3.8
Katolog/Broşür	17	3.8
Gazete/Dergi	9	2
Doktor	8	1.8
Diğer		
Kamp	29	6.4
Rehber	23	5.1
Gezi	23	5.1

Önceki Deneyim Etkisiyle	4	0.9
Rehber	3	0.7
Kendim	1	0.2
Termal tesise kaçınıcı kez geliyorsunuz?		
İlk kez	258	57.3
İkinci kez	90	20
Üçüncü kez	40	8.9
Dördüncü kez	14	3.1
Beş ve üzeri	48	10.7
Kaç gün konaklayacaksınız?		
1-7 gün	396	88
8-14 gün	43	9.6
15-21 gün	11	2.4
Bolu ili hakkındaki düşünceleriniz		
Olumlu	109	24.2
Olumsuz	76	16.9
Yok	265	58.9

Ankete katılanların % 65.8'i akraba/arkadaş tavsiyesiyle gelmiştir. Termal turizm amacıyla gelmeyen turistlerin % 6.4'ü sporcudur ve kamp için gelmiştir. Termal tesislere gelenlerin % 57.3'ü ilk kez gelmiştir ve % 88'i 1-7 gün konaklama ile kısa süreli konaklama gerçekleştirmiştir. % 24'ü Bolu'yu, doğasını ve termal tesislerini beğendiğini ifade ederken, % 16.9'u beğenmemiş, % 58.9'u ise fikir belirtmemiştir.

Bolu'da termal turizme katılmış termal turistlerin turizme geliş amaçlarına göre dağılımı tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Bolu'ya Gelen Termal Turistlerin Termal Tesislere Geliş Amaçları

Tesise Geliş Amacı	F	%
Sağlığımı yaralı olduğu için	90	20
Tatil	165	36.7
Dinlenme	106	23.6
Sağlık Kurumundan sevk edildim	-	-
Rahatsız olan yakınımın refakatçi olarak	24	5.3
<u>Diğer</u>		
İş için	11	2.4
Tesettüre Uygun	2	0.4
Kamp	31	6.9
Gezi	8	1.8
Ders amaçlı-eğitim	2	0.4
Düğün	1	0.2
Balayı	2	0.4

Ankete katılanların % 36.7'si tatil için, %23.6'sı dinlenmek için, %20'si sağlığına yararlı olduğu için, %5.3'ü rahatsız olan bir yakınına refakat ederek termal turizme katıldığını belirtmiştir. Sağlık kurumunda sevk edilen bulunmamaktadır. Bolu'ya termal turizme katılma fikri olmadan gelip termal imkanlardan faydalanan turistler diğer kısmında geliş amaçlarını belirtmiştir. Kamp ile geldiğini ifade eden katılımcılar, spor federasyonunun desteğiyle antrenmana gelerek konakladıklarını ifade etmiştir. Sağlık Bakanlığının doktor sevgiyle gelen hasta ve yakınlarının masraflarını karşılamak için yaptığı düzenlemenin Bolu'ya gelen termal turistlere hitap etmediği ya da bu düzenlemeden haberlerinin olmadığı söylenebilir. Ankete katılan 450 kişinin % 20'si sağlığı için geldiğini ifade etmesine rağmen doktor sevgiyle gelen bulunmamaktadır.

Bolu'da termal turizme katılmış termal turistlerin geldikleri şehirlere göre dağılımı tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Bolu'da Termal Tesislerde Konaklayan Termal Turistlerin Geldikleri İller

<i>İller</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
İstanbul	141	31.3
Ankara	123	27.3
Düzce	31	6.9
Sakarya	22	4.9
İzmit	22	4.9
İzmir	11	2.4
Zonguldak	10	2.2

Ankete katılanların % 31.3'ü İstanbul, % 27.3'ü Ankara, % 6.9'u Düzce, % 4.9'u İzmit ve Sakarya'dan gelmiştir. Turistlerin geldikleri illere bakıldığında, Bolu'yu termal turizmde daha çok yakın iller tercih etmiştir.

Bolu'da termal turizme katılmış turistlerin termal tesislere dair memnuniyetinin ölçüldüğü likert ifadelerine katılımları yer almaktadır. 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum ifadelerini karşılamaktadır. Ankette en yüksek ortalama ($X=4,05$), "Bolu ilindeki termal tesislerde çalışanlar nazik ve saygılıdır." ifadesi olmuştur. En düşük ortalama (2,40), "Bolu ilindeki termal tesislerde animasyon imkanları yetişkinler için yeterlidir." ifadesi olmuştur ve tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Bolu'ya Gelen Termal Turistlerin Anket İfadelerine Katılımları

Nergis DERELİ | Rahman TEMİZKAN

Anket Maddeleri	N	1	2	3	4	5	Ort.	S.S
Bolu ilindeki termal tesisler modern görünümüne sahiptir.	450	7,3	15,3	11,1	45,6	20,7	3,569	1.187
Bolu ilindeki termal tesislerde sağlık personeli sayısı yeterlidir.	450	8,9	22,0	45,3	16,7	7,1	2,911	1,010
Bolu ilindeki termal tesislerde animasyon imkanları çocuklar için yeterlidir.	450	22,0	30,0	29,6	13,8	4,7	2,491	1,117
Bolu ilindeki termal tesislerde spor imkanları çocuklar için yeterlidir.	450	18,9	25,6	29,1	20,2	6,2	2,693	1,171
Bolu ilindeki termal tesislerde eğlence imkanları çocuklar için yeterlidir.	450	21,1	26,7	24,2	20,2	7,8	2,669	1,232
Bolu ilindeki termal tesislerde animasyon imkanları yetişkinler için yeterlidir.	450	25,8	35,3	17,8	15,3	5,8	2,400	1,188
Bolu ilindeki termal tesislerde spor imkanları yetişkinler için yeterlidir.	450	19,1	25,6	14,9	32,4	8,0	2,847	1,282
Bolu ilindeki termal tesislerde eğlence imkanları yetişkinler için yeterlidir.	450	23,8	27,8	14,7	25,3	8,4	2,669	1.309
Bolu ili termal tesislerinin termal havuz hizmetleri yeterlidir.	450	3,8	7,6	12,7	50,7	25,3	3,862	1,003
Bolu ilindeki termal tesislerde hizmetler söz verilen sürede sunulur.	450	3,6	4,0	12,0	62,4	12,8	3,873	0,875

Bolu ili termal tesislerinde gerçekleştirilemeyecek vaatlerde bulunulmaz.	459	3,6	3,6	17,6	57,8	17,6	3,822	0,885
Bolu ilindeki termal tesislerde çalışanlar sağlık alanında bilgilidir.	450	9,1	19,1	46,7	16,7	8,4	2,962	1,030
Bolu ilindeki termal tesislerde odalar söz verilen sürede hazırlanmaktadır.	450	2,7	5,3	11,8	60,0	20,2	3,898	0,874
Bolu ilinde termal tesislerde çalışanlar nazik ve saygılıdır.	450	2,7	4,4	7,1	56,7	29,1	4,051	0,882
Bolu ilinde termal tesislerde çalışanlar misafirlere yardım etmeye isteklidir.	450	2,9	4,0	8,9	55,1	29,1	4,036	0,895
Bolu ilinde termal tesislerde temizlik ve hijyen kurallarına dikkat edilmektedir.	450	8,4	9,3	12,4	50,7	19,1	3,627	1,146
Bolu ilindeki termal tesislerde çalışanların davranışları tutarlıdır.	450	2,0	4,7	8,7	60,9	23,7	3,998	0,833
Bolu ilindeki termal tesisler misafirlerin dilek ve şikayetlerine karşı duyarlıdır.	450	3,1	4,7	15,1	58,0	19,1	3,853	0,888
Bolu ilindeki termal tesislerde çalışanlar misafirlerle iyi iletişim kurabilmektedir.	450	3,1	4,0	6,4	59,6	26,9	4,031	0,880
Bolu ilindeki termal tesislerde tedavi almayı ya da tatil yapmayı tercih ederim.	450	6,9	11,1	9,8	45,6	26,7	3,740	1,168
Bolu ilindeki termal tesislere tekrar gelmeyi düşünürüm.	450	6,7	10,9	10,0	40,7	31,8	3,800	1,190

Alt boyutlar için Betimleyici İstatistikler tablo 9’da verilmiştir. Alt boyutlar açısından bakıldığında, Bolu’daki termal tesislerin güven boyutunda termal turistleri ($X=3,94$) memnun ederken fiziksel donanımlar boyutunda ($X=2,62$) memnun edemediği görülmüştür.

Tablo 9. Bolu Termal Turizm Anket Maddeleri için Betimleyici İstatistikler

Alt Boyut	N	Ortalama	Std. Sapma
Güven	450	3,9453	,70639
Fiziksel	450	2,6281	1,02873
Tekrar Gelme	450	3,7700	1,16696
Güvenirlilik	450	2,9367	,91625
Yeterlilik	450	3,5978	,99799
İç Mekan	450	3,8622	1,00273

4.2. t Testi Analizleri

Cinsiyet bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Termal Turizm Potansiyeli Anket Maddeleri için Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

Alt boyutlar		N	Ortalama	S.S.	t-test		
					t	Sd	p
Güven	Kadın	239	3,878	0,793	-1,965	448	,050*
	Erkek	211	4,021	0,587			
Fiziksel	Kadın	239	2,521	0,967	-2,016	448	,044*
	Erkek	211	2,749	1,084			
Tekrar gelme	Kadın	239	3,837	1,147	3,720	448	,000*
	Erkek	211	3,694	1,187			
Güvenirlilik	Kadın	239	2,902	0,884	-,331	448	,741
	Erkek	211	2,976	0,952			
Yeterlilik	Kadın	239	3,464	1,008	-2,391	448	,017*
	Erkek	211	3,749	0,967			
İç mekan	Kadın	239	3,782	1,055	-1,651	448	,099
	Erkek	211	3,953	0,935			

Tablo 10'a göre, cinsiyet bakımından güven, fiziksel donanımlar, tekrar gelme ve yeterlilik alt boyutları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmüştür. Güvenirlik ve iç mekan alt boyut sorularında ise, cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Tabloya göre güven, fiziksel donanımlar ve yeterlilik boyutunda; erkeklerin memnuniyet düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu, tekrar gelme boyutunda kadınların memnuniyet düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu fark edilmiştir. Bu farklılığın nedenini yapılan bir araştırma ortaya koymaktadır. Grenwell, kadınların hizmet aldığı tesisin fiziksel donanımları ve tesis çalışanlarının davranışlarından etkilendiğini belirtmektedir (Memiş ve Ekenci, 2007: 45). Yapılan ankette, kadın ve erkek katılımcılara fiziksel donanımlar, güven ve yeterlilik boyutlarında termal tesisin donanımları ve çalışan davranışları sorulmuştur ve Grenwell'in çalışması yapılmış araştırmayı desteklemektedir. Kadın ve erkek katılımcıların aynı hizmeti farklı algıladığını ve algılarının memnuniyet düzeyini değiştirdiği söylenebilir.

Bolu'da termal tesis olduğunu bilme bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 11'de gösterilmiştir. Anlamlı bulunan soru grupları * işaretli olarak verilmiştir. Buna göre, Bolu ilinde termal tesis olduğunu bilme bakımından güven ve fiziksel alt boyut soruları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 11'e göre, evet cevabını veren katılımcıların fiziksel donanımlar alt boyutunda; memnuniyet düzeyi hayır cevabını veren katılımcılara göre daha yüksek olduğu, güven boyutunda; hayır cevabını veren katılımcıların evet cevabını veren katılımcılara göre memnuniyet düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Fiziksel donanımlar boyutunda katılımcılara tesis imkanları, güven boyutunda tesisdeki işleyişin hızı ve tesisin verdiği vaatleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği sorulmuştur. Buna göre, Bolu'daki termal tesislerin varlığından haberdar olarak gelen termal turistlerin termal tesislerin fiziki yapılarından (animasyon, spor, eğlence, termal hizmetler gibi) memnun olduğu ama tesislerin yönetsel yapılarından memnun olmadığı söylenebilir.

Tablo 11. Bolu'da Termal Tesis Olduğunu Bilme Durumuna Göre Termal Turizm Potansiyeli Anket Maddeleri İçin Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

Alt boyutlar		N	Ortalama	S.S.	t-test		
					t	Sd	P
Güven	Evet	281	3,900	0,763	-2,632	448	,009*
	Hayır	169	4,022	0,594			
Fiziksel	Evet	281	2,707	1,019	2,153	448	,032*
	Hayır	169	2,496	1,034			
Tekrar gelme	Evet	281	3,829	1,157	1,748	448	,081
	Hayır	169	3,672	1,180			

Güvenirlilik	Evet	281	3,000	0,938	1,296	448	,196
	Hayır	169	2,831	0,871			
Yeterlilik	Evet	281	3,603	0,980	-,261	448	,794
	Hayır	169	3,589	1,030			
İç mekan	Evet	281	3,890	0,992	,651	448	,515
	Hayır	169	3,817	1,022			

* 0,05 anlam düzeyinde anlamlı

Yaş bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 12'de gösterilmiştir. Anlamlı bulunan soru grupları * işaretli olarak verilmiştir. Buna göre, yaş bakımından fiziksel ve tekrar gelme alt boyut soruları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Yaşa Göre Termal Turizm Potansiyeli Anket Maddeleri için Varyans Analizi Testi Sonuçları

Alt Boyutlar		N	Ortalama	S.S.	F	p
Güven	18-30	154	3,8482	,86885	1,545	0,188
	31-40	115	3,9750	,58891		
	41-50	86	3,9826	,55874		
	51-60	50	3,9725	,81765		
	61 ve üzeri	45	4,1000	,39672		
Fiziksel	18-30	154	2,7944	1,17755	5,109	0,000*
	31-40	115	2,6565	,89543		
	41-50	86	2,6783	1,02734		
	51-60	50	2,2533	,85532		
	61 ve üzeri	45	2,3074	,82339		
Tekrar gelme	18-30	154	3,5195	1,40597	6,651	0,000*
	31-40	115	3,9609	1,04744		
	41-50	86	3,8779	,93914		
	51-60	50	3,6800	1,15511		
	61 ve üzeri	45	4,0333	,75679		

Güvenirlilik	18-30	154	3,0747	1,05994		
	31-40	115	3,0087	,82180		
	41-50	86	2,8488	,86796	2,199	0,068
	51-60	50	2,7300	,80312		
	61 ve üzeri	45	2,6778	,72422		
Yeterlilik	18-30	154	3,5714	1,18739		
	31-40	115	3,7348	,81736		
	41-50	86	3,6395	,92562	2,016	0,091
	51-60	50	3,4000	1,05463		
	61 ve üzeri	45	3,4778	,72265		
İç mekan	18-30	154	3,7597	1,21028		
	31-40	115	3,7739	,94647		
	41-50	86	4,0000	,79705	1,979	0,097
	51-60	50	4,0200	,86873		
	61 ve üzeri	45	4,0000	,79772		

Tabloya göre, yaş bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları arasında fark olduğu için Tukey testi uygulanmıştır. Yaşa yönelik çoklu karşılaştırma yapıldığında, fiziksel donanımlar alt boyutunda Fiziksel alt boyut için 18-30 ile 51-60 ve 18-30 ile 61 ve üzeri yaş grupları arasında farklılık bulunmuştur. Benzer şekilde, tekrar gelme alt boyutu için ise, 18-30 ile 31-40, 18-30 ile 41-50 ve 18-30 ile 61 ve üzeri yaş grupları arasında farklılık bulunmuştur. 18-30 yaş genç grubun fiziksel donanımlar ve tekrar gelme boyutunda memnuniyet düzeylerinin orta yaş ve ileri yaştaakilere göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak gençlerin tatil ve eğlence anlayışının farklılığı, termal tesislerin genç yaş grubuna hitap edecek eğlence ve aktivitelerin bulunmaması gösterilebilir. Timur'un (2015) çalışmasında belirttiği gibi, genç yaş grubunun ve ileri yaş grubunun tatil beklentilerinin farklılığı, emekli kesimin eğlenceden ziyade dinlenme amacıyla termal turizme katılımı yaş grupları arasında memnuniyet düzeyinde farklılık oluşturmuştur.

Eğitim durumu bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 13'de gösterilmiştir. Buna göre, eğitim bakımından yeterlilik alt boyut soruları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Eğitime göre Termal Turizm Potansiyeli Anket maddeleri için Varyans Analizi Testi Sonuçları

<i>Alt boyutlar</i>		<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Güven	İlköğretim	23	4,0707	0,567	0,725
	Lise	189	3,9716		
	Ön lisans	35	3,8036		
	Üniversite	178	3,9066		
	Lisansüstü	24	4,0990		
	Diğer	1	4,2500		
Fiziksel	İlköğretim	23	2,7609	0,704	0,621
	Lise	189	2,6596		
	Ön lisans	35	2,7190		
	Üniversite	178	2,5412		
	Lisansüstü	24	2,7222		
	Diğer	1	3,6667		
Tekrar gelme	İlköğretim	23	4,1522	1,032	0,398
	Lise	189	3,7354		
	Ön lisans	35	3,7571		
	Üniversite	178	3,7275		
	Lisansüstü	24	3,9583		
	Diğer	1	5,0000		
Güvenirlik	İlköğretim	23	2,9130	0,241	0,944
	Lise	189	2,9471		
	Ön lisans	35	2,9714		
	Üniversite	178	2,9017		
	Lisansüstü	24	3,0625		
	Diğer	1	3,5000		
Yeterlilik	İlköğretim	23	3,6522	2,740	0,019*
	Lise	189	3,5238		
	Ön lisans	35	3,5286		
	Üniversite	178	3,6152		

	Lisansüstü	24	4,0625		
	Diğer	1	4,5000		
İç mekan	İlköğretim	23	4,1304		
	Lise	189	3,9735		
	Ön lisans	35	3,6571	1,401	0,222
	Üniversite	178	3,7528		
	Lisansüstü	24	3,8333		
	Diğer	1	4,0000		

Tablo 13'e göre, eğitim bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları arasında fark olduğu için Tukey testi uygulanmıştır. Eğitime yönelik çoklu karşılaştırma yapıldığında, boyutlar arasında farklılık bulunmuştur. Yeterlilik alt boyutu için ilköğretim ile yüksek lisans/doktora mezunları arasında farklılık olduğu görülmüştür. Yeterlilik boyutunda turistlere termal tesisin modern görünümünün olup olmaması ve hijyen kurallarına dikkat edilip edilmediği sorulmuştur. Eğitim seviyesinin yükselmesi, turistlerin tesislere daha eleştirel gözle bakmasına neden olmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek turistler, fazla para kazandıkları için lüks ihtiyaçlara yönelerek daha farklı istekler içinde oldukları söylenebilir.

Eğitim durumu bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 14'de gösterilmiştir. Buna göre, eğitim bakımından yeterlilik alt boyut soruları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Gelire göre Termal Turizm Potansiyeli Anket maddeleri için Varyans Analizi Testi Sonuçları

	Alt boyutlar	N	Ortalama	S.S.	F	P
Güven	asgari ücretin altında	44	3,6222	1,02281		
	asgari ücret	38	3,9046	,87786		
	asgari ücret-3000	162	4,0764	,59407	4,673	0,001*
	3500-5000	124	3,8841	,67647		
	5000-uzeri	82	3,9710	,60326		
Fiziksel	asgari ücretin altında	44	2,7197	1,16571		
	asgari ücret	38	2,7237	1,27300		
	asgari ücret-3000	162	2,4465	1,08119	4,217	0,002*
	3500-5000	124	2,5578	,89388		
	5000-uzeri	82	3,0000	,80337		

Tekrar gelme	asgari ücretin altında	44	3,2045	1,45601		
	asgari ücret	38	3,7105	1,38345		
	asgari ücret-3000	162	3,7870	1,09602	2,658	0,032*
	3500-5000	124	3,7823	1,13739		
	5000-üzeri	82	4,0488	,97059		
Güvenirlilik	asgari ücretin altında	44	3,0114	1,03142		
	asgari ücret	38	3,1053	1,23659		
	asgari ücret-3000	162	2,8086	,91932	1,352	0,250
	3500-5000	124	2,9718	,77905		
	5000-üzeri	82	3,0183	,85507		
Yeterlilik	asgari ücretin altında	44	3,5568	1,15243		
	asgari ücret	38	3,4342	1,35153		
	asgari ücret-3000	162	3,4105	1,00913	6,640	0,000*
	3500-5000	124	3,7056	,89036		
	5000-üzeri	82	3,9024	,74717		
İç mekan	asgari ücretin altında	44	3,6136	1,12510		
	asgari ücret	38	3,9474	1,16125		
	asgari ücret-3000	162	3,9012	,98567	1,170	0,323
	3500-5000	124	3,8145	,90497		
	5000-üzeri	82	3,9512	1,02923		

Tablo 14'e göre gelir bakımından anket sorularına verilen puanların ortalamaları arasında fark olduğu için Tukey testi uygulanmıştır. Gelire yönelik çoklu karşılaştırma yapıldığında, gelir durumu bakımından güven, fiziksel, tekrar gelme ve yeterlilik alt boyut soruları puan ortalamaları arasında farklılık olduğu görülmektedir. Güven alt boyutunda, asgari ücretin altı ile asgari ücret-3000 TL gelir grupları arasında fark olduğu belirlenmiştir. Fiziksel alt boyut için, asgari ücret-3000 TL ile 5000 TL ve üzeri gelir grupları arasında fark bulunmuştur. Tekrar gelme alt boyutuna bakıldığında, asgari ücret altı ile 5000 TL ve üzeri gelir grupları arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Yeterlilik alt boyutunda ise, asgari ücret ile 5000 TL ve üzeri gelir grupları arasında fark tespit edilmiştir. Güven alt boyutunda alt gelir grubunun memnuniyetinin düşük çıkması düşük gelir grubunun termal tesis olarak kaplıca, pansiyon türü işletmelerden hizmet almasıyla işletmeden beledikleri ilgi alaka,

şikayetlerine yanıt almada sorun yaşama gibi problemler memnuniyetlerinin düşmesine neden olmuştur. Fiziksel donanım ve tekrar gelme boyutlarında yüksek gelire sahip turistlerin beklentilerinin yüksekliği işletmelerden memnuniyet düzeylerinin düşük olup tekrar gelme niyetlerini etkilediği söylenebilir (Akgül, 2014:147)

Turistlerin Kaldıkları otel bakımından anket sorularına verilen puan ortalamaları karşılaştırılmış ve sonuçlar tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Ankete Katılanların Konakladıkları Otele Göre Termal Turizm Potansiyeli Anket

Maddeleri İçin Varyans Analizi Testi Sonuçları						
	<i>Alt Boyutlar</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>S.S.</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Güven	Bolu Termal Otel	50	3,8500	,54574		
	Gazelle Resort Otel	50	4,2475	,48015		
	Karacasu Kucuk Kaplica Otel	50	3,6275	,75233		
	Bolu Yildiz Otel	40	4,0594	,18342	7,613	0,000*
	Narven Termal Tesisleri	150	3,9508	,78323		
	Mudurnu Sarot Tesisleri	50	3,6325	,96970		
	Mudurnu Babas Kaplica-lari	30	4,3750	,51903		
	Seben Pavlu Kaplicalari	30	4,0417	,29422		
	Fiziksel	Bolu Termal Otel	50	2,4867	,76624	
Gazelle Resort Otel		50	3,4933	,84311		
Karacasu Kucuk Kaplica Otel		50	1,7767	,68480		
Bolu Yildiz Otel		40	1,8625	,64372	31,474	0,000*
Narven Termal Tesisleri		150	3,1744	,88093		
Mudurnu Sarot Tesisleri		50	2,7200	,96388		
Mudurnu Babas Kaplica-lari		30	1,6111	,65993		
Seben Pavlu Kaplicalari		30	1,9944	,64991		

Tekrar gelme	Bolu Termal Otel	50	3,9100	,83721		
	Gazelle Resort Otel	50	4,3800	,72534		
	Karacasu Kucuk Kaplica Otel	50	2,6500	1,13950		
	Bolu Yildiz Otel	40	3,4000	1,10477	4,352	0,000*
	Narven Termal Tesisleri	150	4,0367	1,10990		
	Mudurnu Sarot Tesisleri	50	3,8900	1,23837		
	Mudurnu Babas Kaplica-lari	30	3,6833	1,19253		
	Seben Pavlu Kaplicalari	30	3,4333	1,13512		
	Güvenirlik	Bolu Termal Otel	50	3,1200	,61079	
Gazelle Resort Otel		50	3,5300	,93356		
Karacasu Kucuk Kaplica Otel		50	2,3700	,72005		
Bolu Yildiz Otel		40	2,6250	,59646	4,095	0,000*
Narven Termal Tesisleri		150	3,1300	,93842		
Mudurnu Sarot Tesisleri		50	3,0800	,94954		
Mudurnu Babas Kaplica-lari		30	2,3500	,81102		
Seben Pavlu Kaplicalari		30	2,3833	,76207		
Yeterlilik		Bolu Termal Otel	50	3,7500	,61652	
	Gazelle Resort Otel	50	4,2000	,67006		
	Karacasu Kucuk Kaplica Otel	50	2,2200	,96447		
	Bolu Yildiz Otel	40	3,9000	,28193	27,360	0,000*
	Narven Termal Tesisleri	150	4,0100	,82019		
	Mudurnu Sarot Tesisleri	50	3,2800	1,07457		
	Mudurnu Babas Kaplica-lari	30	3,1667	,81297		
	Seben Pavlu Kaplicalari	30	3,1333	,86037		

İç mekan	Bolu Termal Otel	50	3,8600	,80837		
	Gazelle Resort Otel	50	4,0200	,97917		
	Karacasu Kucuk Kaplica Otel	50	4,1400	,75620		
	Bolu Yildiz Otel	40	2,9250	,94428	7,572	0,000*
	Narven Termal Tesisleri	150	4,0467	,94362		
	Mudurnu Sarot Tesisleri	50	3,4200	1,34149		
	Mudurnu Babas Kaplica-lari	30	4,0000	,69481		
	Seben Pavlu Kaplicalari	30	4,0667	,78492		

4. Sonuç ve Tartışma

Termal turizm; orta yaş grubunun ve daha çok kadınların katıldığı bir turizm türüdür (Çontu, 2006: 130. Akgül, 2014: 146). Bolu'daki termal tesislere gelen turistlerin, 18-30 yaş genç ve kadınlar olduğu görülmüştür. Gençlerin ağırlıkta çıkması çalışmanın farklılığını ortaya koymuştur. Çalışmanın yapıldığı tarihin okulların tatil olduğu döneme denk gelmesi ve tatil ihtiyaçlarının giderek değişmesinin bu duruma neden olduğu söylenebilir.

Termal turizme katılanların eğitim düzeyleri arttıkça termal tesislerden beklenti ve memnuniyet düzeyi düştüğü için eğitim seviyesinin memnuniyeti değiştirdiğini ortaya koymaktadır (Timur, 2015: 70). Çalışma literatürü desteklemektedir. Lisans ve lisansüstü seviyesindeki turistlerin memnuniyet düzeyinin ilköğretim seviyesindekilerden daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

1) Termal turistlerin tesislerden aldıkları hizmetten en çok memnun oldukları boyutun güven boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Termal turistlerin tesislerin işleyişinde, verdikleri sözler, hızlilik ve çalışanların turistlere yardım etmesi gibi yönetsel işleyişten memnun oldukları görülmüştür. Ancak kadın turistlerin aldıkları hizmeti erkeklerden farklı algılamaları memnuniyet düzeyini değiştirdiği için termal tesislerin yönetsel işleyişte daha detaylı ve kadın gözünden bakılması gerektiğini ortaya koymuştur. Termal tesislerde kadınlara yönelik spor imkanı olarak sadece spor aletlerinin olması ya da tesislerde kadınlara yönelik herhangi bir aktivitenin olmayışını değiştirerek kadınlara yönelik programlar seçilebilir.

2) Termal turistlerin tesislerden aldıkları hizmetten memnun olmadıkları boyutun fiziksel donanımlar olduğu görülmüştür. Termal turistlerin, fiziki anlamda Karacasu Küçük Kaplica Otel ve Bolu Termal Otelden memnuniyet düzeyleri düşük çıkmıştır. Bunun nedeni olarak Karacasu Küçük Kaplica Otel'in eski bir bina ve donanıma sahip olması ile Bolu Termal Otel'in Gazelle Resort ve Spa Otel'e göre yapı olarak eski olmasının memnuniyet düzeyinin düşük çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Gazelle Resort ve Spa Otel ile Bolu Termal Otel'in birbirlerine yakın oluşu ve hizmetlerinin

aynı olmasına karşılık mimari yapı farklılığının memnuniyeti fazlasıyla etkilediğini göstermiştir. Karacasu Küçük Kaplıca Otelin donanım açısından değişiklik yaratması gerektiği ve Bolu Termal Otel'in fiziki anlamda büyük bir eksiği olmadığı için rekabet amaçlı mimari yönden turistlerin ilgisini çekecek değişik bir görünümle memnuniyet düzeyini yükselteceği için değişim önerilebilir.

3) Evli turistlerin memnuniyetinin bekarlara göre fiziki donanım ve güvenilirlik boyutlarında düşük olduğu görülmüştür. Termal tesislerin çocuklar için animasyon, spor ve eğlence alanlarında eksikliklerinin olması, evli turistlerin memnuniyet düzeyini düşürmüştür. Bekarların ise tekrar gelme boyutunda, yetişkinler için eğlence imkanlarının az ya da yetersiz oluşu memnuniyet düzeyini düşürerek turistlerin tekrar gelmeyi istememelerine neden olmuştur. Bolu'daki termal tesislere bakıldığında bekarlara hitap eder hale geldiği söylenebilir. Termal tesislerin eğlence ve aktiviteler düzenlemesi, çocuklu aileleri düşünerek imkanlarını geliştirmeleri önerilir. Turistlere, doğayla iç içe yürüyüşler ya da turistik çekici paketler ekleyerek memnuniyeti yükseltecekleri düşünülmektedir.

4) Bolu'daki termal turizme gençlerin katıldığı görülmektedir. Dünya'nın uygulamaya hazırlandığı uyku programları, diyet ve egzersiz programları gibi zindelik faaliyetlerini termal tesislerde vermeye başlayarak farklılık yaratabileceği için önerilebilir.

5) Bankacı, akademisyen, işçi gibi yoğun beden ve kafa gücü gerektiren mesleklerde çalışanlar için tesislerde masaj ve SPA hizmetleri daha düzgün verilebilir. Tesislerin bünyesindeki sağlık çalışanları, fizyoterapistler, kürüstler ve masörler bilen kişilerden seçilmeli ve tesislerde sürekli bilen çalışanların bulundurulması turistlerin memnuniyet düzeyini arttıracak için önerilebilir.

6) Yakın şehirlerde yaşayan turistlerin Bolu'daki termal tesisleri daha çok tercih ettikleri ve kısa konaklamalar gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bolu'nun termal tesisleri ve termal turizminin bilinirliğinin artması için tanıtım eksikliği giderilmelidir.

7) Turistlerin "termal tesislere kimin tavsiyesi ile geldiniz?" sorusuna akraba/arkadaş tavsiyesi ile geldiklerini söyleyenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Tesislerin internet sitesi, akraba ve arkadaş tavsiyesinden sonra gelmektedir. Bu durum, tanıtım eksikliğinin olduğunu ve giderilmesi için tesislerin internet sayfalarındaki tanıtımlarına önem vermesi gerektiğini göstermektedir. Termal tesislerin internet sayfalarındaki tanıtım ve hizmetleri yenileyerek sürekli güncel tutmaları önerilebilir.

Tablo 16: Hipotezlerin Desteklenmesi Ve Tablolaştırılarak Özetlenmesi

---

H₁ :Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	DESTEKLENMİŞTİR.
H₂ : Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	DESTEKLENMİŞTİR.
H₃ : Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	DESTEKLENMİŞTİR.
H₄ : Bolu'nun termal tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri gelirlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	DESTEKLENMİŞTİR.
H₅ : Bolu'nun termal turizm tesislerini ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri Bolu ilindeki termal tesisleri bilip bilmemesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	DESTEKLENMİŞTİR.

Kaynaklar

- Akgül, C.C. (2014).** "Müşterilerin Sürdürülebilir Termal Turizm Hizmet Kalitesi Algıları İle Genel Memnuniyet Düzeyi İlişkisi: Gönen Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi,
- Aydın, O. (2012).** "Türkiye'de Alternatif Bir Turizm: Sağlık Turizmi", Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14/23, ss. 91-96.
- Bilgili, B. (2011).** "Terapatik ve Rekreasyon Modelleme Çalışması Araştırma Raporu", MARKA, Bolu Sağlık Turizmi Yatırımcılarını ve Ziyaretçilerini Arıyor Projesi.
- Çetin, T. (2011).** "Termal Turizm Potansiyeli Açısından Kozaklı (Nevşehir) Kaplıcaları", Turkish Studies, International Prediodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 6/1, ss. 878-902.

- Çiçek, R. ve Adveren, S. (2013).** "Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesindeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(25), ss. 25-25.
- Çontu, M. (2006).** "Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizm Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Eleren, A. (2007).** "Müşteri Beklentilerine Dayalı Bir Hizmet Kalitesi Ölçüm Modeli: Termal Otel İşletmeciliğinde Bir Uygulama", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Fettahloğlu, O. Polat, M. ve Demir, S. (2016).** "Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi İle Ölçümü: Kahramanmaraş İlinde Bir Uygulama." Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), 849-860.
- Kök, M. (2013).** "Sağlık Turizm Açısından Termal Turizm (Denizli Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007).** "2023 Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007-2013", Ankara.
- Memiş, U. A. ve Ekenci, G. (2007).** "Spor Merkezlerinde Müşteri Memnuniyeti Ankara İli Örneği", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Sayı: 12, Cilt:1.
- Moloğlu, V. (2015).** "Yükselen Bir Değer Olan Medikal Turizmin Türkiye Ekonomisine Katkısı", *Session 5D*, Mikroekonomi.
- Özgen, Ü. (2011).** "Termal Turizm Açısından Afyonkarahisar İlinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Pınar, İ. (2008).** "Turizm Çeşitlendirmesi Kapsamında İzmir'de Termal Turizmin Tedavi Amaçlı Kullanımı ve Ekonomik Değeri", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sandıkçı, M. (2008).** "Termal Turizm İşletmelerinde Sağlık Beklentileri ve Müşteri Memnuniyeti", Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Sav, D. (2016).** "Müşteri Beklentileri Ve Memnuniyetinin Stratejik Planlama Açısından Değerlendirilmesi: Afyonkarahisar İlindeki Termal Turizm İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma", Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Tavşan, S. (2012).** "Termal Turizm İşletmelerinde Müşteri Şikayetlerinin Analizi Üzerine Bir Alan Araştırması", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Temizkan, S. P. ve Çiçek, D.** Sağlık Turizmi Kavramı ve Özellikleri. Saadet Pınar Temizkan (Ed.), Sağlık Turizmi (s.11-36). Ankara: Detay.

- Timur, B. (2015).** "Termal Turizmde Hizmet Kalitesi, Algılanan Destinasyon İmajı Ve Tekrar Ziyaret Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Timur, B. (2015).** Turizm Kavramına Genel Bakış. Saadet Pınar Temizkan (Ed.), Sağlık Turizmi (s. 1-10). Ankara: Detay.
- Toy, S. Çatakçı, S. Eymirli, B. E. ve Karapınar, M. (2010).** "Erzurum Termal Turizm Potansiyeli", Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Turizm Raporları, No: 3.
- Türksoy, A. ve Türksoy, S. S. (2010).** "Termal Turizmin Geliştirilmesi Kapsamında Çeşme İlçesi Termal Kaynaklarının Değerlendirilmesi", *Ege Akademik Bakış*, 10(1), ss. 699-725.
- Zengingönül, O. Emeç, H. İyilikçi, E. D. ve Bingöl, P. (2012).** "Sağlık Turizmi: İstanbul'a Yönelik Bir Değerlendirme", *İstanbul Kalkınma Ajansı Ekonomistler Platformu*, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <http://www.bolutso.org.tr> (Çevrimiçi) [20.04.2018]
- <http://www.bolu.gov.tr> [20.04.2018]
- <http://bolu.gov.tr/kultur-ve-turizm> (Çevrimiçi)[12.04.2018]
- <http://www.haberturk.com> //dünya nüfusu yaşılanıyor (Çevrimiçi), [05.11.2017]
- <http://kulturportali.gov.t/turkiye/bolu/TurizmAktiviteleri/bolukaplicari> (Çevrimiçi) [08.04.2018]
- <http://sonsöz.com.tr/turizm-de-bolu-yine-araplarin-tercih-ettigi-iloldu/398/>(Çevrimiçi), [08.04.2018]

Analysis of Deep Perceptions of Distance Education System Within The Framework of The Phenomenology of Gender*

Başak KALKAN, Gülfem GÜRSES**

Analysis of Deep Perceptions of Distance Education System Within The Framework of The Phenomenology of Gender

Toplumsal Cinsiyet Fenomolojisi Çerçevesinde Açıköğretim Sistemine İlişkin Derin Algıların Analizi

Abstract

This study, which was intended to measure the metaphorical perception levels of the female and male students enrolled to the Open University System, was structured according to the ZMET technique. In view of the research findings, ZMET test's deep metaphors of balance, transformation, journey, container, control were analyzed according to the students' variables of gender and place of residence. The chosen metaphors and in-depth analyses, on the other hand, reveal that, both women's and men's learning is re-structured also within the dichotomy of practice and theory. The theory-centric responses received from the women, and men's responses oriented to application and distribution of knowledge put forth the necessity to take the gender difference into consideration while designing the educational contents.

Key Words: Gender, Metaphor Analysis, Distance Education, Corporate Communication

Özet

Açıköğretim Sistemine kayıtlı kadın ve erkek öğrencilerin farklılaşan metaforik algı düzeylerini ölçmeyi amaçlayan araştırma öğrencilerinin derin ZMET tekniğine göre yapılandırılmıştır. Araştırma bulgularına göre, ZMET testi derin metaforları – denge; dönüşüm; yolculuk; kap; kaynak; kontrol- katılımcıların, cinsiyet, ve yaşadıkları bölge değişkenlerine göre analiz edilmiştir. Seçilen metaforlar ve derinlemesine analizler ise kadın ve erkek öğrenmesinin pratik ve teorik ikili karşılığı içinde de yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Kadınların teori eksenli, erkeklerin ise uygulama ve bilginin dağıtımına yönelik vermiş oldukları cevaplar, eğitim içerik tasarımlarında cinsiyet farklılıklarının dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Metafor Analizi, Uzaktan Eğitim, Kurumsal İletişim

1. Introduction

*This article was produced from the data of the scientific research project 1701E017, which was supported by Anadolu University and adopted by decision 12/253 dated 29/06/2018.

** Başak KALKAN, Öğr.Gör.Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, basakkalkan@eskisehir.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5310-2412 Gülfem GÜRSES, Dr.Öğr.Üyesi., Anadolu Üniversitesi, Yaygın Öğretim Bölümü, gulfemg@anadolu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-2365-6411

Distance education left its mark in the educational systems of the developed and developing countries in the 20. century. The most important underlying cause thereof is the ever-accelerating development and expansion in the communication technologies. Today, technology, globalization, and competition dynamics have impact on all the spheres. These dynamics, which have also initiated the transformation process in the universities, are corresponded in the concepts of popularization and information society (İşman, 2011).

While the 21. century, being defined by the digital age concept, organizes everything, from the industry to the life-styles, learning processes may by no means remain immune to such yields of this century. As being the new educational model of the new century, distance education holds the understanding of a pluralist education in its background, thanks to its proposal of an education free from time and space. While Industry 4.0 places the interaction of the objects within its focus, the open university system, too, attracts attention for its structure closing the gap between the individuals and education by breaking the dualist structure between the subject and object. What needs to be emphasized at this point is the problem of how to define the learner in the distance education processes. The question of what does the distance education mean to the distance learners, who compose a heterogeneous population, as a natural outcome of the understanding of pluralist education, also offers the solutions to a number of processes, ranging from designing the learning processes to the designing of learning materials. Ever-increasing importance of the distance education applications, and ever-increasing number of Open Universities and Faculties being opened in the 21. century have altogether increased the pace of the efforts being made in the field of distance education. It is observed that, the studies being conducted are predominantly devoted to the contents and processes of learning. However, the learners constitute the most important pillar of the distance education/open university system.

Determination of the perceptions of the learner population of this new learning model of the digital age regarding the system is critical not only for the management of the learning process, but also for the marketing of education. Learners and employers form the main pillars of the marketing of education. Ascertaining the perceptions of the learners is seen critical for the constitution of an effective and efficient communication strategy in a corporate communication process, which places the learners within its focus. It is the design of a corporate identity, on the other hand, that forms the main pillar of the corporate communication strategy.

Corporate design, i.e. the visual façade of the corporate identity, forms the most important part of the identity of an institution. The prevailing opinion in the literature regarding the visual façade of the corporate identity is to take anything that is underlined by the company as its trademark characteristic (Trans. Hepkon, 2003, pp.195-220).

Dowling (1994) defines the corporate identity as "the symbols that are used by an organization while introducing it to the people" (Balmer, 1995, p.40), reviewed the use of visual identity by the organizations, and found out that, the organizations made use of the graphic design for two

main purposes. First of these purposes is to underline the cultural values of the organization. The second is to make use of the same for constituting the basis of the organization's communication efforts. Melewar & Saunders asserted that, the visual identity is a part of the corporate identity by which the companies reflect their own quality, prestige, and style to their corporate stakeholders (Trans. Hepkon, 2003, pp.195-220).

Balmer(1998) on the other hand, asserted that, strong sectoral identity caused the companies possess similar plans or mission declarations. In an experimental study conducted in the banking sector by Morison (1997), and research findings of which were shared by Melewar & Jenkins (2002), it was indicated that, in case the sector's identity was too strong, the companies therein struggled hard to design their own identities (Trans. Hepkon, 2003, pp.195-220).

Metaphors make it possible to unveil a human being's subconscious for being deemed as critical indicators in doing so. One may discern the difference of value judgments at first sight between two people, one of whom likens the educational life to a lifeboat, and the other to the sun. Metaphor analysis is therefore deemed to be critical, starting from the design of the educational processes, until the marketing of the education.

Metaphor is derived from its Greek roots of "Metaphrein" or "Metafora". "Meta" means to change, while "phrein" means to convey. In the researches conducted by Gerald & Zaltman on the issue of metaphor, it is clearly put forth that, people in many places around the world, within many cultures and societies, act by means of mental patterns that quite resemble one another, contrary to the popular belief. Viewing the issue through this framework, the importance of the discourse being/to be used by the brands when they introduce themselves to the consumers comes to the fore in the sectors renowned for their strong brand identities, such as educational marketing. Brands should be reminded that, the speech they use when addressing to the consumers triggers subliminal processes in their addressees (Karaahmet, 2012, p.34).

Upon having reviewed on the use of metaphor in the psychological consultancy processes, according to Lyddon et al (2001), use of metaphors was deemed important for establishing the relationship between the counselee-psychologist, symbolizing the experiences and gaining access to the emotions, unveiling and confronting the implicit assumptions, and showing new points of view (Güloğlu & Karairmak, 2012, pp.122-135).

Metaphor is an implicit comparison between two things. Having unified the visual rhetoric and persuasion researches, Larsen, Luna, and Peracchio (2004), have thereby determined various templates. In this regard, procession of the systematic changes in the visual elements – such factors as angle of view or shear velocity – seems to be effective. The main finding of a different study, which has problematized the role of the metaphors being used in the newspaper reports regarding the refugees, immigrants, and asylum-seekers in the building of discriminatory discourses, is that, the metaphors are used in the implicit, indirect positioning of the refugees as the negative actors of the discriminatory, racist discourses. Such metaphors being preferred in the news reports according to the ideological positioning and manner of publishing of the newspapers not

only give hints regarding the mental positioning of the owners, editors, and journalists of the newspapers regarding the refugees, but also function as the tools of speech and discourse that mediate to the characterization of the refugees with negative-positive considerations (Kenes; 2016, p.276).

According to Levi-Strauss, culture has been structured like language. Language, on the other hand, may be resolved on the basis of two axes, namely the metaphorical and metonymical axes. While the metaphorical axis is vertical, synchronic, ideological, and abstract, the metonymical axis is horizontal, diachronic, anti-ideological, and concrete. While we may read the culture within this framework, it is possible to read the social events from a semiotic point of view (Strauss, 1996).

The researches conducted by Gerald & Zaltman L. (2008), put forth the fact that, people act with mental patterns similar to each other nearly at every corner of the world, in every culture, and in every society. Researches of Gerald & Zaltman L., reveal the fact that, people living in different regions of the world express themselves by making use of the same “similes” and metaphors. Having developed a new technique, Zaltman attempted to determine the common metaphors of the people. Having conducted thousands of in-depth interviews in more than thirty countries, Zaltman and his team asserted that, there were 7 main metaphors that could forge a relation with nearly every sector, brand, and product. Zaltman divides the metaphors into two as metaphoric themes and surface metaphors. Researches conducted reveal that, people in different languages make use an average of five or six metaphors a minute. Accordingly, metaphoric themes form the common dimension that constitutes the basis of the surface metaphors. Metaphoric themes are deemed as the basis from which the surface metaphors are brought forth (Zaltman G., & Zaltman L. H., 2008, p.29-30).

Unlike the conventional education, researches conducted on the open and distance education, in which a heterogeneous population at different locations, and socio-economical levels is faced, on the basis of the theory of equivalence, it is suggested that, studies on metaphors may yield outcomes more effective than those of other methods in gaining in-depth access to the thoughts of the participants. The difficulty in reaching to larger masses, the population’s inability to represent the generality at all times, and the superficial outcomes that may be attained from the questionnaire studies may impair the data collection process.

It becomes possible to resolve the subconscious of a human being, thanks to the metaphors, which are recognized as the critical indicators that unveil the subconscious throughout the corporate communication process. Visual metaphors, in particular, are widely used for transmitting the messages of the advertisement and marketing communication (Karaahmet, 2012, p. 34). One may discern the difference of value judgments at first sight between two people, one of whom likens the educational life to a road, and the other to a mountain. Metaphor analysis is therefore deemed to be critical, starting from the design of the educational processes, until the marketing of the education. In view of the findings attained from the research conducted by Gürses & Kalkan in

2017, active participants, who are enrolled to the Open University System, metaphorize the system as the source of the knowledge acquisition processes. The frequency of the use of metaphor of family, on the other hand, appears to correspond to their effort to maintain social balance or their search of social and physical balance. The family metaphor's further coverage of the container metaphor among the deep metaphors suggests that, the Open University concept also defines a psychological and social location (Gürses & Kalkan, 2017, pp. 77-92). Having active students from the Black Sea and Mediterranean Sea Regions enrolled to Open University System recruited to the conducted study, data were collected from the answers responded to the open-ended question of "Open University System is like ... , because ...". In this study, having been developed on the basis of the findings attained from the research limited to the Black Sea and Mediterranean Sea Regions, it was intended to assess the active students enrolled to the programs of the Open University System of the Anatolian University at home and abroad within the frame of gender and deep metaphors. This study, which was conducted with regard to the metaphoric perception levels of the Open University System students, is important for its contribution to the system in various disciplines, ranging from the educational contents to educational marketing.

2. Structuralist Theories and the Phenomenology of Gender

According to the structuralist theories, it is the structure that determines the action, thus it is the society that determines the individual. In view of this assumption, society exists as a reality outside the individual, and produces the individual. Structuralism, which is represented pretty much solely by Claude Levi- Strauss, draws the attention as a paradigm getting developed originally in the 1960's. Having benefited both from the linguistics and communication theories, and influenced both by Marx and Freud, Strauss put forth that, social and cultural events could be clarified by way of revealing their correlations by means of a couple of simple basic principles. In his efforts to create the universal grammar of the culture, Strauss described the cultural discourse as the forms taken by the units created according to the principle of dichotomy. According to this approach, the mind imposes the culturally patterned order, dichotomical logic of the relations and transformations to an ever-changing, haphazard world (Özbudun & Şafak, 2005).

While Tahsin Yücel, who translated Claude Levi-Strauss' *Lapenséesauvage* into Turkish, asks whether the superiority of the mankind, its recognition as being the dominant being is a "'humane', 'right', and above all 'pure' opinion as it is supposed to be?", he points out that, the traditional Western thought, which disregarded the foregoing questioning, created a body politics based on the criterion of duality, for having focused on the deep separation between the wild nature and human community, and the dichotomy of nature/culture (Oppermann, 2008).

In Levi-Strauss' *Elementary Structures of Kinship*, social gender works to position woman and man enabling certain sexual exchanges, to ensure reproduction, to secure certain sexual bonds, and to forbid other types of sexual bonds. In this context, the social gender of the person is defined as the index of prohibited and imposed sexual relations in which the subject is socially organized and produced.

Upon review of the structuralist theories based on dichotomies, the study named “Family Structure and Female Personality” dealt with a sociological point of view by Nancy Chodorow, who was inspired from Freud, draws particular attention. Although having started off from the assumption of the universality of the sexual asymmetry, which subordinates the woman, Chodorow, however, dealt with this topic within a psychoanalytic frame (Özbudun & Şafak, 2005).

Having adopted the great majority of the psychoanalysts’ assumption of a Freudian child sexuality monism, which was based on phallus, Pierre Henry indicated that, woman was defined on the basis of man (Onur,2012). According to Freud, mother is the first sexual object for both female and male children. Freud proposed two psychological development processes, which he called Oedipus and Electra Complexes. In this regard, male children could overcome the Oedipus Complex upon denying their affinity to their mothers, and identifying themselves with their fathers in order to develop proper male behaviors. Female children, on the other hand, could overcome the Electra Complex by passing through the processes of forgiving their mothers, who were incompetent due to their lack of penis, and re-establishing their relationships with their mothers (Özbudun & Şafak, 2005).

Chodorow’s psychoanalysis is based on the female and male children’s such early period social-relational experiences throughout the development of their personalities. Despite having based her theory widely on psychoanalysis, what separates Chodorow from Freud, and from other psychoanalysts as well, was her statement, acknowledging that, she departed from the biological gender upon her readings in social psychology and culture (Chodorow,2012, pp.82-105). Chodorow expresses the manhood with a break, the break from the mother. Male children gain a sense of the self upon denying their affinity to the mother in the beginning fundamentally, by way of deriving their own sense of manhood from what is unfeminine. Although father is not directly active in the male’s personality formation, masculine behavior patterns are learned by differentiating him from the mother. Chodorow links the women’s state of living emotionally, affectionately, and in a way dependent to someone else’s identity with the lack of such a break from the mother among the female children. Males’ situation is exactly the opposite. Having got separated from his mother, and seen to be relationally weak, the male builds up his life by analytical ways. The relation of dependence at the later stages, therefore, annoys the men, unlike the women. The main criticism voiced against Chodorow in terms of the social gender development theory is that, she limited the social gender concept within the family and domestic life. She therefore left no chance for the same concept to be associated with other social systems, such as politics or power. Putting forth the public sphere/private sphere duality as the basis of the male dominance in reading the history of the women draws attention as being a widely adopted approach in the feminism of the 1970’s. Michelle Rosaldo & Louise Lamphere’s universality of the sexual asymmetry that makes the woman subordinate, alongside Ortner and Chodorow, who assume that the same universality reproduces the woman, denies the absolutely biological gender (Özbudun & Şafak, 2005).

Rosaldo & Lamphere's hierarchical separation of the public/private sphere on the basis of social gender forms the framework that is needed to understand the relations between women and men in all societies. The emphasis on the separation of the public/private sphere is deemed critical since it sheds light on the importance of the job the woman does in the domestic sphere. Having indicated that the biological fittings of the woman should not presuppose the woman to be associated with the domestic/private sphere, Rosaldo, despite her thinking of the separation of public/domestic sphere on the distribution of domestic duties as providing a sufficient framework for understanding the woman's universal subordination, she further indicated in her later studies that, the public/private sphere duality would not suffice to explain the woman's universal subordination on the basis of the thought viewing the debates on public/domestic sphere as being confined to its own history (Özbudun & Şafak, 2005). However, having been addressed to noteworthy criticisms based on the fact that even the opposite concepts may differ within the same societies, Rosaldo's theory also gave rise to critical debates on the reproduction of the woman in connection with public/private sphere, in terms of social gender. According to Savran, in progress of time, lively debates arose between those who found this duality being peculiar to modern capitalist societies, and those who viewed such a division as a structural characteristic of all human societies. Those who object to such a universalism have various concerns. While presupposing such a trans-historical and trans-cultural duality would mean to assume that the women's positions remained unchanged not only throughout the history, but also among themselves, beyond its West-centric extents, such an approach singularizes the women's reality, and far from expressing this reality, it mystifies the same reality by confining it into an abstract generality. It is not really necessary to be a third-worlder, black or post-modernist to contest this plain logic. Women, from this point of view, are turned into the members of a (private) sphere, which has not been structured in itself (Savran,2002,pp.255-306). Taking the social gender into consideration within the frame of the structuralist theories, it may be seen that, the body is alienated, and recognized as meant to be the opposite of sameness.

Distance education, as being the educational system of the digital age, offers significant opportunities regarding the inequalities of opportunity in the education within the frame of social gender. Although the idea pointing out that, the education given by means of distance education may reach women at their homes, and help them completing their educations irrespective of the women's constraints in terms of space and time, their lack of resources, and the plentitude of their domestic responsibilities in comparison to those of the men (Demiray & Curabay, 2000, pp.23-33), is not taken into account in the critical readings, it nevertheless leads the women's process of change in the developing countries like Turkey. The findings of the study, in which the reasons of choice of the students enrolled to the Second University application of the Anatolian University were assessed in terms of social gender, reveal that, there is no meaningful level of relation between the variables of career development, increase in income, family life and social gender (Gürses & Adar, 2013, p.78).

As it may be seen from the studies conducted on the recently increasing individual learning differences in distance education, the difference between female-male genders is structured by the impacts of society and culture, while there is no difference in the cognitive learning processes of women and men (Karadeniz, 2017, pp.136-147). Society and culture also seem to play a decisive role in terms of access to educational opportunities within the frame of female-female inequality (Spronk & Radtke, 1988).

Among the peculiar difficulties being encountered by numerous female students in distance learning are the time management and the multiple duties undertaken by the women. In the study conducted by Betty Cragg, Mary-Anne Andrusyszyn, and Joy Fraser, the average number of roles being played by the women throughout the study was determined as six. In view of the results of this study, the women's education process is restricted by the questions of when, how, and where (Patterson, 2009).

In the research conducted within the frame of the structuralist social gender phenomenology, it is suggested that, it would be helpful to determine the metaphors differing between the female—male genders in the Open University System, who were brought up differently within the same value system, also in developing the content management of an education being restructured within the frame of the phenomenology of gender.

3. Methodology of Research

This study is a phenomenological research conducted with a view to analyzing the metaphors expressed by the open education students with respect to their perception of the open education system. As a qualitative research method, the “phenomenological method” focuses on explaining the phenomena that we are aware of but yet have no detailed and in-depth knowledge of. Phenomena are presented to us in various ways such as in the form of events, experiences, perceptions, orientations, concepts and circumstances in the everyday life. However, this does not necessarily mean that such phenomena are fully understood. Phenomenology provides an appropriate research environment for the studies that aim to study the phenomena that we have some notion of but at the same time fail to fully comprehend (Yildirim & Simsek, 2006). The studies conducted by Gerald and Lindsay Zaltman (2008) suggest that human beings act based on more or less similar cognitive structures in every culture and society the world over. The studies of Gerald and Lindsay Zaltman show that the people living in various parts of the world express themselves by using the same “imitations” and metaphors. Zaltman and Zaltman have tried to identify common metaphors among people by developing a new technique. By conducting thousands of in-depth interviews in more than thirty countries, Zaltman and his team have come up with 7 fundamental metaphors that could establish associations with almost every sector, brand and product (Zaltman & Zaltman, 2008). Zaltmans divide metaphors into two, namely metaphor themes and surface metaphors. Various studies show that people speaking in various languages use approximately five to six metaphors in one minute. Here, the metaphor themes serve as the common pillar that

constitutes the basis of the similar surface metaphors. Metaphor themes are considered as the basis on which deep metaphors are elicited (Zaltman & Zaltman, 2008).

In the study that seeks answer to the question, asking “What are the differing metaphors of the female-male genders in the Open University System, who were brought up differently within the same value system?”, it was thereby intended to determine their deep metaphoric perceptions. Throughout the pilot study of the research, which was structured according to the ZMET technique, in-depth conversations lasting for 30 to 60 minutes regarding the 7 visuals required from the participants were made with each and every one of the participants (Zaltman Metaphor Elicitation Technique) conceptual categories were formed according to the 7 deep metaphors, which were shaped according to the universal root metaphors that Zaltman Metaphor Elicitation Technique is based upon, and having ascertained the consensuses and dissents according to the results attained therefrom, Miles & Huberman Formula (Miles & Huberman 1994, pp.277-280) ($Reliability = \frac{Consensus}{[Consensus + Dissent]} * 100$) was calculated; and found as $Reliability = \frac{34}{34+2} * 100 = \%94.44$. In the second part of the study, questionnaire forms were prepared according to the specified visuals and conceptual categories, these forms were sent to the students enrolled to the Open University System via the Anatolian University e-campus interface, and the utilizable results were extracted out of the set of data collected from the 7,522 students. The students in question were chosen randomly out of the students that were currently enrolled in the 3 faculties and associate degree programs of the Anadolu University Faculty of Open Education during the Academic Year 2017-2018. Survey forms were sent to all students registered to open education system. Therefore, the definition of the study group was used instead of the sample group.

In view of the research findings, ZMET test’s deep metaphors of balance, transformation, journey, container, control, were analyzed according to the students’ variables of gender and place of residence. The conceptual categories being determined within the frame of the pilot study are given in Table 1.

Table 1. Conceptual Categories

Balance	
-	Family photo
-	Tree with different faces on its branches
- Open University is dynamic.	- Vardar River - Open University advertisement
- Open University maintains the balance.	-
- Open University responds to the search for balance.	-
- Open University is static.	-

- Open University does not respond to my search for balance.

Transformation

- Open University serves for the important requirements such as self realization and attainment of social superiority.
  - Open University brings about the transformation for the individuals having been brought up within different value systems.
  - Open University provides a secure transformation.
  - Open University provides natural transformations.
  - Open University provides magical transformations.
- Visuals of babies, elders
  - Visuals of people studying by laptop computers
  - Dual-core processor
-

Journey

- Open University is a known journey.
- Open University is the journey to the unknown.
- Open University helps me to overcome the obstacles.
- Open University leads the path to success.
- Open University does not help me to overcome the obstacles.

- Dart hit by the Bull's Eye
- Eiffel Tower
- A high mountain with snow at its peak
- Sandglass
- Charles Mountains-Project
- 3 in 1 Nescafe pack
- Hand, climbing up the stairs
- Cell Phone (used with the metaphors of teacher, mountain)
- Cell Phone (used with the metaphor of an empty school)
- The word of "loneliness"
- Heart figure with a line drawn onto it (sad face image)

Container

- Open University is a physical, psychological, social location.
- Open University reads my mind.
- Open University is the culture.
- Open University is the savior.
- Open University restricts me within patterns.

- World turning above the books
- Airplane
- Airplane
- Conference
- Building visual with university written thereunto
- Visuals of children and visual of the world
- Friend (world, library)
- Flag, friend
- Woman studying before computer
- Computer

Connection

- Open University helps me in strengthening my social ties.
- I am comfortable within the Open University System.

Source

- Open University shows me how to accumulate the things happening around me.
- Open University shows me how to distribute the things I have accumulated from what happened around me.
- Open University shows me how to share the things I have accumulated.

- Pomegranate
- Bank-data bank
- Student holding a tube and a book
- Sun
- Glasses

Control

- Open University does not limit my freedom.
- Open University is the balance.
- Open University is the source.

- Fish inside a bell-jar
  - Nutcracker
  - Sky
  - Intertwined numbers of a clock
-

4. Results of Research

4.1. Comparison of the Answers Given in Response to the Modules as per the Demographic Features

Chi-square independence test was utilized in the comparison of the percentages of the answers given in response to the modules as per the demographical features. While the answers given in response to the modules were reviewed at first, then the answers given in response to the modules were compared as per the regions were compared, upon being divided as per gender.

According to the research's findings, out of our participants, 58% thereof consisted of female, and 42% thereof consisted of male students. In view of their distribution as per their marital statuses, while 49.9% thereof were married, 45.8% thereof were single, and the remaining 4.3% were widow(er)s-divorced. In view of their age groups, the one with the highest percentage was the age group of 18-25 with 24.5%. It was followed successively by the age group of 26-30 with 22.8%, the age group of 31-35 with 17.2%, the age group of 36-40 with 15.4%, the age group of 41-45 with 9.6%, the age group of 46-50 with 5.3%, and lastly by the age group of 51 and above with 5.2%.

While 94.2% of the participants responded to the questionnaire from various cities and regions of Turkey, 3.5% thereof comprised the responses sent from the offices abroad, and the remaining 2.3% of the participants did not indicate the city they were living in. The cities with frequency of 100 and less are grouped under the category titled other. While the city in which most of the participants were residing is İstanbul with 48.5%, it is followed successively by Ankara with 18.29%, İzmir with 10.88%, Antalya with 4.89%, Samsun with 2.88%, and by Van with 1.21%.

In the distribution of the regions where the participants live, Marmara Region is ranked the first with 50.7%. Marmara Region is followed successively by Central Anatolian Region with 19.2%, Aegean Region with 12.7%, Mediterranean Region with 5.3%, South Eastern Anatolian Region with 3.7%, Black Sea Region with 3.4%, and by the Eastern Anatolian Region with 1.5%. 3.6% of the participants, on the other hand, took part in the population from Abroad.

The module that the participants responded as Module 1 was the balance metaphor. Among the visuals included within the balance metaphor, the participants chose "Different Faces on the Branches of a Tree" with the highest ratio (54.8%). This visual was followed successively by the "River" visual with 29.4%, and by the "Family" visual with 15.8%.

Participants chose the visual of "Student Studying Before the Computer" among the visuals recommended in the Module 2 / transformation module with 61% ratio. This visual was followed successively by the "Dual-Core Processor" visual with 26.4%, and by the "Baby" visual with 12.6%.

Among the visuals recommended in the journey module, the participants preferred the Step visual with 26.7% ratio. This visual was followed successively by the Dart Image with 17.3%, Sand-glass with 17.1%, Sad Heart with 12.2%, Peak with 8.8%, Feeling of Loneliness with 5.5%, 3+1 Nes-cafe with 4.7%, Cell Phone with 3.6%, Eiffel Tower with 2.1%, and finally by Project File with the ratio of 2%.

Upon review of the distribution of the answers responded to the Container metaphor, 28.6% of the participants checked the visual of book, 23% thereof checked the visual of studying student, 20.4% thereof checked the visual of university, 12.4% thereof checked the visual of laptop computer, 3.7% thereof checked the visual of flags, 3.7% thereof checked the visual of air travel, 2.8% thereof checked the visual of conference, 2.6% thereof checked the visual of friendship, and lastly 2.4% thereof checked the visual of children.

Upon review of the distribution of the answers responded to the Source metaphor, among the respectively recommended visuals, the participants were found to prefer visual of “Course Books” with 30.8%. The said visual was followed successively by “Library” with 24.7%, by “Bank Image” with 18.5%, by “Sun” with 13.5%, by “Glasses” with 10.5, and lastly by “Ceramic Pomegranate” with 3.0%.

Upon review of the distribution of the answers responded to the Control metaphor, among the respectively recommended visuals, the participants were found to prefer visual of “Time Cycle” with 56.6%. The said visual was followed successively by “Sky” with 20.9%, by “Fish in the Aquarium” with 12.6%, and lastly by “Nutcracker” with 9.9%.

4.2. Comparison of the Answers Given in Response to the Modules as per Gender

SPSS 22.0 program was utilized in the Quantitative analyses for the comparison of the answers given by women and men within the frame of the study, in which the metaphoric perceptions of learners of different genders are determined within the same values system. Furthermore, the chi-square independence test was applied in the comparison of the answers given in response to the modules as per the demographical features.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 1 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Different Faces on the Branches of a Tree metaphor (62.7% / 49.1%), and lower among female participants than among male participants for the Family and River metaphors (11.6% / 18.9% - 25.7% / 32.1%). Balance is deemed to be one of the deep metaphors being developed at the earliest by the individuals. Embarking on their lives with fundamental biological, cognitive, moral and social balance oriented capabilities, individuals build up an understanding of social and moral balance on the basis of the physical balance (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). Individuals, therefore, seek after different sources of balance that may fulfill their needs. Since biological, mental, ethical, and social balances are usually interwoven, the search for a single balance within the sphere of these four balances impacts the other spheres of balance. The participants’ choice of the faces on the branches of a tree reveals that the open university satisfies their search for social balance. The dynamic structure of the search for balance is reflected by the river, running water metaphor. As being defined as a structure that constantly renews itself, the open university system, within this frame, responds to the dynamic mankind’s

search for balance. According to Zaltman, who indicates that, the physical, social, emotional, and ethical balances should work together for a brand to remain in balance, a disorder in any balance shall negatively impact the other spheres of balance. The participants, who checked the family visual, seem to check the family metaphor, which corresponds to the search for ethical balance within the social value system. When their choices are assessed within the frame of gender variation, the female and male participants seem to check the faces on the branches of a tree metaphor, which corresponds to the search for social balance. It has also been observed that, the river metaphor, which expresses the dynamic structure of the Open University System, and the family metaphor, which imagines the ethical balance, was preferred more by male participants than the female participants.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 2 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Student Studying Before Computer metaphor (67.4% / 56.3%), and lower among female participants than among male participants for the Baby and Dual-Core Processor metaphors (11.3% / 13.6% - 21.3% / 30.1%). Presence or absence of transformation functions as a powerful, automatic, and subliminal way of assessing the experiences (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). Transformation is recognized as the most effective parameter in the lives of the individuals. From holy books to tales, nearly all of them essentially tell about the transformation of the universe. As in the case of the balance metaphor, in the transformation metaphor, too, the physical transformation herewith impacts the social transformation. Taking it into consideration on the basis of product, while products occasionally give rise to transformation, they may sometimes be used either before, or after the transformation. In consideration of the open university concept, with their choice of the baby and student studying before computer metaphors, participants reveal in their deep analyses that, the Open University System acts as the source of the transformation processes. The student studying before computer visual may also seem to be referred as the place where the individual defines him/herself after the transformation. The most critical difference between the female and male participants is seen in the dual-core processor visual. The dual-core processor, which originates the transformation, and implies the magical transformations, was preferred more by the male participants than the female participants. At this point, it points out that, the lens formed by the quality of the transformation functions subliminally, and automatically.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 3 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Sad Heart metaphor (14.9% / 10.3%), and lower among female participants than among male participants for the Dart, Peak, and Feeling of Loneliness metaphors (16.5% / 17.9% - 7.8% / 9.6% - 4.9% / 5.9%). Journey is one of the subjects that draw the interest of the mankind the most. Individuals' journey themes are important for empha-

sizing what is on their minds (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). However, what needs to be looked out for at this point is the relation between the subject, the time, and the event. Either the person proceeds to a certain time and event, or a certain event proceeds to the person. What needs to be looked out for at this point is to analyze the aim of the subject-actor and the object-actor. The answers given by the participants to the metaphors they created points to the destination of the movement. However, what should not be forgotten is that, the dichotomy between the subject and object shall collapse in the intertwined deep metaphors. Assessing it from the point of view of the features of the journey metaphor specified within this study, the Open University was defined as a known journey. However, assessing it within the frame of the gender variable, female participants, in comparison to the male ones, seem to have described the open university as an unpredictable journey by their choice of the sad heart visual. Male participants' higher ratio of the choice of the visual describing the feeling of loneliness than the female participants, on the other hand, reveals that, the number of men that depict it as a journey being taken alone is more than the number of women sharing the same view. In the digital world, being defined as the century of the rapidly progressing time, the pace of the journey is linked with emotional satisfaction. While the pace may at times imply positive meaning, it may at times possess negative meanings. Choice of the sandglass metaphor by both female and male participants reveals that, the learning processes involve a journey lived through rapidly. The dart and step metaphors, on the other hand, point to a challenging journey in question. However, the journey being depicted by ascending steps brings along a great success in the end.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 4 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Book and Studying Student metaphors (31.3% / 26.5% - 27.2% / 19.9%), and lower among female participants than among male participants for the University and Flags metaphors (17.4% / 22.7% - 2.7% / 5.3%). The container metaphor means to view the life itself as a container. Individuals see themselves, as well as the objects and events around them, in the form of containers. Individuals' both satisfied and unsatisfied needs are containers one each. Since the life of the individual itself is solely a container, his/her memories, emotions, and thoughts are also depicted as containers (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). In this context, Zaltman defines the university as a container, as a biosphere with a circle of its own the one hopes to dive into both socially, and academically. Viewing its features within the frame of the container metaphor, the open university is a physical, psychological, and a social location. It reads one's mind, it is the culture, it is one's savior. The students that depicted the open university within the frame of the container metaphor, therewith defined the Open University System as a container they would like to enter, as a container that supported their developments. The point, which draws one's attention within the frame of the container metaphor, is the students' choice of the book, the studying student metaphors. The point, which should be taken into consideration in the container metaphor, is the question whether it is a container the students would like to get into, or

a container they would like to get out of. In the study of Zaltman et al, that examined the education as a container, it was indicated that, the students' university experience got to serve as a semi-permeable, balanced container. Taking it into consideration within this frame, the Open University System is correlated with the books and studying student metaphors. The book and the student studying before computer represent containers with borders marked out. In view of the findings attained from the research, the flag metaphor, which represents the relative sense of security and protection instilled by the university education, were preferred the most by the male students. The higher ratio of choice of the friendship metaphor among male students than among the female students, on the other hand, reveals that, the male students would like to enter the Open University System to excel, and that they define it as a living system.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 5 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Glasses and Course Books metaphors (11.5% / 9.8% - 34.6% / 28.0), and lower among female participants than among male participants for the Library and Sun metaphors (22.2% / 26.4% - 10.7% / 13.8). Zaltman defines the sources as the skills and capacities that are applied to reach certain states. Within this framework, the source metaphor is viewed as the sources that enable us to achieve our goals consciously or subliminally. Within this framework, the participants view the course books as their main sources. Choice of the library as the secondly predominant metaphor arises from the relation between the library and knowledge. A source that creates value for the people is correlated with the source metaphor. While the library and the course books show how the knowledge may be obtained, the bank metaphor points to the distribution and sharing of the knowledge. Assessing the source metaphor in view of the gender distribution, the point that draws attention is that, while women define the Open University System with the course books, men define the same with the sun and bank metaphors. This reveals the fact that, what mattered the most for the female participants was the accumulation of knowledge, while the male participants paid regard to the distribution and sharing of the knowledge. At this point, it may be seen that, the female-male dichotomy is re-defined within the private-public sphere dichotomy, and that the cultural processes step in.

The chi-square probability level found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 6 as per gender reveals that a meaningful difference is in question. In view of the ratios of choice for the metaphors, it has been ascertained that the said ratio was higher among female participants than among male participants for the Time Cycle metaphor (59.9% / 54.1%), and lower among female participants than among male participants for the Sky metaphor (19.4% / 22%). The deep metaphor of control arises from the subliminal motivation of ours for controlling ourselves, as well as the events occurring around us (Zaltman G. & Zaltman L. H. , 2008). Mankind's such subliminal motivation to control, in the meantime, escalates its anxiety towards the situations that it may not take control of. Assessing the control metaphor's features regarding the open university concept, it may be seen that, the participants having defined the open university

system with the sky and sea concepts viewed the open university concept as a structure that did not restrict their freedoms. However, defining the open university concept with an endless sky may, on the other hand, imply that the control is out of hand. Choice of the time cycle metaphor by a ratio of 56.69% defines the individual stuck within a certain period of time. The nutcracker metaphor, on the other hand, indicates that, the control metaphor works together with the source metaphor for the male participants.

4.3. Comparison of the Answers Given in Response to the Modules as per Region

In view of the research findings, the cities the participants live in / regional differences of the participants seem to be important for dealing with the female-male dichotomy in cultural dimension. Regional differences, on the other hand, seem to be important not only for putting forth the differences of the female-male genders, but also for unveiling the mystery of the female-female public sphere.

The chi-square probability level among males found as $p < 0.05$ in the comparison of the visuals preferred for the Balance Module as per regions reveals that a meaningful difference is in question. In the test performed for males, the ratio for the choice of Family metaphor was attained the highest among males from Eastern Anatolian Region (28.6%) and lowest among those from the Southeastern Anatolian Region (16.9%), the ratio for the choice of Different Faces on the Branches of a Tree metaphor was attained the highest among males from Southeastern Anatolian Region (57.1%) and lowest among those from the Mediterranean Region (45.5%) and among those from Abroad (44.8%), and the ratio for the choice of River metaphor was attained the highest among males from Marmara Region (33.9%) and lowest among those from the Eastern Anatolian Region (22.6%).

The chi-square probability level among both females and males found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 4 (container metaphor) as per regions reveals that a meaningful difference is in question. In the test performed for females, the ratio for the choice of Book metaphor was attained the highest among females from Southeastern Anatolian Region (43.4%) and from Abroad (45.3%), and lowest among those from the Eastern Anatolian Region (19%), the ratio for the choice of Air Travel metaphor was attained the highest among females from Eastern Anatolian Region (4.8%) and from Abroad (7.7%), and lowest among those from the Mediterranean Region (1.9%), the ratio for the choice of Conference metaphor was attained the highest among females from Southeastern Anatolian Region (5.3%), and lowest among those from the Eastern Region (0%) and from Abroad (0.9%), the ratio for the choice of University metaphor was attained the highest among females from Central Anatolian Region (19.9%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (7.9%) and from Abroad (6.8%), the ratio for the choice of Children metaphor was attained the highest among females from Mediterranean Region (5.7%) and from Abroad (6.0%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (0%) and Black Sea Region (0%), the ratio for the choice of Friendship metaphor was attained the highest

among females from Eastern Anatolian Region (4.8%), and lowest among those from Black Sea Region (1.2%), the ratio for the choice of Flags metaphor was attained the highest among females from Eastern Anatolian Region (4.8%), and lowest among those from Aegean Region (2.2%), the ratio for the choice of Studying Student metaphor was attained the highest among females from Aegean Region (29.2%), and lowest among those from Mediterranean Region (22.6%) and from Abroad (18.8%), the ratio for the choice of Laptop Computer metaphor was attained the highest among females from Black Sea Region (17.4%), and lowest among those from Aegean Region (11.1%) and from Abroad (8.5%). In the test performed for males, the ratio for the choice of Book metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (29.8%) and from Abroad (38.3%), and lowest among those from Aegean Region (23.8%), the ratio for the choice of Air Travel metaphor was attained the highest among males from Southeastern Anatolian Region (6.1%) and from Abroad (5.7%), and lowest among those from Eastern Anatolian Region (1.3%), the ratio for the choice of Conference metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (4.6%), and lowest among those from Black Sea Region (1.9%) and from Abroad (0%), the ratio for the choice of University metaphor was attained the highest among males from Eastern Anatolian Region (25.3%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (18.8%) and from Abroad (18.4%), the ratio for the choice of Children metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (5.5%) and from Abroad (3.5%), and lowest among those from Eastern Anatolian Region (1.3%), the ratio for the choice of Friendship metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (4.6%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (2.2%) and Abroad (0.7%), the ratio for the choice of Flags metaphor was attained the highest among males from Central Anatolian Region (6.6%) and Abroad (7.8%), and lowest among those from Eastern Anatolian Region (1.3%), the ratio for the choice of Studying Student metaphor was attained the highest among males from Eastern Anatolian Region (30.4%), and lowest among those from Central Anatolian Region (18.7%) and from Abroad (18.4%), the ratio for the choice of Laptop Computer metaphor was attained the highest among males from Aegean Region (14.3%), and lowest among those from Eastern Anatolian Region (6.3%) and from Abroad (6.4%).

The chi-square probability level among both females and males found as $p > 0.05$ in the comparison of the answers of the module 5 (source metaphor) as per regions reveals that there is no meaningful difference is in question.

The chi-square probability level among both females and males found as $p < 0.05$ in the comparison of the answers of the module 6 (control metaphor) as per regions reveals that a meaningful difference is in question. In the test performed for females, the ratio for the choice of Fish inside Aquarium metaphor was attained the highest among females from Eastern Anatolian Region (26.1%), and lowest among those from Central Anatolian Region (9.1%), and from Abroad (8.8%), the ratio for the choice of Nutcracker metaphor was attained the highest among females from Central Anatolian Region (10.7%), and lowest among those from Aegean Region (7.5%), the ratio for the choice of Sky metaphor was attained the highest among females from Mediterranean

Region (24.7%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (15.8%), and the ratio for the choice of Time Cycle metaphor was attained the highest among females from Aegean Region (63.2%), and lowest among those from Eastern Anatolian Region (47.8%). In the test performed for females, the ratio for the choice of Fish inside Aquarium metaphor was attained the highest among males from Black Sea Region (17.2%), and lowest among those from Central Anatolian Region (11.2%), and from Abroad (8.5%), the ratio for the choice of Nutcracker metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (13.1%), and lowest among those from Black Sea Region (6.6%), the ratio for the choice of Sky metaphor was attained the highest among males from Mediterranean Region (29.6%), and lowest among those from Southeastern Anatolian Region (20.4%), and the ratio for the choice of Time Cycle metaphor was attained the highest among males from Southeastern Anatolian Region (60.3%), and lowest among those from Mediterranean Region (42.3%).

5. Conclusions and Implications

Distance education is deemed as a critical system not only for eliminating the gender inequality in the education, but also from the point of view of re-defining the woman in the public sphere. However, the point that has to be reminded is providing the women's integration in the process of education by way of a structural transformation. Thanks to its structure offering equality of opportunity, it is important for the applications appertaining to the distance education to be inclusive. What matters more than the accessibility of this system is that, it should be utilizable, and that its design should be developed in a way to introduce an inclusive system without getting stuck in the female-male dichotomy. For the students enrolled to the Open University System accrue quantitatively large data sets, and due to the difficulties being encountered in the assessment of deep perceptions by way of conducting quantitative studies, determining the metaphoric perceptions of the learning individual not only offers supportive outcomes in the corporate identity process of the system, but also yields such outcomes that may be utilizable in the content design.

The outcomes attained from the research intended to measure the varying metaphoric perception levels of the female and male students enrolled to the Open University System point to the fact that, the female-male dichotomy is reproduced by the society.

Balance is deemed to be one of the deep metaphors being developed at the earliest by the individuals. Embarking on their lives with fundamental biological, cognitive, moral and social balance oriented capabilities, individuals build up an understanding of social and moral balance on the basis of the physical balance (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). Individuals, therefore, seek after different sources of balance that may fulfill their needs. Since biological, mental, ethical, and social balances are usually interwoven, the search for a single balance within the sphere of these four balances impacts the other spheres of balance. The female participants, who chose the faces on the branches of a tree, reveal the search for social balance.

As in the case of the balance metaphor, in the transformation metaphor, too, the physical transformation herewith impacts the social transformation. Taking the open university concept within the frame of the features of the transformation metaphor, while female participants preferred the visual of the student studying before the computer more than the male participants, the male participants' choice of the dual-core processor visual draws attention as a significant indicator in the technology and educational contents. The visual that defines the women's secluded status in the private sphere, on the other hand, represents the social identity of the women being reproduced in view of the gender theories.

Journey is one of the subjects that draw the interest of the mankind the most. Individuals' journey themes are important for emphasizing what is on their minds. The answers given by the participants to the metaphors they created points to the destination of the movement. However, what should not be forgotten is that, the dichotomy between the subject and object shall collapse in the intertwined deep metaphors. Assessing it from the point of view of the features of the journey metaphor specified within this study, the Open University was defined as a known journey. The visuals of sad heart, dart, and sandglass are among the most important indicators of the alienation the women suffer from in the education, just like in the social life. As the studies having assessed the educational process of the women within the context of time and space, the woman races against time under the under the duties burdened to her. In view of the outcomes of the research, the woman's apathy towards aiming the peak also seems to be significant in terms of the glass roof syndrome.

The container metaphor means to view the life itself as a container. Individuals see themselves, as well as the objects and events around them, in the form of containers. Individuals' both satisfied and unsatisfied needs are containers one each. Since the life of the individual itself is solely a container, his/her memories, emotions, and thoughts are also depicted as containers (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). In this context, Zaltman defines the university as a container, as a biosphere with a circle of its own the one hopes to dive into both socially, and academically. Viewing its features within the frame of the container metaphor, the open university is a physical, psychological, and a social location. It reads one's mind, it is the culture, it is one's savior. The students that depicted the open university within the frame of the container metaphor, therewith defined the Open University System as a container they would like to enter, as a container that supported their developments. The female participants, who preferred the book metaphor more than the male participants, therewith display a stance parallel to the deep meaning of freedom. Assessing the container metaphor within the frame of the male participants, who chose the university, air travel, and laptop computer visuals, the women seem to have leaned towards the deep meaning of freedom instead of the metaphors implying the outer container.

Individuals possess a fundamental impulse or need to be connected, or at times to be disconnected (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). The roots of such an impulse underlie throughout the history of evolution, in the course of sustaining the existence. That is why the sense of belonging is imprinted in the behavioral patterns as a permanent impulse. Ever since the conception, the sense

of connection that is originally started with the umbilical cord guides our interaction with the social and physical environment. That is why in view of the deep meanings of the developed metaphors, the individual is thereby instilled with a sense of connection both to him/herself, and to his/her environment as well. The participants' disinterest towards the connection metaphor for depicting the Open University System seems to be not only noteworthy, but also decisive in the course of the corporate communication process. That is so, because the learners shall remain loyal to the brand identity to which they feel a sense of belonging. Functioning the deep metaphor of control together with the deep metaphor of connection therefore seems to be decisive in both determining the strategy of corporate communication, and designing the educational contents. Since the control metaphor functions together with the balance and source metaphors, it shall set the other correlated metaphors in motion.

Zaltman defines the sources as the skills and capacities that are applied to reach certain states. Within this framework, the open education concept is seen to be more than a mere educational institution. Participants tended to define it to be guiding, acting as the source of the changes in life, casting light. It is noteworthy that, while the male participants defined the open education concept with the bank visual as a concept that distributes and multiplies at the point of accumulation, multiplication, and distribution of knowledge, the female participants respectively preferred the book visual that implies the accumulation of knowledge. Design of a mixed content regarding the accumulation and distribution knowledge in the learning processes seems to be important in respect of the woman's integration. Female participants' choice of the glasses metaphor, on the other hand, yields meaningful outcomes together with the other answers given within the frame of the deep metaphors, and the distance education system functions as a tool in improving ones' skills and capacities in entering the public sphere.

The deep metaphor of control arises from the subliminal motivation of ours for controlling ourselves, as well as the events occurring around us (Zaltman G. & Zaltman L. H., 2008). Mankind's such subliminal motivation to control, in the meantime, escalates its anxiety towards the situations that it may not take control of. Assessing the control metaphor's features regarding the open university concept, the female participants, who defined the Open University System with the time cycle, also drew attention to a structure that restricted their freedoms. The female participants, who preferred the sky metaphor, on the other hand, while working out the deep meaning of freedom, also drew attention to obscurity. It may be seen within this frame that, the deep metaphor of control works together with the balance and source metaphors.

Assessing them within the frame of the metaphoric perceptions of the female-make genders, the woman's re-produced social identity draws attention. The ratio of the Southeastern Anatolian female participants' choice of the faces on the branches of a tree is higher than that of the Turks living abroad. However, what should be paid attention to at this point is that, the same ratio is higher also in Marmara Region. Studies should therefore be conducted in consideration of the metropolitan cities' urban life and social structure.

Another point that is noteworthy in the findings of the research is the lack of any meaningful difference in terms of the transformation, journey, and source metaphors regarding the regional differences. Open University System is seen as a structure that constitutes the source of a known journey and a transformation, which improves the skills and capacities of the ones in the public sphere.

It is suggested that, the deep metaphors' potential in the assessment of perception shall pioneer in the creation of the system contents. However, another equally important point is that, answer is given also to the question of how to build up the individual development and transformation processes that constitute the main goal of education and teaching. The metaphors created within the transformation category are focused on natural and miraculous transformations. It seems critical to work the deep metaphors of transformation and connection together in the studies to be conducted in the Open University System both on the learning contents, and on the communication strategies as well.

Although they are explained with their different features, deep metaphors always work together. Such combination calls for congruity and harmony, rather than conflict. Conceptual amalgamation sheds light onto the emotional states that the individuals bring along subconsciously. The conceptual amalgamation concept put forth by Zaltman is resembled to the blending of yellow and blue. A different color of green is formed out of the blending of yellow and blue. However, we know that its origin comes from the colors yellow and blue. Sky and glasses metaphors' working together in the source and control metaphors may also be given as a respective example. For a student that had to take a time out from their education due to family reasons, open university provides the opportunity of a brand new journey, helping him overcome obstacles, while the same is deemed to offer a chance to realize oneself for the individuals coming from different value systems. For this reason, it is important that deep metaphors are read on top of one another, rather than individually, in order to unveil the subliminal meanings. The findings of the research reveal in this context that, while constituting a source of re-definition of the woman in the public sphere, the Open University System also ensures her mystery in the woman-to-woman sphere. The chosen metaphors and in-depth analyses, on the other hand, reveal that, both women's and men's learning is re-structured also within the dichotomy of practice and theory. The theory-centric responses received from the women, and men's responses oriented to application and distribution of knowledge put forth the necessity to take the gender difference into consideration while designing the educational contents.

References

- Balmer J.M.T. (1998).** *Corporate Identity and the Advent of Corporate Marketing*, Journal of Marketing Management. Accessed. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1362/026725798784867536?needAccess=true>. 07/08/2019.

- Chodorow, N. (2012).** Family Structure and Feminine Personality, Feminist Theoretical Insights. Accessed.
<http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=RjdsdXRYvOkC&oi=fnd&pg=PA81&dq=chodorow&ots=PKwEWLApjU&sig=sd2x104 - H3hySgC4CdGhEEW99s&redirese=y#v=onepage&q=chodorow&f=false>. 20/09/2019.
- Coulter, R. A. & Zaltman, G. & Coulter, K. S. (2001).** Interpreting Consumer Perceptions of Advertising: An Application of the Zaltman Metaphor Elicitation Technique, Journal of Advertising, Volume XXX, Number.
- Demiray, E. & Curabay, S. (2000).** Distance Education for Women's Development: A Case Study at Anadolu University, Turkey. ss.23-33. Malaysia, December-2000, Malaysian Journal of Distance Education, 2(2), ISSN 1511-6433.
- Güloğlu, B. & Kararımak, Ö. (2012).** Metafor: Danışan ve Psikolojik Danışman Arasındaki Köprü, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi 2012, 4 (37), 122-135.
- Gürses, G. & Kalkan, B.(2013).** "Towards The Field of a Transformative Education:An Evaluation of The Second University Students at Anadolu University in Terms Of Gender" *wojde.org* (International Women Online Journal of Distance Education) ISSN 2147-0367, Volume 2, Number 2, Artical:06, pp.67-81 April.
- Gürses, G. & Adar, B. (2017).** "Reading Open Education In The Age Of Mankind: Reproducion Of Meaning In The Derridean Sense" *Eskişehir/Turkey, Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE* January 2017 ISSN 1302-6488 Volume: 18 Number: 1: Anadolu University.
- İşman, A. (2011).** Uzaktan Eğitim, Ankara: Pegem Akademi.
- Levi-Strauss, C. (1996).** Yaban Düşünce, Translate: T. Yüksel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Karahmet, B. (2012).** Kurumsal İletişimde Metafor. İstanbul: Beta Basım.
- Karadeniz, A.(2017).** Açık ve Uzaktan Öğrenmede Cinsiyet Boyutu. Açık ve Uzaktan Öğrenmede Bireysel Farklılıklar. Ed. T. Volkan Yüzer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. pp.136-147.
- Keneř, Ç. H. (2016).** Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleřtirilmesinde Metafor Kullanımı, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2016 15(2):253-280 ISSN: 2149-5459.

Melewar, T. C. (2003). "Determinants of the corporate identity construct: a review of the literature", *Journal of Marketing Communications*, Sayı: 9, s. 195-220, (2003). Çeviren: Araş. Gör. Zeliha Hepkon, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Accessed. <http://acikerisim.ticaret.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11467/228/M00059.pdf?sequence=1> 07/08/2019.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Patterson, N. (2009). *Distance Education: A Perspective from Women's Studies*, Accessed. <http://journals.sfu.ca/thirdspace/index.php/journal/issue/view/9-1> 10/09/2019.

Onur, B. (2012). *Psikanaliz Kuramında Kadın*. Accessed. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/6077.pdf>. 01/04/2018.

Savran, G. A. (2002). *Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru*, *Praksis* 8, pp. 255-306, 2002. Accessed. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-09.pdf>. 07/08/2019.

Oppermann, S. (2008). *Doğa Yazınında Beden Politikası*.

Accessed. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/6.pdf. 10/09/2019.

Spronk, B. & Radtke, D. (1988). *Problems and Possibilities: Canadian Native Women in Distance Education*. In Karlene Faith, ed. *Toward New Horizons for Women in Distance Education: International Perspectives*. New York: Routledge.

Özbudun, S. & Şafak, B. (2005). *Antropoloji: Kuramlar/ Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları, pp. 317-318.

Yıldırım, A. & Simsek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri*. [Qualitative Analysis for Social Science] Ankara: Seckin Yayıncılık.

Zaltman, G. & L. Zaltman. (2008). *Marketing Metaphoria: What seven deep metaphors reveal about the minds of consumers*, Boston, Massachusetts: Harvard Business School Publishing.

Zaltman, G. & L. Zaltman. (2008). *Pazarlama Metaforları, Pazarlamanın Yeni Çağında Tüketicinin Zihnini Anlamak*, Çev. Ümit Şensoy, İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.

Accessed. file:///C:/Users/pc/Downloads/2018_T107%20(1).pdf. 10/09/2019.

YAYIN POLİTİKASI

1. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmaların daha önce hiç bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir derginin değerlendirme sürecine alınmamış veya başka bir yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.
2. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Dergide yayımlanan yazılar Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin görüşünü yansıtmaz.
3. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımlanmak üzere kabul edilen ve yayımlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda, başka bir işleme gerek kalmaksızın, bütün yayın haklarına sahip olur.
4. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış yazılar yayımlanır. Almanca, Fransızca ve Arapça hazırlanan yazılara da yer verilebilir.
5. Araştırma konusu makale ve yazı herhangi bir kurum tarafından destek görmüş veya tezden üretilmiş ise bu durum eser başlığının son kelimesi üzerine (*) işareti konularak aynı sayfada dipnot olarak belirtilmelidir. Tezden üretilen makalelerde, tezi yazar, yazarlar sıralamasında birinci sırada yer alır.
6. Dergiye gönderilen çalışmalar, bir Yayın Kurulu üyesi tarafından ön değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlemeye alınan makale ve yazılara ilişkin her türlü şekil ve içerik değişiklikleri istenebilir.
7. Hakem inceleme sürecinin başlatılmasına Editör ve Yayın Kurulu karar verir. Ön değerlemeyi geçen yazılar, en az iki hakem tarafından incelenir.
8. Hakemler, Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan profesör ve doçent öğretim üyeleridir. Yayın Kurulu tarafından gerekli görülmesi halinde yurtdışındaki üniversitelerde görevli doçent ve profesörler arasından da hakem seçilebilir. Gelen yazının uzmanı profesör ve doçent bulunamaması halinde konunun uzmanı olan doktor öğretim üyesi ya da doktoralı bilim insanları da hakem olarak seçilebilir.
9. Makale değerlendirme sürecinde yazar ve hakem isimleri gizli tutulur.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

10. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makale veya yazıların yayımlanmasına, raporlar çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilir ve yazar(lar)a bildirilir.
11. Yazar(lar), hakemler tarafından istenilen bütün değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. İstenilen değişiklikler yapılmadan makale ve yazılar basılamaz. Yazar(lar), yaptıkları değişiklikleri içeren bir raporu, düzeltilmiş makale veya yazılarıyla birlikte dergiye gönderirler.
12. Bir yazarın aynı sayıda veya birbirini takip eden iki sayıda birden fazla makalesi yayımlanamaz.
13. Dergiye gönderilen yazılar yazar(lar)ına iade edilmez.
14. Bu dergi açık erişimi sağlama politikasını benimsemektedir. Yayımlanan sayılar bu politikaya uygun olarak açık erişime sunulmaktadır.

YAZIM KURALLARI

1. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki defa yayımlanır.
2. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazı ile birlikte yazar(lar)ın adı-soyadı, unvanı, kurum ve e-posta adresleri ile açık iletişim adreslerini içeren bilgiler ayrı bir sayfada gönderilmelidir. Yazar(lar)ın çalışmayı dergi yayın sürecine sunduğunu ve dergi yayın politikasını okuyarak kabul ettiklerini beyan eden ıslak imzalı üst yazıyı posta veya faks ile dergi editörlüğüne ulaştırması gerekmektedir.
3. Dergiye gönderilen yazılar, Microsoft Word 2010 Türkçe sürümü ile, 1,5 satır aralıklı, tablo, şekil, kaynaklar ve eklerle birlikte en çok 25 A4 sayfa boyutunda olmalıdır. Yazılar 10,5 puntoda "Calibri" fontu kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfalar numaralandırılmalıdır. Şekil şartlarına ya da dergi konusuna uymayan yazılar ön değerlendirmeye alınmadan yazar(lar)ına bildirilir.
4. Gönderilen yazıların Türkçe ve İngilizce başlıkları, 120 kelimeyi aşmayacak şekilde yazının tümünü öz biçimde (çalışmanın amacını, yöntemini, bulgu ve sonucunu) yansıtabilecek nitelikte Türkçe ve İngilizce özetler ile en az üç, en fazla beş adet Türkçe ve İn-

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

gilizce anahtar kelime yer almalıdır. Özetlerin başlığı ve metin kısmı, "Calibri" karakterde 9 punto ve bir (1) aralıkla yazılmalıdır. Makale metninde yazar(lar)ın kimlik bilgileri yer almamalıdır. Yazıların başlığı oldukça kısa ve çalışmayı doğru temsil etmelidir.

5. Tüm metin iki yana yaslı, paragraflar arasında 12nk boşluk verilmiş, başlıklar hariç paragraflar soldan girinti yapılarak yazılmalıdır. Gönderilecek çalışmaların sayfa kenar boşlukları her taraftan 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
6. Tüm başlıklar kalın (bold), sola yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 1., 1.1, 1.1.1. şeklinde numaralandırılmalı ve yazının giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynaklar şeklinde ana bölümlerine yer verilmelidir.
7. Metin içi atıflarda APA metodu olarak adlandırılan ve Amerikan Psikologlar Derneği tarafından yayınlanan "The publication manual of the American Psychological Association" isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uyulmalıdır. Gerekğinde dipnotta açıklamalara yer verilebilir.
8. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazar soyadı, tarih ve gerekliyse sayfa bilgisi verilmelidir. Tek yazarlı kaynaklara atıf örnekleri, Öztürk (2005)...; Kaya (2008, s. 12)...; Taş (2007, s. 182-186). İki yazarlı kaynaklara yapılan atıf örnekleri: Kaya ve Taş (2004)...; Öztürk ve Doğan'a (2009, s. 45) göre. APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur: Öztürk, Kaya ve Taş (1998, s. 25-35). Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı ile birlikte "v.d." ifadesi kullanılır: Öztürk v.d. (1998, s. 25-35). Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Kaya, 2008; Öztürk, 2005; Öztürk ve Doğan, 2009, s. 45; Taş, 2007, s. 182-186).
9. Şekiller ve tablolar metin içinde ortalanmış olarak ve sayfa sınırlarını aşmayacak şekilde hazırlanmalı ve renkli olmamalıdır. Gerekğinde tablo ve şekiller, ekler bölümü oluşturularak kaynaklardan önce gelecek şekilde metne yerleştirilebilir. Şekiller ve tablolar kendi aralarında bir (1)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalıdır. Şekiller ve tabloların başlıkları kısa ve öz seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar şekil ve tabloların hemen altında yer almalı, bunların varsa kaynakları metin içi atıf kullarlarına uygun olarak yer verilmelidir. Tablo ve şekiller, yazılım programlarının çıktıla-

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

rı olarak konmamalı, sonuçlar yazar(lar) tarafından gerekli tablo ya da şekle dönüştürülmelidir.

10. Gönderilen yazıların sonunda kaynakça oluşturulmalıdır. Yazıda kullanılan kaynaklar yazar soyadı dikkate alınarak alfabetik sıra ile kaynakçada yer almalı, yazıda adı geçmeyen kaynaklara yer verilmemeli, yazı içinde yer alan tüm kaynaklar da kaynakçada yer almalıdır.

Yazıların Dergiye Sunulması

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine gönderilecek yazılar 3 (üç) nüsha halinde aşağıda belirtilen adrese ulaştırılmalıdır. Nüshaların birinin üzerinde yazarın tanıtıcı bilgilerine yer verilmeli, diğer iki nüshada yazar hakkında kişisel bilgilere yer verilmemelidir. Elektronik posta ile gönderilecek yazılarda da yazar(lar)ın tanıtıcı bilgilerine yer veren ve yer vermeyen iki farklı yazının aynı elektronik posta ekine eklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmasına karar verilen makaleler üzerinde "Dergi Yayın Kurulu" tarafından esasa yönelik olmamak kaydıyla, küçük düzeltmeler yapılabilir. Makale yukarıda ifade edilen programda kayıt edilerek, son şekli CD ortamında gönderilmeli ve ayrıca aşağıdaki e-posta adresine iletilmelidir.

İletişim Adresi:

Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Dergisi
26480 Meşelik / ESKİŞEHİR
Telefon: 0 – 222 – 2293048
Belgegeçer: 0 – 222 – 2293048
E-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr

EDITORIAL POLICY

1. All manuscripts submitted to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences should not previously be published elsewhere, or it should not be submitted for publication in another journal, it should not be in the review process of another journal or it should not have been accepted for publication elsewhere.
2. Author(s) are fully responsible for studies published in Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences and those under review processes. Articles published in the journal do not reflect the opinion of Eskişehir Osmangazi University.
3. Copyrights of all accepted manuscripts and published articles (printed or electronic) belong to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences, without any further action.
4. The Journal publishes articles written in Turkish and in English. Articles written in German, French and Arabic may be considered.
5. Any study supported by an institution or derived from thesis should indicate this by using (*) sign at the top of the last word on the title of work and give information in a footnote on the same page. Authors of article derived from thesis, thesis owner should be placed in the first place while adviser should be the second author.
6. All manuscripts submitted to the journal, are subject to initial review by the editorial board. All types of content and formatting changes may be requested from studies under initial review.
7. Editor and editorial board decide to start the review process. Manuscripts passed initial review are sent to at least two referees.
8. Referees are chosen among professors and associate professors working in universities in Turkey. Referees from universities abroad, if deemed necessary, can also be chosen. If necessary, experts who have doctorate degree can also be assigned as referee.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

9. The identity of both author and referees is kept strictly confidential during evaluation process.
10. According to the referees' reports, the manuscript may be accepted for publication, revision or additional information and shortening may be requested from the author(s), or it may be rejected and the author (s) are notified from the decision made.
11. Author (s), is required to make all the changes requested by referees. The manuscript cannot be published without requested changes have been made. Author (s), should submit a report containing changes have been made upon referees' reports.
12. An author can publish only one article in one issue. Also an author cannot publish more than one article in two consecutive issues.
13. Manuscript submitted to journal cannot be returned to the author(s).
14. This journal adopts open access policy. When an issue is published it will freely opened to public.

WRITING INSTRUCTIONS

1. Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences is a refereed journal and published twice a year in June and in December.
2. A separate sheet containing author(s) name, family name, title, institution, e-mail and communication addresses should be sent to the journal along with manuscripts. Authors should state purpose of their submission explicitly, and their knowledge and acceptance of editorial policy of the journal by written and signed letter which should be faxed or mailed to the Journal's Office.
3. Manuscripts should be prepared by using MS Word 2010 version. The total length of any manuscript submitted should not exceed 25 pages (A4) including tables, figures, references and annexes and should be typed in 1.5 line spacing. The font size should be 10.5 (Calibri). Pages should be numbered. Manuscripts which are not conformable with the conditions concerning the formatting will not be taken into pre evaluation process and author(s) will be notified.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

4. All manuscripts should contain English Abstract with an English title and a Turkish abstract with a Turkish title not exceeding 120 words. The abstracts should concisely present the purpose of the study, the methodology, the results, and the conclusion remarks. Minimum three maximum five keywords should be given both in English and in Turkish. Titles and text of abstracts should be written with 9 fonts, 1 line spacing and using Calibri. There must be no mention about name(s) of the authors in the manuscript. Titles of manuscript should be very short and represent it correctly.
5. All text is justified, given the space between paragraphs 12nk, except titles left indent paragraphs should be done. The page margins on all sides should be set to 2.5 cm of all manuscripts submitted.
6. All titles should be written in bold, left justified (unintended), and only the first letters of words should be written in capital letter. Manuscripts should contain sub sections as introduction, method, findings, conclusions and references. Sub-headings should be numbered as 1, 1.1, 1.1.1.
7. In-text citations APA method should be followed. "The Publication Manual of the American Psychological Association" is published by American Psychological Association (APA). If needed, explanatory information can be given by footnote.
8. In-text citations, the author's last name and the year of publication (and page number if necessary) for the source should be given. Examples of in text citations with one author, Ozturk (2005) ...; Kaya (2008, p. 12) ...; Tas (2007, p. 182-186). Examples of in text citations with two authors: Kaya and Tas (2004) ...; Ozturk and Dogan (2009, p. 45). In accordance with the APA citation format, when there are 3 to 5 authors in the cited source, list all family names the first time cited in the text: Ozturk, Kaya and Tas (1998, p. 25-35). Subsequent references to the same source in the text cite only family name of the first author followed by "et al." Example: Ozturk et al. (1998, p. 25-35). When there are multiple sources to be cited, list the citations in alphabetical order and separate them with semicolons. For example: ... (Kaya, 2008; Ozturk, 2005; Ozturk and Dogan, 2009, p. 45; Tas, 2007, p. 182-186).

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Aralık (December) 2019 | Cilt (Volume): 20 | Sayı (No): 2 | ISSN: 1302-9703

9. Tables and figures should be centered on page and be prepared within the margins of page and should be without color. Tables and figures can also be placed at the end of manuscript and before references as annexes if necessary. Tables and figures should be numbered beginning from 1 separately. Their titles should be short and brief and only first letter of each word should be written with capital letter. If necessary, explanatory footnotes and abbreviations may be placed under tables and figures and their sources should also be placed there according to citations rule in text. Tables and figures should not contain direct output of software program, rather author(s) should prepare tables and figures manually.
10. References should be placed at the end of manuscripts. References should contain only those sources directly used and cited in the manuscripts. Each source should be placed in the reference by alphabetical order of author's last name.

Manuscript Submission

Three copies of manuscript should be submitted to the journal via regular mail. On one copy of the manuscript there should be author(s) information, the other two copies should be free of author(s) information. Manuscripts submitted through e-mail, there should be two copies of manuscript attached to e-mail, one contains author(s) information and the other is not. When accepted for publication, manuscripts may be edited by editorial board provided that changes are limited to minor changes. Manuscripts should be saved in CD and mailed along with copies of manuscripts. Manuscripts should also be e-mailed to the address given below.

Communication Address:

Professor Dr. Mesut ERŞAN
Eskişehir Osmangazi University
Social Sciences Institute
Journal of Social Sciences
26480 Meselik / ESKİŞEHİR
Phone: 0 – 222 – 2293048
Fax: 0 – 222 – 2293048
E-mail: sosbildergi@ogu.edu.tr